

Vlada
Crne Gore

PROGRAM EKONOMSKIH REFORMI ZA CRNU GORU **2023-2025**

Podgorica, januar 2023.

Sadržaj

1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE	3
2. IMPLEMENTACIJA SMJERNICA POLITIKE	5
3. MAKROEKONOMSKI OKVIR	15
3.1. Najnovija ekonomska kretanja	16
3.2. Srednjoročni makroekonomski scenario.....	25
3.3. Alternativni scenario	34
4. FISKALNI OKVIR	37
4.1. Strategija politike i srednjoročni ciljevi	37
4.2. Izvršenje budžeta u 2022. godini	40
4.3. Budžetski planovi za 2023. godinu.....	44
4.4. Srednjoročni budžetski izgledi	47
4.5. Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)..	51
4.6. Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja.....	53
4.7. Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom	62
4.8. Kvalitet javnih finansija.....	65
4.9. Fiskalno upravljanje i budžetski okvir	66
4.10. Održivost javnih finansija.....	69
.....	73
5. STRUKTURNE REFORME U 2023-2025	74
5.1. Ključne prepreke konkurentnosti i inkluzivnom rastu i povezane reformske mjere	74
5.2 Analiza prepreka u drugim oblastima (koje nisu obuhvaćene potpoglavljem 5.1.) i sa njima povezanim reformskim mjerama	132
5.3 Sažetak reformskih mjera	151
6. BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI	154
7. INSTITUCIONALNA PITANJA I UČEŠĆE ZAINTERESOVANIH STRANA	156
PRILOG 1: TABELE SADRŽANE U PROGRAMIMA EKONOMSKIH REFORMI I NJIHOVO AŽURIRANJE	158
.....	159
PRILOG 2: VEZE IZMEĐU REFORMSKIH OBLASTI I RELEVANTNIH DOKUMENATA O POLITICI	214
PRILOG 3: SPOLJNI DOPRINOS PER-u ZA PERIOD 2023-2025. GODINE	240

1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE

Program ekonomskih reformi (PER) je glavni dokument srednjoročnog programiranja makroekonomske i fiskalne politike Crne Gore. S jedne strane, on predstavlja instrument za planiranje ekonomske politike zemlje i upravljanje reformama, koje imaju za cilj održavanje makroekonomske stabilnosti, jačanje međunarodne konkurentnosti i poboljšanje uslova za digitalno zasnovan, zeleniji, snažniji i otporniji ekonomski rast i razvoj. S druge strane, PER je osnovni element pristupa „fundamentalno kao prvo“ (“fundamental first”) u okviru pregovora Crne Gore o pristupanju EU, posebno u ekonomskom dijalogu sa državama članicama i institucijama EU o pitanjima makroekonomskih, fiskalnih i strukturnih reformi.

U pripremi PER-a za period 2023 -2025. godine sprovodi se proces širokih konsultacija sa svim zainteresovanim stranama. Konsultacije o izradi PER-a su otpočele u julu, a nastavljene su u septembru 2022. sa pozivom zainteresovanim stranama da daju svoje prijedloge reformskih mjera kako bi iste bile integrisane u PER-u. Finalizovan je javnom raspravom koja je trajala od 8. do 29. decembra 2022. godine. Tokom ovog procesa, učesće su uzeli predstavnici i predstavnice Skupštine Crne Gore, međunarodnih organizacija, nevladinih organizacija, predstavnici i predstavnice lokalne samouprave, sindikata, akademske zajednice.

Nakon duboke recesije sa kojom se Crna Gora suočila 2020. godine usljed pandemije izazvane COVID-19 koja je snažno pogodila privredu oslonjenu na turizam, crnogorska ekonomija se počela oporavljati u 2021. godini sa stopom rasta od 13% i 2022. godini sa procijenjenom stopom rasta od 7,7%. Time se očekuje da će se ekonomija vratiti na svoj pretpandemijski nivo. Ipak, Crna Gora se pored posljedica koje je izazvala pandemija, suočava i sa negativnim posljedicama rata u Ukrajini, kao i zaoštavanja uslova finansiranja na međunarodnom tržištu. Nepovoljna globalna kretanja, a dijelom i rast lične potrošnje usljed snažnih fiskalnih stimulusa, uzrokovali su dvocifrenu stopu inflacije. Sve navedeno je dodatno uticalo i na fiskalnu poziciju zemlje. Prema srednjoročnom fiskalnom scenariju za Crnu Goru u PER-u u periodu 2023-2025. projektuje se deficit javnih finansija od preko 6% BDP prosječno godišnje, kao i rastući trend javnog duga. Razlog toga je veliki rast mandatornih prihoda u sistemu socijalne zaštite, odnosno finansiranje zdravstvenog i penzijskog sistema, kao i fonda bruto zarada. Postojeće stanje stvara visoke potrebe za zaduživanjem, a glavni fiskalni agregati se nalaze van granica utvrđenih pravilima fiskalne odgovornosti shodno Zakonu o budžetu i fiskalnoj odgovornosti. Stoga će u narednom srednjoročnom periodu u cilju stvaranja uslova za dugoročnu održivost javnih finansija, biti potrebno sprovesti mjere fiskalne konsolidacije usmjerene na optimizaciju potrošnje i efikasnije generisanje prihoda. Dakle, ovogodišnji PER ne uključuje konkretnije mjere fiskalne konsolidacije, zbog brojnih neizvjesnosti u zemlji i činjenice da PER predlaže Vlada kojoj je izglasano nepovjerenje u Skupštini, te je za veće reformske poduhvate u srednjem roku neohodan stabilniji politički ambijent.

Za period 2023-2025. godina, PER-om je projektovana prosječna stopa realnog rasta ekonomije od oko 4%, podstaknuta ličnom potrošnjom, investicijama, ali i pojedinim strukturnim reformama koje će omogućiti veću konkurentnost domaće privrede, smanjenje neformalne ekonomije i veću aktivnost na tržištu rada. Očekuje se da će sektor turizma

nastaviti sa brzim oporavkom u narednom srednjoročnom periodu. Ekonomski rast će biti iznad pretkriznog, u srednjem roku će omogućiti kretanje crnogorske ekonomije iznad potencijala, a na bazi rasta zaposlenosti i investicija, stimulisanja inovativnih djelatnosti i povećanja konkurentnosti domaće ekonomije.

Makroekonomske i fiskalne projekcije u PER-u 2023-2025. praćene su setom od 19 prioriternih reformskih mjera u odgovoru na tri najveća strukturna izazova crnogorske ekonomije: (i) visoka nezaposlenost, naročito žena i mladih, kao i problem dugoročne nezaposlenosti, (ii) nepovoljan regulatorni okvir i (iii) postojanje neformalne ekonomije, kao i izazov zelene tranzicije reflektovan u zaštiti životne sredine i klimatskim promjenama. Navedene reformske mjere su više administrativnog karaktera, obuhvatajući izmjene zakonodavnog okvira, finansijskih ulaganja i sektorske podrške, kao i novih institucionalnih rješenja, kojima se stvaraju preduslovi za ulaganja privatnog sektora i proširenje proizvodne baze. Naročito su značajne mjere digitalizacije i podsticanje razvoja inovacionih djelatnosti po konkurentnost i produktivnost domaće privrede.

Generalno, mjere ekonomske i fiskalne politike, kao i strukturnih reformi sadržane u PER-u za naredni srednjoročni period su u funkciji postizanja inkluzivnijeg ekonomskog rasta, a u određenoj mjeri i usklađenosti sa zajedničkim zaključcima EU i Crne Gore nakon sastanka ministarskog dijaloga 2022. godine.

2. IMPLEMENTACIJA SMJERNICA POLITIKE

U ovom poglavlju je prikazan odgovor Crne Gore na preporuke, odnosno zajedničke zaključke sa ministarskog sastanka iz maja 2022. godine, u okviru ekonomskog i finansijskog dijaloga EU sa zemljama Zapadnog Balkana i Turskom. Naredna tabela prikazuje pregled aktivnosti i reformskih mjera Vlade Crne Gore u odgovoru na navedene preporuke EU sa ministarskog sastanka održanog u maju 2022. godine. Takođe, prikazuje i reformske prioritete sadržane u PER-u 2023-2025. godine kako bi se u što značajnijoj mjeri odgovorilo na date preporuke.

Tabela 2.1: Preporuke EU Crnoj Gori za PER 2023-2025. i prijedlog reformskih mjera u PER-u 2023 – 2025. godine kao odgovor na preporuke.

Preporuka 1. Ojačati fiskalnu održivost ponovnim predlogom uvođenja prvobitno planiranih mjera prihoda budžeta za 2022. uz istovremeno pružanje dodatne ciljane podrške ugroženim domaćinstvima i preduzećima, ako je potrebno da se ublaži uticaj negativnih šokova. Iskoristiti višak prihoda da se obuzda deficit za 2022. Usvojiti novu srednjoročnu fiskalnu strategiju sa budžetom za 2023. godinu, uključujući konkretne mjere konsolidacije i ciljanje primarnog suficita od 2024. i kontinuirano smanjenje javnog duga u srednjem roku, ukoliko oporavak bude čvrsto utemeljen.

Tokom 2022. godine usvojene su Izmjene i dopune Zakona o budžetu za 2022. godinu u maju i septembru. Prihodi budžeta u 2022. godini, shodno Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o budžetu za 2022. godinu, planirani su u iznosu od 1.931,0 mil. eura ili 36% BDP-a, što je na nivou ukupnih prihoda prvobitno planiranih, uz izmijenjenu strukturu naplate između prihodnih kategorija. Rashodi budžeta su rebalansom uvećani su za 191,3 mil. eura, pri čemu je dodatna potrošnja uslovljena potrebom za dodatnim izdvajanjem u dijelu mandatorne budžetske potrošnje.

Imajući u vidu inflatorne pritiske uzrokovane globalnom krizom usljed rata u Ukrajini, tokom 2022. godine implementirane su mjere u cilju ublažavanja efekata krize na standard građana i građanki. Istovremeno, sprovođenje ovih mjera rezultiralo je smanjenjem budžetskih prihoda, od kojih su najznačajnije sljedeće:

- donošenje Odluke o umanjenju iznosa akcize na promet bezolovnog benzina i gasnih ulja po kojoj je akciza na promet ovih proizvoda od maja mjeseca smanjena za 50% odnosno 40% u zavisnosti od kretanja cijena;
- umanjenje stope PDV-a pri prometu i uvozu sljedećih proizvoda:
 - brašno i ulje od suncokreta sa 7% na 0%, do 31. decembra 2022. godine;
 - so sa 21% na 7%, do 31. decembra 2022. godine, i
 - pelet za grijanje (ogrijev na biomasu, pelet, briket) sa 21% na 7%, do 31. decembra 2023. godine.
 - hljeba po stopi od 0%.

Pored navedenog, prihodi centralnog budžeta su dodatno umanjeni stupanjem na snagu izmjena Zakona o finansiranju lokalne samouprave kojima je dotadašnji procenat ukupno

naplaćenih prihoda od poreza na dohodak, koji je pripadao centralnom budžetu, smanjen u korist lokalnih samouprava kroz veći procenat ustupljenih prihoda.

I pored navedenog, efekti uspješne turističke sezone, unaprijeđena poreska disciplina, suzbijanje nelegalnog prometa na tržištu duvana i duvanskih proizvoda, kao i povećana lična potrošnja doveli su do značajnog rasta prihoda iznad planiranih.

Dodatna uvećanja potrošnje u 2022. godini odnosi se dominantno na obezbjeđivanje nedostajućih sredstava za:

- potrebe Fonda za zdravstveno osiguranje;
- potrebe Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja, po osnovu uvećanja minimalne penzije i usklađivanja penzija shodno tekućim trendovima rasta cijena i prosječne zarade;
- zarade po osnovu Izmjena zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru u oblasti zdravstva i obrazovanja;
- potrebe implementacije Zakona o obeštećenju bivših korisnika naknada po osnovu rođenja troje ili više djece.

Shodno planiranim nivoima prihoda i rashoda, ukupan planirani deficit budžeta za 2022. godinu iznosio je 470,8 mil. eura ili 8,3% BDP-a. Ipak, ostvarenje prihoda i rashoda u odnosu na plan je bilo nešto drugačije, utičući na ostvarenje nižeg deficita budžeta od planiranog u 2022. godini. Tako je ostvareni deficit budžeta za 2022. godinu iznosio 272,22 mil. € ili 4,8% BDP-a i bio je za 198,62 mil. € ili 42,2% niži od planiranog deficita za 2022. godinu, dok je primarni deficit ostvaren za 198,13 mil. € ili 52,6% manje od primarnog deficita planiranog za 2022. godinu.

Imajući u vidu da se PER 2023-2025. predlaže u vremenu nakon izglasavanja nepovjerenja Vladi, ovogodišnjim dokumentom nije bilo moguće obuhvatiti izradu Fiskalne strategije u skladu sa Preporukom br. 1 sa Ministarskog dijaloga, te će konkretnije mjere fiskalne konsolidacije biti predmet razmatranja u srednjem roku.

Preporuka 2. Implementirati preporuke procjene upravljanja javnim investicijama (PIMA), dajući prioritet ključnim radovima javne infrastrukture u okviru raspoloživog fiskalnog prostora, uz izbjegavanje izuzetaka u vezi sa odabirom projekata. Usvojiti izmjene i dopune Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti i preduzeti konkretne korake ka formiranju Fiskalnog savjeta. Na osnovu analize ekonomskog i fiskalnog uticaja svih poreskih rashoda, pripremiti konkretne budžetske preporuke za smanjenje poreskih rashoda (kao što su izuzeća, odbici, krediti, odlaganja, itd.) i podijeliti ovu analizu sa Komisijom.

PIMA preporuke

Kako bi se ojačao nadzor nad sprovođenjem fiskalne politike, posebno u dijelu ex ante ocjene, uz podršku EU, u toku su aktivnosti kojim će se ostvariti uslovi za uspostavljanje Fiskalnog savjeta Crne Gore kao nezavisnog tijela koje bi vršilo praćenje i ocjenjivanje planiranja i sprovođenja fiskalne politike. U vezi sa navedenim, Vlada Crne Gore, na bazi

preporuka, najbolje međunarodne prakse, ali i konteksta veličine zemlje, predložiće odgovarajuću zakonsku regulativu, kako bi se obezbijedile formalne pretpostavke za formiranje Fiskalnog savjeta Crne Gore. U cilju usvajanja izmjena i dopuna postojećeg Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti Ministarstvo finansija je formiralo Radnu grupu čiji su članovi i članice iz Ministarstva finansija, Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma, Skupštine CG i civilnog sektora i pripremljen je prvi nacrt teksta zakona.

PIMA ocjena za Crnu Goru sprovedena je i izvještaj pripremljen u julu 2021. godine. Navedenim izvještajem daje se pregled preporuka za unaprijeđenje upravljanja javnim investicijama, koje će predstavljati osnov za sprovođenje reformskih aktivnosti i mjera u ovoj oblasti.

Analiza poreskih rashoda

Ministarstvo finansija kroz tehničku podršku MMF-a je izradilo pregled poreskih rashoda, a u narednom periodu će se sprovoditi aktivnosti na izradi njihove kvantifikacije. Mjere usmjerene na smanjenje zaostalih obaveza i rokova za povraćaj PDV-a bile su sastavni dio paketa ekonomskih mjera i iste su implementirane shodno preporukama.

U nastavku je pregled poreskih rashoda:

- Poreska oslobođenja u vezi sa PDV-om propisana su članovima: 26-30 Zakona o porezu na dodatu vrijednost;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na dohodak fizičkih lica propisana su članovima: 5, 5a, 6, 32, 32a, 32b, 32c Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica;
- Poreska oslobođenja na doprinose za obavezno socijalno osiguranje propisana su članovima: 18a, 18b i 18c Zakona o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na dobit pravnih lica propisana su članovima: 6, 31, 31a, 31b i 32 Zakona o porezu na dobit pravnih lica;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na nepokretnosti propisana su članovima: 12. i 13. Zakona o porezu na nepokretnosti;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na promet nepokretnosti su propisana članovima: 12, 13 i 14 Zakona o porezu na promet nepokretnosti;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na upotrebu putničkih motornih vozila, plovnih objekata, vazduhoplova propisana su članom 6. Zakona o porezu na upotrebu putničkih automobila motornih vozila, plovnih objekata, vazduhoplova;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na promet polovnih motornih vozila, plovila, aviona i vazduhoplova propisana su članom 6. Zakona o porezu na korišćena motorna vozila, plovila, avione i vazduhoplove.

U narednom periodu, očekivani rezultati u ovoj oblasti odnose se na pojačanu mogućnost kvantifikacije poreskih rashoda, konkretizaciju u pogledu onoga što se može izmjeriti kao poreski rashod, kao i doprinos transparentnosti njihovog uticaja na javne finansije kroz postojeće mjere. Na ovaj način biće stvorena osnova za pripremu konkretnih budžetskih preporuka za smanjenje poreskih rashoda, u skladu sa navedenom preporukom.

U skladu sa navedenim, djelimično je odgovoreno na preporuku br. 2 sa Ministarskog dijaloga, a detaljniji opis odgovora je sadržan u Poglavlju 4 - Fiskalni okvir

Preporuka 3. Pažljivo procijeniti i analizirati kretanja cijena i pripremiti se za korišćenje ograničenih alata koji su dostupni u okviru izabranog monetarnog okvira, kako bi se osigurala stabilnost cijena. Osigurati transparentno i tačno izvještavanje o kvalitetu imovine i adekvatnom rezervisanju, kao i blagovremeno praćenje nalaza iz Pregleda kvaliteta imovine, i nastaviti sa smanjivanjem praznina u podacima, posebno u pogledu sektora nekretnina. Nastaviti sa poboljšanjem i primjenom zakona radi daljeg usklađivanja sa okvirom EU o regulativi i nadzoru, uključujući osiguranje depozita, i ubrzati napore da se obezbijede održiva i pravovremena rješenja za brzo i efikasno rješavanje problematičnih kredita.

Kretanje cijena

Centralna banka kontinuirano analizira kretanje cijena u Crnoj Gori kako bi održala stabilnost cijena. Kvartalno istraživanje o očekivanju cijena sprovodi se među svim bankama, a stratifikovani uzorak preduzeća i rezultati su korišćeni za pripremu Kvartalnog izvještaja o stabilnosti cijena (uključujući komponente tražnje i ponude u razvoju cijena, kao i objavljivanje jednogodišnjih projekcija). Pored toga, u trećem kvartalu 2022. godine, zbog snažnog rasta cijena u Crnoj Gori, urađene su posebne analize kako bi se analizirao doprinos ponude i tražnje. Zaključuje se da je glavni izvor povećanja cijena vezan za uvozne cijene: goriva i hrane, dok novi fiskalni program ima manji doprinos. Kako je osnovni zaključak da su uzroci inflacije prvenstveno na strani ponude robe koja se pretežno obezbjeđuje iz uvoza, Centralna banka Crne Gore je izradila i dostavila Vladi Crne Gore dokument Preporuke za ekonomsku politiku za period 2022-2024. U ovom dokumentu se ukazuje da prioritet ekonomske politike treba da budu mjere usmjerene na suzbijanje inflacije i obezbjeđivanje fiskalne održivosti. Glavne preporuke su bile da se pripremi sveobuhvatni antiinflatorni paket mjera u cilju zaštite životnog standarda domaćinstava, a posebno ugroženih socijalnih kategorija, kao i konkurentnosti i održivosti privrede i preduzetnika. Paket je usmjeren na sprečavanje razvoja inflatorne spirale. Antiinflatorne mjere, prema preporukama Centralne banke, treba da budu privremenog karaktera, do otklanjanja poremećaja na tržištu, i pažljivo profilisane kako bi se izbjegao mogući rast sive ekonomije.

Podaci o cijenama nekretnina

Kako bi smanjila jaz u pogledu cijena nekretnina, Centralna banka sprovodi dvogodišnje Istraživanje o subjektivnoj percepciji cijena nekretnina među stanovništvom. Na osnovu ovih rezultata izračunava se hedonistički indeks. U cilju poboljšanja statističkog obuhvata o cijenama nekretnina, na osnovu razvoja tržišta, Savjet za finansijsku stabilnost je donio zaključak o uspostavljanju Registra nepokretnosti kojima se trguje u Crnoj Gori. Odlučeno je da Registar bude u nadležnosti Uprave za nekretnine (Katastar) i da obuhvata sve nekretnine kojima se trguje na teritoriji Crne Gore. Ovaj zaključak je ponovo dostavljen Ministarstvu finansija u junu 2022. godine.

Pregled kvaliteta imovine (AQR)

AKR je završen 2021. godine i svi bankarski indikatori već uključuju efekte koji proizilaze iz AQR-a, te će kao takvi biti uključeni u stresno testiranje koje će odjeljenja statistike i nadzora sprovoditi 2022. godine u okviru svojih redovnih godišnjih aktivnosti.

Rješavanje NPL

Zbog promjena u Vladi, u julu 2022. godine, CBCG je koordinirala ponovno uspostavljanje Radne grupe koju čine predstavnici Udruženja banaka Crne Gore, CBCG, Ministarstva finansija i Ministarstva pravde za unaprijeđenje i usklađivanje relevantnih propisa i prakse u vezi sa procesom naplate potraživanja.

Radna grupa tretira nedovoljno konzistentan zakonski okvir – Zakon o radu, Zakon o svojinskim pravima u Crnoj Gori, Zakon o izvršenju i obezbjeđenju potraživanja, neusaglašenost Zakona o potrošačkim kreditima i Zakona o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga. Cilj je jasnije definisanje sadržaja ugovora o bankarskim aranžmanima, pravilan obračun efektivne kamatne stope, otklanjanje sukoba različitih odredbi o zaštiti potrošača i usvajanje zakona koji bi unaprijedili proces prinudne naplate. S jedne strane, proces prinudne naplate bi bio dovoljno efikasan, a sa druge strane, obezbijedio dovoljnu zaštitu osnovnih prava stranaka u postupku po *acquis communautaire* razvijenim zemljama. Shodno tome, Udruženje banaka Crne Gore je ponovo predložilo ministarstvima konkretne prijedloge-izmjene zakona kojima se tretiraju:

1. Nedovoljna regulativa i nepravilna primjena postupka kojim se uređuje sprovođenje izvršenja na računima fizičkih lica kao izvršnih dužnika;
2. Neusaglašenost između Zakona o radu i Zakona o izvršenju i obezbjeđenju potraživanja u pogledu regulisanja ograničenja u pogledu visine suspenzije zarade;
3. Neusaglašenost Zakona o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga sa Zakonom o potrošačkim kreditima;
4. Nepravilnosti u radu Registra zaloga Privrednog suda Crne Gore i neusaglašenost sa Uputstvom o radu registra zaloga.

Nadležna ministarstva treba da daju svoj prijedlog daljeg u pogledu vremenskog okvira prilagođavanja predloženih zakona.

Druga inicijativa je projekat uvođenja rigoroznije obuke ekonomskih i finansijskih stručnjaka. Holandska inicijativa za vladavinu prava i Svjetska banka dijele zajednički interes za povećanje efikasnosti pravosudnog sistema za građane i preduzeća, postizanje većeg poštovanja ljudskih prava, usklađivanje sa standardima EU i poboljšanje poslovnog okruženja. Shodno tome, 2019. godine je pripremljen Izvještaj koji analizira ulogu eksperata u pravosudnim sistemima Zapadnog Balkana. U izvještaju se razmatralo da li i kako rad vještaka dovodi do neefikasnosti sudskih postupaka u pravosudnim sistemima četiri jurisdikcije — Srbije, Crne Gore, Sjeverne Makedonije i Bosne i Hercegovine.

Udruženje banaka i Komora sudskih forenzičara u Crnoj Gori, uputiće Ministarstvu pravde zahtjev i ekspertizu od EU za izradu Posebnog programa za finansijsko/bankarsko forenzičko vještačenje sa ciljem da postane obavezan kurs/test za sudsku forenziku u oblasti ekonomije/finansije.

Ovim se daje dio odgovora na Preporuku br. 3 sa Ministarskog dijaloga, koji je dodatno obrazložen i u Poglavlju 3 PER-a, Makroekonomski okvir.

Preporuka 4: Završiti analizu prepreka za poslovanje u lokalnoj administraciji, predložiti poboljšanja institucionalnog i regulatornog okruženja po ovoj osnovi i početi ih sprovoditi. Nastaviti sa implementacijom digitalnih usluga za mikro, mala i srednja preduzeća i dati prioritet razvoju i implementaciji interaktivne platforme e-uprave za transakcione elektronske usluge. Usvojiti strateški plan za „Montenegro works“ i izvršiti analizu crnogorskih državnih preduzeća radi pripreme prijedloga optimalnog portfelja državnog vlasništva.

Digitalne usluge

Vizija Ministarstva javne uprave je da razvija usluge na visokom nivou sofisticiranosti, koje prije svega pružaju krajnjim korisnicima mogućnost da svu komunikaciju sa javnom upravom završe elektronskim putem. Digitalizacija usluga građanima treba da obezbijedi da brzo, praktično i kvalitetno dobiju državne usluge koje su im dostupne bilo gdje i bilo kada, a sve u cilju lakše komunikacije sa javnom upravom, eliminisanja njihovog odlaska u institucije uz uštedu vremena i novca.

Početak 2021. godine započete su aktivnosti na projektu „E-usluge i digitalna infrastruktura kao mjera odgovora na COVID-19“, koji finansira Evropska komisija, a realizuje UNDP u bliskoj saradnji sa Ministarstvom javne uprave sa krajnji cilj razvoja prioriternih transakcijskih usluga. Jedna od prepoznatih aktivnosti je razvoj i implementacija novog portala elektronske uprave e-građanin.

U prvom kvartalu 2022. godine postojeće rješenje portala e-uprave integrisano je sa sistemom za elektronsku identifikaciju i elektronsku ličnu kartu i sistemom za elektronsko plaćanje administrativnih taksi, čime su stvoreni preduslovi za unaprijeđenje postojećih elektronskih usluga. S tim u vezi, za 4 pilot usluge iz nadležnosti Ministarstva pravde obezbijeđeno je elektronsko plaćanje naknada putem portala e-uprave, tako da građani i privredni sektor imaju mogućnost da elektronskim putem podnesu zahtjev za podatke iz evidencije.

Tokom ljeta 2022. godine, informacioni sistem državnih organa Crne Gore je bio meta sajber napada, što je ukazalo na neophodnost inteziviranja mjera na jačanju sajber otpornosti.

Kada je reč o digitalizaciji prioriternih usluga, koje su prepoznate kroz projekat „E-Usluge i digitalna infrastruktura kao mjera odgovora na COVID 19“, realizovane su određene usluge i započete brojne aktivnosti na digitalizaciji ostalih servisa. U 2021. implementirani su eStudent i Covid servisi sertifikata (SafeGO CG App).

Implementacijom eStudent servisa u nadležnosti Ministarstva prosvjete, omogućena je mogućnost online upisa svršenih srednjoškolaca na fakultete u okviru Univerziteta Crne Gore. Na isti način, Ministarstvo javne uprave je pružilo stručnu, finansijsku i tehničku podršku Ministarstvu zdravlja u infrastrukturnom dijelu, kao i razvoj aplikativnog rješenja za COVID sertifikat i povezivanje sa sistemom Digitalni COVID sertifikat Evropska unija (EU).

Planirano je unaprijeđenje usluge eStudent i omogućavanje elektronskog upisa na druge fakultete, uključujući i privatne. Takođe, ove godine je omogućen i online upis studenata i studentkinja u đачke domove (srednjoškolci), dok je e-usluga koja će omogućiti onlajn upis studenata i studentkinja u studentske domove u testnoj fazi.

Pored prepoznatog rizika da implementacija novih interoperabilnih servisa isključivo zavisi od organa državne uprave u čijoj je nadležnosti e-usluga priznata, uloženi su dodatni napori na digitalizaciju i drugih servisa, koji su prepoznati kroz pomenuti projekat.

Privredna društva u većinskom državnom vlasništvu

Da bi se poboljšale performanse državnih preduzeća (DP), neophodno je unaprijediti nadzor nad njihovim poslovanjem.

U prethodnom periodu održane su obuke u Ministarstvu finansija za ocjenu finansijskih performansi poslovanja preduzeća u državnom vlasništvu kroz korišćenje Alatke za provjeru "zdravlja" državnih preduzeća (tzv. SOE Health Check Tool) MMF-a. Sa obukama je nastavljeno krajem 2022. za potrebe Direkcije za praćenje fiskalnih rizika poslovanja državnih preduzeća koristeći preostale alate MMF-a koji će doprinijeti jačanju kapaciteta i unapređenju praktičnih vještina zaposlenih sa glavnim fokusom u identifikovanju, analizi, upravljanju i otkrivanju različitih izvora fiskalnih rizika. Uz pomoć ovog alata, izvršena je analiza od strane Ministarstva finansija za određena većinska DP i time djelimično odgovoreno na preporuku broj 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2022.

Vlada Crne Gore je utvrdila da se redovno praćenje poslovanja preduzeća u većinskom vlasništvu države mora reformisati, a nakon sprovedene procjene konstatovano je da ulaganje u DOO „Montenegro Works“ u prethodnom periodu nije rezultiralo koristima, kao i da nije pokazao reformski potencijal koji bi Vladi obezbijedio pravni model za praćenje poslovanja preduzeća u većinskog državnom vlasništvu. Ovo privredno društvo takođe, na osnovu postojećih zakonskih propisa nije moglo vršiti nadzor nad radom ostalih prduzeća u većinskom vlasništvu države. Zato se pristupilo Odluci o dobrovoljnoj likvidaciji Društva sa ograničenom odgovornošću „Montenegro Works“, a zbog nemogućnosti ostvarivanja prihoda, održivog i uspješnog poslovanja na tržištu. Vlada je za 2023. godinu planirala analizu institucionalno-pravnog okvira poslovanja državnih preduzeća i definisanje jasne mape puta daljih reformi. Planirano je i formiranje interresorne radne grupe sa zadatkom da analizira regulatorni okvir za oblast poslovanja preduzeća u većinskom državnom vlasništvu. Takođe, završena je reorganizacija u okviru Ministarstva finansija, sa ciljem da se reformiše Direkcija za praćenje fiskalnih rizika poslovanja DP. Time je obezbijeden dio odgovora na Preporuku br. 4 sa Ministarskog dijaloga.

Analiza biznis barijera

Vlada Crne Gore kontinuirano radi na aktivnostima na jačanju saradnje i uvažavanju daljih preporuka sa lokalnim samoupravama. UNOPS je pružio podršku za biznis centre, skoro je otvoren u Tivtu. Očekuje se otvaranje poslovnih centara u Danilovgradu, Žabljaku i Kolašinu. Takođe je urađena analiza o tome kako do bolje saradnje između države i opština u cilju jačanja malih preduzeća u Crnoj Gori. Analiza daje opšti pregled poslovnog ambijenta u Crnoj Gori, koji pokazuje određeni stepen stimulativnog potencijala, ali i ukazuje na potrebu daljeg

prilagođavanja, u cilju postizanja afirmativnog ambijenta koji će unaprijediti razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća (MMSP) u Crnoj Gori.

Analiza podrške razvoju mikro, malih i srednjih preduzeća (MMSP) u Crnoj Gori kroz prizmu saradnje lokalnih i nacionalnih partnera urađena je uz podršku Kraljevine Norveške kroz projekat „Norveška za Vas – Crna Gora“. Ovaj dokument daje opšti pregled poslovnog ambijenta u Crnoj Gori, koji pokazuje određeni stepen stimulativnog potencijala, ali i ukazuje na potrebu daljeg prilagođavanja, u cilju postizanja afirmativnog ambijenta koji će unaprijediti razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori. Tokom ovog procesa, informacije su prikupljane kroz pregled zakona, strategija i pratećih dokumenata, kao i kroz komunikaciju sa predstavnicima lokalne samouprave, tako da analiza eksplicitno ukazuje na izazove sa kojima se suočavaju akteri na centralnom i lokalnom nivou u pružanju podrške MMSP. To prvenstveno ukazuje na složenost zakonskog okvira koji se odnosi na sektor MMSP, koji se sastoji od oko 280 zakona i mnogo podzakonskih akata, kao i na nedostatak sinhronizovanog strateškog pristupa, najviše zbog neučesća lokalnih samouprava u njihovoj izradi i implementaciji. Analizom je ukazano na potrebu unaprijeđenja administrativnog spektra koji reguliše poslovanje privrednih subjekata u Crnoj Gori, a prvenstveno na potrebu unaprijeđenja komunikacije između lokalnih samouprava i organa državne uprave, uporedo sa unaprijeđenjem komunikacije unutar lokalnih samouprava. Nedostatak razmjene informacija između nacionalnog i lokalnog nivoa, ali i između lokalnih samouprava, ključni je nedostatak u sinhronizaciji aktivnosti između različitih aktera.

Pored navedenog, Savjet za konkurentnost Vlade Crne Gore kao dio svojih aktivnosti uključuje rad na smanjenju barijera u poslovanju privatnog sektora. Nadležnost Savjeta je i traženje izjašnjenja nadležnih institucija i praćenje sprovođenja akcionog plana. U skladu sa zaključkom Savjeta za konkurentnost, Sekretarijat Savjeta je u 2021. godini analizirao poslovne barijere sa kojima se suočava poslovna zajednica i na osnovu identifikovanih barijera prikupio i izjave nadležnih institucija. Nakon skoro godinu dana od kreiranja ove liste i rada na eliminisanju barijera, Sekretarijat Savjeta je ažurirao listu, kojoj su dodate nove barijere na osnovu dodatnih inputa iz privatnog sektora, a one koje su riješene, odnosno eliminisane su izbrisane. Prema navedenom, dokument sada sadrži 98 barijera. Kao nosilac najvećeg broja barijera identifikovano je Ministarstvo finansija, a zatim Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma.

Od ukupnog broja barijera, nadležne institucije su dostavile izjave za 73 barijere ili 74%. Od tog broja, u 44 slučaja (60,3%) institucije smatraju da je potrebno raditi na otklanjanju barijera, dok za ostale smatraju da to nije potrebno ili nisu dale odgovor na to pitanje.

U skladu sa navedenim, odgovoreno je na preporuku br. 4 sa Ministarskog dijaloga. U odgovoru na ovu preporuku, u Poglavlju 5 su predložene reformske mjere br. 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14.

Preporuka 5: Završiti istraživanje o neformalnoj ekonomiji i procijeniti kratkoročne efekte programa „Evropa sad“. Analizirati rezultate i unijeti ih u sveobuhvatan akcioni plan za borbu protiv neformalne ekonomije i početi njegovu implementaciju. Osigurati strukturnu

saradnju između centralnih i lokalnih vlasti u razvoju i implementaciji plana, uključujući i održavanje mjera i podsticaja za legalizaciju neformalnih preduzeća i zaposlenih.

Sprovedenje istraživanja među domaćinstvima i preduzećima, sa ciljem utvrđivanja obima i strukture sive ekonomije u Crnoj Gori, započeto u februaru 2022. godine, završeno je u julu iste godine. Prema istraživanju sprovedenom među preduzećima i domaćinstvima, neformalna ekonomija u formalnom sektoru u Crnoj Gori u 2022. godini iznosi 20,6% BDP-a, što predstavlja pad od 3,9 p.p. u poređenju sa 2014. godinom.

Uzimajući u obzir zajedničku odgovornost različitih institucija, u izradi akcionog plana za suzbijanje sive ekonomije učestvovali su predstavnici resornih ministarstava i drugih organa državne uprave.

Ovo istraživanje nije osmišljeno da procijeni efekte „Evropa sad“ programa, ali su glavni ciljevi istraživanja:

- Procijeniti nivo sive ekonomije, kao i obim i kretanje sive ekonomije u procentima BDP-a,
- Identifikovati šta omogućava održavanje neformalne ekonomije i šta može da ublaži razmjere neformalne ekonomije,
- Identifikovati glavne uzroke neformalne ekonomije i razloge zbog kojih se kompanije okreću ovim aktivnostima,
- Utvrditi uticaj sive ekonomije na konkurentnost u Crnoj Gori,
- Utvrditi obim neformalnog zapošljavanja na tržištu rada i dr.

Sprovedenjem ovog istraživanja je obezbijeđen dio odgovora na preporuku broj 5 sa Ministarskog dijaloga iz maja 2022. godine, dio odgovora je obezbijeđen i prioritarnom reformskom mjerom 14 u Poglavlju 5.

Preporuka 6. Finalizirati, u saradnji sa svim relevantnim ministarstvima, njihovim agencijama i zainteresovanim stranama, Plan implementacije Garancija za mlade, usvojiti ga i pokrenuti njegovu implementaciju. Na osnovu Mape puta reformi socijalne pomoći i usluga socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori, utvrditi jasan vremenski okvir i finansijsko planiranje za njeno sprovođenje i nastaviti sa sprovođenjem reformi. Nastaviti sa naporima da se reformišu obezbjeđivanje mjera aktivne politike tržišta rada sa naglaskom na njihovu relevantnost za tržište rada, uključujući učenje zasnovano na radu, i uspostaviti kontinuirani mehanizam praćenja.

Uvođenje Programa “Garancija za mlade”

Radni tim za uvođenje Programa „Garancija za mlade“ u saradnji sa Međunarodnom organizacijom rada radio je na izradi nekoliko analiza na osnovu kojih bi trebalo da se izradi Plan za implementaciju Garancije za mlade. Formirana je Međuresorna radna grupa na visokom nivou. Intenziviran je rad na izradi Programa implementacionog plana. Prvi Prijedlog je 1. jula dostavljen Evropskoj komisiji na komentare. Na sastanku održanom 30.

juna, Međuresorna radna grupa dala je saglasnost na predložene reforme Programa garancije za mlade. Ministarstvo rada i socijalnog staranja vodi proceduru revizije strukture Radnog tima za uvođenje programa.

Sprovođenje Mape puta

Što se tiče Mape puta za socijalnu zaštitu status je sljedeći:

Kada je riječ o analizi troškova, finansijske održivosti i pripremi finansijskog plana za reformu sistema socijalne i dječje zaštite, zadatak za sprovođenje analize troškova, finansijske održivosti i pripremu finansijskog plana za reformu sistema socijalne i dječje zaštite izradio je UNICEF u saradnji sa Ministarstvom finansija i socijalnog staranja u prethodnoj Vladi. Prijedlog projekta za finansiranje analize je pripremljen, ali nije dostavljen NIPAC-u i EUD-u. Do ugovaranja i otpočinjanja konkretnih aktivnosti nije došlo zbog promjena u strukturama Vlade/ministarstva. Vezano za reformsku mjeru u PER-u za 2022. godinu, na osnovu Procjene sistema socijalne zaštite i mape socijalne zaštite Vlade i UNICEF-a, Svjetska banka je zajedno sa UNICEF-om pripremila analizu koju finansira DG NEAR koja ima za cilj da identifikuje široke izazove implementacije socijalne zaštite koji sprečavaju efikasnu podršku siromašnima i predlaže relevantne reformske prioritete. Analiza se dostavlja Ministarstvu i biće objavljena.

Kada je riječ o aktivnostima ranijeg Ministarstva finansija i socijalnog staranja, centara za socijalni rad i pružanja usluga razvijanjem procedura za koordinaciju i unaprijeđenjem kapaciteta centara za socijalni rad, status je sljedeći:

Projektni zadaci za konsultacije za sprovođenje funkcionalne analize i predlaganje sistematizacije funkcija i efikasnijih procedura za nadzor, koordinaciju, praćenje i evaluaciju izradjeni su od strane UNICEF-a i finansiranje obezbijeđeno iz izvora UNICEF-a. Međutim, aktivnost nije završena, jer Ministarstvo nije dalo saglasnost za početak analize, zbog promjena u strukturi i fluktuacije osoblja.

Administrativno izvještavanje (prvostepeni i drugostepeni postupak) i usavršavanje modula za BI (poslovna analitika). Zbog suštinskih zakonskih promjena, koje nijesu u skladu sa ciljevima Mape puta, aktivnost je redizajnirana i potrebno je obezbijediti dodatno vrijeme i finansijska sredstva za njenu implementaciju.

Navedeno je u funkciji odgovora na preporuku br. 6 sa Ministarskog dijaloga iz maja 2022. godine, a dijelom je dat odgovor i kroz reformske mjere 1, 2, 3, 4 i 5 u Poglavlju 5 ovog dokumenta.

3. MAKROEKONOMSKI OKVIR

Globalna ekonomija nastavlja sa dubokim neizvjesnostima i izazovima tokom 2022. godine, usljed krize izazvane agresijom Ruske Federacije na Ukrajinu i rastućim troškovima života uzrokovanim snažnim inflatornim pritiscima i porastom cijena hrane i energenata. Sve relevantne međunarodne organizacije su u 2022. nekoliko puta revidirale svoje prognoze rasta na globalnom nivou. Tako je Međunarodni monetarni fond za narednu godinu značajno snizio prognoze rasta svjetske ekonomije na 2,7%¹, što je 0,9 procentnih poena niže u odnosu na aprilske projekcije, koje su već uključivale negativne efekte rata u Ukrajini.

Kriza će se naročito odraziti na Evropu, zbog geografske blizine i jakih trgovinskih veza sa Rusijom i Ukrajinom, ali i energetske zavisnosti od Ruske Federacije. Evropska komisija u posljednjim prognozama predviđa usporavanje ekonomije Eurozone na svega 0,3% u 2023. godini², sa 2,3% očekivanih početkom godine. Evropska komisija u 2022. očekuje istorijski rekordnu inflaciju od 8,5% u Eurozoni, uz postepenu stabilizaciju, ali i dalje visoki rast cijena od 6,1% u 2023. godini.

Region Zapadnog Balkana je takođe ranjiv u novoj krizi, iako je rast u prvoj polovini 2022. bio visok i iznad očekivanja. Usporavanje globalnog rasta će uticati na ekonomske performanse u svih šest zemalja regiona, dok će visoka inflacija smanjiti kupovnu moć i uticati na povjerenje investitora³. Crna Gora će, prema relevantnim izvještajima međunarodnih organizacija, zabilježiti brži rast od regionalnog prosjeka u 2022. i 2023. godini, što je prikazano u narednoj tabeli:

Tabela 3: Projekcije rasta BDP-a za Crnu Goru i zemlje Zapadnog Balkana

Realni rast BDP-a, u %	Svjetska banka		MMF		Evropska komisija	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Crna Gora	6,9	3,4	7,2	2,5	7,0	2,9
Srbija	3,2	2,7	3,5	2,7	2,7	2,4
Bosna i Hercegovina	4,0	2,8	2,4	2,0	n/p	n/p
Kosovo	3,1	3,7	2,7	3,5	n/p	n/p
Albanija	3,2	2,3	4,0	2,5	3,2	2,6
Sjeverna Makedonija	2,1	2,7	2,7	3,0	2,3	2,5

Izvori: Svjetska banka – Redovni ekonomski izvještaj za zemlje Zapadnog Balkana, jesen 2022; MMF – Svjetski ekonomski izgledi, oktobar 2022; Evropska komisija – Ekonomski izgledi, jesen 2022.

Procjene međunarodnih organizacija za rast crnogorske ekonomije u 2022. su slične, Evropska komisija rast predviđa na 7,0%, dok MMF i Svjetska banka očekuju 7,2%, odnosno 6,9%. Svjetska banka predviđa rast cjelokupnog regiona Zapadnog Balkana na prosječnih 3,4% u 2022. godini, dok će on u narednoj godini blago usporiti na 2,8%.

¹ <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022>

² https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4511

³ <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report>

3.1. Najnovija ekonomska kretanja

3.1.1. Bruto domaći proizvod

Nakon otvaranja ekonomije u 2021. i snažnog zabilježenog rasta od 13%, dinamični ekonomski trendovi u Crnoj Gori su nastavljeni i tokom 2022. godine, uprkos negativnim efektima krize rata u Ukrajini. Ubrzana i jaka tražnja, veća poreska disciplina i primjena elektronske fiskalizacije, podržali su visoki rast za pola godine i povoljne makroekonomske trendove.

Prema preliminarnim podacima Monstata, realni rast crnogorske ekonomije za prva tri kvartala 2022. iznosio je 7,1% u odnosu na isti period 2021. godine, pri čemu je ekonomska aktivnost porasla 7,1% u prvom kvartalu, dok je drugom kvartalu godine ostvaren rast od 12,7%, koji je ujedno bio najveći u Evropi. U trećem kvartalu, ostvaren je realni rast od 3,2%. Većina kategorija domaćeg BDP-a zabilježila je pozitivan rast u prva tri kvartala 2022. godine, uz snažan rast izvoza roba i usluga (23,1%) i privatne potrošnje (11,6%). Investiciona aktivnost se oporavlja, što je značajan pozitivan signal za investicije u nastavku godine, ali i početak novog ciklusa ulaganja u narednom periodu.

Kratkoročni parametri po sektorima, prema dostupnim podacima, takođe su povoljni. Preliminarni podaci Centralne banke Crne Gore pokazuju da su prihodi od turizma u prvih devet mjeseci 2022. godine iznosili 916,2 miliona eura, što je povećanje od 30,2% u odnosu na isti period 2021, dok su u odnosu na rekordnu 2019. godinu na nivou od 90,2%, što je u skladu sa očekivanjima i planovima Vlade. Promet u trgovini na malo i veliko bilježi godišnji rast u prva tri kvartala 2022. godine od 32,0%, dok je broj prevezenih putnika na aerodromima u istom periodu iznosio 1.533.291 i zabilježio je rast od 41,5%. Broj noćenja u turizmu, u kolektivnom smještaju, za prvih jedanaest mjeseci 2022. godine iznosio je 4.229.710 i veći je za 46,1% na godišnjem nivou. Dolasci turista, u kolektivnom vidu smještaja, u julu i avgustu 2022. veći su nego u istim mjesecima 2019. godine. Nepovoljni hidrološki uslovi i niža godišnja proizvodnja električne energije od 15,4% u prvih jedanaest mjeseci 2022. godine, opredijelili su blagi pad ukupne industrijske proizvodnje (-4,2%). Druga dva podsektora industrije, rudarstvo i prerađivačka industrija, zabilježila su godišnji rast od 10,3% i 1,7% u prvih jedanaest mjeseci 2022. Građevinska djelatnost u prva tri kvartala 2022. bilježi smanjenje vrijednosti ukupno izvedenih građevinskih radova za 3,1% u odnosu na isti period 2021.

U narednoj tabeli prikazana je razlika između projekcija iz prošlogodišnjeg i novog PER-a:

Tabela 3.1.1: Razlika između prošlogodišnjeg PER-a i najnovijih procjena za 2022. godinu

Realni rast u 2022, u %	PER 2022-2024	PER 2023-2025	Razlika (u p.p)
Realni rast BDP-a	6,4	7,7	1,3
Potrošnja domaćinstava	4,2	11,6	7,4
Investicije	1,0	1,8	0,9
Potrošnja države	2,2	1,8	-0,4
Izvoz roba i usluga	19,0	13,6	-5,4
Uvoz roba i usluga	7,8	16,7	8,9

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Uporedni prikaz projekcija pokazuje neznatno odstupanje prognoziranog rasta u 2022. godini, usljed snažnog rasta privatne potrošnje, ali i slične dinamike uvozne aktivnosti, uprkos novoj krizi rata otpočetoj krajem februara 2022, koja nije mogla biti predviđena prošlogodišnjim dokumentom.

3.1.2. Inflacija

Kretanje potrošačkih cijena u Crnoj Gori tokom 2022. godine, prvenstveno je rezultat inflatorne spirale uzrokovane nizom eksternih faktora i rastućom tražnjom, ali i nekih domaćih politika koje su doprinijele inflatornim pritiscima, poput povećanih zarada u zemlji.

Vlada Crne Gore je, u cilju ograničavanja uticaja rasta cijena po domaćinstva i kompanije, usvojila i predložila brojne mjere i pakete podrške, kojima se snižavaju ključne poreske stope za osnovne prehrambene proizvode, inpute u proizvodnji i ograničavaju cijene u trgovini. Jedna od najznačajnijih mjera je i snižavanje cijena goriva kroz smanjenje akciza na gorivo, čime je budžet uskraćen značajnim prihodima u korist potrošača i privrede. Mjera je uvedena u maju, produžena je nekoliko puta u trajanju do kraja 2022. godine, dok će i u 2023. prema planu biti na snazi, iako nešto manjim intenzitetom stope obračuna akcize.

Uprkos mjerama Vlade, u periodu januar-novembar 2022. godine, prosječna inflacija u Crnoj Gori je iznosila 12,7%, uz ubrzanje u trećem kvartalu (15,3%), kao i oktobru i novembru (16,8%, odnosno 17,5%). Najveći pozitivan doprinos rastu potrošačkih cijena za jedanaest mjeseci 2022. godine dale su cijene hrane i bezalkoholnih pića (7,8 p.p.) i transporta (2,0 p.p.). Samo u novembru, snažno su porasle cijene hrane (31,1%) i goriva (14,6%).

Usljed snažnih volatilnosti na tržištima primarnih dobara, izvozne cijene su porasle za čak 38,0% godišnje u prvih devet mjeseci 2022, vođene povećanjem cijena u metalnom sektoru (68,7%), dok su uvozne cijene za isti period povećane 14,1%.

3.1.3. Zaposlenost i zarade

Značajan oporavak tržišta rada evidentan je tokom 2022, kao rezultat oporavka potražnje i ekonomske aktivnosti, dok je od 1. januara 2022. godine počela primjena nižeg poreskog opterećenja na rad. U prvih jedanaest mjeseci 2022, prosječan broj zaposlenih iznosio je 223,4 hiljada i veći je za 19,5% na godišnjem nivou.

Prema Anketi o radnoj snazi, prosječna stopa nezaposlenosti u prva tri kvartala 2022. iznosila je 14,8%, što je pad sa 17,1% iz istog perioda 2021. Samo u trećem kvartalu godine, stopa nezaposlenosti je iznosila 13,0%, što je ispod pretpandemijskog nivoa i najniža stopa zabilježena do sada. Broj nezaposlenih lica, prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje, na kraju novembra 2022. iznosi 46.389 i manji je za preko 9 hiljada lica u odnosu na novembar godinu ranije. Registrovana stopa nezaposlenosti u istom mjesecu iznosi 20% i niža je 3,9 p.p na godišnjem nivou.

U prvih jedanaest mjeseci 2022. prosječna bruto zarada iznosila je 881 eura, a neto 711 eura, što predstavlja povećanje od 11,1% i 33,9% u odnosu na isti period 2021. godine, usljed poreske reforme i povećanja minimalne zarade u usvojenom Zakonu o budžetu za 2022. godinu.

3.1.4. Kreditna aktivnost banaka

Bankarski sektor Crne Gore dao je snažan doprinos oporavku crnogorske ekonomije koja je bila teško pogođena pandemijom Covid-19 u 2020. godini. Bankarski sektor je i u 2022. godini zadržao stabilnost, visoku likvidnost, očuvao profitabilnost i dobru kapitalizovanost. Sve ključne bilansne pozicije na godišnjem nivou ostvaruju rast, i to: aktiva 18,26%, krediti 5,60%, depoziti 23,20% i kapital od 1,59%. Na kraju oktobra 2022. godine, novčana sredstva dostižu istorijski maksimum u iznosu od 1,650.5 mil.€. Koeficijent nekvalitetnih kredita (NPL) iznosi 6,14%.

Kreditni pravni licima iznose 2.066,9 mil.€ ili 56,89% ukupnih kredita, dok krediti fizičkim licima iznose 1.566,5 mil.€ ili 43,11% ukupnih kredita. Ovaj procentualni odnos je približno konstantan u posmatranom jednogodišnjem periodu. U istom periodu, krediti odobreni fizičkim licima bilježe rast od 8,01%, dok su krediti pravni licima zabilježili rast od 3,84%. U strukturi kredita po ključnim nosiocima, nakon kredita fizičkim licima koji su dominantni sa 43,11%, slijede krediti privredi sa 34,64%, krediti Vladi Crne Gore sa 4,63%, plasmani bankama sa 11,91% i ostali krediti sa 5,71% učešća u ukupnim kreditima. Krediti privredi (privredna društva u privatnom i državnom vlasništvu) iznose 1.258,5 mil.€ i bilježe rast od 11,46% na godišnjem nivou. Krediti u drugim valutama čine 4,05% ukupnih kredita, dok krediti nerezidenata učestvuju sa 16,64% u ukupnim kreditima. Dugoročni krediti, koji čine 79,76% svih kredita u sistemu, su dominantno finansirani iz stabilnih kratkoročnih depozita, koji čine 91,09% ukupnih depozita u sistemu. Na kraju oktobra 2022. godine, prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa (PPEKS) na ukupne kredite iznosi 5,68%. U istom periodu prethodne godine je iznosila 5,71%.

Tokom deset mjeseci 2022. godine, pravni licima je odobreno 721,1 mil.€ novih kredita i ovi krediti ostvaruju rast od 32,85% u odnosu na isti period prethodne godine, dok je fizičkim licima odobreno 447,3 mil.€, što je za oko 41,19% više u odnosu na isti period 2021. godine. PPEKS na novoodobrene kredite iznosi 5,59% i u odnosu na oktobar 2021. godine ostvaruje rast od 0,59 p.p. Krediti pravni licima odobravani su po PPEKS od 4,56% što je više za 0,67 p.p u odnosu na oktobar 2021. godine, a fizičkim licima po stopi od 7,24% što je za 0,02 p.p više u odnosu na isti period prethodne godine.

Na kraju oktobra 2022. godine, u strukturi ukupnih depozita na depozite fizičkih lica se odnosi 2.359,5 mil.€ ili 47,16%, dok se na depozite pravnih lica odnosi 2.643,7 mil.€ ili 52,84%. Depoziti po viđenju su dominantni sa 79% u ukupnim depozitima. Bankarskom sistemu nedostaje stabilnog dugoročnog depozitnog potencijala. Učešće nerezidentnih depozita je značajno i iznosi 26,03%, dok depoziti u drugim valutama čine 6,0% ukupnih depozita.

Trend smanjenja prisutan je i kod pasivnih kamatnih stopa. Naime, u oktobru 2022. godine, pasivna PPEKS iznosila je 0,25% i bilježi pad od 0,08 p.p na godišnjem nivou.

Vrijednost koeficijenta kredita i potraživanja u odnosu na depozite iznosi 76,62%, što znači da je u sistemu 1.369,8 mil.€ više depozitnog potencijala u odnosu na potraživanja po osnovu odobrenih kredita.

3.1.5. Finansijski sektor

Finansijski sektor na kraju trećeg kvartala 2022. godine karakteriše stabilnost i umjereni nivo sistemskog rizika. Privremene mjere Centralne banke za ublažavanje negativnih efekata uticaja pandemije Covid 19, omogućile su olakšice klijentima banaka u vidu moratorijuma i restrukturiranja kredita i djelovale su stabilizaciono, kako na finansije privrede i stanovništva, tako i na poslovanje banaka.

Finansijski sektor na kraju septembra 2022. godine je imao vrijednost aktive oko 6,5 milijardi eura, koja je u odnosu na BDP iznosila 121,2%, usljed većeg porasta aktive banaka u odnosu na porast BDP-a. Bankarski sektor čini blizu 94% aktive finansijskog sektora, slijede sektor osiguranja sa 4% i ostale finansijske institucije (mikrokreditne finansijske institucije, lizing kompanije i faktoring društva) sa 2,1%. Tokom prvih devet mjeseci 2022. godine, na Montenegroberzi ostvareno je 49,9 mil.€ prometa (0,9% prognoziranog godišnjeg BDP-a), što je za 15,9 mil.€ ili 46,5% više u odnosu na isti period prethodne godine.

Bankarski sektor je pod kontinuiranim nadzorom Centralne banke, likvidan, solventan i sa nekvalitetnim kreditima na prihvatljivom nivou. Likvidnost banaka je na visokom nivou. Likvidna aktiva banaka iznosi 1.929,1 mil.€ i čini 31,39% ukupne aktive na kraju oktobra 2022. godine, što ukazuje da su banke uspješno podnijele značajan pritisak na likvidnost sprovodeći mjere moratorijuma. Stabilnost bankarskog sektora podržana je adekvatnom kapitalizacijom, tako da i agregatni (18,43%) i individualni koeficijenti solventnosti kod svih banaka u sistemu (koji se kreću u rasponu od 11,57% do 27,80%) na 30.09.2022. godine su iznad zakonskog minimuma. Navedene tendencije su se pozitivno reflektovale na profitabilnost bankarskog sektora. Pozitivan finansijski rezultat na nivou sistema na kraju oktobra 2022. godine iznosi 72,7 mil.€, dok je u istom periodu prethodne godine iznosio 37,1 mil.€.

U cilju očuvanja finansijske stabilnosti, Centralna banka je nastavila aktivno da prati dalji razvoj i uticaj pandemije Covid 19 i rata u Ukrajini na finansijski sistem, ekonomiju i građane, analizira makroekonomska i kretanja u finansijskom sistemu, kako bi kroz adekvatne mjere makroprudencijalne i monetarne politike, podržala oporavak i dalji rast i razvoj crnogorske ekonomije u uslovima stalno prisutne neizvjesnosti. U fokusu Centralne banke je bila zaštita finansijske pozicije klijenata banaka – fizičkih i pravnih lica u užem smislu, a u širem smislu očuvanje solventnosti i likvidnosti bankarskog sektora kroz primjenu dvanaest paketa privremenih mjera. Takođe, djelovanjem iz predostrožnosti, Centralna banka je blagovremeno obezbijedila 350 miliona eura od Evropske centralne banke i Banke za međunarodna poravnanja za slučaj hitne podrške za likvidnost bankama u slučaju nepredviđenih okolnosti.

Privremene mjere Centralne banke su obuhvatale četiri vrste moratorijuma, od kojih su prva dva imala karakter opšteg moratorijuma, dok su zadnja dva moratorijuma bili ciljani odnosno pažljivo profilisani i usmjereni na određene sektore privrede i pojedine kategorije stanovništva, za koje je utvrđeno da su najviše bili pogođeni krizom koju je izazvala pandemija. Mjere takođe uključuju i one usmjerene na održanje stabilnosti u bankarskom sektoru, kao na primjer: zabranu isplate dividende akcionarima banaka, mogućnost povećanja izloženosti banaka prema jednom licu i grupi povezanih lica preko propisanih limita izloženosti, smanjenje stope obavezne rezerve za banke, kao i mjere kojima se stimuliše odobravanje i restrukturiranje kredita. Dodatno, mjere uključuju i privremeni tretman za ublažavanje negativnog uticaja pada cijena određenih dužničkih hartija od vrijednosti na regulatorni kapital kreditnih institucija. Donesene mjere su značajno doprinijele održavanju stabilnosti bankarskog sistema, koji bilježi rast svih značajnih bilansnih pozicija, dok su ukupni depoziti i likvidna aktiva banaka na istorijskom maksimumu.

Uvažavajući preporuke Evropske komisije, Centralna banka je kontinuirano preduzimala aktivnosti iz domena svoje nadležnosti, kako bi dala maksimalan doprinos njihovoj realizaciji i očuvanju stabilnosti finansijskog sistema.

U cilju realizacije preporuke Evropske komisije br.3 u dijelu: „pažljivo procijeni i analizira kretanje cijena i bude spremna da koristi ograničene alate koji su dostupni u okviru izabranog monetarnog okvira kako bi osigurala stabilnost cijena“, potrebno je naglasiti da Centralna banka kontinuirano analizira i ažurira projekcije kretanja cijena u Crnoj Gori, kako bi održala stabilnost cijena. Sve banke se kvartalno anketiraju o očekivanju cijena, a stratifikovani uzorak preduzeća i rezultati su korišćeni za pripremu kvartalnog Izvještaja o stabilnosti cijena (uključujući komponente potražnje i ponude u razvoju cijena, kao i objavljivanje jednogodišnjih projekcija). Pored toga, u trećem kvartalu 2022. godine, zbog visokog rasta cijena u Crnoj Gori, urađena je posebna analiza kako bi se analizirao doprinos ponude i tražnje. Zaključak analize je da je glavni izvor povećanja cijena vezan za uvozne cijene: goriva i hrane. Kako je osnovni zaključak da su uzroci inflacije prvenstveno na strani ponude robe koja se pretežno obezbjeđuje uvozom, Centralna banka je izradila i dostavila Vladi Crne Gore dokument Preporuke za ekonomsku politiku za period 2022-2024. Glavne preporuke odnosile su se na pripremu sveobuhvatnog antiinflatornog paketa mjera u cilju zaštite životnog standarda domaćinstava, a posebno ugroženih socijalnih kategorija, kao i konkurentnosti i održivosti privrede i preduzetnika. Paket mjera je namijenjen sprečavanju razvoja inflatorne spirale.

U cilju realizacije preporuke Evropske komisije br.3 u dijelu: „osigurati transparentno i tačno izvještavanje o kvalitetu aktive i adekvatnim rezervama, kao i blagovremeno praćenje nalaza iz Pregleda kvaliteta aktive“, podsjećamo da je AQR završen 2021. godine i sve banke su primijenile efekte proizašle iz pojedinačnih radnih blokova na finansijske informacije sa stanjem na dan 31.10.2021. Svi nalazi iz Pregleda kvaliteta aktive su implementirani. Adekvatnost kapitala je zadržana i nakon implementacije AQR i svih kapitalnih zahtjeva i na

znatno većem je nivou od zakonom propisanog. Sprovedeno je testiranje svih banaka u sistemu, a osnovu za stresno testiranje su predstavljali podaci na 31.12.2021, koji su obuhvatili rezultate AQR-a. Rezultati stresnog testiranja ukazuju na zadovoljavajuću otpornost bankarskog sistema Crne Gore na nepovoljna kretanja u makroekonomskom okruženju. Projekcije za 2022. i 2023. godinu pokazuju da bi u slučaju sva tri scenarija sve banke i dalje imale koeficijent solventnosti iznad regulatornog minimuma. Izvještavanje ka Centralnoj banci je blagovremeno (mjesečno i kvartalno) i dodatno je unaprijeđeno implementacijom regulative Bazela III – Izmjenama Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o izvještajima koji se dostavljaju Centralnoj banci. Takođe, Centralna banka u kontinuitetu radi na daljem usklađivanju sa EU tekovinom iz oblasti kontrole i regulative iz svoje nadležnosti, u skladu sa izmjenama iste.

U cilju realizacije preporuke Evropske komisije br.3 u dijelu: „...nastaviti da smanjuje nedostatak podataka, posebno u pogledu sektora nekretnina“, Centralna banka je, kroz Savjet za finansijsku stabilnost, pokrenula inicijativu za formiranje Baze/Registra prometovanih nekretnina u Crnoj Gori, po uzoru na sve zemlje regiona i EU, kako bi unaprijedila statistiku cijena nekretnina. Radna grupa Savjeta za finansijsku stabilnost je predložila rješenje koje je sadržalo neophodne informacije potrebne za formiranje institucionalnog predloga za formiranje Baze/Registra prometovanih nekretnina u Crnoj Gori. Zaključak sa sjednice Savjeta za finansijsku stabilnost po ovom pitanju je ponovo u junu 2022. godine dostavljen Ministru finansija, kako bi se inicirala operacionalizacija ovog rešenja.

U cilju realizacije preporuke Evropske komisije br.3 u dijelu: „nastavi sa poboljšanjem i primjenom zakona radi daljeg usklađivanja sa okvirom EU o regulativi i nadzoru, uključujući osiguranje depozita“, aktivnosti Centralne banke će i dalje biti usmjerene na primjenu novog regulatornog okvira i njegovu dalju harmonizaciju sa propisima EU. Centralna banka nastavlja sa aktivnostima za pripremu radnih verzija nacrtu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kreditnim institucijama i Zakona o sanaciji kreditnih institucija. U tom smislu će se u toku 2023. godine raditi na daljem unapređenju podzakonskih propisa usvojenih u cilju sprovođenja ovih zakona, kao i na daljem usaglašavanju regulative sa EU propisima. Nastaviće se i sa radom na pripremi Predloga zakona o finansijskim konglomeratima, kojim će se implementirati Direktiva 2002/87/EC o dodatnom nadzoru kreditnih institucija, društava za osiguranje i investicionih društava u finansijskom konglomeratu.

U cilju realizacije preporuke Evropske komisije br.3 u dijelu: „i ubrza napore da se obezbijede održiva i pravovremena rješenja za brzo i efikasno rješavanje problematičnih kredita“, Centralna banka je u julu 2022. godine ponovo pokrenula rad Radne grupe, koju čine predstavnici Centralne banke, Ministarstva finansija, Ministarstva pravde i Udruženja banaka Crne Gore. Radna grupa radi na nedovoljno konzistentnom zakonskom okviru – Zakonu o radu, Zakonu o svojinsko-pravnim odnosima u Crnoj Gori, Zakonu o izvršenju i obezbjeđenju potraživanja, neusaglašenosti Zakona o potrošačkim kreditima i Zakona o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga. Cilj je jasnije definisanje sadržaja ugovora o bankarskim

aranžmanima, pravilan obračun efektivne kamatne stope, otklanjanje konflikta različitih odredbi o zaštiti potrošača i usvajanje zakona koji bi unaprijedili proces prinudne naplate. Nadležna ministarstva će dati svoj predlog daljih aktivnosti u pogledu vremenskog okvira prilagođavanja predloženih zakona. Druga inicijativa odnosi se na projekat uvođenja rigoroznije obuke ekonomskih i finansijskih stručnjaka za čiju realizaciju će, ocijenjeno je, biti potrebna ekspertska pomoć od EU za izradu Posebnog programa za finansijsko/bankarsko forenzičko vještačenje, sa ciljem da postane obavezan kurs/test za sudsku forenziku u oblasti ekonomije/finansija.

3.1.6. Eksterni sektor

3.1.6.1. Tekući račun

U periodu januar – septembar 2022. godine deficit tekućeg računa iznosio je 478,06 miliona eura i bio je veći za 90,44% u odnosu isti period 2021. godine. Rast deficita tekućeg računa rezultat je rasta deficita na računu roba i djelimično je ublažen rastom suficita na računu usluga, kao i na računima primarnih i sekundarnih dohodaka.

Deficit na računu roba iznosio je 1.994,19 miliona eura, što predstavlja povećanje od 41,18% na godišnjem nivou. Ukupan izvoz roba iznosio je 568,90 miliona eura ili 53,31% više u odnosu na prethodnu godinu, čemu je najviše doprinio rast izvoza električne energije i obojenih metala. Ukupan uvoz roba iznosio je 2.563,09 miliona eura i bio je za 43,70% veći u odnosu na uporedni period, što je rezultat rasta uvoza nafte i naftnih derivata, električne energije i obojenih metala.

Na računu usluga u periodu januar – septembar 2022. godine zabilježen je suficit u iznosu od 1.072,46 miliona eura, što za 33,13% više u odnosu na uporedni period i rezultat je povećanja prihoda od usluga putovanja i turizma, kao i transportnih usluga. Ukupni prihodi od usluga iznosili su 1.746,14 miliona eura ili 40,42% više u odnosu na prethodnu godinu, dok su evidentirani rashodi iznosili 673,68 miliona eura (rast od 53,82%). Procijenjeni prihodi od putovanja-turizma iznosili su 916,19 miliona eura, što predstavlja povećanje od 30,23% na godišnjem nivou. U posmatranom periodu zabilježeno je povećanje noćenja stranih turista.

Na računu primarnih dohodaka zabilježen je suficit u iznosu od 102,19 miliona eura i veći je za 33,52% u odnosu na uporedni period. Prihodi po osnovu primarnih dohodaka iznosili su 285,03 miliona eura ili 13,35% više u odnosu na uporedni period, čemu je najviše doprinio rast priliva po pitanju kompenzacija zaposlenih. Rashodi po ovom osnovu iznosili su 182,84 miliona eura i bili su za 4,52% veći u odnosu na uporedni period, što je rezultat rasta odliva po osnovu kompenzacija zaposlenih.

Na računu sekundarnih dohodaka zabilježen je suficit u iznosu od 341,48 miliona eura, što je za 22,23% više u odnosu na uporedni period. Ukupan priliv transfera u Crnu Goru je bio veći za 21,53%, i iznosio je 412,01 milion eura, od čega najveći dio čine lični transferi iz inostranstva u iznosu od 326,81 milion eura (rast od 29,55%). U istom periodu, ukupan odliv po osnovu transfera u inostranstvo iznosio je 70,53 miliona eura (rast od 18,25%).

3.1.6.2. Finansijski račun

Na računu portfolio investicija zabilježen je neto odliv u iznosu od 102,04 miliona eura, dok je na računu ostalih investicija neto odliv iznosio 339,62 miliona eura. Kretanja na ovom računu karakteriše manje zaduživanje države, kao i banaka, dok je kod ostalih sektora evidentiran rast po osnovu uzetih kredita u odnosu na prethodnu godinu.

Neto priliv stranih direktnih investicija u periodu januar-septembar 2022. godine, iznosio je 599,03 miliona eura, što predstavlja povećanje od 70,03% u odnosu na isti period 2021. Ukupan priliv SDI iznosio je 847,83 miliona eura (rast od 41,32%), od čega su vlasnička ulaganja iznosila 465,05 miliona eura (rast od 53,55%), dok je priliv u formi interkompanijskog duga iznosio 316,28 miliona eura i bilježi rast od 36,73% u odnosu na uporedni period. U strukturi vlasničkih ulaganja, investicije u kompanije i banke iznosile su 142,85 miliona eura (rast od 20,44%), dok su ulaganja u nekretnine iznosile 322,20 miliona eura (rast od 74,86%). Priliv po osnovu povlačenja ulaganja iz inostranstva iznosio je 66,50 miliona eura. Gledano prema strukturi ukupnog priliva SDI, priliv po osnovu ulaganja u nekretnine iznosio je 38,00%, zatim slijede interkompanijski dug 37,30% i investicije u kompanije i banke 16,85%. Ukupan odliv SDI u periodu januar-septembar 2022. godine iznosio je 248,80 miliona eura i na približno je istom nivou kao i tokom uporednog perioda 2021. Odliv po osnovu ulaganja rezidenata u inostranstvo iznosio je 92,48 miliona eura, dok su povlačenja sredstava nerezidenata investiranih u našu zemlju iznosila 156,32 miliona eura.

Tabela 3.1.6.2: Platni bilans Crne Gore, u 000 eura

R.br.	Naziv stavke	jan-sept 2021*	jan-sept 2022**	Promjena u %
1	TEKUĆI RAČUN	-251.029	-478.057	90,4
1.A	SALDO ROBA I USLUGA	-606.938	-921.732	51,9
1.A.a	Robe***	-1.412.528	-1.994.194	41,2
1.A.a.1	Izvoz, f.o.b.	371.074	568.900	53,3
1.A.a.2	Uvoz, f.o.b.	1.783.602	2.563.093	43,7
1.A.b	Usluge	805.590	1.072.461	33,1
1.A.b.1	Prihodi	1.243.553	1.746.136	40,4
1.A.b.2	Rashodi	437.963	673.675	53,8
1.B	Primarni dohodak	76.535	102.192	33,5
1.B.1	Prihodi	251.456	285.028	13,4
1.B.2	Rashodi	174.921	182.836	4,5
1.C	Sekundarni dohodak	279.374	341.483	22,2
1.C.1	Prihodi	339.019	412.014	21,5
1.C.2	Rashodi	59.645	70.531	18,3
2	KAPITALNI RAČUN	-271	-2	-99,4
2.A	Prihodi	0	0	
2.B	Rashodi	271	2	

	SALDO TEKUĆEG I KAPITALNOG RAČUNA	-251.300	-478.059	90,2
3	FINANSIJSKI RAČUN, neto ****	85.518	-3.495	
3.A	Neto povećanje finansijske aktive	259.631	484.867	86,8
3.B	Neto povećanje obaveza	174.113	488.362	180,5
3.1	Direktne investicije, neto	-352.313	-599.030	70,0
3.1.1	Neto povećanje finansijske aktive	3.820	25.973	579,8
3.1.2	Neto povećanje obaveza	356.133	625.002	75,5
3.2	Portfolio investicije, neto	396.459	102.037	-74,3
3.2.1	Neto povećanje finansijske aktive	47.740	28.307	-40,7
3.2.2	Neto povećanje obaveza	-348.718	-73.730	-78,9
3.3	Finansijski derivati, neto	-3.930	-13.863	252,7
3.3.1	Neto povećanje finansijske aktive	-3.930	-13.863	252,7
3.3.2	Neto povećanje obaveza	0	0	
3.4	Ostale investicije, neto	170.632	339.620	99,0
3.4.1	Neto povećanje finansijske aktive	337.331	276.709	-18,0
3.4.2	Neto povećanje obaveza	166.698	-62.911	
3.5	Rezerve CBCG (promjene)****	-125.330	167.740	
4	NETO GREŠKE I OMAŠKE (3-2-1)	336.818	474.564	40,9

Izvor: CBCG

3.1.6.3. Međunarodna investiciona pozicija

Na kraju 2021. godine, neto međunarodna investiciona pozicija je negativna i prema preliminarnim podacima iznosila je 8,3 mlrd.€ (smanjenje od 3,2%) ili 168,4% BDP-a. Na kraju 2021, ukupna potraživanja rezidenata prema inostranstvu iznosila su 3,8 mlrd.€, a obaveze 12,2 mlrd.€.

Tabela 3.1.6.3: Struktura međunarodne investicione pozicije Crne Gore, u milionima eura

	2019	2020	2021	u % BDP (2021)
1. Međunarodna investiciona pozicija, neto	-8234,2	-8620,1	-8343,2	-168,4%
2. SREDSTVA	2973,8	3364,9	3812,3	76,9%
2.1. Direktne investicije, neto	99,7	82,6	79,2	1,6%
2.1.1. Vlasnička ulaganja i reinvestirane zarade	31,4	39,9	47,7	0,8%
2.1.2. Instrumenti duga	68,3	42,6	31,5	1,0%
2.2. Portfolio investicije, neto	335,6	367,7	586,3	11,8%
2.3. Finansijski derivati	0,1	0,1	0,0	0,0%
2.4. Ostale investicije**	1171,7	1176,1	1398,0	28,2%
2.5. Rezerve CBCG	1366,7	1738,5	1748,8	35,3%
3. OBAVEZE	11208,0	11985,0	12155,5	245,3%
3.1. Direktne investicije	4819,6	4742,1	4854,8	98,0%
3.1.1. Vlasnička ulaganja i reinvestirane zarade	2876,5	2666,3	2646,5	61,2%
3.1.2. Instrumenti duga	1943,1	2075,8	2208,3	49,7%
3.2. Portfolio investicije	1601,5	2029,8	1777,4	35,9%
3.3. Finansijski derivati	0,3	0,0	0,0	0,0%

3.4. Ostale investicije	4786,7	5213,0	5523,2	111,5%
BDP (Monstat)			4955,1	

Izvor: CBCG

U poređenju sa krajem 2020. godine, negativna neto međunarodna investiciona pozicija je na kraju 2021. smanjena za 276,9 mil.€, u najvećoj mjeri zbog rasta finansijskih sredstava (za 447,4 mil.€), koji je donekle ublažio istovremeni rast finansijskih obaveza (za 170,5 mil.€). Preliminarni podaci pokazuju da je u odnosu na 2020. zabilježeno povećanje negativne neto pozicije (sredstva minus obaveze) kod stranih direktnih investicija (za 116,1 mil.€) i kod ostalih investicija (za 88,3 mil.€), dok je najveće smanjenje zabilježeno kod portfolio investicija, gdje se neto pozicija smanjila za 471,0 mil.€.

Rast na strani sredstava tokom 2021. godine, u najvećem dijelu generisan je rastom ostalih investicija i finansijskih derivata. Analizirajući strukturu sredstava po finansijskim instrumentima, rezerve CBCG imaju dominantno učešće (45,9% ukupnih sredstava) kao i gotovina i depoziti, kao dio kategorije ostale investicije, sa učešćem od 29,7%.

Analiza strukture ukupnih finansijskih obaveza Crne Gore prema inostranstvu pokazuje da je najveće učešće ostalih investicija 45,4% (5,5 mlrd.€) i, stranih direktnih investicija 39,9% (4,9 mlrd.€), od čega se najviše odnosi na vlasnička ulaganja 54,5% (2,6 mlrd.€).

Tokom 2021. godine, ostvaren je značajan rast po osnovu **ostalnih investicija** od 5,9% ili za 310,1 mil.€. Uz godišnje smanjenje od 160,4 mil.€, dominiraju krediti kao najznačajniji finansijski instrument na strani obaveza sa 4,2 mlrd.€ (udio od 34,9% u ukupnim obavezama), kao i gotovina i depoziti koji na kraju 2021. godine iznose 1,2 mlrd.€ (udio od 9,6%). Učešće obaveza po osnovu **portfolio investicija** iznosi 1,8 mlrd.€ (udio od 14,6%), od čega najveći dio čine obaveze države po osnovu euroobveznica.

3.2. Srednjoročni makroekonomski scenario

Shodno snažnom rastu u prvoj polovini godine, povoljnim kratkoročnim pokazateljima za treći kvartal i oporavku investicione potražnje, izvršena je revizija stope privrednog rasta, sa procjenom naviše za 2022. godinu. U srednjem roku, privatna potrošnja će biti jedan od glavnih pokretača dinamičnog rasta, uz oporavak investicija i nastavak snažnog povećanja izvoza roba. U 2023. godini se očekuje oporavak turizma u odnosu na pretpandemijski nivo, podržan produženjem sezone i diversifikacijom strukture inostranih gostiju i emitivnih tržišta.

Snažna potrošnja domaćinstava, oporavak investicija, povećanje plata u dijelu javnog sektora, mjere sektorske podrške, uz relevantne eksterne prognoze kretanja ekonomskih indikatora u Evropi i kretanja cijena, čine osnovne pretpostavke makroekonomskog scenarija.

U nastavku poglavlja, dat je pregled makroekonomskih projekcija i identifikovanih rizika po rast i makrofinansijsku stabilnost. Takođe, novorazvijenim makroekonometrijskim modelom u Ministarstvu finansija, izvršena je procjena uticaja najvažnijih projekata i prioritarnih strukturnih reformi, sa kalkulacijama neto efekata po rast i zaposlenost.

3.2.1. Osnovni makroekonomski scenario 2022-2025 i rizici za ostvarenje

Uprkos snažnim globalnim ekonomskim i geopolitičkim neizvjesnostima, crnogorska ekonomija tokom 2022. godine bilježi povoljne makroekonomske trendove. Ekonomski rast u drugom kvartalu godine je i zvanično bio najbrži u Evropi. Tradicionalno najsnažniji sektori turizma, saobraćaja i trgovine bilježe visoke stope rasta, dok je industrijska proizvodnja pod uticajem nepovoljnih hidroloških prilika u prvoj polovini godine. Bankarski sektor je stabilan i visoko likvidan, eksterna pozicija zemlje je poboljšana, dok je izvoz na rekordnom nivou. Tržište rada se oporavlja u odnosu na pretpandemijske nivoe, dok inflacija bilježi istorijske maksimume, što je slučaj i u većini razvijenih zemalja svijeta. Vlada Crne Gore je u cilju ublažavanja posljedica rasta cijena, donijela brojne antiinflatorne mjere u sklopu paketa podrške domaćinstvima i privredi. Shodno navedenom, izvršena je revizija privrednog rasta domaće ekonomije, koji je sada procijenjen naviše za 2022. godinu, dok će naredni period donijeti dodatne neizvjesnosti i nestabilnosti, naročito na evropskom prostoru, koje će se posljedično odraziti i na Crnu Goru.

Snažan rast u prvoj polovini godine uslovio je reviziju stope privrednog rasta. **Vlada Crne Gore sada predviđa da će crnogorska ekonomija u 2022. godini ostvariti rast od 7,7%, znatno iznad prethodne prognoze, uprkos efektima rata u Ukrajini.** Ekonomski rast i trendovi kratkoročno su povoljniji od očekivanih, što potvrđuju i izvještaji relevantnih međunarodnih organizacija za Crnu Goru.

Prema preliminarnim prognozama, projektovana je prosječna stopa ekonomskog rasta od oko 4% u narednom trogodišnjem periodu. Stope privrednog rasta prvenstveno će opredijeliti snažna domaća potražnja, sa privatnom potrošnjom i investicijama kao pokretačima privredne aktivnosti. Dodatan doprinos srednjoročnom rastu će pružiti i neto izvoz, uz rastuće prihode u turizmu i povoljne izvozne performanse. Nakon izrazito visoke inflacije u 2022, u narednoj godini se očekuje određeno smirivanje cijena na tržištu, ukoliko se nastavi blagi pad cijena hrane i sirove nafte na međunarodnim berzama iz druge polovine 2022. Domaće prognoze usporavanja inflacije u 2023. godini, polaze od pretpostavke visoke osnove iz 2022. godine, kao i usporavanja rasta tražnje, dok se prema posljednjim projekcijama Evropske centralne banke (ECB), očekuje postepena stabilizacija cijena u Eurozoni u srednjem roku, smirivanjem globalnih tržišta i cijena ključnih inputa i primarnih dobara. Ipak, usljed dominantno faktora sa strane ponude, koji opredjeljuju rast cijena, poput narušenih lanaca snabdijevanja, geopolitičkih izazova i pitanja dostupnosti hrane i energenata, inflacija će i dalje ostati povišena. Potrošačke cijene će i u 2023. godini u Eurozoni biti daleko iznad targeta ECB, što će se zbog korelacije odraziti i na Crnu Goru. Shodno dostupnim kretanjima i prognozama, prosječna inflacija u Crnoj Gori za naredni trogodišnji period projektovana je na 3,4%. Ukoliko se pogoršaju geopolitičke i globalne ekonomske neizvjesnosti, inflacija može biti značajno veća, što je rizik predstavljen u potpoglavlju alternativnog scenarija.

Tržište rada se tokom 2022. znatno oporavilo u odnosu na pretkrizni period, pa se u 2023. očekuje da ključni indikatori broja zaposlenih i stope nezaposlenosti budu povoljniji u odnosu na nivo prije pandemije. Oporavku na tržištu rada i povećanju socijalne inkluzije podsticaj će dati i prioritetne reformske mjere usmjerene ka zapošljivosti mladih i žena, uz adresiranje dugoročne nezaposlenosti. Mjere uključuju i uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori, usklađivanje ponude i tražnje za radom, kao i reformu sistema socijalne i dječije zaštite. U periodu 2023-2025, predviđen je prosječni rast zaposlenosti od oko 3,5%, uz nešto veći rast zarada, kao rezultat povećanih budžetskih izdvajanja za određene kategorije zaposlenih u javnom sektoru i blagog rasta produktivnosti u privatnom sektoru.

Regulatorni okvir će u srednjem roku biti dodatno ojačan reformskim mjerama uspostavljanja potpune elektronske registracije preduzeća, jačanja institucionalnog, programskog i zakonskog okvira za inovacioni i istraživački ekosistem i brojnim predviđenim mjerama digitalizacije u javnoj upravi, obrazovno-vaspitnim ustanovama i zdravstvenom sistemu.

U narednom periodu se očekuje oporavak investicija i njihovo i dalje visoko učešće u BDP-u, što će prema očekivanjima, podržati prospekte rasta u 2023. i narednim godinama. Prema posljednjim najavama, očekuje se da će investicije biti dominantno usmjerene u sektore turizma, energetike, putne i komunalne infrastrukture, poljoprivrede i sektore telekomunikacija i IT. Ulaganja u energetska tranziciju će ostati jaka i u narednom srednjoročnom periodu, naročito u oblasti obnovljivih izvora energije. Planirane mjere politika dodatno će ubrzati zelenu tranziciju, a one se odnose na razvoj održivog turizma i zelenih smještajnih kapaciteta, investicije ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja i veće podsticaje za povećanje energetske efikasnosti. Sektorski projekti za koje se očekuje da daju najveći doprinos privrednom rastu u narednom periodu, pored energetike, odnose se na izgradnju kompleksa visoke vrijednosti u turizmu, izgradnju hotelskih sadržaja u sjevernom regionu po osnovu programa ulaganja od posebnog značaja za ekonomski interes, dok se u oblasti komunalne infrastrukture najveće investicije odnose na projekte tretmana otpadnih voda.

Dodatno, javni projekti i prva faza Investiciono-ekonomskog plana Evropske komisije za Zapadni Balkan će stimulisati infrastrukturna ulaganja i mobilisati sredstva privatnog sektora u relevantne sektorske investicije. Očekuje se da strane direktne investicije nastave da podržavaju ekonomski rast, sa projektovanim učešćem u strukturi BDP-a od oko 10% u godinama koje slijede, u skladu sa proteklom trogodišnjim prosjekom, kao i usljed visoke otpornosti koje su SDI pokazale u tom periodu značajnog osciliranja privrednih kretanja u Crnoj Gori.

Odgovorno upravljanje javnim finansijama od ključnog je značaja po makroekonomsku stabilnost, što je prepoznato i u osnovnom scenariju kao jedan od glavnih izazova u srednjem roku. U cilju smanjenja fiskalnih rizika, planirane su reformske mjere unaprjeđenja upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države, uz uspostavljanje veće kontrolne i

nadzorne funkcije, kako bi se u ovim preduzećima povećao opšti nivo konkurentnosti i ostvarili bolji poslovni rezultati.

Sve relevantne međunarodne institucije predviđaju da će ekonomija Crne Gore u tekućoj i 2023. godini rasti brže od regionalnog prosjeka, uz poboljšanje uslova na tržištu rada, postepeno povećanje broja zaposlenih i dalji pad stope nezaposlenosti ispod nivoa prije pandemije.

Makroekonomske prognoze 2023-2025. imaju sljedeće komponente sa potrošne strane:

- Najveći pozitivni doprinos ekonomskom rastu u narednom trogodišnjem periodu pružiće domaća tražnja (3,6 p.p), pri čemu će polovinu ovog uticaja opredijeliti privatna potrošnja, usljed ubrzanog rasta prihoda u turizmu, visokog rasta doznaka, uz jaku ekspanziju kreditne aktivnosti i rast zaposlenosti i zarada. Lična potrošnja domaćinstava biće snažno podstaknuta budžetskim mjerama za 2023. i planirani srednji rok. Javnu potrošnju u narednom periodu reflektovaće veća tekuća potrošnja i snažan porast izdvajanja za povećanje plata dijela zaposlenih u javnom sektoru. Bruto investicije će bilježiti postepeni oporavak u odnosu na pretkrizni nivo, uz održavanje visokog nivoa u ukupnoj ekonomskoj strukturi i projektovani rast od 6,6% u periodu 2023-2025;
- Dodatan doprinos rastu u srednjem roku od 0,3 p.p pružiće neto izvoz, odnosno eksterna tražnja, podstaknuta snažnom ekspanzijom u turizmu, povoljnim izvoznim performansama, ali će biti i djelimično limitirana snažnijom dinamikom uvozne aktivnosti. U 2023. godini se očekuje oporavak turizma u odnosu na pretkrizni nivo. Snažan rast cijena najvažnijih crnogorskih izvoznih proizvoda na svjetskim tržištima i veća proizvodna baza u poljoprivredi, opredijeliće projektovani rast izvoza roba od 8,2% u narednom trogodišnjem periodu. Uvoz će biti intenziviran (rast 4,9%), uslovljen jačom tražnjom usljed visoke vrijednosti investicionih ulaganja i snažnog rasta privatne potrošnje.

Tabela 3.2.1: Crna Gora: Makroekonomske projekcije 2022-2025 – Osnovni scenario

CG: Makroekonomske projekcije, 2022-2025 - Osnovni scenario					
	2021	2022	2023	2024	2025
	-	-	-	-	-
Nominalni BDP u mil.€	4955,1	5700,4	6174,6	6549,2	6890,5
Nominalni rast	18,4	15,0	8,3	6,1	5,2
Realni rast	13,0	7,7	4,4	4,0	3,5
Inflacija (prosjeak)	2,4	12,0	5,0	3,0	2,2
			(u % BDP-a)		
Glavne karakteristike:					
Deficit tekućeg računa	-9,2	-12,0	-10,5	-9,9	-8,9
Izvoz	42,8	48,2	50,0	51,8	53,5
Uvoz	62,2	71,8	71,7	72,7	73,5

Ostalo	10,2	11,6	11,2	11,1	11,1
Potrošnja domaćinstava	73,0	76,5	75,2	74,8	73,9
Bruto investicije	26,7	29,8	29,5	29,8	30,2
Bruto investicije u osnovna sredstva	22,1	21,9	22,3	23,0	23,7
Promjena zaliha	4,5	7,9	7,3	6,9	6,5
Potrošnja države	19,7	17,3	17,0	16,4	15,9
BDP deflator	4,7	6,8	3,8	2,0	1,6
(realne stope rasta u %)					
Realni rast BDP-a	13,0	7,7	4,4	4,0	3,5
Domaća tražnja	0,1	10,2	3,0	3,4	2,6
Potrošnja domaćinstava	4,0	11,6	2,4	2,9	2,0
Potrošnja države	0,5	1,8	2,5	1,9	1,5
Bruto investicije	-10,5	12,8	4,6	5,4	4,9
Bruto investicije u osnovna sredstva	-12,3	1,8	6,3	7,1	6,4
Promjena zaliha	4,6	66,7	0,0	0,0	0,0
Izvoz roba i usluga	81,9	13,6	9,0	7,3	6,6
Uvoz roba i usluga	13,7	16,7	5,1	5,3	4,2
(učešće u realnom rastu u % BDP-a)					
Realni rast BDP-a	13,0	7,7	4,4	4,0	3,5
Domaća tražnja	0,1	12,2	3,6	4,1	3,2
Potrošnja domaćinstava	3,3	8,4	1,8	2,2	1,5
Potrošnja države	0,1	0,4	0,4	0,3	0,2
Bruto investicije	-3,3	3,4	1,4	1,6	1,5
Bruto investicije u osnovna sredstva	-3,4	0,4	1,4	1,6	1,5
Promjena zaliha	0,2	3,0	0,0	0,0	0,0
Neto izvoz	12,9	-4,5	0,7	-0,2	0,4
Izvoz roba i usluga	21,3	5,8	4,3	3,6	3,4
Uvoz roba i usluga	-8,4	-10,4	-3,6	-3,8	-3,1
rast u procentima ako nije naznačeno drugačije					
Makroekonomski indikatori:					
Rast zaposlenosti	-3,1	11,7	4,0	3,2	3,1
Rast zarada (bruto)	1,3	11,0	6,0	4,0	3,0
Stopa nezaposlenosti	16,6	15,5	14,5	13,7	12,9
Neto SDI % BDP	11,7	10,5	10,5	9,9	9,4
Novoodobreni krediti	22,1	34,6	10,8	7,9	6,8

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Makroekonomski indikatori:

- Deficit tekućeg računa platnog bilansa će se spustiti sa procijenjenih 12,0% BDP-a u 2022. na 8,9% u 2025. godini, shodno očekivanoj dinamici kretanja uvoza i izvoza, uz visoki rast suficita na računima neto faktorskih plaćanja i neto transfera;
- U skladu sa proteklom trogodišnjim nivoom, učešće neto stranih direktnih investicija projektovano je na oko 10 % BDP-a u srednjem roku;

- Novoodobreni krediti kompanijama i stanovništvu će nastaviti da stimulišu rast privredne aktivnosti i zabilježiće snažan prosječni rast od 8,5%;
- Zaposlenost će u periodu 2023-2025 rasti po prosječnoj godišnjoj stopi od 3,5% shodno rastu ekonomije i budžetskim mjerama povećanja zarada;
- Rastom zaposlenosti i većom participacijom domaćeg stanovništva, stopa nezaposlenosti će biti ispod pretkriznog nivoa u 2023. godini, a potom spustiti na 12,9% na kraju projektovanog horizonta;
- Rast zarada će biti ubrzan budžetskim izdvajanjima i u narednom periodu će iznositi preko 4% prosječno;
- Potrošačke cijene će u i 2023. ostati povišene, uz postepenu stabilizaciju u srednjem roku i prosječnom inflacijom od oko 3,4%.

Rast BDP-a sadrži sljedeće komponente sa proizvodne strane:

- Rast sektora poljoprivrede u periodu 2023-2025. projektovan je na 8,0%, na bazi povećanih ulaganja i opredijeljenih sredstava agrobudžetom. Očekuje se da će povećanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača uticati na smanjenje uvoza hrane kroz supstituciju i rast izvoza;
- Sektor snabdijevanja električnom energijom će, u skladu sa planiranom energetsom tranzicijom i najavljenim projektima u oblasti obnovljivih izvora energije, rasti po prosječnoj stopi od 7,3%;
- Prerađivačka industrija će uz podršku industrijskim politikama, rasti po godišnjoj stopi od 5,3% u periodu 2023-2025; Poseban doprinos rastu ovog podsektora industrije očekuje se od rasta prerade hrane, drvne industrije, metalskog kompleksa i proizvodnje farmaceutskih proizvoda;
- U srednjem roku se očekuje oporavak i rast građevinarstva, po prosječnoj stopi od 5,0% godišnje, usljed projektovane dinamike investicija;
- U ovom scenariju predviđen je značajan rast usluga smještaja i ishrane, koji djelimično pokrivaju sektor turizma, kao i sektora saobraćaja, od 11,0% i 4,7%, respektivno, a u skladu sa oporavkom ovih djelatnosti nakon pandemije i snažnom potražnjom.

U sljedećoj tabeli dat je pregled indikatora po agregiranim proizvodnim sektorima:

Tabela 3.2.1.1: Proizvodni sektori – realne stope rasta i učešće u BDV-u

Sektori	realne stope rasta, u %				učešće u rastu BDP-u, %				učešće u BDV, u %			
	2022	2023	2024	2025	2022	2023	2024	2025	2022	2023	2024	2025
Poljoprivreda	5,0	8,0	8,0	8,0	0,3	0,5	0,5	0,5	7,6	7,8	8,1	8,3
Industrijska proizvodnja	3,1	5,8	5,0	4,7	0,3	0,6	0,5	0,5	11,7	11,8	11,8	11,8
Građevinarstvo	-10,0	5,0	5,0	5,0	-0,5	0,2	0,2	0,2	4,8	4,8	4,8	4,8
Uslužne djelatnosti	12,7	5,1	4,5	3,7	7,6	3,2	2,8	2,3	75,9	75,6	75,4	75,0
-od čega usluge smještaja i ishrane	35,0	15,0	10,0	8,0	2,3	1,2	0,9	0,8	10,0	10,9	11,4	11,9
BDV (bruto dodata vrijednost)	7,7	4,4	4,0	3,5	7,7	4,4	4,0	3,5	100,0	100,0	100,0	100,0
Porezi minus subvencije	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	N/A	N/A	N/A	N/A
BDP	7,7	4,4	4,0	3,5	7,7	4,4	4,0	3,5	N/A	N/A	N/A	N/A

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Ipak, prospekti rasta i makroekonomske stabilnosti u narednom periodu ostaju izuzetno neizvjesni i podložni materijalizaciji brojnih rizika. Budući da su 2022. obilježile snažne geopolitičke neizvjesnosti, dodatno intenziviranje krize rata u Ukrajini i povećane nestabilnosti, naročito u evropskom regionu, ugrozile bi prospekte rasta crnogorske privrede. Kretanja cijena na globalnoj ekonomskoj sceni takođe ostaju vrlo nepredvidljiva u kratkom roku, te predstavljaju najveći izazov po rastuću domaću inflaciju, veće troškove života i poslovanja. Rizike po domaću makrofinansijsku stabilnost i javne finansije predstavljaju i unutrašnje političke prilike i ograničeni fiskalni prostor za dodatno reagovanje na tržišne nestabilnosti.

Odlaganje sprovođenja strukturnih reformi, slabija dinamika planiranih investicija, socijalni nemiri, nepovoljni vremenski uslovi, mogu biti takođe dodatni izazovi dinamičnom rastu u srednjem roku.

3.2.2. Potencijalni rast

U novom makroekonometrijskom modelu razvijenom za potrebe Crne Gore, izvršeno je ažuriranje potencijalnog rasta ekonomije, koje sada pokazuje bržu konvergenciju i pozitivniji jaz između potencijalnog i realno projektovanog BDP-a, usljed planiranih budžetskih i regulatornih politika koje stimulišu agregatnu potražnju.

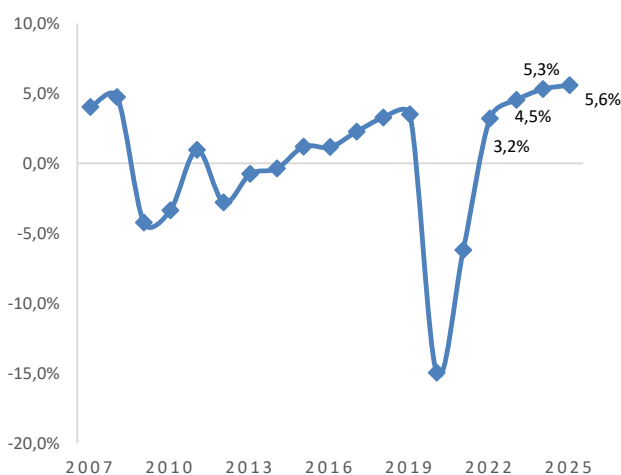
Kalkulacija potencijalnog rasta uzima u obzir procijenjenu vrijednost kapitalnog stoka ekonomije, raspoloživi kontigent radne snage, domaće demografske trendove i ograničenja u pogledu nivoa participacije na tržištu rada. Procjena uključuje i najvažniju komponentu ukupne faktorske produktivnosti, koja uz raspoložive tehnologije i stepen inovativnosti u zemlji, pokazuje optimalne načine kombinovanja proizvodnih inputa.

Prosječni potencijalni rast crnogorske ekonomije, prema procjeni, za period 2008-2022 iznosi 2,2%, dok se za period 2023-2025 povećava na 3,2%. Analiza učešća proizvodnih faktora pokazuje da je u periodu 2008-2022 prosječni realni rast crnogorske ekonomije iznosio 2,4%, što je nešto iznad potencijala privrede. Učešće kapitala u realnoj stopi rasta za navedeni period iznosilo je prosječno 2,6%, učešće radne snage je relativno nisko od 0,6%, dok je ukupna faktorska produktivnost imala negativno učešće od 0,8%. Za period 2023-2025 projektovana je prosječna realna stopa rasta od oko 4%, podstaknuta budžetskim mjerama i strukturnim reformama koje će omogućiti veću konkurentnost i produktivnost domaće privrede, smanjenje neformalne ekonomije i veću aktivnost na tržištu rada. Visok nivo javnih investicija u narednim godinama takođe će povećati kapitalnu supstancu potencijalne proizvodnje. Povećanje maksimalnih kapaciteta domaće privrede vodiće ka bržoj konvergenciji u odnosu na razvojni prosjek EU.

Učešće proizvodnih faktora se, stoga, prema projekcijama, u srednjem roku značajno mijenja, u korist doprinosa rada i veće produktivnosti. Učešće kapitala u ekonomskom rastu će iznositi prosječno 1,5%, dok će rad doprinijeti 2,2%, a produktivnost 0,2% rastu ekonomije.

Prema trenutnom scenariju projektovanih trendova, u 2022. se očekuje pozitivni **output gap** od 3,2%, usljed većeg rasta ekonomije od očekivanog, u krizi rata u Ukrajini i svim pratećim posljedicama na globalnoj ekonomskoj sceni. U srednjem roku se stvaraju preduslovi za rast

Grafik 3.2.2: Output gap 2007-2025

domaće ekonomije iznad potencijala, pa će u periodu 2023-2025 output gap prema projekciji biti pozitivan i iznositi 5,2%. Dinamiziranje rasta i ekonomski proizvod u 2022. iznad pretkriznog, omogućavaju kretanje crnogorske ekonomije iznad potencijala tokom narednog srednjeg roka, a na bazi rasta zaposlenosti i investicija. Ipak, konzistentnost projektovanja potencijala domaće ekonomije uslovljena je mnogo većim rastom minimalne zarade od rasta produktivnosti i pitanjem održanja visoke

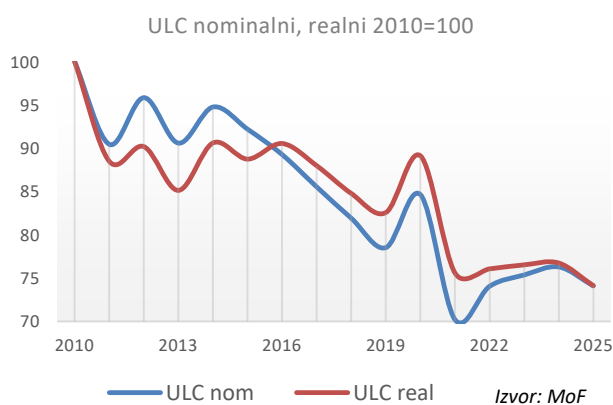
stope potencijalnog rasta u dugom roku.

3.2.3. Eksterni sektor i njegova srednjoročna održivost

Nakon značajnog povećanja deficita u eksternom sektoru u prvoj godini pandemije, tokom posljednje dvije godine došlo je do oporavka i poboljšanja eksterne pozicije zemlje. Turizam se značajno oporavio i blizu je pretkriznih nivoa, dok je izvoz roba na istorijskom maksimumu u 2022. godini, uz dalje potencijale rasta u srednjem roku. Procijenjeni deficit tekućeg računa platnog bilansa u 2022. godini će prema preliminarnim projekcijama iznositi oko 12% BDP-a, što predstavlja povećanje sa 9,2% iz 2021, usljed snažnije dinamike uvozne aktivnosti koju opredjeljuje jaka tražnja i privatna potrošnja, kao i djelimični oporavak investicione aktivnosti u domaćoj privredi.

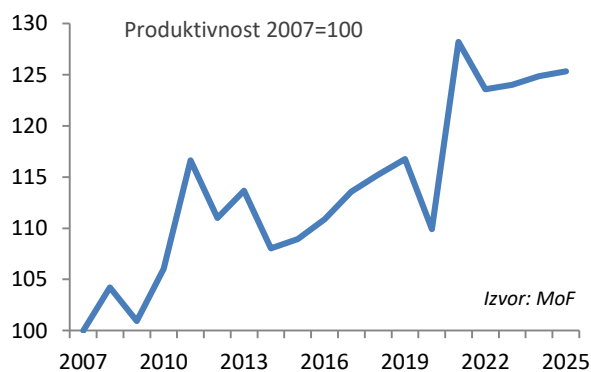
Crna Gora i dalje ostaje snažno uvozno zavisna ekonomija, sa liberalizovanim trgovinskim i investicionim tokovima. Njena slaba diversifikovanost u proizvodnoj bazi dovodi do kontinuirano visokog deficita u spoljnotrgovinskoj razmjeni, za koji se u 2022. godini procjenjuje na oko 45% BDP-a. Ipak, pozitivni trendovi u izvozu crnogorske ekonomije su zabilježeni tokom 2022. godine, prevashodno u intenzivnom izvozu električne energije i izvozu metalnog sektora, koji čine više od polovinu ukupnog izvoza roba u 2022. Planirane mjere strukturnih reformi koje se odnose na sektorske politike i budžetsku podršku, dodatno će podstaći domaću proizvodnju hrane i stimulisati izvozne potencijale sektora poljoprivrede.

Sa druge strane, visoki suficit koji se ostvaruje u međunarodnoj razmjeni u sektoru usluga, kao i na računima neto faktorskih plaćanja i neto transfera, djelimično kompenzuju ostvareni deficit u razmjeni roba. Tako će prema procjenama, suficit na računu usluga u 2022. godini iznositi 21,8% BDP-a, dok će saldo primarnog i sekundarnog dohotka iznositi 3,5%, odnosno 8,1% BDP-a. Očekivani suficit na računu sekundarnog dohotka značajno će povećati raspoloživi bruto nacionalni dohodak Crne Gore. Deficit tekućeg računa se finansira povlačenjem rezervi, zaduživanjem na međunarodnom tržištu i neto stranim direktnim investicijama, što određuje veliku osjetljivost i podložnost domaće ekonomije na promjenljive valutne fluktuacije i kapitalne tokove. U 2022. godini, usljed krize rata u Ukrajini, u kombinaciji ovih faktora sa visokom inflacijom i snažna monetarna reakcija razvijenih zemalja kako bi se uticalo na rastuću inflatornu spiralu, posljedično dolazi i do većih uvoznih cijena, koje se

pokazuje da je cjenovna konkurentnost značajno rasla u periodu 2010-2019, kao posljedica dinamike rasta zarada, zaposlenosti i BDP-a. Cjenovna konkurentnost rada je u 2020. značajno

Grafik 3.2.4 Produktivnost, 2007-2025

nižeg rasta zaposlenosti od autputa. Tako će rast BDP-a od prosječnih 4% biti iznad rasta realnih zarada i zaposlenosti, za koje je prognozirano povećanje od oko 1%, odnosno 3,5% u srednjem roku.

prelivaju na rast potrošačkih cijena koje plaćaju sva domaćinstva.

U srednjoročnom periodu predviđa se da će nešto brža dinamika uvozne aktivnosti i snažniji izvoz, uz projektovani nivo deficita tekućeg računa na ispod 9% BDP-a u 2025. godini. Neto priliv stranih direktnih investicija je za period 2023-2025. projektovan na nivou od oko 10,0 % BDP-a.

Analiza konkurentnosti koja je urađena na osnovu jedinične cijene rada (ULC),

smanjena, usljed rasta troškova isplaćivanja zarada, pri velikom padu BDP-a u krizi pandemije. Pri snažnom oporavku ekonomije u 2021, došlo je i do poboljšanja konkurentnosti, usljed znatno većeg rasta BDP-a od rasta zarada. U periodu 2022-2025, očekuje se rast cjenovne konkurentnosti rada u domaćoj ekonomiji, iako će nominalne zarade bilježiti nešto veći rast, realni fond zarada će stagnirati usljed projektovanih stopa inflacije i nešto

Analiza kretanja produktivnosti, izražene kao odnosa realnog BDP-a i broja zaposlenih na nivou ekonomije, pokazuje trend rasta produktivnosti, sa prosječnom stopom od 1,6% u periodu 2008-2022. Prema projekcijama za period 2023-2025, produktivnost će rasti po prosječnoj godišnjoj stopi od 0,5%, usljed većeg rasta zaposlenosti od rasta BDP-a, budući da se ekonomska aktivnost oporavila znatno brže od indikatora na tržištu rada. Ipak, rizik naglog i velikog povećanja minimalne zarade u 2022. godini, koje značajno prevazilazi rast produktivnosti, prema ekonomskoj teoriji može dovesti do povećanih makroekonomskih neravnoteža i pitanja održanja visokog potencijala rasta, bez pratećeg snaženja konkurentnosti i mjera strukturnih reformi koje bi omogućile porast produktivnosti u privatnom sektoru i veću dodatu vrijednost u ekonomiji.

3.3. Alternativni scenario

Kako su makroekonomski izgledi u kratkom roku izrazito neizvjesni i podložni fluktuacijama, neophodno je izraditi dodatni scenario makroekonomskih kretanja, koji uzima u obzir eventualnu materijalizaciju potencijalnih rizika i izazova po srednjoročni rast. Oni se odnose i na spoljno i domaće okruženje, a dominantno uključuju neizvjesnu geopolitičku situaciju, dalje inflatorne pritiske, kao i domaće faktore stabilnosti javnih finansija i ograničenog fiskalnog prostora.

3.3.1. Makroekonomski scenario nižeg rasta 2023-2025 (downside scenario)

U cilju kvantifikacije uticaja ostvarivanja identifikovanih rizika po ekonomske izgleda, izrađen je i alternativni scenario nižeg rasta, koji jasno precizira sve razlike u pretpostavkama i trendovima u odnosu na osnovni makroekonomski scenario.

Ključne pretpostavke alternativnog scenarija uključuju dalje pogoršanje nepovoljnih izgleda na globalnom nivou i usporavanje rasta najvećih ekonomija, uz dalju eskalaciju krize rata u Ukrajini, što bi dodatno ugrozilo prospekte evropske ekonomije i potencijalno je odvelo u recesiju, a što bi se posljedično prenijelo i na region Zapadnog Balkana i crnogorsku privredu. U takvom razvoju događaja, došlo bi do pada trgovinske aktivnosti na evropskom prostoru, što bi značilo nižu turističku potrošnju u Crnoj Gori, a samim tim i usporavanje rasta. Takođe, povjerenje investitora bi u narastajućoj nestabilnosti bilo znatno slabije, te bi opredijelilo i pad stranih direktnih investicija u srednjem roku.

Povišena inflacija ostaje rizik po globalne, ali i domaće izgleda, imajući u vidu neizvjesne faktore sa strane ponude koji opredjeljuju visoke stope rasta cijena, a naročito pitanja dostupnosti hrane i energenata. Iako kreatori politika širom svijeta očekuju postepenu stabilizaciju cijena počev od sredine 2023, inflacija bi mogla ostati na znatno višem nivou tokom cijele naredne godine, što bi uticalo na ranjive kategorije stanovništva, posebno na Zapadnom Balkanu. Viša inflacija u kontinuitetu bi izazvala snažniju reakciju monetarnih vlasti razvijenih zemalja u podizanju referentnih kamatnih stopa, što će dodatno oslabiti

srednjoročni rast. Privatna potrošnja bi takođe bila dodatno pogođena, pa bi posljedično došlo do usporavanja agregatne potražnje.

Dodatni izazov po crnogorsku ekonomiju jeste i ograničeni fiskalni prostor u slučaju potrebe za dodatnim reagovanjima na tržišne nestabilnosti, što može dovesti do povećanog pritiska zaduživanja i niže javne potrošnje u narednim godinama.

Sumarno, kombinacijom ostvarivanja potencijalnih rizika po makrofinansijsku stabilnost, efekti bi u srednjem roku uključivali znatno sporiji rast u odnosu na osnovni scenario za oko 1,5 p.p prosječno. Ekonomski rast u 2023. bi se prepолоvio, dok bi rast zaposlenosti takođe bio značajno niži u alternativnom scenariju. Pri ovakvim kretanjima, realno bi bilo očekivati da se nivo investicija znatno sporije poveća u srednjem roku, dok bi strane direktne investicije zabilježile smanjenje učešća u ukupnoj ekonomskoj strukturi. Inflacija bi i u 2023. bila blizu dvocifrenog rasta, što bi dodatno ugrozilo dinamični rast privatne potrošnje.

Makroekonomske projekcije indikatora prema scenariju nižeg rasta, date su u sljedećoj tabeli:

Tabela 3.3.1: Crna Gora, makroekonomske projekcije, scenario nižeg rasta

Crna Gora: Scenario nižeg rasta	2022	2023	2024	2025
Nominalni BDP, u mil.€	5700,4	6046,4	6399,1	6699,9
Nominalni rast BDP, u %	15,0	6,1	5,8	4,7
Realni rast BDP, u %	7,7	2,0	2,9	2,5
Inflacija, prosjek rasta u %	12,0	9,0	4,0	3,0
Privatna potrošnja, realni rast u %	11,6	1,1	1,4	1,4
Investicije, realni rast u %	1,8	1,9	2,9	3,4
Zaposlenost, rast u %	11,7	1,5	2,5	2,0
Stopa nezaposlenosti, u %	15,5	15,4	14,8	14,0
Neto SDI, % BDP	10,5	7,4	7,0	6,7

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

3.4. Procjena uticaja

U ovom potpoglavlju dat je kratak pregled izvršene simulacije sprovođenja određenih politika strukturnih reformi i implementacije nekih krupnih sektorskih projekata, po ekonomski rast u srednjem roku. Za analizu procjene uticaja korišćena su dva makroekonomska modela u Ministarstvu finansija, uključujući i novorazvijeni Crnogorski makroekonometrijski model (MMM), koji je Vlada Crne Gore dobila podrškom Evropske unije kroz projekat „Podrška procjeni makroekonomskog uticaja strukturnih reformi“ (IPA/2017/384-908).

Kao predmet analize uzet je uticaj pojedinih mjera strukturnih reformi u periodu 2023-2025 godina, kao i krupnih projekata na makroekonomske parametre u narednom srednjoročnom periodu. Odabrani ključni projekti su iz oblasti visokokvalitetnog turizma, javni i privatni projekti u sektoru energetike u pogledu povećanja obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti, te komunalne infrastrukture, koja je od izuzetnog značaja za zaštitu životne sredine i tretmane otpadnih voda. Procjena obuhvata i prioritetne mjere strukturnih reformi: 1-Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije; 4-Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina; 5-Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta; 8-Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema; 9-Poboljšanje digitalizacije javne uprave kroz razvoj i unapređenje

digitalnih vještina; 10-Jačanje sajber otpornosti; 11-Unapređenje infrastrukture za širokopolasni pristup internetu i uvođenje mreža nove generacije; 12-Unaprijeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države; 13-Oлакšanje trgovine robama i uslugama kroz implementaciju CEFTA dodatnih protokola 5, 6 i 7; 14-Jačanje mehanizama za formalizaciju sive ekonomije; 17-Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti; i 19-Unaprijeđenje međugraničnih prelaza-otvaranje zajedničke željezničke granične stanice Bijelo Polje.

Važno je naglasiti da model generiše procjenu uticaja samo onih strukturnih reformi koje se mogu kvantifikovati, pa veliki broj prioriternih mjera politika generiše indirektni efekat po ključne makroekonomske agregate, dohodak, proizvodnju i zaposlenost. Programom je obuhvaćena realizacija mjera regulatornih i zakonodavnih unaprijeđenja, finansijskih ulaganja i sektorske podrške, kao i novih institucionalnih rješenja. Naročito su značajne mjere digitalizacije i podsticanje razvoja inovacionih djelatnosti, po konkurentnost i produktivnost domaće privrede.

Kao bazna godina (referentna godina prije započinjanja razmatranih mjera) uzeta je 2020. godina. Takođe je važno istaći da prognoze i ocjene dobijene primjenom modela za procjenu uticaja strukturnih reformi i realizacije projekata na makroekonomska kretanja ne generišu tačne „prognoze“, ali odražavaju strukturu i odnose u ekonomiji Crne Gore, te djelimično uzimaju u obzir izuzetno kompleksne multiplikativne efekte smanjenja investicija po privatnu potrošnju u zemlji i izvoznu aktivnost. Procjena takođe ne uključuje izuzetno važne krupne infrastrukturne projekte u oblasti putne infrastrukture. Efekti realizacije prikazani su u narednoj tabeli:

Tabela 3.4: Efekti realizacije odabranih strukturnih mjera i infrastrukturnih projekata

	2021	2022	2023	2024
Realni sektor				
BDP, neto efekat u %	6,7	4,8	6,6	4,7
Privatna potrošnja, neto efekat u %	1,9	1,9	2,3	2,8
Investicije, neto efekat u %	23,7	27,1	34,9	26,3
Izvoz roba, neto efekat u %	2,1	5,8	9,0	9,5
Uvoz roba, neto efekat u %	5,8	5,8	7,1	8,0
Tržište rada				
Zaposlenost, neto efekat u %	1,2	1,2	1,6	1,3
Nezaposlenost, neto efekat u %	-0,7	-1,1	-1,0	-1,0
Stopa nezaposlenosti, neto efekat u %	-0,3	-0,3	-0,1	-0,1

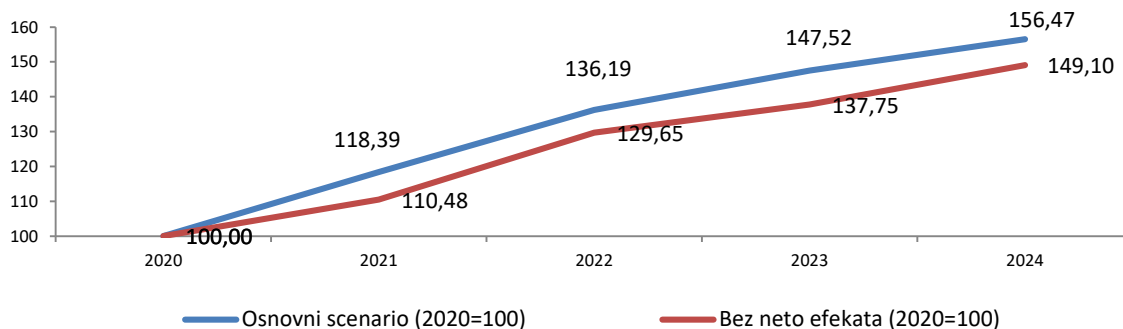
Izvor: Procjene Ministarstva finansija

Očekivani neto efekat pomenutih projekata na realni BDP iznose 4,8% u 2022. godini, 6,6% u 2023. godini i 4,6% u 2024. godini. To se može interpretirati na način da bi nivo BDP-a na kraju 2024. godine bio niži za 4,6% u odnosu na scenario bez realizacije gore navedenih strukturnih reformi i projekata.

Grafički prikaz rasta realnog BDP-a u odnosu na baznu godinu (2020=100) dat je na sljedećem grafiku:

Grafik 3.4: Indeksi realnog rasta BDP-a

Izvor: Projekcije MF

Efekte realizacije razmatranih strukturnih mjera, zajedno sa kapitalnim infrastrukturnim projektima, imale bi značajan neto efekat u oblasti rasta investicija (27,1% u 2022, 34,9% u 2023. i 26,3% u 2024. godini), kao i rast izvoza roba (između 5,8% u 2022. i 9,5% u 2024). Domaća proizvodnja, kao i supstitucija uvoza po tom osnovu, bila bi niža bez realizacije mjera podrške razvoju poljoprivrede i ruralnih područja. Realizacija pomenutih projekata imaće uticaj i na tržište rada. Neto efekat na zaposlenost je u prosjeku 1,4% godišnje, dok bi stopa nezaposlenosti bila niža prosječno 0,2 p.p u odnosu na scenario bez realizacije pomenutih projekata.

4. FISKALNI OKVIR

4.1. Strategija politike i srednjoročni ciljevi

Fiskalna politika kao glavni instrument ekonomske politike usmjerena je na stvaranje uslova za makroekonomsku stabilnost i fiskalnu održivost, kako bi se u uslovima postepenog ekonomskog oporavka nakon pandemije, obezbijedila dugoročna održivost javnih finansija i pružila puna podrška ekonomskom rastu.

Nakon zabilježenog snažnog rasta ekonomske aktivnosti od 13% u 2021. godine dinamični ekonomski trendovi u Crnoj Gori su nastavljeni i tokom 2022. godine, uprkos negativnim efektima krize rata u Ukrajini. Ubrzana i jaka tražnja, veća poreska disciplina i primjena elektronske fiskalizacije, podržali su visoki rast i povoljne makroekonomske trendove.

Takođe, snažan ekonomski rast u 2022. godini i očekivani nastavak pozitivnih trendova u periodu 2023 – 2025. godine stvorice uslove za dalji rast budžetskih prihoda koji dominantno zavise od projektovanih stopa makroekonomskih indikatora.

Fiskalnu održivost u najvećoj mjeri determinišu: poreska politika i politika upravljanja rashodima. U dijelu poreske politike akcenat, u periodu 2023-2025. godine, biće na mjerama za suzbijanje sive ekonomije, novog poreskog obuhvata i predloženih izmjena zakonskih

rješenja čime se utiče na projekcije nivoa prihoda i unaprjeđenje poreske politike u srednjem roku prije svega kroz:

- primjenu Odluke o umanjenju iznosa akcize na promet bezolovnog benzina i gasnih ulja, u zavisnosti od kretanja cijena na tržištu;
- implementaciju Zakona o reprogramu poreskog potraživanja;
- izmjenu Zakona o finansiranju lokalne samouprave u dijelu umanjenja prihoda koji po ovom osnovu pripadaju centralnom budžetu;
- izmjenu Zakona o finansiranju lokalne samouprave u dijelu poreza na promet nepokretnosti, po kojem prihodi ove vrste poreza u procentu od 100% pripadaju lokalnim samoupravama;
- jednokratnog efekta implementacije programa „Ekonomskog državljanstva“ iz prethodnih godina, u cilju stvaranja uslova za ulaganje ovih sredstava u razvoj lokalnih samouprava kroz kapitalne projekte;
- izmjene i dopune seta zakonskih rješenja kojima će se uticati na unaprjeđenje stanja u oblasti poreske politike.

U dijelu budžetske potrošnje, izmjene i donošenje novih zakonskih rješenja u oblasti budžetskih izdataka u prethodnom periodu dovelo je do rasta tekuće budžetske potrošnje tokom 2022. godine što je uzrokovalo donošenje Zakona o izmjenama i dopunama zakona o budžetu za 2022. godinu, a kasnije nastavljen trend i u narednom srednjoročnom periodu.

Najveći zabilježeni nivo budžetskog deficita i javnog duga na kraju 2020. godine, a u uslovima daljeg trajanja pandemije virusa Covid-19, ukazuje na visoku ranjivost crnogorske ekonomije na promjene iz spoljnog okruženja, posebno imajući u vidu nizak stepen diversifikovanosti privrede, kao i nedostatak mehanizama monetarne politike, osim obavezne rezerve.

Dakle, glavni cilj fiskalne politike u posmatranom periodu je stabilizacija javnih finansija i stvaranje uslova za dinamičan ekonomski rast. Da bi se pružila podrška rastu sprovodiće se mjere koje će obezbijediti kontinuirani rast budžetskih prihoda sa jedne i kapitalne potrošnje sa druge strane.

Međutim, i pored pozitivnih makroekonomskih izgleda te posljedično tome i očekivanog rasta budžetskih prihoda, pod uticajem značajnog rasta budžetskih izdataka, deficit budžeta u srednjem roku zabilježiće rastući trend sa 5,9% BDP-a u 2023. godini na 6,2% u 2025. godini. Visoko učešće tekuće budžetske potrošnje u ukupnoj budžetskoj potrošnji dovodi i do ostvarenja deficita tekuće budžetske potrošnje u svim godinama projekcije od oko 2,2% BDP-a prosječno godišnje, što ukazuje da će se zaduživanje vršiti i za servisiranje tekuće budžetske potrošnje.

Stoga, imajući u vidu visoke potrebe za zaduživanjem u narednom srednjoročnom periodu kao i stanje glavnih fiskalnih agregata koji se nalaze van granica utvrđenih pravilima fiskalne odgovornosti shodno Zakonu o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, u cilju stvaranja uslova za dugoročnu održivost javnih finansija, u srednjem roku će biti potrebno sprovesti dodatne mjere fiskalne konsolidacije usmjerene na optimizaciju potrošnje i generisanje novih izvora prihoda.

Odgovor na preporuke sa ekonomskog i finansijskog dijaloga kojim se predlaže da se:

1. Ojača fiskalna održivost ponovnim uvođenjem prvobitno planiranih mjera prihoda budžeta za 2022. godinu, uz istovremeno pružanje dodatne ciljane podrške ugroženim domaćinstvima i preduzećima ako je potrebno da se ublaži uticaj negativnih šokova; iskoristi višak prihoda da smanji deficit u 2022. godini; usvoji novu srednjoročnu fiskalnu strategiju sa budžetom za 2023. godinu, uključujući konkretne mjere konsolidacije i targetiranje primarnog suficita od 2024. godine, kao i kontinuirano smanjenje javnog duga u srednjem roku, ukoliko oporavak bude čvrsto utemeljen.

Tokom 2022. godine usvojene su izmjene i dopuna Zakona o budžetu za 2022 godinu u maju i septembru. Prihodi budžeta u 2022. godini, shodno Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o budžetu za 2022. godinu, planirani su u iznosu od 1.931,0 mil. € ili 36% BDP-a, što je na nivou ukupnih prihoda prvobitno planiranih, uz izmijenjenu strukturu naplate između prihodnih kategorija. Rashodi budžeta uvećani su za 181,49 mil. € pri čemu je dodatna potrošnja uslovljena potrebom za dodatnim izdvajanjem u dijelu mandatorne budžetske potrošnje.

Imajući u vidu inflatorne pritiske uzrokovane globalnom krizom usljed rata u Ukrajini, tokom 2022. godine implementirane su mjere u cilju ublažavanja efekata krize na standard građana. Istovremeno, sprovođenje ovih mjera rezultiralo je smanjenjem budžetskih prihoda, od kojih su najnačajnije sljedeće:

- donošenje Odluke o umanjenju iznosa akcize na promet bezolovnog benzina i gasnih ulja po kojoj je akciza na promet ovih proizvoda od maja mjeseca smanjena za 50% odnosno 40% u zavisnosti od kretanja cijena;
- umanjenje stope PDV-a pri prometu i uvozu sljedećih proizvoda:
 - brašno i ulje od suncokreta sa 7% na 0%, do 31. decembra 2022. godine;
 - so sa 21% na 7%, do 31. decembra 2022. godine, i
 - pelet za grijanje (ogrijev na biomasu, pelet, briket) sa 21% na 7%, do 31. decembra 2023. godine.
 - hljeba po stopi od 0%.

Pored navedenog, prihodi centralnog budžeta su dodatno umanjeni stupanjem na snagu izmjena Zakona o finansiranju lokalne samouprave kojima je dotadašnji procenat ukupno naplaćenih prihoda od poreza na dohodak, koji je pripadao centralnom budžetu, smanjen u korist lokalnih samouprava kroz veći procenat ustupljenih prihoda.

I pored navedenog, efekti uspješne turističke sezone, unaprijeđena poreska disciplina, suzbijanje nelegalnog prometa na tržištu duvana i duvanskih proizvoda kao i povećana lična potrošnja doveli su do značajnog rasta prihoda iznad planiranih.

Dodatna uvećanje potrošnje u 2022. godini odnosi se dominantno na obezbijedivanje nedostajućih sredstava za:

- potrebe Fonda za zdravstveno osiguranje;
- potrebe Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja, po osnovu uvećanja minimalne penzije i usklađivanja penzija shodno tekućim trendovima rasta cijena i prosječne zarade;

- zarade po osnovu Izmjena zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru u oblasti zdravstva i obrazovanja;
 - potrebe implementacije Zakona o obeštećenju bivših korisnika naknada po osnovu rođenja troje ili više djece.
2. Sprovede preporuke ocjene upravljanja javnim investicijama (eng. Public Investment Management Assessment - PIMA), dajući prioritet ključnim radovima javne infrastrukture u okviru raspoloživog fiskalnog prostora, uz izbjegavanje izuzetaka u vezi sa odabirom projekata; usvoji izmjene i dopune Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti i preduzme konkretne korake ka formiranju fiskalnog savjeta; na osnovu analize ekonomskog i fiskalnog uticaja svih poreskih izuzetaka pripremi konkretne budžetske preporuke za smanjenje poreskih izuzetaka (kao što su odbici, krediti, odlaganja, itd.) i dostavi je Komisiji.

Kako bi se ojačao nadzor nad sprovođenjem fiskalne politike, posebno u dijelu ex ante ocjene, uz podršku EU, u toku su aktivnosti kojim će se stvariti uslovi za uspostavljanje Fiskalnog savjeta Crne Gore kao nezavisnog tijela koje bi vršilo praćenje i ocjenjivanje planiranja i sprovođenja fiskalne politike. U vezi sa navedenim, Vlada Crne Gore, na bazi preporuka, najbolje međunarodne prakse, ali i konteksta veličine zemlje, predložiće odgovarajuću zakonsku regulativu, kako bi se obezbijedile formalne pretpostavke za formiranje Fiskalnog savjeta Crne Gore. U cilju usvajanja izmjena i dopuna postojećeg Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti Ministarstvo finansija je formiralo Radnu grupu čiji su članovi iz Ministarstva finansija, Ministarstva ekonomskog razvoja, Skupštine CG i civilnog sektora i pripremljen je prvi nacrt teksta zakona.

PIMA ocjena za Crnu Goru sprovedena je i izvještaj pripremljen u julu 2021. godine. Navedenim izvještajem daje se pregled preporuka za unapređenje upravljanja javnim investicijama, koje će predstavljati osnov za sprovođenje reformskih aktivnosti i mjera u ovoj oblasti.

Ministarstvo finansija kroz tehničku podršku MMF-a je izradilo pregled poreskih izuzeća, a u narednom periodu će se sprovoditi aktivnosti na izradi njihove kvantifikacije. Mjere usmjerene na smanjenje zaostalih obaveza i rokova za povraćaj PDV-a bile su sastavni dio paketa ekonomskih mjera i iste su implementirane shodno preporukama.

4.2. Izvršenje budžeta u 2022. godini

U 2022. godini glavni cilj fiskalne politike bio je obezbijedenje stabilnosti javnih finansija uz postepeni ekonomski oporavak.

Javni prihodi u 2022. godini ostvareni su u iznosu od 2.266,9 mil. € ili 39,8% procijenjenog BDP-a (5.700,4 mil. €) i u odnosu na naplaćene u 2021. godini veći su za 72,95 mil. € ili 3,3%. Zabilježeni rast prihoda, prevashodno je rezultat uspješne turističke sezone, unaprijeđene poreske discipline, suzbijanja nelegalnog prometa na tržištu duvana i duvanskih proizvoda kao i povećane lične potrošnje i uvoza.

Imajući u vidu inflatorne pritiske uzrokovane globalnom krizom usljed rata u Ukrajini, tokom 2022. godine implementirane su mjere u cilju ublažavanja efekata krize na standard građana.

Istovremeno, sprovođenje ovih mjera rezultiralo je smanjenjem budžetskih prihoda, od kojih su najnačajnije sljedeće:

- donošenje Odluke o umanjenju iznosa akcize na promet bezolovnog benzina i gasnih ulja po kojoj je akciza na promet ovih proizvoda od maja mjeseca smanjena za 50% odnosno 40% u zavisnosti od kretanja cijena;
- umanjenje stope PDV-a pri prometu i uvozu sljedećih proizvoda: brašno i ulje od suncokreta sa 7% na 0%, do 31. decembra 2022. godine; so sa 21% na 7%, do 31. decembra 2022. godine, hljeba po stopi od 0% i pelet za grijanje (ogrijev na biomasu, pelet, briket) sa 21% na 7%, do 31. decembra 2023. godine.

Takođe, umanjenje prihoda rezultat je usvajanja Zakona o izmjenama i dopuni zakona o finansiranju lokalne samouprave koji je stupio na snagu u avgustu 2022. godine. Navedenim Zakonom je dotadašnji procenat ukupno naplaćenih prihoda od poreza na dohodak koji je pripadao centralnom budžetu smanjen u korist lokalnih samouprava kroz veći procenat ustupljenih prihoda, kao i izmjenom u dijelu poreza na promet nepokretnosti, po kojoj prihodi ove vrste poreza u procentu od 100% pripadaju lokalnim samoupravama.

Najznačajnija odstupanja, u odnosu na planirane, bilježe se kod sljedećih kategorija prihoda: Najznačajniji rast u 2022. godini ostvaren je kod naplate prihoda po osnovu PDV-a koji su veći za 216,1 mil. € ili 31,2% u odnosu na naplaćene u 2021. godini. Ostvarenom dobrom rezultatu po osnovu naplate ove kategorije prihoda, u najvećoj mjeri, doprinijeli su uvećana potrošnja i inflacija, kao i značajan porast uvoza. Pored navedenog, značajan uticaj na rast ove kategorije prihoda imala je uspješna ljetnja turistička sezona kao i implementacija elektronske fiskalizacije poreskih registar kasa, kojom je unaprijeđena poreska disciplina.

Prihodi od akciza ostvareni su u iznosu od 245,9 mil. € ili 4,3% BDP-a, što je za 2,8 mil. € ili 1,1% manje kao rezultat implementacije Odluke o umanjenju iznosa akcize za promet bezolovnog benzina i gasnih ulja, kojom je iznos akcize na promet bezolovnog benzina i gasnih ulja od maja mjeseca smanjen za 50%, 40% odnosno 25%, u zavisnosti od kretanja cijena na tržištu, a u cilju zaštite standarda građana. Nasuprot tome, prihodi od akciza na duvan i duvanske proizvode u poređenju sa prethodnom godinom zabilježili su rast od 31,6 mil. € ili 52,3%, kao rezultat suzbijanja aktivnosti na nelegalnom tržištu duvana i duvanskih proizvoda, čime je u značajnoj mjeri pad prihoda po osnovu akciza na mineralna ulja i njihove derivate, na taj način, nadomješten.

Prihodi po osnovu poreza na dobit pravnih lica takođe pokazuju značajan rast u odnosu na ostvarene u 2021. godini, i to u iznosu od 15,5 mil. € ili 20,7%, što je u najvećoj mjeri rezultat rasta ekonomske aktivnosti u prethodnoj godini ali i pokazatelj visokog stepena poreske discipline.

Pored navedenog, kategorija naknada bilježi rast u odnosu na prethodnu godinu u iznosu od 19,1 mil. € ili 17,5% usljed efekata implementacije programa „Ekonomske državljanstva“, kao i po osnovu uplate u vezi sa istraživanjem nafte i gasa.

Ostali prihodi ostvareni su u iznosu od 47,6 mil. € ili 0,8% BDP-a i u odnosu na prethodnu godinu manji su za 23,2 mil. € ili 32,8%. Razlog značajno niže naplate u odnosu na 2021. godinu rezultat je toga što tokom 2022. godine nije bilo uplata ostvarene dobiti preduzeća u većinskom državnom vlasništvu u Budžet.

Takođe, prihodi od poreza na međunarodnu trgovinu i transakcije su veći u odnosu na ostvarene u 2021. godini za 11,9 mil. € ili 42,2%, a najviše kao rezultat rasta uvoza i rasta cijena.

Sa druge strane, porezi i doprinosi na zarade bilježe nižu realizaciju u odnosu na 2021. godinu, i to u iznosu od 140,3 mil. € ili 19% usljed uvedenog neoporezivog dijela zarade, kao i ukidanja doprinosa za zdravstveno osiguranje. Ova kategorija prihoda bilježi nižu naplatu i u odnosu na plan za 2022. godinu prevashodno kao rezultat usvajanja Zakona o izmjenama i dopuni zakona o finansiranju lokalne samouprave koji je stupio na snagu u avgustu 2022. kojima je dotadašnji procenat ukupno naplaćenih prihoda od poreza na dohodak koji je pripadao centralnom budžetu smanjen u korist lokalnih samouprava kroz veći procenat ustupljenih prihoda.

Na drugoj strani, shodno Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o budžetu za 2022. godinu, koji je stupio na snagu početkom oktobra mjeseca, **izdaci budžeta** uvećani su za 181,49 mil. € ili 8,23% pri čemu je dodatna potrošnja uslovljena potrebom za dodatnim izdvajanjem u dijelu mandatorne budžetske potrošnje.

Dodatna planirana potrošnja odnosila se dominantno na:

- nedostajućih sredstva Fonda za zdravstveno osiguranje 32 mil€, na osnovu akumuliranih obaveza iz prethodnog perioda;
- nedostajućih sredstva za PIO 36 mil €, po osnovu uvećanja minimalne penzije i usklađivanja penzija shodno tekućim trendovima rasta cijena i prosječne zarade;
- nedostajućih sredstva za zarade za sektore prosvjete i zdravstva 24 mil €, shodno potrebi obezbijedivanja dodatnih sredstava za zarade, kao i na osnovu primjene Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru čija primjena je otpočela 1. jula 2022. godine;
- nedostajućih sredstva za primjenu Zakona o obeštećenju bivših korisnika naknada po osnovu rođenja troje ili više djece 5 mil;
- nedostajućih sredstva za primjenu Zakona o ostvarivanju prava na finansijsku podršku licima koja su bila zaposlena u privrednim društvima u sektoru rudarske i metalske industrije 6 mil €;
- nedostajuća sredstva za isplatu subvencija poslodavcima koji zaposle lice sa invaliditem 3 mil €, usljed značajnog rasta broja zahtjeva za dobijanje subvencija;
- nedostajućih sredstava za isplatu novčane naknade nezaposlenim licima u skladu sa važećim propisima koji regulišu ovo pravo 1 mil €;
- uvećanja tekuće budžetske rezerve u cilju absorpcije nepredviđenih i nedovoljno planiranih izdataka
- za potrebe uvećanja državnog kapitala i državne imovine.

Na osnovu preliminarnih podataka o ostvarenju javne potrošnje u 2022. godini, u ukupnoj strukturi potrošnje tekuća javna potrošnja ostvarena je u iznosu od 2.256,06 mil.€ ili 39,6%

BDP-a i veća je za 202,2 mil. € ili 9,8% u odnosu na 2021. godinu. Najveća odstupanja u odnosu na 2021. godinu odnose se na sljedeće kategorije izdataka javne potrošnje:

- fond bruto zarada veći je za 8,27 mil. € ili 1,4% usljed uvećanja minimalne zarade, dodatnih uvećanja zarada za oblast zdravstva i Univerziteta Crne Gore
- transferi za socijalnu zaštitu veći su za 100,95 mil. € ili 17,8%, kao rezultat planiranog uvođenja dječijeg dodatka za svu djecu do 6 godina i planiranog efekta izmjena Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti po kojem pravo na dječiji dodatak stiču sva djeca do 18 godina od 1. oktobra 2022. godine, isplatu prava u skladu sa Zakonom o obeštećenju bivših korisnica naknada za majke sa troje ili više djece, od 1. aprila 2022. godine; sredstva po osnovu uvećanja minimalne penzije i usklađivanja penzija shodno tekućim trendovima rasta cijena i prosječne zarade;
- transferi institucijama, pojedincima, nvo i javnom sektoru ostvareni su u većem iznosu za 92,94 mil. € ili 29,28% u odnosu na 2021. godinu i prevashodno se odnose na nedostajuća sredstva Fonda za zdravstveno osiguranje i Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja.
- Sredstva kapitalnog budžeta ostvarena su u iznosu od 283,08 mil. € i veći su za 49,48 mil. € ili 21,18% u odnosu na 2021. godinu. U okviru Uprave za saobraćaj realizovano je 145,36 mil. €, od čega projekat Autoputa iznosi 68,06 mil. €, dok je u okviru Uprave za kapitalne projekte realizovano 57,72 mil. €. Preostali iznos sredstava realizovan je u okviru budžeta lokalnih samouprava.

Otplata duga za 2022. godinu ostvarena je na nivou od 303,09 mil. € ili 5,3 % BDP-a, dok realizacija izdataka za kupovinu hartija od vrijednosti je ostvarena na nivou od 27,69 mil. €.

Shodno ostvarenim nivoima prihoda i rashoda, ukupan ostvareni deficit budžeta za 2022. godinu iznosi 272,22 mil. € ili 4,8% BDP-a, dok je primarni deficit ostvaren na nivou od 178,29 mil. € ili 3,1% BDP-a.

Shodno ostvarenim nivoima prihoda i rashoda deficit budžeta za 2022. godinu ostvaren je za 198,62 mil. € ili 42,2% manje od planiranog deficita za 2022. godinu, dok je primarni deficit ostvaren za 198,13 mil. € ili 52,6% manje od primarnog deficita planiranog za 2022. godinu.

Shodno naprijed navedenom, snažan oporavak ekonomske aktivnosti vođen uspješnom ljetnjom turističkom sezonom, uslovio je oporavak naplate prihoda, kao i ostvarenje višemjesečnih uzastopnih pozitivnih budžetskih rezultata. Zabilježeni pozitivni rezultati su u najvećoj mjeri kompenzovali efekte koji su bili planirani, a koji nijesu imali zakonsko utemeljenje u trenutku planiranja. Sa druge strane, javna potrošnja je ostvarena na nižem nivou od plana, te je deficit javnih finansija za 2022. godinu ostvaren na znatno nižem nivou od plana.

4.3. Budžetski planovi za 2023. godinu

Glavni cilj fiskalne politike u 2023. godini je potpuni oporavak naplate javnih prihoda po osnovu ekonomske aktivnosti na pretkrizni nivo i stvaranje uslova za generisanje novih izvora prihoda kroz implementaciju mjera na suzbijanju sive ekonomije i novog poreskog obuhvata.

Polazeći od osnovnog makroekonomskog scenarija, u 2023. godini očekuje se postepena stabilizacija makroekonomskih prilika i kretanja cijena kao i potpuni oporavak turističkog sektora.

Snažan oporavak ekonomske aktivnosti zabilježen u 2022. godini doprinio je značajnoj naplati budžetskih prihoda, koji su u tekućoj godini zabilježili rast u odnosu na planirane, pa će pozitivni makroekonomski izgledi rezultirati kontinuiranim rastom budžetskih prihoda u srednjem roku.

Na drugoj strani, shodno fiskalnom okviru za period 2023 – 2025. godinu, javne finansije u 2023. godini ostaju pod snažnim uticajem rasta budžetskih izdataka uslovljenim prije svega rastom mandatorne budžetske potrošnje, pa je u skladu sa zakonskim rješenjima predviđeno uvećanje sredstava za socijalna davanja, penzije, više izdvajanja sredstava za Fond zdravstva, sredstva za isplatu naknada za novorođenčad, veća izdvajanja za kapitalni budžet, ako se izuzme izdvajanje za autoput, kao i uvećanje sredstva za oblast poljoprivrede, prosvjete, nauke, sporta... Pored navedenih izdvajanja, odgovoran pristup upravljanju javnim finansijama u 2022. godini stvorio je pretpostavke za uvećanje zarada zaposlenih u javnom sektoru u 2023. godini koji će pratiti stopu inflacije.

Rast prihoda bazira se na:

- Rastu makroekonomskih indikatora koji utiču na kretanje prihoda budžeta, shodno osnovnom makroekonomskom scenariju;
- Postojećoj zakonskoj regulativi;
- Mjerama poreske politike u srednjem roku;
- Jednokratnim efektima.

Porezi i doprinosi na zarade u 2023. godini planirani su u ukupnom iznosu od 620,5 mil. € ili 11% projektovanog BDP-a, što je za 21,7 mil. € ili 3,5% više u odnosu na ostvarene u 2022. godini. Ova kategorija prihoda planirana je u skladu sa projektovanim stopama rasta zaposlenosti i zarada, kao i planiranim efektima shodno implementaciji Zakona o reprogramu poreskog potraživanja.

Porez na dobit pravnih lica u 2023. godini planiran je u iznosu od 121,7 mil. € ili 2,0% BDP-a, što je za 31,5mil. € ili 25,9 % više u odnosu na ostvareni u 2022. godini. Navedena kategorija prihoda za 2023. godinu planirana je na osnovu projektovanog nominalnog rasta BDP-a, kao i očekivanih efekata po osnovu novog Zakona o reprogramu poreskih potraživanja. Pored navedenog, u 2023. godini efekti se očekuju i po osnovu progresivne stope oporezivanja dobiti.

Porez na dodatu vrijednost u 2023. godini planiran je u iznosu od 959,0 mil. € ili 15,5% % BDP-a što je u odnosu na ostvarenje u 2022. godini više za 50,9 mil. € ili 5,3%, što je u skladu sa projekcijama rasta potrošnje domaćinstava i uvoza shodno makroekonomskom scenariju. U projekcije su takođe uračunati i efekti po osnovu novog Zakona o reprogramu poreskih potraživanja.

Prihodi od akciza u 2023. godini planirani su u iznosu od 271,5 mil. € ili 4,4 % BDP-a, što je za 25,6 mil. € ili 9,4 % više u odnosu na ostvarenje u 2022. godini, prevashodno kao rezultat projektovanog rasta ekonomske aktivnosti i potrošnje domaćinstava, ali i kao rezultat postepenog vraćanja akcize na gorivo na prvobitni nivo usljed stabilizacije cijena na tržištu.

U 2023. godini planirano je umanjenje prihoda po osnovu **naknada** u iznosu od 30,5 mil. € ili 31,1%, prvenstveno kao rezultat očekivanog završetka implementacije projekta „Ekonomske državljanstva“ koji pripada kategoriji ostalih prihoda, a kod koje je u tom smislu planirano uvaćanje u odnosu na ostvarene u 2022. godini za 58 mil. € ili 54,9%. Navedeni prihodi biće namijenjeni stvaranju uslova za ulaganje ovih sredstava u razvoj lokalnih samouprava kroz kapitalne projekte.

U cilju unaprijeđenja poreske politike i pravednog tretmana poreskih obveznika, kao i suzbijanja sive ekonomije u narednoj godini i srednjem roku očekuju se efekti izmjena i dopuna sljedećih zakonskih rješenja:

- Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica, kojim je unaprjeđen obuhvat primanja na koja će se porez plaća po proporcionalnoj stopi, pravednija rješenja u oslobođenjima od plaćanja poreza na dohodak fizičkih lica, definisanje zaštitnog mehanizma u dijelu oporezivanja po osnovu poreza na kapitalnu dobit, obračun i plaćanje poreza na osnovu sudskih odluka i odluka državnih organa;
- Zakona o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje, kojim je definisano da se više plaćeni doprinosi ne vraćaju za sve vrste doprinosa, već samo za penzijsko-invalidsko osiguranje, kao i skraćenje roka za podnošenje zahtjeva povraćaj;
- Zakona o sprječavanju nelegalnog poslovanja kojim se utiče na proširivanje obima zabrane poslovanja na način da će se navedeno odnositi i na lica koja naknadno, na osnovu ugovora o prenosu udjela pristupaju privrednom subjektu kao osnivači, odnosno vlasnici udjela, čime se utiče na sprječavanje izbjegavanja izmirivanja poreskih obaveza;
- Zakona o duvanu, kojim je predloženo unaprjeđenje postojećih rješenja za obavljanje djelatnosti proizvodnje, obrade i prometa duvanskih proizvoda;
- Zakona o porezu na dodatu vrijednost, kojim se vrši dodatno usklađivanje postojećih rješenja u vezi prometa prirodnog gasa i električne energije, kao i postupak oporezivanja prometa investicionog zlata sa Direktivama EU, ograničena primjena važećeg zakonskog rješenja u dijelu oporezivanja po sniženoj stopi određenih usluga u objektima za pružanje ugostiteljskih usluga, uređenje oporezivanja poreskih obveznika koji obavljaju isključivo

povremeni međunarodni drumski prevoz putnika u Crnoj Gori, preciznije definisanje poreskog statusa poslovne transakcije pri kupovini novoizgrađenog objekta koji se koristi za stanovanje;

- Zakona o akcizama, kojim će se dalje propisati visina akciza u skladu sa akciznim kalendarom;
- Zakona o igrama na sreću, kojim će se predložiti preciznije uređuje internet (online) priređivanje igara na sreću.

Efekti navedenih izmjena i dopuna zakonskih rješenja nijesu projektovani u planu prihoda za naredni srednjoročni plan imajući u vidu da je plan prihoda projektovan na osnovu važećih zakonskih rješenja. Pored finansijskog efekta, od čega će pojedine odredbe uticati na povećanje a druge na smanjenje prihoda, navedenim izmjenama značajno će se uticati na unaprjeđenje stanja u oblasti poreske politike.

Takođe, planirana je realizacija aktivnosti na suzbijanju sive ekonomije, gdje je nakon formiranja radne grupe i sprovođenja istraživanja o zastupljenosti sive ekonomije u firmama i domaćinstvima u narednom periodu predviđena izrada novog Akcionog plana za borbu protiv sive ekonomije.

Javna potrošnja u 2023. godini planirana je u iznosu od 2.790,87 mil. € ili 45,2 % procijenjenog BDP-a (6.174,6 mil. €). i u odnosu na planirane Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o budžetu za 2022. godinu veći su za 131,06 mil. € ili 4,9%. U strukturi izdataka, tekuća budžetska potrošnja iznosi 2.455,66 mil. € ili 39,8% BDP-a a kapitalna potrošnja 282,78 mil. € ili 4,6% BDP-a. Ukupan rast izdataka u 2023. godini prevashodno je rezultat rasta tekuće budžetske potrošnje od čega se najveći dio odnosi na mandatorne rashode čiju visinu opredjeljuju postojeća zakonska rješenja.

Pored navedenog usvojene su izmjene i dopune Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru, kojim je definisano da se briše „grupa poslova D“ u namjeri da se navedena grupa prepozna Granskim kolektivnim ugovorom za oblast uprave i pravosuđa, s tim da će se visina povećanja koeficijenata navedene grupe poslova usaglasiti tokom pregovora sa predstavnicima Sindikata uprave i pravosuđa.

Rast tekuće javne potrošnje, u najvećoj mjeri, opredjeljuje:

- planirani rast fonda Bruto zarada, odnosno ovi izdaci planirani su u iznosu od 686,76 mil. € ili 11,1% BDP, što je za 91,2 mil. € ili 15,3% više od ostvarenih izdataka za bruto zarade u 2022. godini. Izdaci za bruto zarade čine 60,56 % ukupno planiranih tekućih izdataka Crne Gore za 2023. godinu. Sredstva za bruto zarade planirana su u skladu sa Zakonom o zaradama zaposlenih u javnom sektoru, kao i stvaranjem dodatnog fiskalnog prostora za uvećanje zarada u domenu grupe D zaposlenih.
- planirani rast fonda transfera za socijalnu zaštitu i planirani su u iznosu od 785,58€, odnosno 12,7% BDP-a, i 116,72 mil. € ili 17,45% više u odnosu na 2022 godinu, a kao rezultat planiranog godišnjeg efekta uvođenja dječijeg dodatka za svu djecu, uvećanja minimalne penzije i usklađivanja penzija u skladu sa trendovima rasta cijena i

prosječne zarade, nedostajućih sredstva za potrebe Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja i po osnovu implementacije Zakona o obeštećenju bivših korisnika naknada po osnovu rođenja troje ili više djece.

Sredstva kapitalnog budžeta planirana su u iznosu od 282,78 mil. € ili 4,6% BDP-a, što je na približnom nivou ostvarenja u 2022. godini, od čega od čega sredstva kapitalnog budžeta na nivou države iznose 202,78 mil. € za realizaciju 374 projekata u svim opštinama. Upravi za saobraćaj planiran je iznos od **66,27 mil. €** za realizaciju **84** projekta od čega je 21 novih projekata. Upravi za kapitalne projete planiran je iznos od **136,51** mil. € za finansiranje **290** kapitalnih projekata od čega je 104 novih projekata. Preostali iznos planiran je u okviru kapitalnog budžeta lokalnih samouprava. Polazeći od kretanja prihoda i rashoda, budžetski deficit u srednjem roku kreće se u rasponu od 364,9 mil. € ili 5,9% BDP-a u 2023. godini do 427,8 mil. € ili 6,2% BDP-a u 2025. godini.

Otplata duga na niou javne potrošnje u 2023. godini iznosi 350,1 mil. € ili 5,7% BDP-a sa tendencijom rasta u srednjem roku na 768,09 mil. € ili 11,1% BDP-a u 2025. godini.

Shodno kretanju budžetskog deficita i otplate duga, nedostajuća sredstva u 2023. projektuju se na 715,8 mil €, 842,14 mil € u 2024. godini i 1196,56 mil € u 2025. godini.

Izdaci lokalnih samouprava u 2023. godini planirani su u iznosu od 277,1 mil. € ili 4,5% projektovanog BDP-a, što je za 1,5 mil. € ili 0,6% više u odnosu na procijenjene za 2022. godinu. Rast prihoda rezultat je implementacije Zakona o izmjenama i dopuni Zakona o finansiranju lokalne samouprave kojim je procenat ustupanja poreza na dohodak lokalnim samoupravama značajno povećan kao i ustupanja cjelokupnog iznosa naplate po osnovu poreza na promet nepokretnosti. Takođe na rast pojedinih kategorija prihoda uticaće i implementacija Zakona o reprogramu poreskog potraživanja.

U srednjem roku prihodi lokalne samouprave imaju tendenciju rasta prevashodno po osnovu daljeg rasta poreza na dohodak fizičkih lica uzrokovanog stopama rasta zarada i zaposlenosti iz makro scenarija.

Izdaci lokalne samouprave projektovani su u rasponu od 277,1 mil. € ili 4,8% BDP-a u 2023. do 279,6 mil. € ili 4,1% BDP-a u 2025. godini.

Shodno kretanju prihoda i rashoda, u srednjem roku, finansije na lokalnom nivou biće balansirane odnosno biće zabilježen blagi suficit.

4.4. Srednjoročni budžetski izgledi

Shodno utvrđenom srednjoročnom budžetskom okviru, deficit javnih finansija projektovan je do nivoa 6,2% BDP-a, dok je javni dug projektovan do nivoa od 74,79% BDP-a u 2025. godini.

Fiskalni okvir (u % BDP-a)	Ostvarenje	Preliminarno	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
	2021	2022	2023	2024	2025	2023	2024	2025
Izvorni javni prihodi	44,3	39,8	39.3	38.0	37.8	39.6	38.1	38.0

Fiskalni pokazatelji	Javna potrošnja	46,2	44,5	45.2	44.2	44.0	46.2	45.3	45.3
	Deficit/Suficit	-1,9	-4.8	-5.9	-6.2	-6.2	-6.5	-7.2	-7.3
	Kamate	0,12	1.6	1.8	2.2	2.7	1.9	2.2	2.8
	Primarni deficit/suficit	0,4	-3,1	-4.1	-4.0	-3.5	-4.7	-5.0	-4.5
	Javni dug (% BDP)	84,75	76,15	73,6	74,75	74,79	75,82	78,19	79,49

Javni prihodi u periodu 2024 – 2025. godine nastavljaju pozitivan trend i kreću se u rasponu od 2.425,9 mil. € ili 39,3% BDP-a do 2.603,7 mil. € ili 37,8% BDP-a.

Dominantan efekat na kretanje prihoda za period 2023-2025. godine imaće: projektovane stope ekonomskog rasta, mjere poreske politike koje utiču na kretanje javnih prihoda, kao i jednokratni efekti :

- primjena Odluke o umanjenju iznosa akcize na promet bezolovnog benzina i gasnih ulja, u zavisnosti od kretanja cijena na tržištu;
- implementacija Zakona o reprogramu poreskog potraživanja;
- izmjene Zakona o finansiranju lokalne samouprave u dijelu umanjenja prihoda od poreza na dohodak fizičkih lica koji su po ovom osnovu pripadali centralnom budžetu,
- izmjena zakona o finansiranju lokalne samouprave u dijelu poreza na promet nepokretnosti, po kojem prihodi ove vrste poreza u procentu od 100% pripadaju lokalnim samoupravama;
- jednokratnog efekta implementacije programa „Ekonomskog državljanstva“ iz prethodnih godina, u cilju stvaranja uslova za ulaganje ovih sredstava u razvoj lokalnih samouprava kroz kapitalne projekte.
- smanjenje "sive ekonomije" u cilju omogućavanja fer tržišne utakmice odnosno suzbijanja neloyalne konkurencije.
- uvođenjem progresivnog oporezivanja dobiti pravnih lica čiji efekti počinju u 2023. godini

Dominantan efekat na kretanje rashoda za period 2023-2025. godine imaće projektovane stope ekonomskog rasta kao i mjere koje utiču na kretanje javnih prihoda :

U dijelu budžetske potrošnje, izmjene i donošenje novih zakonskih rješenja u oblasti budžetskih izdataka u prethodnom periodu dovelo je do rasta tekuće budžetske potrošnje koji će biti zabilježen u 2023. godini, a zatim nastavljen i u narednom srednjoročnom periodu, i to u dijelu:

- uvećanog izdvajanja za socijalna davanja,
- uvećanog izdvajanja za povećanje penzija,
- trenda rasta izdvajanja sredstava za Fond zdravstva,
- sredstva za isplatu naknada za novorođenčad,
- veća izdvajanja za kapitalni budžet, ako se izuzme izdvajanje za autoput,
- uvećanog izdvajanja za oblasti poljoprivrede kroz subvencionisanja, razvoja sektora prosvjete, nauke, sporta...

Pored navedenih izdvajanja, odgovoran pristup upravljanju javnim finansijama u 2022. godini stvorio je pretpostavke za uvećanje zarada zaposlenih u javnom sektoru u 2023. godini koji će pratiti stopu inflacije dok treba da se kroz kapitalna ulaganja u sve opštine stvore pretpostavke za dinamiziranje ekonomskog rasta, stvara dodatan pritisak na javnu potrošnju odnosno sužava fiskalni prostor.

Dakle, pozitivni makroekonomski izgledi doprinijeće rastu prihoda u srednjem roku, dok će na njihov rast uticati i implementacija postojeće zakonske regulative, uz stabilizaciju cijena na globalnom tržištu i povratak turističke sezone na pretkrizni nivo.

Prihodi po osnovu poreza na dodatu vrijednost prosječno godišnje će rasti po stopi od oko 7,5%, uz stabilno učešće u procentu BDP-a od oko 15,6 %, prevashodno kao rezultat projektovanog rasta ekonomske aktivnosti, ali i jačanja fiskalne discipline kroz već implementirani projekat elektronske fiskalizacije.

Prihodi od **akciza** kretaće se u iznosu od 271,5 mil. € do 304,8 mil. € uz stabilno učešće od oko 4.4% BDP-a u svim godinama srednjeg roka. Potencijalni rast prihoda od akciza na gorivo trenutno je uslovljen usvojenom Odlukom o umanjenju iznosa akcize na promet bezolovnog benzina i gasnih ulja, dok naplata prihoda po osnovu akciza na duvan i duvanske proizvode bilježe rekordne nivoe.

Nakon projektovanog pada u 2022. godini usljed ukidanja doprinosa za zdravstveno osiguranje i uvođenje neoporezivog dijela zarade, porezi i doprinosi na zarade će prosječno godišnje rasti po stopi od oko 4,5 % u periodu 2023-2025. godina. Navedeni rast u srednjem roku ostvariće se po osnovu projektovanih stopa rasta zaposlenosti i zarada, shodno makroekonomskom scenariju.

Kretanje javne potrošnje u periodu 2023-2025. godine karakteriše kontrolisani rast tekuće potrošnje kroz ostvarenje primarnog cilja a to je smanjenje tzv. „neproduktivnih rashoda“. Na drugoj strani, mandatorni rashodi čije se kretanje usklađuje sa zakonskim obavezama i stopom inflacije (zarade zaposlenih u javnom sektoru, socijalna davanja i davanja iz oblasti penzijsko-invalidskog osiguranja) će bilježiti rast.

U posmatranom periodu, značajna sredstva će biti obezbijeđena za Kapitalni budžet, a sve u cilju podsticanja ekonomskog rasta kroz investiranja u infrastrukturne i druge značajne razvojne projekte.

Godišnji BDP (u mil. €)	5,700.40		6,174.60		6,549.20		6,890.50		6,046.40		6,399.10		6,699.90	
	preliminarno		osnovni scenario						scenario nižeg rasta					
Procjena javnih finansija za 2023-2025. godine	2022		2023		2024		2025		2023		2024		2025	
	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi	2,266.93	39.8	2,425.95	39.3	2,486.43	38.0	2,603.68	37.8	2,397.01	39.6	2,436.27	38.1	2,544.13	38.0
Porezi	1,543.81	27.1	1,662.44	26.9	1,775.41	27.1	1,866.29	27.1	1,646.35	27.2	1,742.46	27.2	1,830.61	27.3
Doprinosi	462.80	8.1	474.76	7.7	499.71	7.6	525.00	7.6	463.25	7.7	483.99	7.6	502.86	7.5
Takse i naknade	147.47	2.6	116.64	1.9	108.5	1.7	109.98	1.6	185.58	3.1	107.33	1.7	108.65	1.6
Ostali prihodi	47.14	0.8	105.68	1.7	36.46	0.6	37.16	0.5	35.4	0.6	36.14	0.6	36.76	0.5
Primici od otplate kredita	14.32	0.3	10.05	0.2	10.05	0.2	10.05	0.1	10.05	0.2	10.05	0.2	10.05	0.2
Donacije	51.39	0.9	56.38	0.9	56.3	0.9	55.20	0.8	56.38	0.9	56.3	0.9	55.2	0.8
Javna potrošnja	2,539.14	44.5	2,790.87	45.2	2,892.81	44.2	3,031.48	44.0	2,790.87	46.2	2,895.78	45.3	3,034.07	45.3
Tekuća javna potrošnja	2,256.06	39.6	2,508.09	40.6	2,577.56	39.4	2,701.44	39.2	2,508.09	41.5	2,580.65	40.3	2,703.87	40.4
Kapitalni budžet	283.08	5.0	282.78	4.6	315.25	4.8	330.04	4.8	282.78	4.7	315.13	4.9	330.2	4.9
Otplata garancija	0.00	0.0	0.00	0.0	0	0.0	0.00	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0.00	0.0	0.00	0.0	0	0.0	0.00	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Suficit/deficit	-272.21	-4.8	-364.92	-5.9	-406.38	-6.2	-427.80	-6.2	-393.86	-6.5	-459.51	-7.2	-489.94	-7.3
Kamate	93.93	1.6	111.93	1.8	141.25	2.2	185.25	2.7	111.93	1.9	141.25	2.2	185.25	2.8
Primarni suficit/deficit	-178.28	-3.1	-252.99	-4.1	-265.13	-4.0	-242.55	-3.5	-281.93	-4.7	-318.26	-5.0	-304.69	-4.5
Otplata duga	303.09	5.3	350.09	5.7	435.09	6.6	768.09	11.1	350.09	5.8	435.76	6.8	767.89	11.5
Izdaći za kupovinu hartija od vrijednosti	27.69	0.5	0.78	0.0	0.68	0.0	0.68	0.0	0.78	0.0	0.61	0.0	0.68	0.0
Finansiranje	602.99	10.6	715.79	11.6	842.15	12.9	1,196.57	17.4	744.73	12.3	895.88	14.0	1,258.51	18.8
Pozajmice i krediti	135.70	2.4	611.18	9.9	842.14	12.9	1,127.08	16.4	611.18	10.1	845.05	13.2	1,127.08	16.8
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	26.52	0.5	13.00	0.2	13	0.2	13.00	0.2	13.00	0.2	13.00	0.2	13.00	0.2
Transferi iz budžeta	6.83	0.1	9.00	0.1	9	0.1	9.00	0.1	9.00	0.1	9.00	0.1	9.00	0.1
Korišćenje depozita	406.31	7.1	82.61	1.3	-21.94	-0.3	47.48	0.7	111.53	1.8	28.82	0.5	109.42	1.6

4.5. Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)

Ciklično prilagođeni bilans pokazuje stvarne disbalanse javne potrošnje, a odnosi se na stvarni suficit/deficit u odnosu na BDP, koji bi prevladao ukoliko bi ekonomija rasla na nivou potencijala. Izračunava se kao razlika između suficita/deficita kao učešća u BDP-u i procjenjene ciklične komponente.

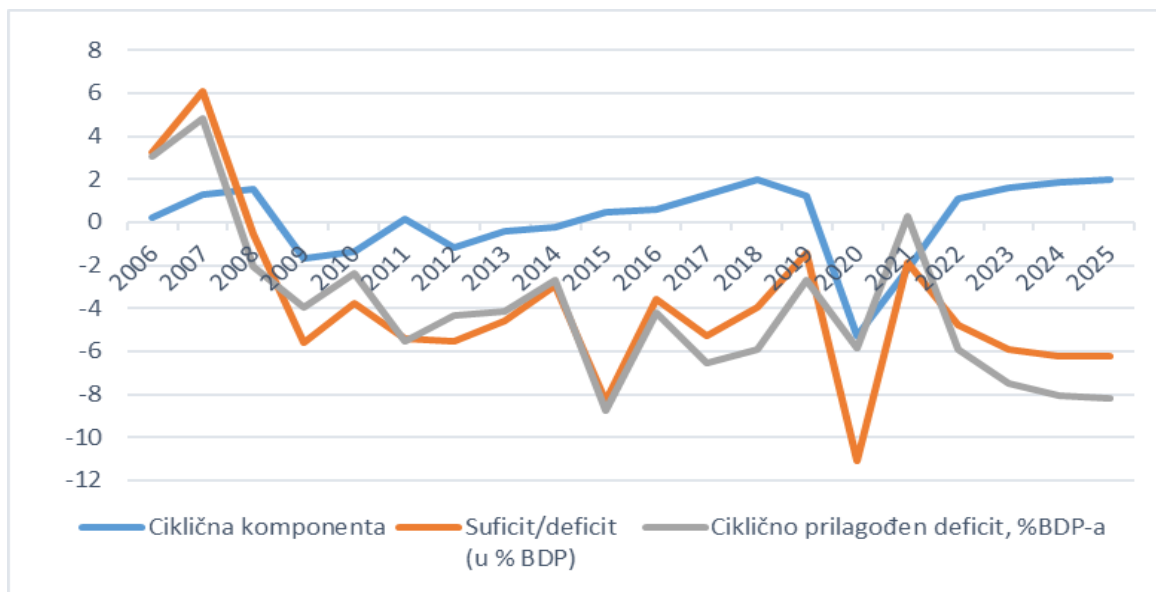
Ciklična komponenta je izračunata na osnovu metode koju koristi Evropska komisija, a sprovodi se kroz dva koraka i to:

1. Ocjena output gap-a kao pokazatelja privrednog ciklusa;
2. Procjena elastičnosti javnih prihoda i javnih rashoda u odnosu na gap;

Vrijednosti potencijalne stope rasta, i potencijalnog BDP-a i output gap-a neophodnih za kalkulaciju, predstavljene su poglavlju 3 – Macroeonomski okvir.

U drugom koraku su procijenjeni koeficijenti elastičnosti pojedinih kategorija prihoda: indirektni porezi, porez na dohodak, porez na dobit i doprinosi. Svaka od navedenih kategorija prvo se uzima u odnosu na relevantu osnovicu, kao što je npr. kod poreza na dohodak uzeta kao osnovica kategorija plate i doprinosi zaposlenih iz procijenjenog prihodnog metoda izračuna BDP-a, pa se zatim množenjem sa ponderom (učešće pojedine kategorije prihoda u ukupnim prihodima), dobija elastičnost ove komponente prihoda u odnosu na output gap.

Grafik 4.5.1 – Kretanje suficita/deficita, ciklične komponente i ciklično prilagođenog

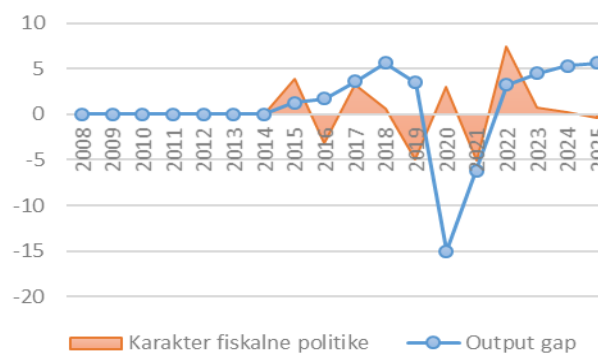
Množenjem koeficijenta elastičnosti pomenutih kategorija prihoda sa učešćem ukupnih prihoda u BDP-u dobija se parametar osjetljivosti prihoda, a ujedno i parametar osjetljivosti bilansa javnih finansija, jer je koeficijent elastičnosti rashoda približno jednak 0. Kategorija rashoda za koji je urađen izračun elastičnosti je rashodi za nezaposlene, ali kada se uzme u obzir jako nisko učešće pomenutih rashoda u ukupnim rashodima dobije se da je ukupni parametar osjetljivosti rashodne strane budžeta jednak 0.

Parametar osjetljivosti suficita/deficita u odnosu na proizvodni jaz ocijenjena je na 0,35. Rezultati modela su ograničeni zbog specifičnosti zemlje i čestih promjena mjera fiskalne politike, dužine vremenske serije korišćene u ocjeni elastičnosti, promjene metodologije, ali odražavaju suštinska kretanja strukturne i ciklične komponente balansa javnih finansija. Takođe, urađena je i kalkulacija ciklično prilagođenog primarnog bilansa (suficit/deficit bez kamata), koji je dodatno umanjen za jednokratnu naplatu prihoda i jednokratnih rashoda.

Predznak kategorije godišnje promjene ciklično prilagođenog primarnog suficita/deficita, označava fiskalnu poziciju i govori o karakteru fiskalne politike u određenoj godini. Pozitivne vrijednosti na grafiku 4.5.3 predstavljaju ekspanzivnu, dok negativne vrijednosti predstavljaju restriktivnu fiskalnu politiku.

Pozitivan output gap u periodu od 2017 – 2019. godine, uzrokovan prije svega inteziviranjem radova na prioritetnoj dionici Autoputa Bar-Boljare, ali i snažnom investicionom aktivnošću u privatnom sektoru, omogućilo je sprovođenje mjera fiskalne konsolidacije. Međutim, kao što se na grafiku 4.5.3 može vidjeti u 2017. godini označen je karakter snažne ekspanzivne politike uprkos sprovođenju mjera fiskalne konsolidacije, što je rezultat prije svega troškova izgradnje Autoputa. Isključivanjem troškova izgradnje Autoputa, primjetno je sprovođenje restriktivne politike u 2017. godini, a što je opredijelilo i karakter politike u narednom periodu.

Grafik 4.5.3 - Karakter fiskalne politike

Prema trenutnom scenariju projektovanih trendova, već u 2022. se očekuje pozitivni **output gap** od 3,2%, usljed većeg rasta od očekivanog u krizi rata u Ukrajini i svim pratećim posljedicama na globalnoj ekonomskoj sceni. U srednjem roku se stvaraju preduslovi za značajno ubrzanje rasta crnogorske ekonomije, koje će biti iznad potencijala. Stoga će u periodu 2023-2025 output gap prema projekciji biti pozitivan i iznositi visokih 5,2%.

Kao što se na grafiku može vidjeti u 2022. godini označen je karakter snažne ekspanzivne politike, što je rezultat uvećanih troškova, dok u 2023. godini ima karakter restriktivne politike, nakon čega opet postaje ekspanzivna politika u 2024. i 2025. godini.

4.6. Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja

Ukupan javni dug Crne Gore na dan 31.12.2021. godine, iznosio je 4.162,79 miliona eura, odnosno 84.75% BDP-a⁴, i obuhvata državni dug koji je iznosio 4.090,02 miliona eura, odnosno 83,27% BDP-a, i dug lokalne samouprave koji je iznosio 72,77 miliona eura, odnosno 1,48% BDP-a.

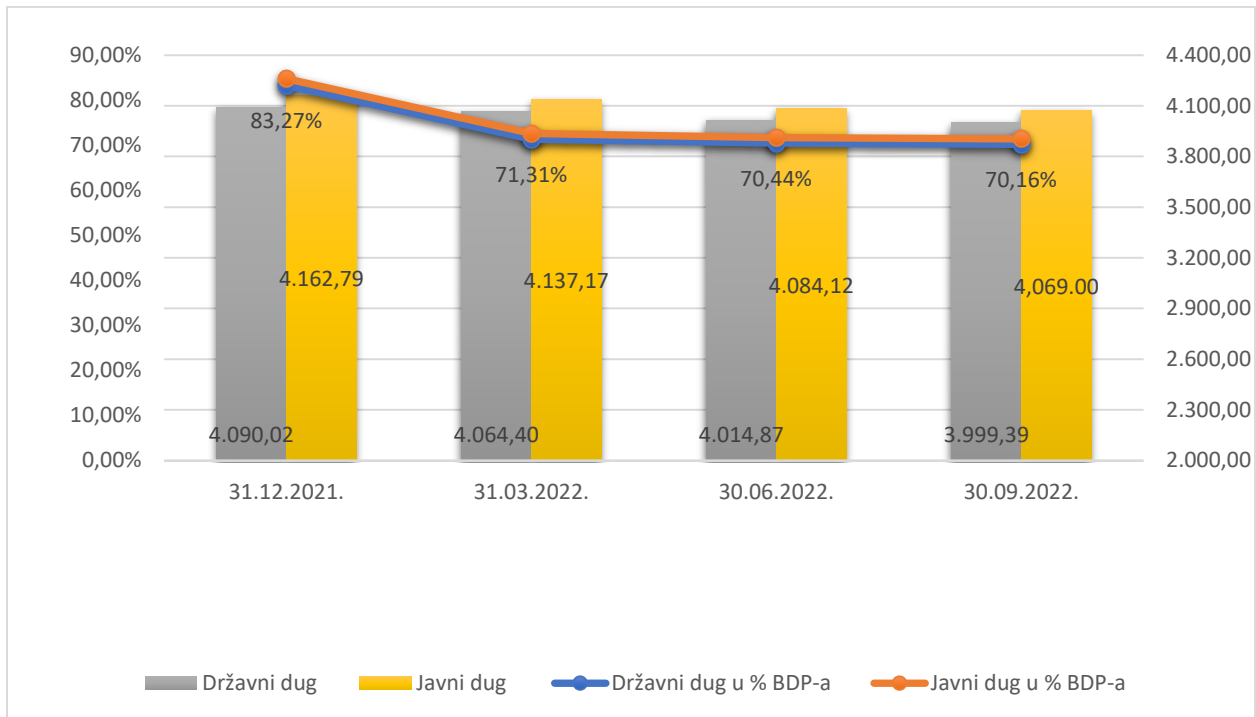
Neto javni dug Crne Gore na dan 31.12.2021. godine, uključujući depozite Ministarstva finansija, iznosio je 3.697,96 miliona eura, odnosno 75,29% BDP-a.

Depoziti Ministarstva finansija, koji uključuju i 38.477 unci zlata, i depozite lokalne samouprave, na kraju 2021. godine, iznosili su ukupno 502,44 miliona eura, od čega su depoziti Ministarstva finansija iznosili 464,83 miliona eura, dok su depoziti lokalne samouprave iznosili 37,61 miliona eura.

⁴ Prema podacima Monstata, vrijednost BDP-a za 2021. godinu iznosi 4.911,60 miliona eura

Grafik 1. Državni i javni dug Crne Gore u mil. €

-Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave.

Inicijalnim planom datim u Zakonu o budžetu za 2022. godinu bilo je predviđeno da nedostajuća sredstva za 2022. godinu iznose 560,8 miliona eura. Navedeni iznos je planiran da se pokrije depozitima ostvarenim u 2021. godini u iznosu od 385 miliona eura, 100 miliona eura je predviđeno da se pokrije iz već zaključenih kredita za finansiranje infrastrukturnih projekata, dok je 70 miliona eura bilo predviđeno da se obezbijedi zaduženjem na domaćem i međunarodnom tržištu.

Izmjenama i dopunama Zakona o budžetu za 2022. godinu predviđeno je povećanje nedostajućih sredstava na iznos od 756 miliona eura, koja su planirana da budu pokrivena iz depozita u iznosu od 300 miliona eura, dok bi ostatak od 456 miliona eura bilo obezbijeđen iz novog zaduženja i povlačenja iz postojećih kreditnih aranžmana. Namjera Ministarstva finansija je da se

nedostajuća sredstva obezbijede primarno sa domaćeg tržišta, putem standardnih kredita i državnih zapisa, a ostatak sa inostranog tržišta.

Kada su u pitanju realizovana povlačenja iz kredita kod Exim Kina banke za potrebe projekta izgradnje prioritetne dionice autoputa Smokovac – Uvač – Mateševo, tokom tri kvartala 2022. godine iz kredita sa Exim Kina bankom, povučena su kreditna sredstva u iznosu od 49,1 miliona eura (67,40 miliona USD). Ostatak sredstava u iznosu od 23,51 miliona eura (32,25 miliona USD) će biti otkazan, imajući u vidu da rok raspoloživosti sredstava ističe 31.12.2022. godine.

Tabela 1. Kvartalno kretanje spoljnog i domaćeg duga, kao i duga lokalne samouprave u mil. eura tokom 2022.god

Godina	Spoljni dug	Domaći dug	Državni dug	Dug lokalne samouprave	Javni dug
31.12.2021.	3,688.48	401.54	4,090.02	72.77	4,162.79
31.03.2022.	3,671.19	393.21	4,064.40	72.77	4,137.17
30.06.2022.	3,632.18	382.69	4,014.87	69.25	4,084.12
30.09.2022.	3,624.14	375.25	3,999.39	69.25	4,068.64

Državni dug Crne Gore na dan 30.09.2022. godine, iznosi 3.999,75 miliona eura, ili 70,17% procijenjenog BDP-a za 2022. godinu⁵. U odnosu na kraj 2021. godine, došlo je do smanjenja državnog duga za 90,00 miliona eura, prvenstveno usled redovne otplate duga po osnovu zaključenih kreditnih aranžmana sa inostranim i domaćim kreditorima, kao i usled činjenice da u toku tri kvartala 2022. godine nije bilo zaključivanja novih kreditnih aranžmana.

Imajući u vidu gore navedeno, javni dug na 30.09.2022. godine, prema preliminarnim podacima Ministarstva finansija iznosi 4.069,00 miliona eura ili 71,39% procijenjenog BDP-a.

Tabela 2: Kretanje spoljnog, domaćeg duga i duga lokalne samouprave u % BDP-a

Godina	Spoljni dug kao % BDP-a	Domaći dug kao % BDP-a	Dug lokalne samouprave % BDP-a
31.12.2021.	75.10%	8.18%	1.48%
31.03.2022.	64.41%	6.90%	1.28%
30.06.2022.	63.72%	6.71%	1.21%
30.09.2022.	63.58%	6.58%	1.21%

-Za tabelu 1 i 2 prikazani su podaci o dugu na dan 30.09.2022. godine, prema preliminarnim podacima Ministarstva finansija.

⁵ Prema projekcijama Ministarstva finansija, vrijednost BDP-a za 2022. godinu, iznosiće 5.700,00 miliona eura.

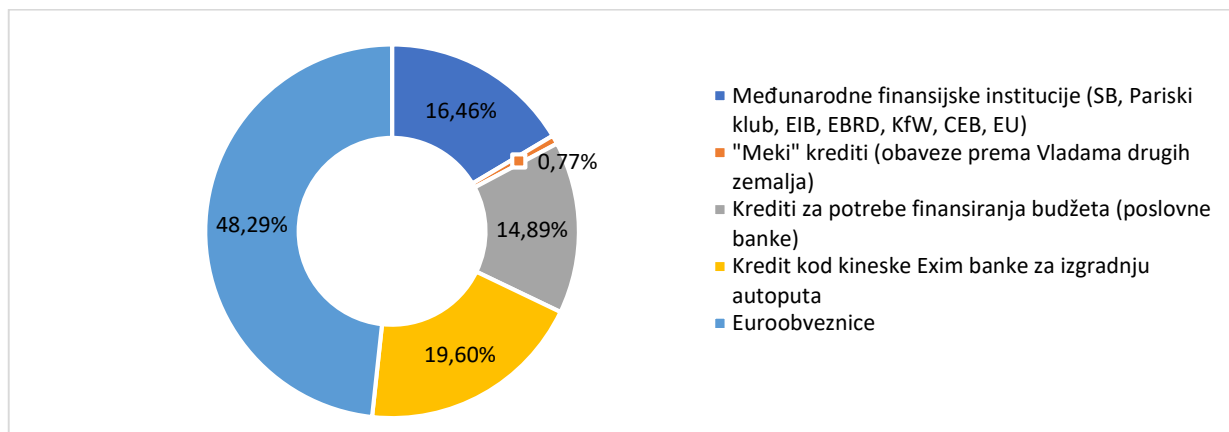
- Za tabelu 1 i 2 prikazani su podaci o dugu lokalne samouprave na dan 30.09.2022. godine, prema projekcijama Ministarstva finansija.

Kada govorimo o strukturi dugovanja prema rezidentima, najveći iznos duga odnosi se na obaveze po osnovu kredita kod poslovnih banaka u iznosu od 145,71 miliona eura, dok se u strukturi spoljnog duga izdvaja dug po osnovu euroobveznica u iznosu od 1.750,00 miliona eura.

Tabela 3: Najveća dugovanja na 30.09.2022. godine⁶

Dugovanja prema rezidentima	iznos u mil. €	Dugovanja prema nerezidentima	iznos u mil. €
Kredit kod poslovnih banaka	103,24	Eurobond	1.750,00
Domaće obveznice	142,44	Kineska Exim banka	710,27 ⁷
Obaveze po osnovu obeštećenja	79,92	Sindicirani zajmovi PBG 1 i PBG 2	460,26
Pravna lica i privredna društva	37,44	Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)	186,94
Stara devizna štednja	10,32	Evropska Investiciona Banka (EIB)	95,90

Grafik 2 Struktura spoljnog duga prema kreditorima na 30.09.2022. godine

⁶ Prema kursu na dan 30.09.2022. godine.

⁷ Imajući u vidu da je zaključena hedžing transakcija za kreditni aranžman sa Exim Kina bankom na period od 14 godina, sa obaveznim prekidom nakon 2 godine, od momenta realizacije transakcije do isteka druge godine stanje hedžovanog duga prema Exim Kina banci izražavaće se po ugovorenom kursu od EUR/USD 1,18, dok će se nehedžovani dio prikazivati po srednjem kursu CBCG na dan izveštavanja.

Do 30.09.2022. godine, izvršena je otplata duga po osnovu glavnice, rezidentima i nerezidentima, u ukupnom iznosu od 216,88 miliona eura, otplata duga iz ranijeg perioda u iznosu od 0,03 miliona eura i otplata po osnovu garancija u iznosu od 0,50 miliona eura. Otplata po osnovu kamate, rezidentima i nerezidentima, iznosila je ukupno 57,72 miliona eura.

Tabela 4: Servisiranje državnog duga do 30.09.2022. godine

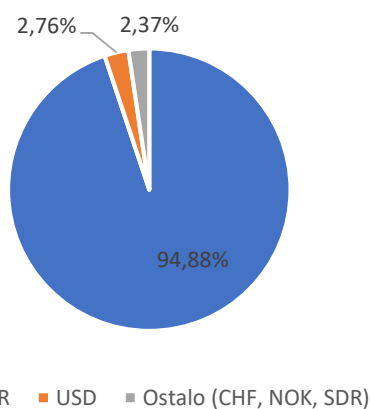
Budžetska pozicija	
Otplata glavnice rezidentima	27.50
Otplata glavnice nerezidentima	189.38
Ukupna otplata glavnice	216,88
Ukupna otplata obaveza iz prethodnih godina*	0,03
Otplata kamate rezidentima	7.21
Otplata kamate nerezidentima	50.51
Ukupna otplata kamate	57,72
Otplata garancija	0,50
UKUPNO	275,13

*Nije uključena otplata po osnovu sudskih presuda

Valutna i kamatna struktura državnog duga

Po osnovu stanja državnog duga na kraju trećeg kvartala 2022. godine, oko 95% iznosa duga izraženo je u domaćoj valuti, odnosno eurima, tako da se u ovom trenutku ne očekuju efekti valutnog rizika koji bi se mogli značajno odraziti na kretanje državnog duga. Ministarstvo finansija sprovelo je hedžing transakciju sa četiri renomirane svjetske banke za potrebe umanjenja valutnog rizika za kredit kod Exim Kina bnke koji je izražen u USD. Tom prilikom izvršena je konverzija postojećeg dolarskog duga sa Exim Kina bankom, u iznosu od oko 818 miliona američkih dolara, prema ugovorenom kursu EUR/USD od oko 1,18, i dogovorena je fiksna prosječna ponderisana kamatna stopa od 0,88%. Sprovedena transakcija uticala je na

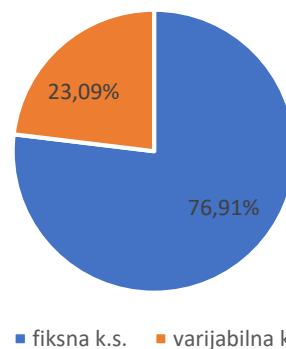
Grafik 3: Valutna struktura državnog duga (30.09.2022.)

poboljšanje valutne strukture koju na kraju trećeg kvartala 2022. godine karakteriše učešće duga u eurima od 94,88% BDP-a, učešće duga u američkim dolarima od 2,76% i učešće ostalih valuta od 2,37% u ukupnom državnom dugu, u odnosu na kraj prvog kvartala 2021. godine, (kvartal prije zaključenja hedžing aranžmana) kada je učešće duga u eurima bilo 80,53%, a učešće duga u američkim dolarima 17,08%⁸.

Kada govorimo o riziku promjene kamatnih stopa, evidentno je da u ukupnom državnom dugu, prevladava zaduženje sa fiksnom kamatnom stopom. Međutim, vrlo je izvjesno da će doći do promjena u vezi sa valutnom strukturom duga imajući u vidu značajne promjene na globalnom finansijskom tržištu koje karakteriše značajan porast kamatnih stopa, kako fiksnih margina tako i varijabilne komponente tj. EURIBOR-a. S toga, očekuje se porast troškova zaduživanja tokom 2022. i 2023. godine.

Grafik 4: Kamatna struktura državnog duga (30.09.2022.)

Agencija za kreditni rejting "Standard & Poor's" u izvještajima u 2022. godini potvrdila je ocjene za Crnu Goru B/B, uz stabilne izgledе zemlje, što odražava stav rejting agencije da će ekonomski rast Crne Gore ostati na zadovoljavajućem nivou. Takođe, agencija za kreditni rejting "Moody's", potvrdila je stabilne izgledе Crne Gore, uz zadržavanje ocjene B1 i očekivanja ove rejting agencije da se opterećenje javnog duga počne smanjivati od ove godine.

Upravljanje dugom tokom 2022. godine

Aktivnosti Ministarstva finansija u prethodnim godinama bile su usmjerene na poboljšanje kvaliteta postojećeg duga, tako da su preduzimane sve potrebne mjere kako bi se unaprijedili parametri kvaliteta duga.

⁸ Hedžing transakcija za kreditni aranžman sa Exim Kina bankom zaključena je na period od 14 godina, sa obaveznim prekidom nakon 2 godine, od momenta realizacije transakcije do isteka druge godine stanje hedžovanog duga prema Exim Kina banci izražavaće se po ugovorenom kursu od EUR/USD 1,18, dok će se nehedžovani dio prikazivati po srednjem kursu CBCG na dan izvještavanja.

Prosječna ročnost duga produžena je sa 5,9 godina, koliko je iznosila na kraju 2019. godine, na 6,9 godina koliko iznosi na kraju 2020. godine, a na kraju 2021. godine je skraćena i iznosila je 5,9 godina.

Struktura državnog duga na kraju 2020. godine ima realnu ponderisanu prosječnu kamatnu stopu od 2,7%, što znači da je trošak zaduživanja smanjen za 0,1% u odnosu na kraj 2019. godine. Trend pada prosječne ponderisane kamatne stope je nastavljen i u 2021. godini, i iznosio je 2,2%, što je primarno rezultat otplate skupih dugovanja iz prethodnih godina, kao i zaključenje hedžing aranžmana vezano za kreditni aranžman sa Exim Kina bankom.

Imajući u vidu trenutne tržišne uslove očekuju se određene promjene u prosječnoj ponderisanoj kamatnoj stopi usled povećanja EURIBOR-a. Npr. na dan 21.11.2022. godine 6-mjesečni Euribor iznosio je 2,327%, dok je u novembru 2021. godine iznosio -0,573%. Osim toga, u posljednjem kvartalu 2022. godine sprovedeće se određene transakcije zaduživanja čije kamatne stope će biti iznad ponderisanog prosjeka sa kraja prošle godine, što znači da se očekuje da prosječna ponderisana kamatna stopa na kraju 2022. godine bude višija od one sa kraja 2021. godine.

Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2023-2025

U 2023. godini nedostajuća sredstva iznosiće oko 705 mil. eura, za koje je planirano da budu pokrivena dijelom iz depozita ostvarenih u 2022. godini, a dijelom iz kreditnih zaduženja na inostranom i domaćem tržištu.

U 2022. godini, očekuje se povećanje duga u apsolutnom iznosu odnosu na 2021. godinu, dok se u odnosu na BDP očekuje smanjenje javnog duga, usled činjenice da je procjenjeni BDP za 2022. godinu veći za oko 788,4 miliona eura u odnosu na BDP iz 2021. godine. Stoga, očekuje se da će državni dug na kraju 2022. godine iznositi 74,88 % BDP-a, dok se očekuje da će javni dug iznositi oko 76,15 % BDP-a. Projekcija kretanja duga u periodu 2022-2025. godine može biti prikazana na sledeći način.

Tabela 5: Kretanje državnog i javnog duga za period 2022-2025 - osnovni scenario

godina	2022	2023	2024	2025
BDP	5,700.00	6,174.60	6,549.20	6,890.50
Unutrašnji dug	511.64	568.64	574.64	624.94
Spoljni dug	3,756.28	3,902.78	4,248.28	4,455.78
Ukupno državni dug	4,267.92	4,471.42	4,822.92	5,080.72
Ukupno državni dug %BDP-a	74.88	72.42	73.64	73.74
Dug lokalne samouprave*	72.80	72.80	72.80	72.80
Ukupno javni dug**	4,340.72	4,544.22	4,895.72	5,153.52

Ukupno javni dug % BDP-a	76.15	73.60	74.75	74.79
--------------------------	-------	-------	-------	-------

*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija

**Dug prikazan u tabeli ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave.

Scenario nižeg rasta

Ukoliko dođe do usporavanja ekonomskog rasta i smanjenja nivoa prihoda, u skladu sa scenarijom nižeg rasta, navedene promjene utiće i na kretanje javnog duga. Smanjenje prihoda, i stagnacija u rastu investicija, dovešće do potrebe za dodatnim zaduživanjem, kako bi se obezbijedila nedostajuća sredstva za finansiranje deficita.

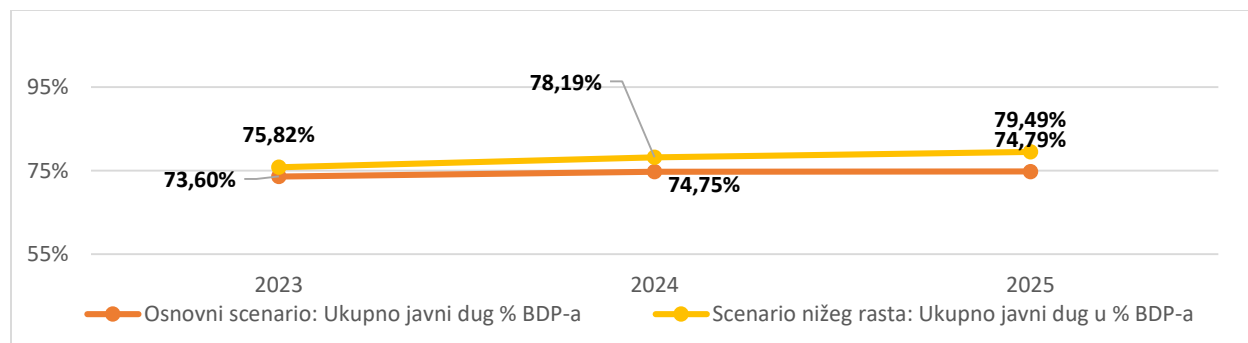
Tabela 6: Kretanje duga za period 2022-2025 - scenario nižeg rasta

godina	2022	2023	2024	2025
BDP	5,700.00	6,046.40	6,399.10	6,699.90
Unutrašnji dug	511.64	568.64	574.64	624.94
Spoljni dug	3,756.28	3,942.78	4,356.28	4,627.78
Ukupno državni dug	4,267.92	4,511.42	4,930.92	5,252.72
Ukupno državni dug %BDP-a	74.88	74.61	77.06	78.40
Dug lokalne samouprave*	72.80	72.80	72.80	72.80
Ukupno javni dug**	4,340.72	4,584.22	5,003.72	5,325.52
Ukupno javni dug % BDP-a	76.15	75.82	78.19	79.49

*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija

**Dug prikazan u tabeli ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave

Grafik 5: Uporedni prikaz kretanja javnog duga u osnovnom i scenariju nižeg rasta, u mil.€ i % BDP-a 2023-2025

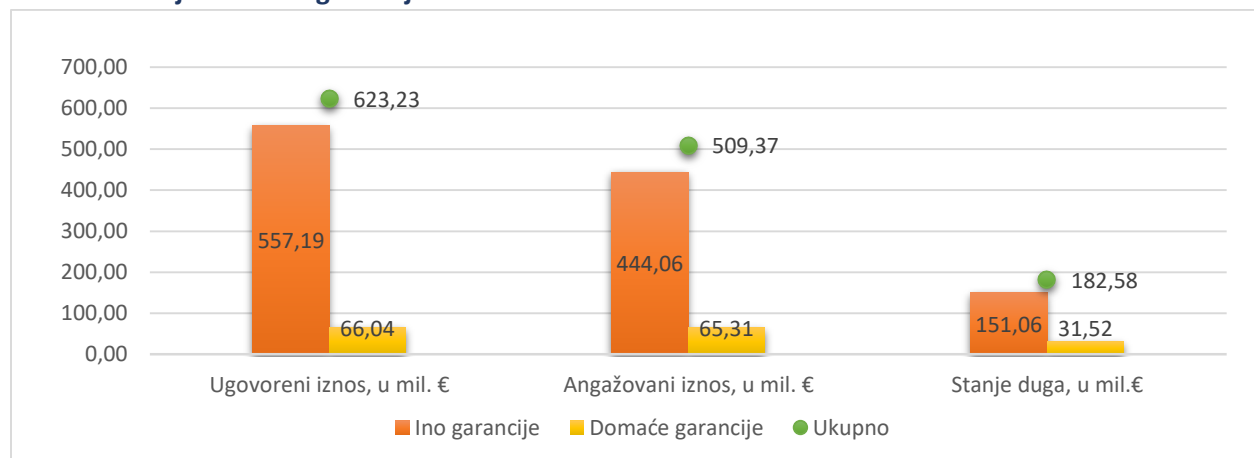
Državne garancije

Ugovoreni iznos izdatih državnih garancija, na 30.09.2022. godine, iznosi 623,23 miliona eura. Od ovog iznosa, angažovana sredstva iznose oko 509,37 miliona eura. Preliminarno stanje duga na 30.09.2022. godine, po garancijama izdatim domaćim i ino kreditorima, iznosi 182,58 miliona eura, što predstavlja 3,92% BDP-a.

Angažovani iznos garancija koje je Vlada Crne Gore izdala za zajmove kod ino kreditora iznosi oko 541,03 miliona eura, dok je stanje duga po istim 155,12 miliona eura ili 3,20% BDP-a.

Angažovani iznos garancija koje je Vlada Crne Gore izdala za zajmove kod domaćih kreditora iznosi oko 65,31 miliona eura na kraju trećeg kvartala 2022. godine, dok je stanje duga po istim 31,52 miliona eura ili 0,55% BDP-a. Najveći dio postojećih domaćih garancija čine garancije izdate za lokalnu samoupravu za realizaciju sanacionih planova, čije stanje duga, na 30.09.2022. godine, iznosi 16,55 miliona eura.

Grafik 6: Stanje državnih garancija na 30.09.2022.

U toku 2022. godine Crna Gora nije izdala nove garancije.

Garancije koje su izdate u prethodnih nekoliko godina najvećim dijelom se odnose na kredite kojima su realizovani različiti infrastrukturni projekti, putevi, željeznice, vodovod i kanalizacija, električna energija, obezbjeđena podrška razvoju malih i srednjih preduzeća ili restrukturiranje. Zaključivanje novih garancija predviđeno je Predlogom Zakona o budžetu za 2023. godinu.

4.7. Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom

4.7.1. Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije rizika

Glavni rizici u ostvarenju fiskalnih projekcija bilo pozitivni ili negativni odražavaju se na osnovni scenario javnih finansija. Pregled glavnih ekonomskih rizika po ostvarenje datih fiskalnih projekcija dat je u narednoj tabeli:

Tabela 4.7.1. Pregled fiskalnih rizika u srednjem roku

RIZIK	POZITIVNI	NEGATIVNI
Politički	<p>Napredak na putu pristupanja Evropskoj uniji uticaće na rast povjerenja investitora, unaprjeđenje poslovnog ambijenta i pristup EU fondovima;</p>	<p>Politička nestabilnost može uticati na kredibilitet politika i kreditni rejting države na međunarodnom i domaćem tržištu kapitalna, te negativno uticati na uslove obezbijedivanja nedostajućih sredstava za finansiranje budžeta;</p> <p>Usvajanje zakonskih rješenja čija implementacija predstavlja značajno fiskalno opterećenje, može imati negativna uticaj na održivost javnih finansija;</p> <p>Geopolitički rizici na globalnom nivou mogu negativno uticati na cjelokupnu svjetsku, a posljedično, na crnogorsku ekonomiju;</p>
Ekonomski	<p>Reformom Uprave prihoda i carina utiče se na unaprjeđenje poslovnog ambijenta, efikasniju naplatu a samim tim i na povećanje javnih prihoda;</p> <p>Pojačanim inspekcijskim nadzorom i implementacijom sistema elektronskog nadzora fiskalnih registar kasa, smanjuje se obuhvat "sive ekonomije" što pozitivno utiče na javne prihode;</p> <p>Reformama u procesu budžetiranja i u oblasti upravljanja javnim finansijama povećava se fiskalna disciplina i transparentnost javnih finansija što se pozitivno odražava na glavne fiskalne pokazatelje;</p> <p>Implementacijom novog zakonodavnog okvira u oblasti priređivanja igara na sreću stvaraju se uslovi za ubiranje dodatnih prihoda u odnosu na planirane po ovom osnovu;</p> <p>Potencijalna naplata prihoda po osnovu davanja "Aerodroma Crne Gore" AD na dugoročno korišćenje može</p>	<p>Ograničeni fiskalni prostor, slabija dinamika realizacije planiranih investicija kao i odlaganje sprovođenja strukturnih reformi mogu negativno uticati na ekonomski oporavak i rast u srednjem roku</p> <p>Dalje intenziviranje eksternih inflatornih pritisaka, koji se snažno odražavaju na domaće cijene;</p> <p>Implementacijom ESA2010 metodologije može doći do proširenja postojećeg institucionalnog obuhvata budžetskog računovodstva u sektoru Opšte države. Shodno tome, može doći do povećanja deficita i duga pomenutnog sektora u srednjem roku. Sa druge strane, implementacija navedene metodologije, po istom principu, može ostvariti i pozitivne efekte na fiskalne indikatore.</p>

	<p>uticati na uvećanje ukupnih javnih prihoda u srednjem i drugom roku. Usvajanje i implementacija novog zakonodavnog okvira u oblasti nelegalno stečene imovine stvorice preduoslove za ubiranje dodatnih prihoda u odnosu na planirane po ovom osnovu.</p>	
--	--	--

Alternativni fiskalni scenario zasniva se na makroekonomskom scenariju nižeg rasta, čije se osnovne pretpostavke baziraju na sporijem oporavku ekonomske aktivnosti u odnosu na osnovni scenario i to prevashodno kao rezultat nižeg ostvarenja prihoda od turizma. Makroekonomski scenario nižeg rasta detaljno je obrazložen u poglavlju 3.

U slučaju materijalizacije ovih rizika, javni prihodi ne bi bili ostvareni u okvirima planiranim osnovnim scenariom što bi rezultiralo većim nivoom deficita javnih finansija u srednjem roku, a samim tim, i većim potrebama za finansiranjem javne potrošnje.

Imajući navedeno u vidu, u slučaju realizacije makroekonomskog scenarija nižeg rasta došlo bi do korekcije bilansa javnih finansija prije svega kroz veći deficit u srednjem roku, koji bi se zadržao i u 2025. godini. Posljedično navedenom, javni dug bi bio na višem nivou u odnosu na osnovni scenario, što je prikazano u potpoglavlju 4.6.

Na drugoj strani, osnovni fiskalni scenario ne uzima u obzir potencijalnu naplatu prihoda po osnovu eventualnog davanja Aerodroma Crne Gore na dugoročno korišćenje i efekata najavljenih zakonskih rješenja koji nijesu implementirani u osnovnom scenariju čime bi se obezbijedio značajno veći nivo javnih prihoda od planiranog osnovnim scenariom.

4.7.2 Upoređivanje sa prethodnim programom

Tabela 4.7.2 Upoređivanje sa prethodnim programom, u mil. €

PER 2022-2024				
	2022	2023	2024	2025
Javni prihodi	2177.26	2317.65	2427.95	
Javna potrošnja	2442.21	2422.5	2466.6	
Suficit/deficit javnih finansija	-264.95	-104.85	-38.65	
PER 2023-2025				
	2022	2023	2024	2025
Javni prihodi	2264.45	2425.94	2486.43	2603.68
Javna potrošnja	2509.01	2790.87	2892.81	3031.48
Suficit/deficit javnih finansija	-244.56	-364.93	-406.38	-427.8
RAZLIKA				
	2022	2023	2024	2025
Javni prihodi	87.19	108.29	58.48	
Javna potrošnja	66.8	368.37	426.21	
Suficit/deficit javnih finansija	20.39	-260.08	-367.73	

Kao što se može vidjeti iz tabele 4.7.2, javni prihodi u svim godinama projekcije će biti ostvareni na višem nivou nego što je to bilo projektovano prethodnim programom. Navedeni rast prihoda ostvariće se prvenstveno usljed značajnih stopa ekonomskog rasta ali i jačanjem poreske discipline, rasta potrošnje, zatim, efekata po osnovu progresivne stope poreza na dobit, kao i efekata po osnovu Zakona o reprogramu poreskih potraživanja.

U srednjem roku, rast prihoda će biti uzrokovan projektovanim rastom ekonomske aktivnosti, kao i primjenom predloženog seta mjera koji se prije svega odnose na proširenje poreskog obuhvata.

Javna potrošnja u 2022. godini je na višem nivou nego što je to bilo projektovano prethodnim programom kao rezultat dodatnih potreba za izdacima usljed usvojenih zakonskih rješenja i obezbijeđivanja nedostajućih sredsava, kako je elaborirano u okviru poglavlja 4.1, 4.2, 4.3 i 4.4. Shodno navedenom proizilazi razlika u planiranom deficit, koja je najmanja u 2022. godini i povećava se u narednim godinama.

4.8. Kvalitet javnih finansija

Upravljanje javnim finansijama od ključnog je značaja za ekonomski razvoj, dostupnost javnih usluga i kvalitet života građana.

Odgovoran pristup upravljanju javnim finansijama u 2022. godini stvorio je pretpostavke za uvećanje zarada zaposlenih u javnom sektoru, uvećanje sredstava za socijalna davanja, uvećanje izdvajanja za povećanje penzija, više izdvajanja sredstava za Fond zdravstva, sredstva za isplatu naknada za novorođenčad, veća izdvajanja za kapitalni budžet, ako se izuzme izdvajanje za Autoput, kao i značajno uvećanje novca za oblast poljoprivrede, prosvjete, nauke, sporta...

Briga o socijalnom standardu građana dovodi do povećanja penzija i socijalnih davanja, kao i zarada u dijelu javnog sektora koji će pratiti stopu inflacije, dok potreba za velikim investicijama u oblasti energetike, turizma, saobraćaja podsticaji za razvoj privrede u cilju podsticanja ekonomskog rasta kojim bi se povećali prihodi države i omogućili vraćanje dugova dovodi do povećanja kapitalnog budžeta u odnosu na prethodnu godinu kojim su obuhvaćene sve opštine. Prihodi su planirani konzervativno, zbog rizika koji može biti posledica dešavanja na globalnom tržištu, u skladu sa postojećim zakonskim rješenjima, bez eventualnih prihoda za čije ostvarenje je moguće uspostaviti zakonski okvir tokom 2023. godine. Prihodi su planirani i po osnovu ekonomskog državljanstva, koji je u prethodnom periodu bio van sistema državnog trezora, dok će na prihodnoj strani takođe biti i mjere za suzbijanje sive ekonomije i novog poreskog obuhvata. Tokom 2023. godine planirana su veća izdvajanja za otplatu duga po osnovu obeštećenja građanima po osnovu oduzete imovine kod kojih je pravosnažno okončan taj postupak.

Projektovana nedostajuća sredstva u budžetu iznose 715,8 mil. €, s tim da će granica zaduženja iznositi 611,2 mil. €, dok će ostatak biti obezbijeđen iz prenešenih depozita iz prethodne godine. Imajući u vidu visok nivo kamata, kao i da u 2025. godini na naplatu dolazi 500 miliona starih dugova, a 2027. godine 750 mil. €, već sada se preduzimaju aktivnosti na stvaranju uslova za blagovremeno izmirenje ovih obaveza.

Kako bi se obezbijedila puna podrška planiranim reformskim procesima i povećala efikasnost rada Uprave prihoda i carina, koja vrši naplatu preko 90% javnih prihoda, Crna Gora uz podršku Svjetske banke realizuje projekat „Reforma poreske administracije“ koja podrazumijeva uvođenje integrisanog sistema upravljanja prihodima (IRMS), kao i sistema on line fiskalizacije u realnom vremenu, čime je unaprijeđena poreska disciplina što je u velikoj mjeri je doprinijelo ostvarenoj dobroj naplati po osnovu poreza na dodatnu vrijednost.

Takođe, implementacijom projekta “Podrška Upravi carina u oblasti akciza“, obezbijedila se primjena nove nacionalne aplikacije za akcize u IT sistemu Carinske uprave (CIS), kao i međusobna povezanost i interoperabilnost sa drugim carinskim aplikacijama kao i sa budućim aplikacijama. Uvođenjem novog informacionog sistema za elektronsku razmjenu podataka omogućilo se programsko povezivanje softvera za razmjenu podataka o akcizama u digitalnom obliku, što doprinosi jačanju naplate akcizne dažbine kao i efikasnijoj borbi na planu suzbijanja sive ekonomije.

Javna potrošnja u 2022. godini je na višem nivou nego što je to bilo projektovano prethodnim programom kao rezultat dodatnih potreba za izdacima usljed usvojenih zakonskih rješenja i obezbijedivanja nedostajućih sredsava, kako je elaborirano u okviru poglavlja 4.1, 4.2, 4.3 i 4.4. Posmatrajući strukturu javne potrošnje u programskom periodu, učešće tekuće javne potrošnje u ukupnoj potrošnji ostaje na visokom nivou od oko 88%. U strukturi tekuće javne potrošnje, najveće učešće imaju mandatorni rashodi koji se odnose na Bruto zarade i Transfere za socijalnu zaštitu preko kojih se vrši finansiranje prava iz oblasti socijalne zaštite, penzijskog i invalidskog osiguranja i prava iz oblasti zdravstvene zaštite, kao i drugi izdaci, shodno ugovorenim obavezama. U programskom periodu fond bruto zarada raste pod uticajem rasta zarada u 2022. godini usljed novih zakonskih rješenja kojima su povećane zarade zaposlenima u zdravstvu i prosvjeti, kao i rasta zarada od 2023. godine usljed povećanja zarada zaposlenih u javnom sektoru.

Kada su u pitanju kretanja transfera za socijalnu zaštitu i reformi u toj oblasti, fond raste u 2022. godini usljed primjene zakonskih rješenja čija implementacija je otpočela tokom 2022. godine, te stoga potrošnja nije obuhvatala sve mjeseci 2022. godine, dok se taj fond uvećava u 2023. godini usljed potrebe planiranja ovih izdataka na godišnjem nivou.

4.9. Fiskalno upravljanje i budžetski okvir

Formalni okvir kojim se reguliše planiranje i sprovođenje fiskalne politike u Crnoj Gori sadržan je u Zakonu o budžetu i fiskalnoj odgovornosti.

Nezavisne fiskalne institucije za praćenje fiskalnih rezultata i/ili savjetovanje Vlade o pitanjima fiskalne politike: Kada je u pitanju praćenje i evaluacija fiskalne politike i ostvarenih rezultata, posebno u dijelu ispunjenosti numeričkih fiskalnih pravila, ocjenu istih vrši Državna revizorska institucija kroz ex post evaluaciju numeričkih fiskalnih pravila ali i davanje mišljenja na Budžet za tekuću godinu. Kako bi se ojačao nadzor nad sprovođenjem fiskalne politike, posebno u dijelu ex ante ocjene, uz podršku EU, u toku je implementacija projekta koji za cilj ima stvaranje uslova za uspostavljanje Fiskalnog savjeta Crne Gore kao nezavisnog tijela koje bi vršilo praćenje i

ocjenjivanje planiranja i sprovođenja fiskalne politike. U vezi sa navedenim, Vlada Crne Gore, na bazi preporuka, najbolje međunarodne prakse ali i konteksta veličine zemlje, predložiće odgovarajuću zakonsku regulativu, kako bi se obezbijedile formalne pretpostavke za formiranje Fiskalnog savjeta Crne Gore. Aktivnosti na pripremi predloga Izmjena i dopuna zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti su otpočele u 2022. godini i nakon prikupljenih inputa, finalizacija se očekuje u skorom roku, nakon čega će predložene Izmjene i dopune zakona biti proslijeđene Evropskoj komisiji na mišljenje.

Srednjoročni budžetski okviri: Srednjoročni budžetski okvir utvrđuje se Smjernicama makroekonomske i fiskalne politike i revidira prilikom donošenja budžeta za narednu fiskalnu godinu. Kako bi se unaprijedio budžetski sistem u cjelini, u periodu 2019-2022 implementirani su projekti koji se kofinansiraju iz sredstava EU, a odnose se na:

- projekat "Unapređenje budžetskog sistema, srednjoročnog budžetskog okvira i interne finansijske kontrole" sa ciljem unaprjeđenja budžetskog sistema u cjelini, kroz punu implementaciju programskog budžeta, srednjoročnog planiranja i ostalih elemenata sistema budžetiranja. U skladu sa navedenim, budžet sadrži podjelu budžeta potrošačkih jedinica po programima, potprogramima, aktivnostima i indikatorima što je doprinijelo većoj transparentnosti planiranja i trošenja javnih sredstava;
- projekat "Unapređenje IT sistema za planiranje budžeta" s ciljem stvaranja uslova za planiranje budžeta u srednjem roku kao i uslove za kvalitetnije budžetsko planiranje i izvještavanje;
- projekat "Implementacija sistema centralizovanog obračuna zarada" s ciljem razvoja i implementacije programskog rješenja koji omogućava centralizaciju i efikasniji proces obračuna zarada, sa većim stepenom kontrole i izvještavanja kao i efikasnije upravljanje potrošnjom za zarade u javnom sektoru.

Proces reforme budžetiranja obuhvatio je i uvođenje rodno odgovornog budžetiranja kao integralnog dijela programskog budžeta i budžetskog ciklusa koje podrazumijeva uključivanje rodne perspektive u sve nivoe budžetske programske strukture, kao i veće usmjeravanje budžetskih sredstava na budžetske rashode kojima se promoviše rodna ravnopravnost. S tim u vezi, budžetom za 2023. godinu dat je pregled aktivnosti u okviru potrošačkih jedinica gdje je naznačena rodna osjetljivost prilikom realizacije i ispunjavanja postavljenih ciljeva, sa pregledom ukupnih izdataka koja su opredijeljena za navedene aktivnosti.

Nakon implementacije Programa reforme upravljanja javnim finansijama 2016 - 2020, od strane Vlade Crne Gore je usvojen Program reformi upravljanja javnim finansijama za period 2022-2026

izrađen na osnovu evaluacija urađenih o reformi upravljanja javnim finansijama za prethodni period. U okviru novog PFM utvrđeni su sledeći strateški ciljevi koji će doprinijeti unaprjeđenju stanja i kvalitetu javnih finansija:

- Ojačani fiskalni okvir i planiranje budžeta
- Izvršenje budžeta
- Računovodstvo, praćenje i finansijsko izvještavanje
- Finansijska kontrola

Dostupnost i kvalitet fiskalnih podataka i usklađivanje sa ESA standardima: Kada je u pitanju dostupnost i kvalitet fiskalnih podataka, zvanični proizvođač podataka u ovoj oblasti je Ministarstvo finansija, koje vrši njihovo planiranje i projektovanje ali i izvještava o realizaciji fiskalnih pokazatelja na: mjesečnom, kvartalnom i godišnjem nivou, u skladu sa nacionalnim okvirom. U dijelu harmonizacije statistike državnih finansija sa međunarodnim standardima, evidentan je prije svega nedostatak kadrovskih kapaciteta ali i nedostatak systemske podjele nadležnosti u dijelu proizvodnje podataka u skladu sa ESA2010 metodologijom, a što će se unaprjeđivati u narednom periodu u okviru pregovaračkih poglavlja 17 i 18, kao i kroz regulatorne izmjene kojima će se izvršiti usklađivanje sa najboljim praksama kroz prenos nadležnosti i preciznije definisanje uloga u proizvodnji zvanične statistike državnih finansija.

Uspostavljanje sistema sopstvenih sredstava EU u Crnoj Gori: U cilju realizacije aktivnosti predviđenih Akcionim planom za uspostavljanje sistema sopstvenih sredstava EU u Crnoj Gori i realizacije aktivnosti na ispunjenju završnog mjerila za pregovaračko poglavlje 33 – Finansijske i budžetske odredbe, u saradnji sa delegacijom EU u Crnoj Gori u maju mjesecu 2022. godine otpočela je realizacija projekta „Unaprjeđenje sistema sopstvenih sredstava EU u Crnoj Gori“, koji će trajati zaključno sa aprilom mjesecom 2023. godine. Unaprjeđenje u ovoj oblasti je planirano kroz paralelni razvoj tri komponente.

- Prva komponenta odnosi se na razvoj kapaciteta u svim institucijama nosiocima aktivnosti za uspostavljanje sistema sopstvenih sredstava EU u Crnoj Gori,
- Druga komponenta obuhvata uspostavljanje procedura i jačanje institucionalnog okvira,
- Treća komponenta obuhvata usklađivanje zakonodavstva u oblasti sopstvenih sredstava koje se ogleda u analizi postojećeg zakonodavstva u dijelu prepoznavanja prostora i davanje preporuka za unaprjeđenje zakonodavnog okvira.

Kada su u pitanju **Numerička fiskalna pravila** o ograničenosti deficita opte države na nivo ispod 3%, ova neće biti zadovoljen u periodu trajanja programa. U skladu sa ovim u narednom periodu u cilju stvaranja uslova za dugoročnu održivost javnih finansija, u srednjem roku će biti potrebno

sprovesti dodatne mjere fiskalne konsolidacije usmjerene na optimizaciju potrošnje i generisanje novih izvora prihoda.

Pravilo ograničenosti javnog duga do nivoa od 60% ne ispunjava se ni u jednoj godini posmatranog perioda, usljed visoke baze uspostavljene u prethodnom periodu i gore navedenog zaduženja. I pored navedenog, javni dug kontinuirano opada u svim godinama do nivoa od 74,8% projektovanog BDP-a u 2025. godini.

4.10. Održivost javnih finansija

Dugoročnu fiskalnu održivost u Crnoj Gori u najvećoj mjeri opredjeljuju sistemi socijalne zaštite odnosno finansiranje zdravstvenog i penzijskog sistema.

Izmjene i dopune Zakona o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje koje je otpočelo sa primjenom od 01.01.2022. godine s ciljem ukidanja doprinosa za zdravstvo na teret poslodavca i teret zaposlenog, kako bi se obezbijedilo smanjenje poreskog opterećenja na rad imale su za rezultat finansiranje ukupnog zdravstvenog sistema iz opštih prihoda budžeta države umjesto dosadašnjeg finansiranja preko sistema doprinosa zaposlenih sa jedne i besplatne zdravstvene zaštite sa druge strane.

Navedeno zakonsko rješenje značajno je uticalo na umanjeње prihoda po osnovu poreza i doprinosa na zarade u dijelu doprinosa na obavezno socijalno osiguranje.

Pored navedenog Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o budžetu za 2022. godinu planirana su dodatna sredstva za plaćanje neizmirenih obaveza Fonda za zdravstveno osiguranje, čime se dodatno uvećava polazna osnova za sredstva potrebna za finansiranje zdravstvenog sistema u narednom periodu. U skladu sa navedenom polaznom osnovom sredstva za naredni srednjoročni period potrebno je dodatno planirati.

Izmjenama i dopunama Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju u 2022. godini povećana je najniža penzija za 36%, a nakon toga za dodatnih 10%, što je uz redovno usklađivanje penzija dovelo do potrebe za dodatnim planiranjem sredstava po ovom osnovu u 2022. godini. Takođe, u 2023. godini i narednom srednjoročnom periodu potrebna su dodatna sredstva po osnovu uvećanja minimalne penzije i usklađivanja penzija shodno tekućim trendovima rasta cijena i prosječne zarade.

Transferi za socijalnu zaštitu dodatno su uvećani izmjenama i dopunama zakona o budžetu za 2022. godinu, s tim da je primjena odredbi za isplatu prava po osnovu dječijeg dodatka za djecu od 6-18 godina u skladu sa Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti stupila 01. oktobra 2022. godine a odredbe Zakona o obeštećenju bivših korisnika naknada po osnovu rođenja troje ili više djece stupile na snagu 01. aprila 2022. godine, planirana su dodatna sredstva po ovom osnovu za 2

odnosno 8 mjeseci u 2022. godini, dok je u 2023. godini planiran godišnji iznos čime se uvećava fond izdvajanja po ovim osnovama.

Obezbeđivanje funkcionalnog, stabilnog i održivog zdravstvenog sistema, odnosno osiguranje blagovremene i kvalitetne zdravstvene zaštite, predstavlja jedan od najvećih prioriteta države. Shodno potpisanim sporazumom sa sindikatima, u sektoru Zdravstva zarade su dodatno povećane u 2022. povećane od 12,5%. Takođe, na osnovu primjene Zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru čija je primjena otpočela 01. jula 2022. godine uvećane su zarade u oblasti zdravstva i prosvjete, čime je su izdvojena dodatna sredstva po osnovu bruto zarada.

Imajući u vidu učešće fonda bruto zarada u ukupnim troškovima, adekvatno upravljanje istim je izuzetno važno za održivost javnih finansija. Polazeći od osnovnog fiskalnog scenarija, fond bruto zarada u 2022. i 2023. raste i u nominalnom iznosu, ali i u procentu BDP-a, dok nakon toga u periodu 2024. i 2025. godine raste u nominalnom iznosu dok u procentu BDP-a opada do nivoa od 10,2% u 2025. godini.

Briga o socijalnom standardu građana dovodi do potrebe za povećanjem zarada u dijelu javnog sektora koji će pratiti stopu inflacije.

Pored odgovornog upravljanja javnim finansijama u 2022. godini, ali i brige o socijalnom standardu građana, na održivost javnih finansija u 2023. godini utiće planirani potpuni oporavak naplate javnih prihoda po osnovu ekonomske aktivnosti na pretkrizni nivo i stvaranje uslova za generisanje novih izvora prihoda kroz implementaciju mjera na suzbijanju sive ekonomije i novog poreskog obuhvata, što će u znatnoj mjeri ublažiti efekte rasta javne potrošnje koja ima mandatorni karakter.

Međutim, imajući u vidu veliki rast mandatornih prihoda iz naprijed navedenih razloga u sistemima socijalne zaštite odnosno finansiranje zdravstvenog i penzijskog sistema, kao i fonda bruto zarada u narednom periodu u cilju stvaranja uslova za dugoročnu održivost javnih finansija, u srednjem roku će biti potrebno sprovesti dodatne mjere fiskalne konsolidacije usmjerene na optimizaciju potrošnje i efikasnije generisanje prihoda.

BDP (u mil. €)	5700.4		6174.6		6549.2		6890.5	
Budžet Crne Gore	2022		2023		2024		2025	
	mil. €	% GDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	2008.98	35.2	2147.47	34.8	2201.77	33.6	2312.94	33.6
Porezi	1381.13	24.2	1465.46	23.7	1572.54	24.0	1657.45	24.1
Porez na dohodak fizičkih lica	83.04	1.5	61.04	1.0	63.01	1.0	64.42	0.9
Porez na dobit pravnih lica	90.17	1.6	121.65	2.0	130.75	2.0	138.72	2.0
Porez na promet nepokretnosti	1.48	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Porez na dodatu vrijednost	908.05	15.9	958.98	15.5	1024.73	15.6	1091.77	15.8
Akcize	245.87	4.3	271.45	4.4	298.88	4.6	304.84	4.4
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	40.24	0.7	40.25	0.7	42.71	0.7	44.93	0.7
Ostali državni prihodi	12.28	0.2	12.09	0.2	12.46	0.2	12.78	0.2
Doprinosi	462.80	8.1	474.76	7.7	499.71	7.6	525.00	7.6
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	405.90	7.1	438.73	7.1	459.88	7.0	479.36	7.0
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	25.06	0.4	1.20	0.0	2.45	0.0	5.95	0.1
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	18.40	0.3	20.36	0.3	21.85	0.3	23.21	0.3
Ostali doprinosi	13.45	0.2	14.47	0.2	15.53	0.2	16.49	0.2
Takse	14.70	0.3	14.25	0.2	14.85	0.2	15.38	0.2
Administrativne takse	9.17	0.2	8.69	0.1	8.95	0.1	9.19	0.1
Sudske takse	1.03	0.0	0.91	0.0	0.94	0.0	0.96	0.0
Boravišne takse	1.79	0.0	2.42	0.0	2.66	0.0	2.87	0.0
Ostale takse	2.71	0.0	2.23	0.0	2.30	0.0	2.36	0.0
Naknade	72.75	1.3	41.69	0.7	32.65	0.5	33.50	0.5
Naknade za korišćenje dobara od opšteg interesa	1.55	0.0	1.23	0.0	1.27	0.0	1.30	0.0
Naknade za korišćenje prirodnih dobara	4.12	0.1	4.44	0.1	4.57	0.1	4.69	0.1
Ekološke naknade	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Naknade za priređivanje igara na sreću	9.76	0.2	10.64	0.2	10.97	0.2	11.25	0.2
Naknada za puteve	3.44	0.1	3.50	0.1	3.61	0.1	3.70	0.1
Ostale naknade	53.88	0.9	21.88	0.4	12.24	0.2	12.56	0.2
Ostali prihodi	29.14	0.5	100.18	1.6	30.96	0.5	31.66	0.5
Prihodi od kapitala	2.51	0.0	4.32	0.1	4.32	0.1	4.32	0.1
Novčane kazne i oduzete imovinske koristi	15.41	0.3	14.48	0.2	14.92	0.2	15.31	0.2
Prihodi koje organi ostvaruju vršenjem svoje djelatnosti	1.98	0.0	2.42	0.0	2.49	0.0	2.56	0.0
Ostali prihodi	9.23	0.2	78.95	1.3	9.23	0.1	9.47	0.1
Primici od otplate kredita	14.07	0.2	9.75	0.2	9.75	0.1	9.75	0.1
Donacije	34.39	0.6	41.38	0.7	41.30	0.6	40.20	0.6
Izdaci	2263.60	39.7	2513.78	40.7	2614.08	39.9	2751.84	39.9
Tekuća budžetska potrošnja	2060.51	36.1	2311.01	37.4	2378.83	36.3	2501.80	36.3
Tekući izdaci	956.19	16.8	1102.61	17.9	1122.20	17.1	1180.38	17.1
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	542.48	9.5	627.31	10.2	634.28	9.7	642.79	9.3
Ostala lična primanja	18.65	0.3	19.55	0.3	18.64	0.3	18.80	0.3
Rashodi za materijal i usluge	92.37	1.6	107.40	1.7	101.54	1.6	102.97	1.5
Tekuće održavanje	27.35	0.5	35.58	0.6	34.74	0.5	34.93	0.5
Kamate	91.95	1.6	109.93	1.8	139.25	2.1	183.25	2.7
Renta	12.26	0.2	12.25	0.2	12.13	0.2	12.18	0.2
Subvencije	68.43	1.2	60.97	1.0	63.96	1.0	67.18	1.0
Ostali izdaci	41.55	0.7	61.34	1.0	55.85	0.9	55.16	0.8
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	61.15	1.1	68.28	1.1	61.82	0.9	63.12	0.9
Transferi za socijalnu zaštitu	668.39	11.7	785.18	12.7	839.74	12.8	899.83	13.1
Prava iz oblasti socijalne zaštite	136.40	2.4	190.16	3.1	200.31	3.1	204.91	3.0
Sredstva za tehnološke viškove	27.72	0.5	28.61	0.5	28.61	0.4	28.61	0.4
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	470.08	8.2	529.75	8.6	578.87	8.8	632.55	9.2
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	16.74	0.3	21.06	0.3	16.50	0.3	18.15	0.3
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	17.44	0.3	15.60	0.3	15.45	0.2	15.61	0.2
Transferi institucijama pojedincima nevladinom i javnom sektoru	343.86	6.0	352.41	5.7	342.34	5.2	347.01	5.0
Kapitalni budžet	203.08	3.6	202.78	3.3	235.25	3.6	250.04	3.6
Pozajmice i krediti	32.09	0.6	4.52	0.1	4.52	0.1	4.52	0.1
Rezerve	24.96	0.4	38.85	0.6	30.00	0.5	30.00	0.4
Otplata garancija	0.50	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	34.53	0.6	27.43	0.4	40.02	0.6	40.05	0.6
Neto povećanje obaveza	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Suficit/Deficit	-254.62	-4.5	-366.32	-5.9	-412.31	-6.3	-438.90	-6.4
Korigovani suficit/deficit	-254.62	-4.5	-366.32	-5.9	-412.31	-6.3	-438.90	-6.4
Primarni deficit	-162.67	-2.9	-256.39	-4.2	-273.06	-4.2	-255.65	-3.7
Otplata duga	291.58	5.1	338.09	5.5	423.09	6.5	756.09	11.0
Otplata duga rezidentima	40.53	0.7	96.56	1.6	158.06	2.4	43.06	0.6
Otplata duga nerezidentima	251.05	4.4	241.53	3.9	265.03	4.0	713.03	10.3
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	27.69	0.5	0.78	0.0	0.68	0.0	0.68	0.0
Nedostajuća sredstva	-573.90	-10.1	-705.18	-11.4	-836.08	-12.8	-1195.66	-17.4
Finansiranje	573.90	10.1	705.18	11.4	836.08	12.8	1195.66	17.4
Pozajmice i krediti	129.54	2.3	599.18	9.7	830.08	12.7	1115.08	16.2
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	55.00	1.0	100.00	1.6	100.00	1.5	200.00	2.9
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	74.54	1.3	499.18	8.1	730.08	11.1	915.08	13.3
Primici od prodaje imovine	4.52	0.1	6.00	0.1	6.00	0.1	6.00	0.1
Povećanje/smanjenje depozita	439.84	7.7	100.00	1.6	0.00	0.0	74.58	1.1

Izvor: Ministarstvo finansija

BDP (u mil. €)	5700.4	6174.6	6549.2	6890.5
----------------	--------	--------	--------	--------

Lokalna samouprava	2022		2023		2024		2025	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	257.95	4.53	278.47	4.51	284.67	4.35	290.74	4.22
Porezi	162.68	2.85	196.97	3.19	202.87	3.10	208.84	3.03
Porez na dohodak fizičkih lica	53.00	0.93	84.70	1.37	88.94	1.36	93.38	1.36
Porez na nepokretnosti	73.18	1.28	74.64	1.21	76.13	1.16	77.66	1.13
Porez na promet nepokretnosti	20.93	0.37	21.93	0.36	22.10	0.34	22.10	0.32
Lokalni porezi	15.57	0.27	15.70	0.25	15.70	0.24	15.70	0.23
Takse	4.31	0.08	4.40	0.07	4.50	0.07	4.60	0.07
Naknade	55.71	0.98	56.30	0.91	56.50	0.86	56.50	0.82
Ostali prihodi	18.00	0.32	5.50	0.09	5.50	0.08	5.50	0.08
Primici od otplate kredita	0.25	0.00	0.30	0.00	0.30	0.00	0.30	0.00
Donacije	17.00	0.30	15.00	0.24	15.00	0.23	15.00	0.22
Izdaci	275.55	4.83	277.08	4.49	278.73	4.26	279.63	4.06
Tekuća potrošnja lokalne samouprave	195.55	3.43	197.08	3.19	198.73	3.03	199.63	2.90
Tekući izdaci	92.02	1.61	99.68	1.61	101.04	1.54	101.65	1.48
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	53.09	0.93	59.46	0.96	60.50	0.92	61.00	0.89
Ostala lična primanja	3.32	0.06	3.50	0.06	3.60	0.05	3.70	0.05
Rashodi za materijal i usluge	16.47	0.29	17.29	0.28	17.50	0.27	17.50	0.25
Tekuće održavanje	6.43	0.11	6.50	0.11	6.50	0.10	6.50	0.09
Kamate	1.98	0.03	2.00	0.03	2.00	0.03	2.00	0.03
Renta	0.63	0.01	0.63	0.01	0.64	0.01	0.65	0.01
Subvencije	2.92	0.05	3.00	0.05	3.00	0.05	3.00	0.04
Ostali izdaci	7.18	0.13	7.30	0.12	7.30	0.11	7.30	0.11
Transferi za socijalnu zaštitu	0.40	0.01	0.40	0.01	0.40	0.01	0.40	0.01
Transferi inst. pojedincima NVO i javnom sektoru	66.52	1.17	66.50	1.08	66.70	1.02	66.90	0.97
Kapitalni budzet	80.00	1.40	80.00	1.30	80.00	1.22	80.00	1.16
Pozajmice i krediti	2.80	0.05	3.00	0.05	3.09	0.05	3.18	0.05
Otplata neizmirenih obaveza iz prethodnog perioda	31.26	0.55	25.00	0.40	25.00	0.38	25.00	0.36
Rezerve	2.5	0.04	2.5	0.04	2.5	0.04	2.5	0.04
Otplata garancija	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00
Neto povećanje obaveza	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00
Suficit/deficit	-17.60	-0.31	1.39	0.02	5.94	0.09	11.10	0.16
Korigovani suficit/deficit	-17.60	-0.31	1.39	0.02	5.94	0.09	11.10	0.16
Primarni deficit	-15.62	-0.27	3.39	0.05	7.94	0.12	13.10	0.19
Otplata duga	11.51	0.20	12.00	0.19	12.00	0.18	12.00	0.17
Otplata glavnice rezidentima	8.3	0.15	8.5	0.14	8.5	0.13	8.5	0.12
Otplata glavnice nerezidentima	3.2	0.06	3.5	0.06	3.5	0.05	3.5	0.05
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Nedostajuća sredstva	-29.11	-0.51	-10.61	-0.17	-6.06	-0.09	-0.90	-0.01
Finansiranje	29.11	0.51	10.61	0.17	6.06	0.09	0.90	0.01
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	4.6	0.08	8.0	0.13	8.0	0.12	8.0	0.12
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	2.6	0.05	4.0	0.06	4.0	0.06	4.0	0.06
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	22.00	0.39	7.00	0.11	7.00	0.11	7.00	0.10
Korišćenje depozita lokalne samouprave	-6.85	-0.12	-17.39	-0.28	-21.94	-0.33	-27.10	-0.39
Transferi iz budžeta CG	6.8	0.12	9.0	0.15	9.0	0.14	9.0	0.13

Izvor: Ministarstvo finansija

BDP (u mil. €)	5700.4		6174.6		6549.2		6890.5	
Javna potrošnja	2022		2023		2024		2025	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	2266.93	39.8	2425.94	39.3	2486.43	38.0	2603.68	37.8
Porezi	1543.81	27.1	1662.44	26.9	1775.41	27.1	1866.29	27.1
Porez na dohodak fizičkih lica	136.04	2.4	145.74	2.4	151.95	2.3	157.80	2.3
Porez na dobit pravnih lica	90.17	1.6	121.65	2.0	130.75	2.0	138.72	2.0
Porez na nepokretnosti	73.18	1.3	74.64	1.2	76.13	1.2	77.66	1.1
Porez na promet nepokretnosti	22.41	0.4	21.93	0.4	22.10	0.3	22.10	0.3
Porez na dodatu vrijednost	908.05	15.9	958.98	15.5	1024.73	15.6	1091.77	15.8
Akcize	245.87	4.3	271.45	4.4	298.88	4.6	304.84	4.4
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	40.24	0.7	40.25	0.7	42.71	0.7	44.93	0.7
Lokalni porezi	15.57	0.3	15.70	0.3	15.70	0.2	15.70	0.2
Ostali državni prihodi	12.28	0.2	12.09	0.2	12.46	0.2	12.78	0.2
Doprinosi	462.80	8.1	474.76	7.7	499.71	7.6	525.00	7.6
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	405.90	7.1	438.73	7.1	459.88	7.0	479.36	7.0
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	25.06	0.4	1.20	0.0	2.45	0.0	5.95	0.1
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	18.40	0.3	20.36	0.3	21.85	0.3	23.21	0.3
Ostali doprinosi	13.45	0.2	14.47	0.2	15.53	0.2	16.49	0.2
Takse	19.01	0.3	18.65	0.3	19.35	0.3	19.98	0.3
Naknade	128.46	2.3	97.99	1.6	89.15	1.4	90.00	1.3
Ostali prihodi	47.14	0.8	105.68	1.7	36.46	0.6	37.16	0.5
Primici od otplate kredita	14.32	0.3	10.05	0.2	10.05	0.2	10.05	0.1
Donacije	51.39	0.9	56.38	0.9	56.30	0.9	55.20	0.8
Javna potrošnja	2539.15	44.5	2790.87	45.2	2892.81	44.2	3031.48	44.0
Tekuća javna potrošnja	2256.06	39.6	2508.09	40.6	2577.56	39.4	2701.44	39.2
Tekući izdaci	1048.22	18.4	1202.30	19.5	1223.24	18.7	1282.03	18.6
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	595.56	10.4	686.76	11.1	694.78	10.6	703.79	10.2
Ostala lična primanja	21.97	0.4	23.05	0.4	22.24	0.3	22.50	0.3
Rashodi za materijal i usluge	108.84	1.9	124.69	2.0	119.04	1.8	120.47	1.7
Tekuće održavanje	33.79	0.6	42.08	0.7	41.24	0.6	41.43	0.6
Kamate	93.93	1.6	111.93	1.8	141.25	2.2	185.25	2.7
Renta	12.89	0.2	12.89	0.2	12.77	0.2	12.84	0.2
Subvencije	71.35	1.3	63.97	1.0	66.96	1.0	70.18	1.0
Ostali izdaci	48.73	0.9	68.64	1.1	63.15	1.0	62.46	0.9
Kapitalni izdaci tekućeg budžeta	61.15	1.1	68.28	1.1	61.82	0.9	63.12	0.9
Transferi za socijalnu zaštitu	668.79	11.7	785.58	12.7	840.14	12.8	900.23	13.1
Transferi instit. pojed. NVO i javnom sektoru	410.38	7.2	418.91	6.8	409.04	6.2	413.91	6.0
Kapitalni budžet	283.08	5.0	282.78	4.6	315.25	4.8	330.04	4.8
Kapitalni budžet CG	203.08	3.6	202.78	3.3	235.25	3.6	250.04	3.6
Kapitalni budžet lokalne samouprave	80.00	1.4	80.00	1.3	80.00	1.2	80.00	1.2
Pozajmice i krediti	34.90	0.6	7.52	0.1	7.61	0.1	7.71	0.1
Rezerve	27.50	0.5	41.35	0.7	32.50	0.5	32.50	0.5
Otplata garancija	0.50	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Neto povećanje obaveza	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	65.78	1.2	52.43	0.8	65.02	1.0	65.05	0.9
Suficit/deficit	-272.22	-4.8	-364.93	-5.9	-406.38	-6.2	-427.79	-6.2
Korigovani suficit/deficit	-272.22	-4.8	-364.93	-5.9	-406.38	-6.2	-427.79	-6.2
Primarni deficit	-178.29	-3.1	-253.00	-4.1	-265.13	-4.0	-242.55	-3.5
Otplata duga	303.09	5.3	350.09	5.7	435.09	6.6	768.09	11.1
Otplata glavnice rezidentima	48.85	0.9	105.06	1.7	166.56	2.5	51.56	0.7
Otplata glavnice nerezidentima	254.24	4.5	245.03	4.0	268.53	4.1	716.53	10.4
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	27.69	0.00	0.78	0.00	0.68	0.00	0.68	0.00
Nedostajuća sredstva	-603.00	-10.6	-715.79	-11.6	-842.14	-12.9	-1196.56	-17.4
Finansiranje	603.00	10.6	715.79	11.6	842.14	12.9	1196.56	17.4
Pozajmice i krediti	136.67	2.4	611.18	9.9	842.08	12.9	1127.08	16.4
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	59.56	1.0	108.00	1.7	108.00	1.6	208.00	3.0
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	77.11	1.4	503.18	8.1	734.08	11.2	919.08	13.3
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	26.52	0.5	13.00	0.2	13.00	0.2	13.00	0.2
Transferi iz budžeta CG	6.83	0.1	9.00	0.1	9.00	0.1	9.00	0.1
Korišćenje depozita države	432.99	7.6	82.61	1.3	-21.94	-0.3	47.48	0.7

5. STRUKTURNE REFORME U 2023-2025

5.1. Ključne prepreke konkurentnosti i inkluzivnom rastu i povezane reformske mjere

a. Analiza ključnih prepreka.

Crnogorska ekonomija je u posljednje dvije godine oporavka od pandemije izazvane COVID-19 ostvarila snažan rast, od čak 13% u 2021. godini i procijenjenih 7,7% u 2022. godini. Iako je dostignut pretpandemijski nivo BDP, Crna Gora, kako zbog posljedica pandemije, tako i rata u Ukrajini, nije poboljšala svoju konkurentnost i stepen ekonomskih sloboda⁹, kao ni doprinos ostvarivanju ciljeva održivog razvoja – SDGs¹⁰.

Politička nestabilnost i neizvjesnost u zemlji, nakon izglasavanja nepovjerenja 43. Vladi, utiče na usporavanje u sprovođenju ekonomskih reformi važnih za veću konkurentnost i održivi rast ekonomije. Zbog toga PER 2023-2025. godina, karakteriše nastavak 15 mjera iz prethodne godine, budući da je primjena većine njih u kašnjenju, a istovremeno su važne za rješavanje ključnih strukturnih izazova. U novom PER-u su predložene samo četiri nove prioritetne reformske mjere od njih ukupno 19, za koje se, u postojećim okolnostima, procjenjuje da će se relativno uspješno implementirati u narednim godinama. Dodatno, Crna Gora se 2022. godine suočila sa sajber napadom na informacioni sistem države, što je ukazalo na njegove ranjivosti kao podrške funkcionisanju državne uprave u cjelini i njenom servisiranju građana i privrede. Ovo je jedan od dodatnih faktora uticaja na kašnjenje implementacije reformskih mjera, te su aktivnosti na jačanju sajber bezbjednosti u narednom periodu, među najprioritetnijim.

Prema analizi Evropske komisije, ali i nalazima Vlade Crne Gore u prethodnom PER-u, tri su najveća strukturna izazova za unaprijeđenje konkurentnosti crnogorske ekonomije u srednjem roku i njen održiviji rast. To su: (i) povećanje zaposlenosti naročito žena i mladih, kao i rješavanje dugoročne nezaposlenosti; (ii) Jačanje regulatornog okruženja i (iii) Smanjenje neformalnosti u privredi.

⁹ Crna Gora je posljednjih godina počela stagnirati na međunarodnim listama konkurentnosti, a izvještaj Heritidž Fondacije o Indeksu ekonomskih sloboda objavljen u februaru 2022. godine ukazuje na značajan pad ekonomskih sloboda u periodu od druge polovine 2020. do druge polovine 2021. (sa 80. na 103. mjesto od 177 rangiranih zemalja), dovodeći Crnu Goru u poziciju zemlje sa najnižim stepenom ekonomskih sloboda u regionu.

¹⁰ Prema SDG indeksu za 2022¹⁰. godinu Crna Gora je zauzela 86. od ukupno 163 zemlje, te prilično zaostaje za državama EU i regiona Zapadnog Balkana.

Izazov br. 1: Povećanje zaposlenosti naročito žena i mladih, kao i rješavanje dugoročne nezaposlenosti

Crna Gora se godinama suočava sa pitanjem visoke nezaposlenosti žena i drugih ranjivih kategorija, mladih, dugoročnom nezaposlenošću, kao i ogromnim regionalnim razlikama u zaposlenosti, odnosno, nezaposlenosti. Iako se od 2021. godine počela smanjivati, stopa nezaposlenosti je i dalje visoka i na nivou od oko 14,6% u drugom kvartalu 2022. godine. Stopa dugoročne nezaposlenosti u Crnoj Gori je, takođe, visoka, a na kraju drugog kvartala 2022. godine, 73,5% nezaposlenih je bilo nezaposleno duže od godinu dana. Pandemija je drastično uticala na smanjenje stope zaposlenosti mladih (od 15 do 24 godine) koja je pala sa 27,3% (2019. godine) na 19,8% (2020. godine), uz blagi oporavak u postpandemijskom periodu. Postepeno smanjenje nezaposlenosti je doprinijelo smanjenju stope rizika od siromaštva, na 21,2% u 2021. godini, ali je ona i dalje visoka.

Takođe, i dalje je veliki jaz u zaposlenosti muškaraca i žena, budući da od ukupnog broja zaposlenih, 53,2% čine muškarci, a 46,8% čine žene. Prema ocjeni EK, nedostaju programi koji imaju za cilj da podstaknu upisivanje mladih žena u netradicionalne strukovne programe i studije. Kada su u pitanju žene, veoma je važno prepoznati problem neplaćenog kućnog rada koji u 92% slučajeva obavljaju žene u Crnoj Gori, a čija je vrijednost procijenjena na 122 miliona tokom tri mjeseca trajanja pandemije COVID-19¹¹. Jedan od razloga toga je i što zakonodavni okvir tržišta rada nije u dovoljnoj mjeri fleksibilan i prilagodljiv savremenim okolnostima. Potrebna je njegova dalja regulacija koje treba da prati digitalne promjene, definisanjem novih šema rada koje omogućavaju rad na daljinu, dodatno unaprijeđenje rada od kuće (teleworking), a sve u kontekstu socijalne zaštite zaposlenih ove ciljne grupe i obezbjeđivanja dostojanstvenog radnog mjesta. U izazove na tržištu rada spadaju i visoki troškovi radne snage u odnosu na produktivnost, postojanje neformalne ekonomije, nedostaci u sistemima socijalne i zdravstvene zaštite, poteškoće za ranjive grupe da pristupe tržištu rada. Pandemija je ukazala i na neophodnost unapređenja IT platforme za evidenciju nezaposlenih, koja je zastarjela i ne podržava interoperabilnost sa drugim bazama u sistemu Crne Gore. Mjere aktivne politike na tržištu rada nijesu dovoljno razvijene da bi pomogle u pronalaženju održivih zaposlenja. Zato je u cilju daljeg povećanja i ukupne zaposlenosti, potrebno dalje razvijati društveno i fiskalno održive usluge *socijalne zaštite*, kako bi građani bili zaštićeni od posljedica šokova i povećanja siromaštva. Efekti dosadašnje socijalne pomoći su ograničeni nedovoljnim brojem adekvatno targetiranih programa i nedovoljnom povezanošću sa aktivnim politikama na tržištu rada. Trenutno, sistem samo djelimično doprinosi smanjenju rizika od siromaštva. Pravičnija raspodjela materijalnih

¹¹Istraživanje UNDP iz 2020 na linku: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-06/Izvjestaj%2Bdoprinos%2Bžena%2Bekonomiji%2BCG%2BMNE%2BA4%2BFINAL.pdf>

davanja, kao i pravednije i lakše ostvarivanje prava po osnovu invaliditeta su neki od izazova. Ovo naročito dolazi do izražaja sa činjenicom da su budžetska sredstva za socijalnu i dječju zaštitu više nego udvostručena¹² u budžetu za 2023. godinu u odnosu na 2021. godinu, a da njihova raspodjela nije bolje targetirana prema najsiromašnijim grupama stanovnika, budući da su sve društvene grupe korisnici sredstava socijalne i dječje zaštite. Zbog toga je nužno definisanje jasnih kriterijuma po kojima će se alocirati sredstva socijalne i dječje zaštite. Vlada je još 2021. u saradnji sa UNICEF-om, naručila izradu studije za reviziju sistema socijalne zaštite i pripremila mjeru Mape puta za alokaciju sredstava socijalne i dječje zaštite prema jasno definisanim kriterijama, ali je neophodno intenzivirati aktivnosti na njenoj implementaciji u narednim godinama.

Prema analizi Svjetske banke, mjereno Indeksom ljudskog kapitala, dijete rođeno u Crnoj Gori danas, će biti na nivou od 63 odsto svoje produktivnosti kada odraste u odnosu na produktivnost koju bi kao odrasla osoba moglo dostići, kada bi tokom odrastanja uživalo kompletno obrazovanje i punu zdravstvenu zaštitu. Crna Gora se već suočila sa krizom učenja prije pandemije COVID-19. Rezultati rada učenika PISA 2015. i 2018. pokazuju da crnogorski 15-godišnjaci zaostaju za svojim vršnjacima iz OECD-a za dvije akademske godine. Zatvaranje škola, prekid nastavnog procesa, te njegova reorganizacija negativno su uticali na razvojne i akademske ishode. Očekuje se gubitak vidljiv u razvojnim rezultatima, odnosno ishodima učenja kod sve djece i djece iz siromašnih porodica (u školskoj 2020/2021. godini vidno je smanjena stopa upisa Romske djece u predškolsko obrazovanje, u odnosu na stopu upisa u 1. godini prije Covida). Djeca sa smetnjama u razvoju nijesu u mogućnosti da pristupe učenju na daljinu. To su sve izazovi koji se moraju hitno riješiti kako bi se spriječila „izgubljena generacija“. Iako u Crnoj Gori nije rađena procjena gubitka u učenju, prema procjenama Svjetske banke broj djece u zemljama niskog i srednjeg razvoja koja nijesu dostigla nivo bazične pismenosti do 10. godine porašće na globalnom nivou sa 53% na 70%. S obzirom na to da Crna Gora nije bila spremna za prelazak na kvalitetni i inkluzivni sistem učenja na daljinu, očekivanja da će rezultati na PISA 2022. pokazati poboljšanje u odnosu na prethodna testiranja, nijesu optimistična. Sveobuhvatna analiza sektora obrazovanja (ESA), koja je završena 2022. godine, rađena je kao zajednička inicijativa UNICEF-a i Ministarstva prosvjete, rađena po metodologiji Svjetske banke/UNICEF-a/UNESCO-a, pruža detaljnu „sektorsku dijagnostiku“ sa aspekata pristupa, kvaliteta, jednakosti, upravljanja, infrastrukture, uticaja pandemije COVID-19 i finansiranja na obrazovanje. Nalazi Analize – koji pokrivaju upravljanje i finansiranje obrazovanja na svim nivoima, uključujući finansijski uticaj COVID-19 – treba da se koriste za razvoj višegodišnje strategije obrazovnog sektora i planiranog akcionog plana.

Dodatno, Obrazovni sistem u Crnoj Gori pokazuje značajne nedostatke u pogledu: nivoa digitalizacije redovnog nastavnog procesa i sadržaja, korišćenja IT opreme, razvoja ključne

¹² iznoseći oko 3% BDP umjesto u odnosu na oko 1,5% BDP 2021.godine

digitalne kompetencije kod učenika i nastavnog osoblja, korišćenja komunikacionih platformi i kreiranja i ažuriranja potrebnih baza podataka, kao i u pogledu pokrivenosti svih škola brzom internet mrežom.

Važan faktor razvoja ljudskog kapitala u cilju veće zaposlenosti i života po mjeri čovjeka, je *sistem zdravstvene zaštite*. On se poslednjih nekoliko godina suočava sa velikim izazovima koji utiču na njegovu efikasnost i održivost. Jedan od uzroka je što zdravstveni sistem opterećuju i utiču na njegovu funkcionalnost i održivost, nagomilani dugovi za lijekove i potrošni medicinski materijal, nedovoljan nivo efikasnosti i kvaliteta pružene zdravstvene zaštite, kao i ograničeni ljudski resursi koji su većinom centralizovani i usmjereni na Klinički Centar Crne Gore. Problem su i duge liste čekanja koje se ne smanjuju zadovoljavajućom dinamikom, kao i ograničena zdravstvena statistika. Sistemi izvještavanja, planiranja i praćenja parametara u zdravstvu su statički i uglavnom ručni, a informacioni sistem je neprilagođen zdravstvenoj statistici, bez naprednih sistema izvještavanja, bez BI, Datawarehouse. Kapitalna medicinska oprema je neravnomjerno iskorišćena po regionima. Liste čekanja na kojima su pacijenti su veoma duge, nezadovoljenih medicinskih potreba i dalje ima mnogo. Sve navedene manjkavosti su posebno došle do izražaja pojavom COVID-19 pandemije.

Izazov br 2: Snaženje regulatornog okruženja

Drugi veliki strukturni izazov crnogorske ekonomije, koji podriva njenu konkurentnost i dostizanje ciljeva održivog razvoja je **jačanje regulatornog okruženja**.

Nepovoljno regulatorno okruženje u Crnoj Gori ograničava stvaranje novih radnih mjesta u privatnom sektoru. Iako su ostvarena određena poboljšanja u smislu smanjenja poreskog opterećenja rada, i sprovedene aktivnosti u formiranju registra parafiskalnih nameta na centralnom i lokalnom nivo, za poslodavce, naročito mala preduzeća u manje razvijenim područjima, ostaje niz izazova. Prema analizi Svjetske banke¹³, kao najveće poteškoće u poslovanju, privrednici i privrednice navode "nepredvidivost poslovnog okruženja, kompleksnost regulatornog okvira, nekonzistentnosti u interpretaciji i implementaciji propisa." Transparentnost u donošenju odluka je niska, a konsultacije sa poslovnom zajednicom prilikom izrade propisa nedovoljne.

Nedostatak adekvatnog korporativnog upravljanja u državnim preduzećima je dodatni izazov. Činjenica da ono nije usklađeno sa OECD kriterijumima korporativnog upravljanja i da ne postoji jasan mehanizam nadzora nad poslovanjem privrednih društava u većinskom državnom

¹³Agenda za zapošljavanje i rast za Crnu Goru

vlasništvu, otežava poboljšanje njihovih performansi i povećava fiskalne rizike njihovog poslovanja. Privredna društva u većinskom vlasništvu države u Crnoj Gori su 2021. godine ostvarila negativan poslovni rezultat, a pored problema profitabilnosti, suočena su i sa rastućim rizicima solventnosti, a neka od njih, naročito u sektoru transporta, i sa rizicima (ne)likvidnosti. Iako je Ministarstvo finansija preduzelo prve korake po pitanju praćenja fiskalnih rizika njihovog poslovanja, razvijajući uz podršku MMF-a ključne alate za njihovu procjenu i monitoring, neophodno je pripremiti širu analizu institucionalno-pravnog okvira poslovanja ovih društava, i definisati mapu puta sa pravcima dalje reforme. To će pomoći i obezbjeđivanju konkurentnije tržišne utakmice, koja treba da bude jednaka za državna i za privatna preduzeća.

Kao jedna od regulatornih barijera je prepoznat i postupak registracije privrednih društava, koji je komplikovan i podrazumijeva uključivanje nekoliko institucija (zavisno od vrste privrednog subjekta koji se registruje), od kojih je najvažnija Uprava prihoda i carina, odnosno Centralni registar privrednih subjekata (CRPS), koji vrši registraciju. Elektronska registracija je omogućena samo za jednočlano DOO društvo, dok se ostali oblici privrednih društava ne mogu registrovati elektronski. Da bi se ubrao proces pružanja usluga i smanjili troškovi administrativnih procedura za preduzeća i građane, neophodno je raditi na daljoj digitalizaciji javne uprave.

U avgustu 2022. godine Vladina informatička infrastruktura i informaciono-komunikaciona mreža bila je meta sajber napada velikog inteziteta i kompleksnosti, što je uzrokovalo prekid rada ključnih informacionih sistema neophodnih za nesmetano funkcionisanje državne uprave i servisa koji se pružaju građanima i privredi. Kako bi na što bolji i efikasniji način odgovorili na incidentne situacije u okviru državne uprave, neophodno je da postoji kvalitetna organizaciona hijerarhija koja će najefikasnije, dugoročno i održivo obezbjeđivati adekvatno upravljanje sajber bezbjednošću u Crnoj Gori. Sajber napadi u svijetu godinama eksponencijalno rastu, postaju kompleksniji, sa sve većim posljedicama po infrastrukturu, funkcionisanje javne uprave i građane, kontinuirano se moraju razvijati kapaciteti sajber odbrane, a strateški i zakonodavni okvir unaprijeđivati.

Analiza podrške razvoju mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori kroz prizmu saradnje lokalnih i nacionalnih partnera urađena je uz podršku Kraljevine Norveške kroz projekat „Norveška za Vas – Crna Gora“. Ona pokazuje određeni stepen stimulativnog potencijala, ali i na složenost zakonskog okvira koji se odnosi na sektor mikro, malih i srednjih, koji se sastoji od oko 280 zakona i mnogo podzakonskih akata, kao i na nedostatak sinhronizovanog strateškog pristupa, najviše zbog neučeešća lokalnih samouprava u njihovoj izradi i implementaciji. Analizom je ukazano na potrebu unaprijeđenja administrativnog spektra koji reguliše poslovanje privrednih

subjekata u Crnoj Gori, a prvenstveno na potrebu unaprijeđenja komunikacije između lokalnih samouprava i organa državne uprave, uporedo sa unaprijeđenjem komunikacije unutar lokalnih samouprava. Pored navedenog, Savjet za konkurentnost Vlade Crne Gore je analizirao poslovne barijere sa kojima se suočava poslovna zajednica kreirajući listu barijera. Lista sada sadrži 98 barijera. Kao nosilac najvećeg broja barijera identifikovano je Ministarstvo finansija, a zatim Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma.

Iako je prethodnih godina ostvaren značajan napredak u podršci *inovacijama*, i dalje su ostali određeni izazovi, kao što su: nedovoljan nivo inovacija u preduzeću; nedovoljna saradnja privatnog sektora sa akademskom zajednicom; ograničen pristup finansiranju i infrastruktura za podšku biznisu (poput biznis inkubatora); pitanje savjetodavne podrške; nedostaci pravnog okvira koji regulišu intelektualnu svojinu itd. OECD u svom Izvještaju o konkurentnosti u Jugoistočnoj Evropi u 2021. godini, navodi da "uz povećano finansiranje za istraživanje javnog sektora i promovisanjem naučnih istraživanja kao privlačne profesije razvoj ljudskog kapitala i sprečavanje odliva mozgova, inovativni sistemi mogu biti ključni pokretači ekonomskog rasta u regionu."

Dodatno, liberalizacija regionalne trgovine shodno CEFTA, treba doprinijeti smanjenju prepreka i produblivanju regionalne saradnje u oblasti trgovinskih olakšica, trgovine uslugama, elektronsku trgovinu, kretanje visokokvalifikovane radne snage, regionalne investicije itd.

Izazov br. 3: Smanjenje neformalnosti u privredi

Treći ključni izazov za unaprijeđenje konkurentnosti Crne Gore je formalizacija ekonomije. Prema nedavno sprovedenom istraživanju za potrebe Vlade Crne Gore¹⁴, siva ekonomija u formalnom sektoru u Crnoj Gori 2022. godine čini 20,6% BDP, što predstavlja smanjenje od 3,9 procentnih poena u odnosu na 2014. godinu. Prema ocjeni EK, „neformalni sektor, podstaknut je nedostacima u institucionalnom i regulatornom okruženju i slabostima na tržištu rada, nedovoljnim kapacitetom javnih organa za sprovođenje, korupcijom i neizvršavanjem poreskih obaveza.“ Prema sprovedenom istraživanju o sivoj ekonomiji rađenom za Ministarstvo finansija, najčešći pojavni oblici neformalne ekonomije u Crnoj Gori su neformalna zaposlenost, kako u privrednim društvima i kod preduzetnika, tako i u neregistrovanim biznisima. Neplaćeni rad (dominantno) radno sposobnih žena, naročito u domaćinstvima, suštinski predstavlja jedan od aspekata neformalne ekonomije. Značajan neformalni sektor podstaknut je i relativno visokim

¹⁴ Istraživanje među domaćinstvima i preduzećima sa ciljem utvrđivanja obima i strukture sive ekonomije, koje je sproveo IPSOS

troškovima poslovanja za preduzeća. Prisustvo neformalne ekonomije se ogleda u gotovo svim segmentima poslovanja, prije svega kroz neevidentiranje prometa proizvoda i usluga, prodaju akcizne robe na javnim površinama, kroz izbjegavanje zaključivanja ugovora o radu i isplate zarada bez poreza i doprinosa, nepravilnosti prilikom angažovanja sezonske radne snage bilo da su u pitanju rezidenti ili nerezidenti, kroz obavljanje djelatnosti bez odobrenja za rad i bez prethodno izvršene poreske registracije, itd. Neformalna ekonomija ima posebno negativan uticaj na rad malih i srednjih preduzeća koja posluju legalno, naročito onih koja su inovativna. Ona nepovoljno utiče na smanjenje njihove konkurentnosti, čineći njihove robe i usluge sklupljim u odnosu na neloyalnu konkurenciju. To konsekventno vodi poteškoćama u proširenju njihovog poslovanja i otvaranju novih radnih mjesta.

Na osnovu tri prethodno navedena ključna strukturna izazova crnogorske ekonomije prezentovana u PER-u 2022-2024. godini, kao i na osnovu sprovedenih reformskih aktivnosti u 2022. godini Evropska unija je Crnoj Gori predložila preporuke Crnoj Gori tokom Ministarskog dijaloga 2022. godine, koje su važne za pripremu PER-a za 2023. godinu. Od navedenih šest preporuka, posljednje tri su djelimično adresirane u poglavlju 5.

U nastavku su prezentovane reformske mjere kojima se odgovara na ključne strukturne izazove crnogorske ekonomije i to u okviru svake od trinaest reformskih oblasti sadržanih u Smjernicama EK za izradu PER-a. Pri tome se iz prethodnog PER-a nastavlja 15 mjera, uz uvođenje 4 nove. Detaljniji pregled mjera iz prethodnog PER-a sa obrazloženjem zašto neke od njih nijesu nastavljene, dat je u narednoj tabeli.

Mjere PER 2022-2024.	Mjere PER 2023-2025.	Status
Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije	Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije	Nastavak mjere
Reformska mjera 2: Uvođenje novih šema rada i usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza	Mjera nije nastavljena jer se očekuje njena puna implementacija kroz aktivnosti izmjena i dopuna Zakona o radu, koje su u toku.	/
Reformska mjera 3: Uvođenje Programa Garancija za mlade u Crnoj Gori	Reformska mjera 2: Uvođenje Programa Garancija za mlade u Crnoj Gori	Nastavak mjere
Reformska mjera 4: Povećanje zapošljivosti odraslih kroz unapređenje njihovih vještina i kompetencija potrebnih tržištu rada	Mjera nije nastavljena iz razloga što njena implementacija nije uopšte otpočela, niti bi otpočela u dogledno vrijeme, a određene aktivnosti navedene mjere će biti dio buduće Strategije razvoja obrazovanja i aktivnih mjera na tržištu rada	/
Reformska mjera 5: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina	Reformska mjera 4: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina	Nastavak mjere

Reformska mjera 6: Reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta	Mjera nije dio PER-a zbog poteškoća u obezbjeđivanju infrasturkturnih pretpostavki u njenoj implementaciji, a vremenski period za rješavanje tog pitanja nije poznat. Mjera će se svakako nastaviti sprovoditi, čim se otklone sva uska grla za njenu primjenu.	/
Reformska mjera 7: Definisane finansijskih preduoslova za reforme predložene Mapom puta	Reformska mjera 5: Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu Mape puta	Nastavak mjere
Reformska mjera 8: Pобољшanje pristupa i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga i digitalizacija zdravstvenog sistema	Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sektora u Crnoj Gori	Nastavak mjere
Reformska mjera 9: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća	Reformska mjera 7: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća	Nastavak mjere
Reformska mjera 10: Unapređenje pristupa finansijama MMSP kroz kreiranje KGF	Mjera nije nastavljena budući da se nije uspostavio insitucionalni okvir za njenu primjenu, kako je to planirano PER-om 2022. Konkretnije, u okviru aktivnosti tokom 2022. godine, zaključeno je da je potrebno dodatno razmotriti potrebu osnivanja KGF kao nezavisne institucije, te je potrebno sagledati mogućnost njegovog uspostavljanja u okviru IRF-a, imajući u vidu činjenicu da je Zakon o IRF-u već predviđa izdavanje garancija od strane IRF-a	/
Reformska mjera 11: Jačanje konkurentne pozicije MMSP kroz uspostavljanje jedinstvene pristupne tačke	Mjera je realizovana.	/
Reformska mjera 12: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema	Reformska mjera 8: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema	Nastavak mjere
Reformska mjera 13: Pобољшanje digitalizacije e-uprave kroz razvoj platformi slozenih e-usluga	Mjera nije nastavljena u ovom obliku, budući da je nakon sajber napada koji se desio u Crnoj Gori u 2022. godini, uvezana sa mjerom u novom PER-u, koja se odnosi an jačanje sajber otpornosti.	/
Reformska mjera 14: Unapređenje zakonodavno-regulatornog okvira za dalji razvoj infrastrukture za širokopolasni pristup internetu	Reformska mjera 11: Unaprijeđenje infrastrukture za širokopolasni pristup internetu i uvođenje mreža nove generacije	Nastavak mjere
Reformska mjera 15: Unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države	Reformska mjera 12: Unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države	Nastavak mjere
Reformska mjera 16: Suzbijanje neformalne ekonomije kroz reformu poreske administracije	Reformska mjera 14: Jačanje mehanizama za formalizaciju sive ekonomije	Nastavak mjere

Reformska mjera 17: Unapređenje poslovnog ambijenta kroz smanjenje poreskog opterećenja na zarade	Mjera je realizovana izmjenama seta poreskih zakona koji su u primjeni.	/
Reformska mjera 18: Informacioni sistem i mobilna aplikacija za praćenje parametara u turizmu	Mjera nije nastavljena jer aktivnosti nisu sprovedene zbog potrebe za preformulisanjem projektnog zadatka koji je osnova za razvijanje informacionog sistema sa pratećom aplikacijom. Takođe i zbog strukturnih i personalnih promjena u Vladi i institucijama koje su prepoznate kao nosioci i partneri u realizaciji mjere.	/
Reformska mjera 19: Održivi zeleni turizam	Reformska mjera 15: Održivi zeleni turizam	Nastavak mjere
Reformska mjera 20: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti	Reformska mjera 17: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti	Nastavak mjere
Reformska mjera 22: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnost	Reformska mjera 16: Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede ruralnih područja	Nastavak mjere
Reformska mjera 21: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu	Reformska mjera 18: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu	Nastavak mjere

U nastavku su prezentovane prioritete reformske mjere u okviru PER-a 2023-2025.

Reformske mjere u odgovoru na izazov 1: Povećanje zaposlenosti, naročito žena i mladih i borba sa problemom dugoročne nezaposlenosti

Reformske mjere koje imaju za cilj da odgovore na izazov povećanja zaposlenosti, naročito žena i mladih, borbi protiv dugoročne nezaposlenosti, kao i doprinos većoj digitalizaciji javne uprave u tom pravcu, sadržane su u više reformskih oblasti. Tako se u odgovoru na ovaj izazov predlažu mjere u oblasti zapošljavanja i tržišta rada koje se odnose na digitalizaciju Zavoda za zapošljavanje u cilju jačanja njegovih operativnih kapaciteta u pružanju usluga, zatim uvođenje Programa garancija za mlade radi povećanja njihove zapošljivosti, koje će doprinijeti pružanju odgovora na izazov dugoročne nezaposlenosti. U oblasti obrazovanja i vještina se u odgovoru na izazov nezaposlenosti nastavlja mjera iz prethodne godine koja se odnosi na proces digitalizacije obrazovanja, kao i nova mjera za razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja. Takođe, imajući u vidu da PER prepoznaje da neadekvatno targetirana socijalna davanja ne doprinose u smanjenju nezaposlenosti i siromaštva u mjeri u kojoj je to potrebno, predlaže se nastavak prošlogodišnje mjere "Reforme sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu

Mape puta", kako bi se doprinijelo povećanju zaposlenosti i smanjenja siromaštva. Takođe, imajući u vidu da je veća efikasnost i koordiniranost sistema zdravstvene zaštite nužna u pravcu povećanja humanog kapitala i smanjenje nezaposlenosti i siromaštva, dio odgovora na navedeno se daje mjerom "Digitalizacija sistema zdravstva u Crnoj Gori".

Mjere iz oblasti *Zapošljavanja i tržišta rada* u odgovoru na izazov 1 su date u nastavku.

Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije

1.Opis mjere. Cilj mjere je reforma Zavoda za zapošljavanje radi poboljšanja efikasnosti u pružanju usluga korisnicima, kao nezaposlenim licima, tako i poslodavcima. Mjera podržava interoperabilnost sa drugim bazama u sistemu države, i adekvatnu razmjenu podataka u cilju kvalitetnog praćenja nezaposlenih lica. Nastavak je mjere iz prethodne godine, jer je višegodišnjeg karaktera i dijelom je usporena njena implementacija. Ona je jedan od odgovora na nezaposlenost kao idetifikovani strukturni izazov u zemlji.

Unapređenje kapaciteta i funkcionalnosti ZZZCG će doprinijeti ispunjavanju završnih mjerila za PP2 i PP19. Mjera je u kontekstu preporuke broj 6 sa Ministarskog sastanka, direktno doprinosi približavanju ciljevima Digitalne i Zelene agende. Takođe, direktno doprinosi ostvarivanju cilja broj 4 Nacionalne strategije zapošljavanja 2021-2025. godine koji se odnosi na efikasno funkcionisanje tržišta rada, kao ostvarivanju milenijumskih razvojnih ciljeva: SDG1-bez siromaštva, SDG8-dostojanstveni rad i ekonomski rast. Aktivnosti predviđene ovom mjerom su dio IPA podrške.

U prethodnom periodu je izrađen je AP interoperabilnosti između izabраниh informacionih sistema i baza podataka koji imaju ulogu u upravljanju tržištem rada u Crnoj Gori, koji je Vlada CG usvojila na sjednici od 22. decembra 2022. godine. Sprovode se završne aktivnosti na unaprijeđenju kapaciteta ZZZCG za korišćenje online alata kroz pretpristupnu podršku i podršku MOR-a. Dodatna podrška unaprijeđenju administrativnih kapaciteta Zavoda će biti pružena kroz twinning projekat (IPA 2020). Takođe se sprovode završne aktivnosti za unaprijeđenju online modula za registraciju nezaposlenih lica i slobodnih radnih mjesta

- a) **Aktivnosti planirane za 2023. godinu:** Sprovođenje procedure za raspisivanje tendera za nabavku hardvera i odabir potencijalnog izvođača za implementaciju ugovora o nabavci za projekat "Razvoj novog informacionog sistema ZZZCG" iz IPA 2020. Početak realizacije aktivnosti koje su predviđene kroz Twinning projekat unaprijeđenja kapaciteta sistema ZZZCG.

b) Aktivnosti planirane za 2024. godinu: Stavljanje u funkciju nove IT opreme kao i postavljanje novog softvera, koji treba da omogući unaprijeđenje postojećih i kreiranje novih modula u cilju uspostavljanja potpune interoperabilnosti. Dalja implementacija Twining projekta za unaprijeđenje kapaciteta ZZZCG u dijelu kreiranja mjera aktivnih politika zapošljavanja sa posebnim akcentom na sprovođenje aktivnosti u dijelu monitorinoga i evaluacije.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Međurezultat (2023. godina)	Ciljna vrijednost (2025. godina)
Uspostavljena nova IT platforma ZZZCG koja omogućava efikasniji rad savjetodavaca sa korisnicima	Postojeće IT rješenje ne omogućava interoperabilnost baza podataka između institucija	Nabavljen hardver	Uspostavljeno Novo IT rješenje ZZZCG koje omogućava interoperabilnost podataka sa drugim sistemima za efikasniji rad sa korisnicima
Učešće broja nezaposlenih lica koji su popunili online prijavu za zaposlenje u ukupnom broju prijavljenih nezaposlenih na evidenciji ZZZCG	0	10% od ukupnog broja prijavljenih lica	30% od ukupnog broja prijavljenih lica
Procenat zaposlenih/korisnika obučenih za rad u novom informacionom sistemu	0	30% zaposlenih/korisnika od ukupnog broja zaposlenih u ZZZCG	90% zaposlenih/korisnika od ukupnog broja zaposlenih u ZZZCG

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Unaprijeđenje efikasnosti u pružanju usluga nezaposlenim licima treba da omogući veću inkluzivnost i zapošljivost nezaposlenih lica i njihov brži prelazak u svijet rada. Istovremeno, dodatna dinamika i fluktuacija na tržištu rada treba da omogući bržu i efikasniju saradnju sa poslodavcima i veću konkurentnost.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja aktivnosti i predviđeni izvor njihovog finansiranja. Ukupan trošak za sprovođenje mjere od 2023. do 2024. iznosi 2.941.176,00 eura. Sredstva za realizaciju ove mjere su obezbijeđena u okviru aktivnosti kroz dva projekta iz AD IPA 2020 uz kofinansiranje države od 15%. To su projekat „Razvoj novog informacionog sistema Zavoda za zapošljavanje

Crne Gore“ u ukupnoj vrijednosti od 2.117.647,00 eura i twining projekat „Jačanje kapaciteta Zavoda za zapošljavanje u odnosu na aktivne mjere zapošljavanja, buduće učešće u Evropskom socijalnom fondu i unapređenje mobilnosti radne snage“ u ukupnom iznosu 823.529,00 eura. Ukupno planirana sredstva za ovu mjeru će biti utrošena za nabavku novog softvera i hardvera za Zavod za zapošljavanje, konsultantske usluge i obuke za zaposlene u ZZCG i Ministarstvu.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost, pristup zdravstvenim uslugama. Unaprijeđenjem kvaliteta usluga i mjera koje pruža ZZCG doprinijeće se većoj zapošljivosti i zaposlenosti lica iz evidencije nezaposlenih, što će imati značajan uticaj na unaprijeđenje životnog standarda tih lica, a time i na smanjenje siromaštva, tj. povećanje jednakosti i kohezije, što je u direktnoj vezi sa ostvarivanjem SDG ciljeva 1 i 8. Sve aktivnosti kroz ovu mjeru podržavaju rodnu dimenziju.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera ima uticaj na zaštitu životne sredine u smislu manjeg zagađenja, kroz buduće procese digitalizacije koji smanjuju trošenje prirodnih resursa i njihovu efikasniju upotrebu. Ovo su ujedno i stubovi na kojima se zasniva Zelena agenda za Zapadni Balkan.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Kvantitativno i kvalitativno ograničeni kapaciteti institucija za implementaciju novog pristupa radu	Visoka	Sprovođenje twining projekta, sa fokusom na direktnoj implementaciji preporuka eksperata za unapređenje rada institucija, uz neposrednu superviziju DEU u CG
Povezivanje ZZCG sa bazama drugih institucija otežano, usljed informatičke nekompatibilnosti sistema	Visoka	Puna implementacija Akcionog plana za interoperabilnost baza podataka
Realizacija mjere se ne odvija u skladu sa planom, usljed kadrovskih promjena u institucijama, kao i čestim promjenama u državnoj upravi na političkom nivou	Visoka	Produženje roka za sprovođenje mjere

Reformska mjera 2: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori

1.Opis mjere. Mjera predstavlja sistemsku podršku mladima u cilju njihovog uključivanja na tržištu rada i odgovora na izazov izuzetno visoke stope nezaposlenosti među ovom populacijom. koja u 2021. godini (15-29) iznosi 32,5%, dok je udio mladih koji ne rade, nijesu u sistemu obrazovanja ili obuke (NEET) na nivou 26,5%. Mjera se nastavlja iz prethodne godine, jer je

višegodišnja, a njena implementacija će trajati sporije nego što je predviđeno u prethodnoj godini. Njenim sprovođenjem treba da se obezbijedi uključivanje mladih u programe daljeg obrazovanja ili usavršavanja, obezbjeđivanje mogućnosti za sprovođenje pripravničkog rada ili zaposlenje, kao i smanjenje njihove neformalne zaposlenosti, gdje nemaju pristup socijalnoj zaštiti.

Mjera je u skladu sa Preporukom Savjeta EU (202/C 372/01), preporukom br. 6 sa ministarskog dijaloga iz maja 2022. Direktno treba da doprinese ostvarivanju SDG ciljeva 1, 4 i 8. Uvođenje programa Garancija za mlade je identifikovano i Nacionalnom strategijom zapošljavanja 2021-2025, kao jednim od instrumenata za smanjenje visoke nezaposlenosti mladih.

Tokom 2022. godine, Radni tim koji je obrazovan od različitih stakeholdera, je pripremio Nacrt plana za implementaciju programa Garancija za mlade, koji je odobren od strane Međuresorske radne grupe na visokom nivou i isti je upućen 1. jula Evropskoj komisiji na komentare. Nakon revizije u skladu sa dostavljenim komentarima, tekst nacrta plana je ponovo dostavljen Evropskoj komisiji na komentare. Nakon usvojenog Plana implementacije sprovodiće se reformske politike i inicijative koje su od značaja za uvođenje sistema pružanja usluga iz programa.

a) Aktivnosti planirane za 2023: Izmjene zakonskih rješenja, kako bi se stvorile pretpostavke za nesmetanu implementaciju programa Garancija za mlade,

- Realizacija aktivnosti predviđene twining projektom za unaprijeđenje kapaciteta ZZZCG u dijelu koji se odnosi na unapređenje sistema za uvođenje Programa garancije za mlade.

b) Aktivnosti planirane za 2024: U skladu sa Plan za implementaciju programa, sprovesti fazu informisanja mladih, kao i nove programe APZ namijenjeni mladima

c) Aktivnosti planirane za 2025: Sprovođenje pilot faze programa

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo rada i socijalnog staranja i ZZZCG, NVO

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Međurezultat (2023. godina)	Ciljna vrijednost (2025. godina)
Stopa zaposlenosti mladih 15-29	30,0% ¹⁵	33%	35% ¹⁶
Procenat realizovanih inicijativa iz Programa garancije za mlade	0	50%	100% ¹⁷

¹⁵ U pitanju je posljednji raspoloživi podatak iz ARS za 2021. godinu, jer su za 2022. godinu raspoloživi samo kvartalni podaci

¹⁶ Podaci su iz Nacionalne strategije zapošljavanja 2021-2025

¹⁷ Podatak se odnosi na inicijative koje će se realizovati u okviru twining projekta za unapređenje kapaciteta ZZZCG tokom 2023. i 2024. godine.

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Učešće mladih u programi Garancija za mlade, imaće pozitivan uticaj na povećanje aktivnosti radne snage, ali i na njenu konkurentnost, kroz obrazovanje, osposobljavanje, pripravništvo ili rad steći znanje i vještine koje su potrebne i tražene na tržištu rada, što će dovesti do smanjenja strukturne neusklađenosti tržišta rada.

4. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Mjera će imati direktan uticaj na povećanje zaposlenosti kroz zapošljavanje mladih na otvorenom tržištu rada uz finansijsku podršku koja će biti obezbijedena u okviru programa. Ujedno, zapošljavanjem se direktno utiče i na socijalnu uključenost i smanjenje siromaštva. Sve aktivnosti kroz ovu mjeru podržavaju rodnu dimenziju.

5. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Troškovi finansiranja mjere će preciznije biti određeni u narednom periodu, a dio će biti pokriven iz budžeta.

6. Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera će imati posredan uticaj na mogućnost sticanja znanja o značenju i značaju zelene tranzicije ili mogućnost zaposlenja prilikom pripravničkog rada ili stručnog osposobljavanja na nekom od poslova iz zelene ekonomije.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Kašnjenje u odobravanju sredstava kroz pretpristupne fondove	Visoka	Kontinuitet u pregovorima sa EK
Nedostatak kapaciteta za sprovođenje programa	Visoka	Obuka kadrovskih kapaciteta, kroz već pripremljene projekte podrške za jačanje kapaciteta, kao i jačanju međuinstitucionalne saradnje

Reformska mjera 3: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja

1.Opis mjere: Ova mjera ima za cilj razvoj strateškog okvira za integrisani pristup povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja radi poboljšanja ishoda učenja. U pitanju je nova reformska mjera koja treba dati doprinos u pružanju odgovora na izazov dugoročne nezaposlenosti, naročito mladih, usljed neusklađenosti znanja i vještina sa potrebama tržišta rada. Mjera daje djelimičan odgovor na preporuku br. 6 sa Ministarskog dijaloga iz Brisela, iz maja 2022. U tom smislu, razvoj sveobuhvatne i na dokazima zasnovane srednjoročne Strategije sektora obrazovanja sa mapom puta za integrisani pristup povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja treba da donese poboljšanje ishoda učenja reflektovane u boljim rezultatima PISA testiranja i povećanom indeksu ljudskog kapitala.

Predložena mjera će takođe podržati Crnu Goru u implementaciji kriterijuma za pristupanje EU sadržanih u tri pregovaračka poglavlja sa EU: Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje, Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava i Poglavlje 26 – Obrazovanje i kultura. Konkretno, predložena mjera će doprinijeti svim ključnim pitanjima iz Izvještaja EU 2021. u segmentu koji se odnosi na Poglavlje 26. Mjera je povezana sa procesom implementacije sljedećih strateških dokumenata: Nacionalna strategija za ostvarivanje prava djeteta (2019-2023), Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine, Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2021-2026), Strategija inkluzivnog obrazovanja (2019-2025), Strategija za socijalno uključivanje Roma i Egipćana u Crnoj Gori (2021-2025), Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2021 - 2025) Strategija digitalizacije obrazovanja (2022 – 2027), Akcioni plan EU za digitalno obrazovanje (2021 – 2027). Takođe i sa **Programskim okvirom IPA III, koji** naglašava jačanje pristupa i kvaliteta obrazovanja, uključujući sisteme obuke, posebno nastavnika i menadžera škola, upravljanje i strateško kreiranje politike, kao i sa **Ekonomskim i investicionim planom EU za Zapadni Balkan (2020)** koji apostrofira digitalnu transformaciju.

a) Aktivnosti planirane za 2023:

- Unaprijeđenje kapaciteta za predstavnike Ministarstva prosvjete i drugih relevantnih institucija za planiranje zasnovano na dokazima, budžetiranje, praćenje i evaluaciju planova sektora obrazovanja;
- Izrada strategije sektora obrazovanja (2024 – 2030) i akcionog plana za njenu implementaciju (kojim će sasvim izvjesno uključiti izmjene obrazovnih programa);
- Formiranje radne grupe za reformu kurikuluma);

- Razvoj i implementacija plana zagovaranja koji će mobilisati široku podršku za razvoj i implementaciju strategije i akcionog plana.

b) Aktivnosti planirane za 2024:

- Osmišljanje i implementacija kampanje za jačanje pozitivnih stavova kod građana i promjene ponašanja u cilju postizanja kvalitetnog i inkluzivnog obrazovanja za svu djecu;
- Procjena sistema stručnog usavršavanja nastavnika, razvoj sveobuhvatne baze podataka o ljudskim resursima (vaspitača, učitelja, nastavnika, profesora), koja će obuhvatiti i sistem karijernog praćenja, stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika, fluktuaciju zaposlenih.
- Unaprijeđenje kvaliteta i inkluzivnosti nastavnog procesa, podrške i dostupnih usluga za djecu sa smetnjama u razvoju u predškolskom vaspitanju i obrazovanju i u osnovnoj školi, sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovne škole (od 1. do 4. razreda);
- Unaprijeđenje kvaliteta ranog obrazovanja romske djece i kvalitet obrazovne podrške u osnovnom obrazovanju, sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovnog obrazovanja (od 1. do 4. razreda).

c) Aktivnosti planirane za 2025:

- Nastavak unaprijeđenja kvaliteta i inkluzivnosti pedagoških usluga za djecu sa smetnjama u razvoju u predškolskom vaspitanju i obrazovanju i u osnovnoj školi, sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovne škole (1 – 4. razred);
- Nastavak unaprijeđenja kvaliteta ranog obrazovanja romske djece i kvaliteta obrazovne podrške u osnovnom obrazovanju, sa posebnim osvrtom na prvi ciklus

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Medjurezultat (2024)	Ciljna vrijednost (2025)
Stopa upisa u predškolsko obrazovanje i vaspitanje (ukupno za uzrast 3 – 6 godina)	75.99%	78%	80%
Dosegnuto prosječno postignuće na PISA testiranju (rang, čitanje, matematika, prirodne nauke)	55,6/53,8/51,8%	/	Rezultati će biti dostupni tek 2026. godine
Procentualni rashodi za obrazovanje (% BDP)	3,9 %	4,5%	5,5%

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Sprovođenje reformi obrazovnog sistema na nivou od predškolskog do visokog obrazovanja doprinijeće unaprijeđenju vještina i kompetencija za 21. vijek svih učesnika u procesu. To će obezbijediti lakšu i bržu integraciju učenika i nastavnog osoblja na tržište rada, kvalitetniju ponudu i fluktuaciju radne snage, kao i unaprijeđenje

konkurentnosti preduzeća koja posluju u Crnoj Gori. Korišćenjem savremenih i inkluzivnih pristupa i informacionih tehnologija u obrazovanju, omogućiće se podizanje kvaliteta, efikasnosti, efektivnosti i ekonomičnosti obrazovanja i primjeni ishoda učenja na tržištu rada.

4. Procijenjeni trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Implementacija reformske mjere će se finansirati iz IPA fondova, u iznosu od 1 mil. EUR, za period 2023-2025.godina uz kofinansiranje od 200.000 eura iz budžeta Crne Gore. Doprinos finansiranju će dati i UNICEF.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Sticanje savremenih znanja na kvalitetan i inkluzivan način koji će podići nivo razumjevanja stečenih rezultata učenja, ovladavanje neophodnim IKT znanjima i vještinama, učiniće da se studenti bolje pripreme za tržište rada, brže pronađu put do zaposlenja i bolje plaćene poslove.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Razvoj digitalnih vještina, koji zavisi od samog stepena digitalizacije obrazovanja, opremljenosti škola u cilju jednakog pristupa digitalnim sadržajima i obučenosti nastavnika za primjenu savremenih digitalnih metoda, direktno doprinosi implementaciji Zelene agende za Zapadni Balkan koja se oslanja na vještine potrebne za praćenje implementacije održivih politika razvoja, kao i Evropskog zelenog plana. Pored toga, postizanje kvalitetnog i inkluzivnog obrazovanja za šta je potreban opšte društveni konsenzus, doprinosi stvaranju percepcije i prihvatanju značaja zelenih politika i do promjena u ponašanju u odnosu na životnu sredinu.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nejasno definisane uloge i odgovornosti učesnika uključenih u sprovođenje procesa.	Umjerena	Puna uključenost svih učesnika u proces, uz jasno definisanje i konsenzualno prihvatanje uloga u procesu svih aktera, definisana i praćena interkomunikacija u procesu, stalni pregledi rizika, eskalacije.
Nedostatak adekvatne političke posvećenosti i odlučnosti za ciljeve Akcije.	Umjerena	Relevantni državni akteri su posvećeni izgradnji strateškog pristupa kroz usvajanje i implementaciju planova i modela. Da bi se održala posvećenost i odlučnost, uspostaviće se bliski mehanizmi koordinacije i komunikacije za nesmetanu i redovnu interakciju, a svi strateški dokumenti Akcije će biti dizajnirani zajedno sa relevantnim vladinim akterima.

Reformska mjera 4: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina

1.Opis mjere. Cilj ove mjere je razviti nove elektronske usluge, unaprijediti rad javnog sektora i međuresorske saradnje, stvoriti odgovarajuće uslove u obrazovno-vaspitnim ustanovama za uspješno unaprijeđenje svih digitalnih procesa i time doprinijeti kvalitetu i inkluzivnosti

obrazovanja i razvoju digitalnih vještina učenika. One su im potrebne za dalje učenje/proces cjeloživotnog učenja, tržište rada i funkcionisanje u društvu i ekonomiji zasnovanom na znanju i inovacijama.

COVID-19 kriza i zatvaranje vaspitno-obrazovnih ustanova dodatno su ukazali na prijeku potrebu za digitalizacijom obrazovnog sistema koja će ga učiniti otpornijim na buduće krize, a time i stvoriti osnovu za uspostavljanje kvalitetnog sistema za učenje na daljinu u redovnim i vanrednim okolnostima, kao i digitalizaciju drugih procesa u obrazovnom sistemu.

Reformska mjera je usklađena sa strateškim nacionalnim ciljevima postavljenim u sljedećim dokumentima: **Strategija za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022-2027**, **Strategija za sajber bezbjednost**, **Strategija digitalne transformacije**, i **Strategija pametne specijalizacije**. **Preporukom Evropskog parlamenta i Savjeta (2006/962/EC)** digitalne vještine su prepoznate kroz jednu od osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje. **EU akcioni plan za digitalno obrazovanje 2021-2027**, nudi dugoročnu stratešku viziju za visoko kvalitetno inkluzivno i pristupačno digitalno obrazovanje. Mjera se nastavlja iz prethodne godine, ali je karakteriše kašnjenje određenih aktivnosti iz razloga organizacionih promjena u organizaciji državne uprave i preuzimanja pravnih akata koji se odnose na nadležnosti prethodnog Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta što je dug proces. Mjera je u funkciji odgovora na izazov dugoročne nezaposlenosti, naročito mladih i žena.

a) Aktivnosti planirane za 2023: Priprema i usvajanje Pravilnika o načinu vođenja podataka u informacionom sistemu obrazovanja; Priprema i usvajanje Pravilnika o načinu imenovanja školskih i regionalnih IKT koordinatora; Kreiranje programa obuke za IKT koordinate i realizacija obuka; Izmjena Opšteg zakona u obrazovanju u oblasti organizacije obrazovno-vaspitnog procesa (digitalna nastava, digitalni udžbenici); Izrada Pravilnika o regulisanju autorskih prava za digitalne obrazovne sadržaje; Uspostavljanje modela za online kolaboraciju za Ministarstvo prosvjete, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, Ispitni centar i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; Nabavka i implementacija nove opreme u Data centru; Nabavka opreme i uspostavljanje Disaster Recovery sajta; Kreiranje modula u Informacionom sistemu obrazovanja za identifikacija djece koja sene školuju u Crnoj Gori i identifikacija djece koja ilegalno borave u Crnoj Gori; Nabavka i opremanje obrazovno-vaspitnih ustanova računarskomo premom.

b) Aktivnosti planirane za 2024: Uspostavljanje izmještenog Backup-a Informacionog sistema obrazovanja; Unapređenje softverskih modula „Škola“, „Izvještaji“, „Administracija IS“; Implementacija modula Informacionog sistema obrazovanja za evidenciju održavanja objekata obrazovno-vaspitnih ustanova; Savjetovanje direktora, pomoćnika direktora, odjeljskih starješina, nastavnika i stručnih saradnika o evidenciji i primjeni modula Informacionog sistema

obrazovanja; Izrada Okvira za razvoj digitalnih kompetencija nastavnika; Izrada predmetnog programa Informatika za osnovnu školu; Unaprijeđenje postojećih predmetnih programa iz oblasti IKT za srednje škole; Izrada Procedura o iznajmljivanju računarske opreme učenicima; Instalacija lokalne računarske mreže u srednjim školama i predškolskim ustanovama; Izrada digitalnog obrazovnog sadržaja kao dopune štampanim udžbenicima i izrada digitalnih obrazovnih sadržaja koji su nezavisni od štampanih udžbenika i izrada digitalnih obrazovnih sadržaja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama; Kreiranje materijala za samostalno učenje na digitalnoj platformi za djecu, roditelje i vaspitno-nastavno osoblje; Obuka zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama po ECDL start modelu i za primjenu koncepta Digitalna škola; Obuka nastavnika za primjenu digitalne ključne kompetencije, za sticanje digitalnih stručnih kompetencija, za rad sa talentovanim učenicima iz oblasti IKT i primjenu IKT u radu sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama; Obuka zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama za sajber bezbjednost.

c) Aktivnosti planirane za 2025: Izrada i implementacija baze podataka o sprovedenim obukama za zaposlene u obrazovno-vaspitnim ustanovama; Kreiranje modula u Informacionom sistemu obrazovanja za evidenciju V stepena; Opremanje obrazovno-vaspitnih ustanova računarskom opremom; Unapređenje kadrovske strukture u Ministarstvo prosvjete koji rade na IT poslovima; Izrada digitalnog obrazovnog sadržaja kao dopune štampanim udžbenicima i izrada digitalnih obrazovnih sadržaja koji su nezavisni od štampanih udžbenika i izrada digitalnih obrazovnih sadržaja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama; Kreiranje materijala za samostalno učenje na digitalnoj platformi za djecu, roditelje i vaspitno-nastavno osoblje; Obuka zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama po ECDL start modelu i za primjenu koncepta Digitalna škola; Obuka nastavnika za primjenu digitalne ključne kompetencije, za sticanje digitalnih stručnih kompetencija, za rad sa talentovanim učenicima iz oblasti IKT i primjenu IKT u radu sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama; Obuka zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama za sajber bezbjednost.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo prosvjete

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost 2022 godina	Međurezultat (2023-2024. godina)	Ciljna vrijednost (2025. godina)
Odnos računar /učenik (broj učenika po jednom računaru)	1:15	1:14	1:13

Procenat objekata sa lokalnom računarskom mrežom (%)	65%	70%	75%
Broj korisnika uspostavljene platforme za samostalno učenje	547	1000	20000
Procenat obučениh zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama zaprimjenu koncepta Digitalna škola	40	50	60

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Budući da se radi o mjeri u oblasti obrazovanja, ona može imati uticaj na konkurentnost, ali ne tokom njene realizacije, već po završetku navedenog perioda, odnosno posle 2025. godine. Konkurentnost se može osjetiti u svim oblastima rada koje će biti unaprijeđeni ovom mjerom i jednakim pristupom za sve.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i predviđeni izvori njihovog finansiranja. U 2023. godini iz budžeta Crne Gore planirano je 1,8 miliona eura koji bi se utrošili na izradu digitalnih sadržaja i udžbenika, za izradu novih modula aplikacija u Informacionom sistemu obrazovanja. Iz sredstava EIB-a je planirano 6,5 miliona eura, za nabavku računarske opreme za osnovne i srednje škole (oko 50% potreba), kao i za nabavku opreme za novi Data centar i za uspostavljanje Desister Recovery sajta. U toku 2024. i 2025. godine planira se po 1,8 miliona iz budžeta Crne Gore za nabavku preostale potrebne računarske opreme.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Reformska mjera će unaprijediti znanje za jednu od ključnih kompetencija, a to je digitalno znanje. Unaprijeđenjem digitalnih kompetencija, poboljšaće se zapošljivost. Prilikom organizovanja obuke uzeće se u obzir rodna ravnopravnost i uključenost svih starosnih i obrazovnih struktura.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Unaprijeđenje digitalnih vještina će dovesti i do poboljšanja poslovnog okruženja u dijelu rada organizacija koje se bave zaštitom životne sredine. Ujedno, uspostavljanje interoperabilnosti između ustanova, kao i izrada elektronskih usluga takođe ima direktan uticaj na zaštitu životne sredine, jer se smanjuje potreba za izdavanjem potvrda, odlaska do svake institucije itd. Primjena u jednom velikom sistemu kao što je obrazovni značajno uticaja ima na smanjenje potrošnje papira, tonera, goriva itd.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Nedovoljna budžetska sredstva	Srednja	Promocija važnosti ove mjere iz sredstava obezbijeđena kroz EIB

Nedovoljno zaposlenih iz oblasti IT-a u Ministarstvu prosvjete	Visoka	Povećati broj radnih mjesta (3 radna mjesta) i uvećati zarade zaposlenih jer se radi o deficitarnom kadru i u državnom i u privatnom sektoru.
--	--------	---

Mjere iz oblasti *Socijalna zaštita i inkluzija*, u funkciji odgovora na izazov 1 su date u nastavku.

Reformrska mjera 5: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta

1.Opis mjere. Sveobuhvatni cilj reforme sistema socijalne zaštite je jačanje pokrivenosti i usmjerenosti materijalnih davanja i usluga, odnosno efikasnosti i finansijske održivosti sistema u cilju sveobuhvatnog i pravovremenog odgovora na potrebe korisnika. Ova mjera ima za cilj da podrži jasno i na dokazima zasnovano finansijsko planiranje reformskih mjera u skladu sa ciljevima kao osnov za donošenje odluka o uvođenju, ukidanju ili nastavku novih ili postojećih davanja i usluga u sistemu socijalne zaštite. Definisani mehanizmi finansiranja trebaju jasno prepoznati izvore i obim finansiranja kako bi se osigurao kontinuitet, održivost i adekvatno praćenje realizacije reformskih mjera.

Mjera adresira nekoliko ključnih prepreka koje su prepoznate u sveobuhvatnoj analizi sistema socijalne zaštite, odnosno: planiranje materijalnih davanja i usluga socijalne zaštite ne zasniva se u potpunosti na osnovu dokaza i analiza troškova, odnosno fiskalnih mogućnosti za sprovođenje. Nije izrađena strategija finansiranja reformskih mjera socijalne zaštite, što usporava proces planiranja i provođenja reformi, jer nije utvrđena njihova finansijska izvodljivost. U bliskoj saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja, UNICEF je finalizovao analizu postojećeg sistema socijalne zaštite zasnovanu na međunarodno prihvaćenoj metodologiji. Ova analiza pruža Ministarstvu osnovu za ubrzanje prijeko potrebne reforme sistema socijalne i dječije zaštite. Novi podaci EU SILC za 2021. ukazuju da isključivanje socijalnih transfera iz dohotka stanovništva utiče na smanjenje siromaštva za 6 procentnih poena, dok postoji veliki potencijal za dalje smanjenje nivoa siromaštva povećanjem efikasnosti materijalnih davanja i izdvojenih sredstava kroz poboljšanje obuhvata i ciljanja siromašnih i ranjivih grupa i poboljšanjem trenutno izdvojenih sredstava (koja iznose oko 3% BDP).

Reforme socijalne zaštite prepoznate su i u Ekonomskom i investicionom planu za Zapadni Balkan, kao i u okviru Evropskog stuba socijalnih prava.

Mjera daje dijelom odgovor na preporuku br. 6 sa Ministarskog dijaloga koje se između ostalog odnose na zapošljavanje mladih i reforme socijalne zaštite. Na osnovu Mape puta reformi sistema socijalne i dječije zaštite u Crnoj Gori, potrebno je imati jasan vremenski okvir i finansijsko

planiranje za njeno sprovođenje i nastaviti sa sprovođenjem reformi. Implementacijom ove mjere će se dodatno doprinijeti ostvarivanju cilja održivog razvoja CO1 –svijet bez siromaštva i CO10 - smanjenje nejednakosti. Mjera se nastavlja iz prethodne godine jer je njena implementacija usporena izmjenama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti 2021.godine kada je bez definisanih kriterijuma, proširena baza korisnika (uvođenjem dječjeg dodatka za svu djecu u Crnoj Gori do navršenih 18 godina), a finansijski izdaci za dječje dodatke povećani sa 1,7 miliona eura u novembru 2021. na 4,1 miliona eura u novembru 2022.godine. Mjera se finansira iz IPA III, kao i sa IPA projektom koji se trenutno sprovodi (detaljno objašnjeno u aneksu II).

a) Aktivnosti planirane za 2023:

- Unicef u saradnji sa MRSS treba da uradi analizu troškova, finansijske održivosti i izraditi finansijski plan reforme sistema socijalne i dječje zaštite;
- MRSS će unaprijediti koordinaciju i saradnju Centara za socijalni rad i pružaoca usluga kroz izradu procedura koordinativne funkcije MRSS (jasno definisane procedure nadzora, koordinacije, monitoringa, evaluacije);
- Unaprijeđenje kapaciteta centara za socijalni rad da pružaju usluge vođenja slučaja i upućivanja korisnika.

b) Aktivnosti planirane za 2024:

- Definisanje zakonske obaveze, metodologije, kriterijuma i procesa na osnovu kojih bi se o uvođenju, nastavku ili ukidanju programa socijalne i dječje zaštite odlučivalo bazirano na dokazima (realne potrebe na terenu, inputi korisnika, simulacije, finansijska održivost i analiza efekata programa socijalne i dječje zaštite), nadležne institucije MRSS i MER;
- Nastaviti i unaprijeđivati koordinaciju i saradnju MRSS, Centara za socijalni rad i pružaoca usluga kroz sprovođenje nadzorne i koordinativne funkcije MRSS i dalje unaprijeđenje kapaciteta sistema da pruža usluge vođenja slučaja i upućivanja korisnika, nadležne institucije MRSS, Centri za socijalni rad;
- Dalje unaprijeđenje sistema ISSS-informacionog sistema socijalne zaštite; nadležna institucija MRSS
- Izrada sveobuhvatnog okvira za monitoring s indikatorima procesa i učinka koji se prate na godišnjem nivou-stepen implementacije. Konceptualizacija mehanizma povratne sprege za analizu žalbi i pritužbi, te integraciju prikupljenih informacija i usmjeravanje daljeg razvoja i prilagođavanja sistema; nadležna institucija MRSS.

c) Aktivnosti planirane za 2025:

- Primjena zakonske obaveze i metodologije o uvođenju, ukidanju odnosno nastavku reformisanog programa socijalne i dječje zaštite u svrhu održivosti efikasnih i efektivnih programa socijalne zaštite, MRSS;
- Sprovođenje periodične evaluacije programa i usluga iz socijalne i dječje zaštite u okviru procesa reformi politika; izrada Analize statističkih podataka vezano za rezultate sprovedenih postupaka; MRSS.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrednost (2023. godina)	Medjurezultat (2024. godina)	Ciljna vrednost (2025. godina)
Broj programa socijalne i dječje zaštite procijenjenih na osnovu nove metodologije odlučivanja o uvođenju, nastavku odnosno prekidu programa	0	0	2
Broj godišnjih evaluacija programa socijalne i dječje zaštite	0	0	2
Procenat povećanja broja voditelja slučajeva u centrima za socijalni rad	0	20%,	30%

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Boljim ciljanjem i obuhvatom materijalnih davanja i socijalnih usluga smanjuje siromaštvo (ne samo dohodovno nego i višestruko) i nejednakost, što ujedno predstavlja dugoročno ulaganje u ljudski kapital i produktivnost stanovništva. Konkurentnost se dodatno postiže i kroz podršku porodicama u pristupu socijalnim uslugama koje im omogućavaju veći stepen izlaznosti na tržište rada i doprinosu ekonomiji.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Procijenjeni troškovi su prikazani u tabeli 10a, s tim da dio pokriva MRSS i UNICEF, a dio će se potraživati iz IPA fondova. Prema posljednjoj sistematizaciji MFSS bilo je predviđeno zapošljavanje 14 dodatnih voditelja slučajeva u Centrima za socijalni rad te bi ti troškovi trebali biti obezbijeđeni kroz centralni budžet. Kalkulacija je bazirana na pretpostavci da za 14 izvršilaca sa bruto platom od 900 eura, troškovi bruto zarada na godišnjem nivou iznose 151.200. Za sprovođenje ove reformske mjere, potrebna je i podrška iz IPA okvira u vidu posebnih programa

predloženih kroz IPA III (Garancija za djecu, Garancija za mlade, Podrška deinstitucionalizaciji, kao i eventualne sektorske budžetske podrške).

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Mjera će u srednjem do dugom roku doprinijeti održivom i kontinuiranom smanjenju siromaštva kroz jačanje preventivne funkcije sistema i omogućavanje da populacija izađe iz sistema socijalne i dječje zaštite – odnosno da više nema potrebu za podrškom istog. Realokacijom sredstava socijalne i dječje zaštite prema onima kojima su ta sredstva najpotrebnija, uticaće se na smanjenje rizika od siromaštva, naročito djece. S druge strane, reforma će uticati da se korisnicima koji ne ispunjavaju kriterijume za dobijanje socijalne pomoći, aktiviraju na tržištu rada, što će doprinijeti zaposlenosti. Mjera nema uticaj na rod.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Ova mjera neće imati uticaja na životnu sredinu.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Posvećenost Vlade da sprovede sistemsku reformu koja zahtjeva i multi resornu koordinaciju kao i kadrovske resurse u koji treba da iznesu kompleksnu reformu u relativno kratkom roku.	Srednji	Usvajanje Mape puta reformi socijalne zaštite od strane Vlade i konsultacije sa Parlamentom kako bi se osigurala politička volja za sprovođenje reformi.
Nedostatak finansijskih sredstava za implementaciju reforme	Srednji	Efikasnije korišćenje domaćeg i međunarodnog finansiranja kroz poboljšanu koordinaciju donatora.

Mjere iz oblasti **Zdravstvena zaštita** su sljedeće:

Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori

1. Opis mjere. Predložena reformska mjera odnosi se na jačanje Digitalnog zdravlja u Crnoj Gori. Cilj koji se želi postići pomenutom mjerom je unaprijeđenje i nadogradnja postojećih i uvođenje novih zdravstvenih servisa koji se mogu ostvariti korišćenjem informaciono komunikacionih tehnologija.

Pandemija COVID-19 ubrzala je trendove u korišćenju digitalnih tehnologija kako bi se obezbijedio kontinuitet pružanja usluga i nesmetanog funkcionisanja sistema. Pokazalo se da se

korišćenje resursa postojećeg sistema može značajno povećati uvođenjem novih digitalnih servisa i usluga, među kojima su Telemedicina, servisa eZdravlja, kao i mZdravlja.

Ranijim programom ekonomskih reformi za 2021, bila je prepoznata prioritarna reformska mjera 20 sa nazivom *“Korišćenje usluga telemedicine u Crnoj Gori kroz uspostavljanje informacionog sistema za telemedicinu i razvoj mHealth-a”*. Međutim, ovim planom treba predvidjeti veći obuhvat mjere i ne ograničavati se samo na telemedicinu i mZdravlje već na cjelokupno digitalno zdravlje.

Uvođenjem ove mjere, zdravstveni sistem će ostvariti bolju efikasnost i ublažiti uska grla. Uvođenjem naprednih servisa za elektronsko praćenje lijekova tkz. sistem track and trace “od proizvođača do potrošača”, značajno će se doprinijeti jačanju nadzorne funkcije u zdravstvenom sistemu, čime se očekuje racionalizacija troškova lijekova, čija je potrošnja posljednjih godina porasla, kao i mnogi drugi inputi neophodni da donosioci odluka dobiju prave informacije (korišćenje antibiotika u cilju smanjenja rezistentnosti i slično). Takođe, medicinski podaci bi se lakše i brže razmjenjivali uvođenjem centralnog Elektronskog zdravstvenog kartona kojem bi trebalo da imaju pristup uz saglasnost pacijenta sve zdravstvene ustanove, javne i privatne. Ministarstvo zdravlja je u proceduri izmjene Zakona o zdravstvenoj zaštiti kojim će urediti pitanje digitalnog zdravlja, telemedicine, mZdravlja, eZdravlja, ali i upravljanja digitalnim sistemima u tehnikom smislu. Prema regulativi u Crnoj Gori, pravo na univerzalnu zdravstvenu zaštitu imaju svi i ovom reformom bismo doprinijeli ovom izazovnom cilju.

Osim Zakona, ova mjera je usklađena sa Strategijom razvoja integralnog zdravstvenog informacionog sistema i eZdravlja. EU regulative koje pokrivaju ovu oblast su eHealth Akcioni plan 2012-2020 – inovativna zdravstvena zaštita za 21 vijek, EU zdravstvene politike¹⁸, EU javno zdravlje – eHealth: digitalno zdravlje i njega¹⁹, Evropska digitalna dekada²⁰, Zdravlje u EU²¹, Zeleni papir za mobilno zdravlje (mHealth)²².

U dijelu SDG-a ostvariće se održivost tako što će se obezbijediti bolje zdravlje i blagostanje svih građana u Crnoj Gori.

Aktivnosti planirane za 2023:

Izmijenjena zakonska regulativa koja uređuje pitanje digitalizacije u zdravstvu; Zakona o zdravstvenoj zaštiti, Zakona o zbirkama podataka i podzakonskim aktima; obnavljanje računarske

¹⁸https://ec.europa.eu/health/eu-health-policy_en

¹⁹https://ec.europa.eu/health/ehealth-digital-health-and-care_en

²⁰<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/europes-digital-decade>

²¹https://ec.europa.eu/health/state-health-eu_en

²²<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/green-paper-mobile-health-mhealth>

infrastrukture; Izrada nove Strategije digitalnog zdravlja; Track & Trace sistem implementiran za praćenje lijekova od proizvodnje do pacijenta; Implementiran projekat teleradiologije u KCCG i zdravstvenim ustanovama; Analiza sistema i priprema projektnih zadataka za IS telemedicine, EZK, mHealth platforme; Edukacije zdravstvenih radnika o prednostima koriscenja modernih informatickih rjesenja i prednostima koje ona pružaju. Aktivnostima bi koordiniralo i sprovodilo Ministarstvo zdravlja uz podršku cjelokupnog zdravstvenog sistema i UNDP-a.

b) Aktivnosti planirane za 2024: Aktivnosti na izradi i testiranju IS za Telemedicinu i uvođenje novih servisa; Aktivnosti na izradi i testiranju IS IS EZK, uveden sistem naprednog izvještavanja korišćenjem BI i DataWarehouse; Aktivnosti na izradi mHealth platforme; Uvođenje mobilnih aplikacija baziranih na zdravlju; Edukacije zdravstvenih radnika o prednostima korišćenja modernih informatičkih rješenja i prednostima koje ona pružaju. Aktivnostima bi koordiniralo i sprovodilo Ministarstvo zdravlja uz podršku cjelokupnog zdravstvenog sistema i UNDP-a.

b) Aktivnosti planirane za 2025: U 2025. godini se nastavlja iste aktivnosti iz 2024.

Aktivnostima bi koordiniralo i sprovodilo ih Ministarstvo zdravlja uz podršku cjelokupnog zdravstvenog sistema i UNDP-a.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo zdravlja

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2023. godina)	Medjurezultat (2024. godina)	Ciljna vrijednost (2025. godina)
Smanjen procenat upućivanja pacijenata van mjesta boravka za potrebe radiologije	40 % svih pregleda obavljaju se za stanovnike koji gravitiraju van mjesta boravka		30 % svih pregleda obavljaju se za stanovnike koji gravitiraju van mjesta boravka
Broj interaktivnih servisa u okviru mZdravlja u upotrebi u Crnoj Gori kroz razvoj i implementaciju platforme za mZdravlje	1 (platforma ezdravlje)		3
Broj uvedenih sistema za praćenje lijekova od proizvodnje do pacijenta	0		Krajnja vrijednost 1 Uveden system track and trace

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Uvođenjem novih i nadogradnjom postojećih servisa u oblasti digitalnog zdravlja, obezbijedit će se veća konkurentnost i tranzicija ka zelenoj ekonomiji, a efikasnijim upravljanjem i racionalnijim korišćenjem raspoloživih resursa postići će se manja

potrošnja i veća iskorišćenost dostupnih resursa. Postojećim informacionim sistemima pokriveni su poslovni procesi na svim nivoima zdravstvene zaštite, ali ti sistemi se moraju optimizovati i unaprijediti tako da prate moderne trendove digitalnog zdravlja i budu orjentisani više na krajnjeg korisnika - pacijenta. Prevencija je u sistemu zdravstva veoma bitna, a moderne tehnologije, aplikacije i servisi mogu podstaći pacijente da vode aktivniji i zdraviji zivot ali i prate svoje trendove i navike i koriguju ih. Iz ugla privrede, obezbijediće se da se na tržištu jave specijalizovane firme, ustanove koje će da pružaju usluge i servise iz oblasti digitalnog zdravlja.

4. Procijenjeni troškovi aktivnosti i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Zakonom o budžetu za 2023. godinu, Ministarstvu zdravlja su opredijeljena sredstva u iznosu od 1.4 miliona eura koja su u funkciji sprovođenja aktivnosti na implementaciji predložene reformske mjere. Implementacija aktivnosti će se raditi sa UNDP-om, a Ministarstvo zdravlja je kroz strateški odgovor za IPA III programski period 2021-2027 predložilo digitalizaciju zdravstvenog sistema kao jedan od projekata za finansiranje u iznosu od 3.5 miliona eura, što bi omogućilo kontinuitet i značajno doprinijelo realizaciji svih predviđenih aktivnosti.

Implementacija ove mjere će značajno doprinijeti jačanju finansijskog nadzora nad troškovima u zdravstvenom sistemu, koji trenutno nije na zadovoljavajućem nivou, posebno kada su u pitanju troškovi za lijekove i medicinska sredstva koji iznose 30-35 % budžeta, kao i troškovi za plate koji nose isti procenat. Implementacijom aktivnosti iz ove mjere ćemo imati uvid u preciznu potrošnju lijekova, kao i jasne indikatore učinka doktora, čime će se ojačati nadzorna uloga Ministarstva i Fonda za zdravstveno osiguranje.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Reformska mjera će omogućiti bolje zdravlje i blagostanje svih građana Crne Gore, a u skladu sa SDG3. Posebno će uticati na cilj 3.8 jer će omogućiti bolji pristup zdravstvenim uslugama, skraćanju liste čekanja, povećanju zadovoljstva pacijenata. Korišćenjem servisa Telemedicine, pristup uslugama će biti lakše ostvarljiv, servisima mZdravlja i ezdravlja zdravstveni podaci dostupniji, pregledniji, elektronski zdravstveni karton orjentisan na pacijenta, mobilne aplikacije kreirane za podstrek preventivnim aktivnostima i praćenju parametara zdravlja.

6. Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera može imati uticaja na životnu sredinu i klimatske promjene, jer će dovesti do smanjenja mobilnosti pacijenata za ostvarenje prava na zdravstvenu zaštitu. Korišćenjem telemedicine, npr. Teleradiologije, pacijenti će se moći snimati u zdravstvenoj ustanovi najbližoj samom mjestu stanovanja, a snimci se slati elektronski za očitavanje u ustanove koje imaju stručni kadar za to. Time će se spriječiti

nepotrebna putovanja, GHG emisije krišćenjem vozila, a država je obezbijedila potrebnu radiološku opremu u svim opštim bolnicama.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Neriješena sistemska pitanja: <ul style="list-style-type: none">- Upravljanje zdravstvenim informacionim sistemom- Održavanje i planiranje razvoja i proširenja postojećih i uvođenje novih rješenja- Postizanje većeg nivoa integralnosti i interoperabilnosti- Statistika i napredna izvještavanja,- Definisane standarde i prava pristupa, razmjene podataka između sistema i aplikacija- Definisane standarde i prava pristupa, razmjena podataka između ljekara i građana- Politika razvoja, unaprijeđenja i korišćenje novih tehnologija	Visoka	Dijalog i dogovor svih aktera zdravstvenog sistema da se nadje najadekvatnije rjesenje za sva pitanja i vizija i podrška Ministarstva zdravlja rješavanju pitanja
Neusaglašena i usvojena normativa u skladu sa rješenjima sistemskih pitanja	Visoka	Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji
Neobezbijedeno finansiranje iz IPA III	Visoka	Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji
Otpor zaposlenih da prihvate nove tehnologije i nova znanja	Visoka	Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji
Politička nestabilnost za implementaciju dugogodišnjeg projekta	Visoka	Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji

Reformske mjere u odgovoru na izazov br 2: Snaženje regulatornog okruženja

U odgovoru na strukturni izazov jačanja poslovnog okruženja, predložene su reformske mjere u oblastima *Poslovnog okruženja i smanjenja neformalne ekonomije; Istraživanja, razvoja i inovacija; Reforme u oblasti ekonomskih integracija, Reforme upravljanja javnim finansijama i Digitalne transformacije*. Konkretnije, u cilju smanjenja administrativnih barijera i pojednostavljenja procesa registracije preduzeća, nastaviće se sa primjenom prioritete mjere uspostavljanja potpune elektronske registracije preduzeća. Dodatno, podrška inovacijama kroz mjeru jačanja nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema, ostaje sastavni dio ovogodišnjeg PER-a, u odgovoru na izazov unaprijeđenja regulatornog okruženja. Takođe, imajući u vidu obaveze Vlade u procesu digitalizacije za smanjenje administrativnih procedura i za bolje

regulatorno okruženje, kao i neophodnost jačanja sajber bezbjednosti, predložene su mjere poboljšanja digitalizacije javne uprave kroz razvoj i unaprijeđenje digitalnih vještina, kao i mjera jačanja sajber otpornosti. Iz prethodnog PER-a se nastavlja se višegodišnja mjera za unaprijeđenje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu i uvođenje mreža nove generacije usklađivanja zakonskog okvira u ovoj oblasti sa EU zakonodavstvom, odnosno daljeg poboljšanja regulatornog okvira za veću konkurentnost privrede. Takođe, u odgovoru na izazov unaprijeđenja regulatornog okruženja, predlaže se nastavak implementacije mjere za unaprijeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države i smanjenja fiskalnih rizika njihovog poslovanja. Ovo je dio ukupne reforme javnih finansija (PFM). Dodatno, imajući u vidu važnost regionalnih ekonomskih integracija za unaprijeđenje regulatornog okvira, kako bi se brže eliminisale barijere u ekonomskoj saradnji sa okruženjem i povećala konkurentnost Crne Gore, predložena je nova mjera u ovogodišnjem PER-u, koja se odnosi na pojednostavljivanje trgovine robama i uslugama kroz implementaciju CEFTA dodatnih protokola 5, 6 i 7, a koja je bila dio PER-a prije 2022. Tako su mjere u odgovoru na izazov unaprijeđenja regulatornog okvira prikazane u nastavku.

Prioritetna reformska mjera 7: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća

Opis mjere. Elektronska registracija preduzeća podrazumijeva da se cjelokupan proces osnivanja preduzeća (od rezervacije imena do momenta kada preduzeće može da obavlja pravne radnje), odvija elektronski i time učini efikasnijim. Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 4, kao i broj 5 sa ministarskog dijaloga u dijelu koji se odnosi na digitalizaciju javnog sektora i razvoj transakcionih usluga elektronske uprave kao prioriteta, kako bi se ubrzao i poboljšao ekonomski oporavak. Očekivanja su da će realizacija mjere doprinijeti ostvarivanju ciljeva prepoznatih Digitalnom Agendom za Zapadni Balkan. Potpuna elektronska registracija preduzeća je moguća tek nakon uspostavljanja razmjene podataka između svih organa koji učestvuju u ovom procesu, odnosno omogućavanjem da njihovi registri razmjenjuju podatke putem JISERP-a.

Uspostavljanjem interoperabilnosti i razmjenom podataka između svih institucija koje učestvuju u procesu registracije preduzeća, kroz JISERP sistem, biće omogućena potpuna jedinstvena prijava. Ovo znači da će osnivač/zastupnik u jednom koraku pokretati postupak registracije i u tom postupku dostavljati jedino dokumenta i podatke koja nije moguće pribaviti po službenoj dužnosti. Za privrednika to znači da će imati dva osnovna koraka: elektronsko podnošenje dokumentacije i podataka i odlazak u komercijalnu banku radi identifikacije, a u cilju otvaranja računa. Podnošenje zahtjeva podrazumijeva dostavljanje dokumentacije potpisane elektronskim

potpisom i unošenje potrebnih podataka, kao i elektronsko plaćanje taksi putem Nacionalnog sistema za naplatu administrativnih taksi (NS-NAT).²³

Kroz uvezivanje navedenih registara stvoriće se transparentnije okruženje i veće mogućnosti za uticaj na smanjenje sive ekonomije kroz bržu i lakšu dostupnost podataka.

Pored ovoga, u skladu sa zaključkom Savjeta za konkurentnost, koji je donesen na sjednici održanoj 11. marta 2022. godine, oformljena je Radna grupa za izradu propisa za registraciju privrednih i drugih subjekata. Donošenjem novog Zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata obezbijediće se dodatna pravna sigurnost kada je u pitanju postupak registracije privrednih i drugih subjekata. Prva radna verzija Nacrta zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata dostavljena je svim članovima RG na komentare i sugestije 04. avgusta 2022. godine, nakon čega su komentari razmotreni i tekst je izmijenjen u skladu sa prihvaćenim sugestijama. Očekuje se utvrđivanje predloga Zakona na sjednici Vlade početkom 2023. i njegovo upućivanje u Skupštinu Crne Gore.

Aktivnosti planirane u 2023. godini: Usvajanje novog Zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata i izmjene i dopune ostalih relevantnih zakona (najprije Zakona o privrednim društvima) i podzakonskih akata u cilju početka implementacije potpune elektronske registracije preduzeća; omogućavanje plaćanja taksi za registraciju preduzeća i objavu u Službenom listu elektronski (putem e-commerce servisa na portalu eFirma ili/i korišćenjem aplikacija poslovnih banaka); izrada uputstava za registraciju preduzeća za: službenike CRPS-a (za elektronsko podnošenje prijave i podnošenje prijave na šalteru) i korisnike (osnivače/zastupnike). Uspostavljanje mogućnosti registracije privrednih subjekata elektronskim putem i pojednostavljenje procesa „fizičke“ registracije preduzeća za ostale oblike privrednih društava.

Aktivnosti planirane u 2024. godini: Uvezivanje sa sistemima banaka u cilju omogućavanja otvaranja tekućeg računa bez podnošenja papirne dokumentacije.²⁴ Uspostavljanje mogućnosti registracije privrednih subjekata elektronskim putem i pojednostavljenje procesa „fizičke“ registracije preduzeća u slučaju kada je osnivač ili/i izvršni direktor stranac. Pojednostavljenje procesa „fizičke“ registracije preduzeća (za one koji neće koristiti elektronsku) uz elektronsku razmjenu podataka među institucijama i potpuno operativne POS terminale u CRPS i omogućavanje plaćanja svih taksi na jednom mjestu. Promotivne aktivnosti.

²³ Privrednici će kroz isti servis kojim pristupaju elektronskom osnivanju preduzeća, pristupati i NS-NAT-i

²⁴ Ovdje je bitno da se u toku registracije privrednih subjekata ne mora otvarati račun već da se postigne dogovor između banaka i UPC da se osnivački kapital uplaćuje na tkz protočni račun u bankama i da banke direktno CRPS-u šalju potvrdu da je osnivački kapital uplaćen. U tom slučaju otvaranje računa ići će posle osnivanja, a ukoliko se Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma to omogući, moći će da se otvori bez dolaska u banku tj elektronski. Nakon toga dogovorom UPC i CBCG broj tekućeg računa bi trebalo UPC da dobija od CB, a ne da se upisuje u JPR obrazac koji se dostavlja UPC prilikom osnivanja preduzeća.

Aktivnosti planirane u 2025. godini: Povećanje broja obučeni službenika zaposlenih u Centralnom registru privrednih subjekata kroz adekvatne radionice i treninge, radi osposobljavanja za operativnu upotrebu aplikativnih softvera osmišljenih u cilju omogućavanja prijema i obrada elektronskih registracionih prijava, te izradu i slanje elektronskim putem kao i za manipulisanje digitalnom aktivom. Promotivne aktivnosti.

Institucije nadležne za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Uprava prihoda i carina, Ministarstvo javne uprave. Izvještaj o radu kvartalno se podnosi Savjetu sa konkurentnost, dok realizaciju svih aktivnosti podržava i koordinira radom Radne grupe Sekretarijat Savjeta za konkurentnost.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (godina 2023)	Medjurezultat (godina 2024)	Ciljna vrijednost (ciljna 2025)
Povećanje broja obučeni službenika zaposlenih u CRPS	2	4	4
Rast broja elektronskih registracija u godini	10% kod registracije jednočlanih DOO	20% kod registracije svih oblika privrednih društava	20% kod registracije svih oblika privrednih društava
Pozicioniranje u međunarodnim izvještajima koji tangiraju poslovno okruženje (WEF i Fraser Institute)	73 (WEF) 42 (Fraser)	71 (WEF) 40 (Fraser)	69 (WEF) 38 (Fraser)

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Imajući u vidu da je krajnji cilj omogućavanja potpune elektronske registracije svih privrednih subjekata da se proces učini efikasnijim, a u tom smislu i da se službenici rasterete manuelnih, repetitivnih aktivnosti, otvaraju se mogućnosti za nove izvore prihoda kroz uvođenje novih usluga za potrebe države, privrede, udruženja itd. Navedeno će u srednjem roku doprinijeti povećanju konkurentnosti zemlje skraćivanjem procedura, troškova i vremena neophodnih za registraciju preduzeća.

4. Procijenjeni trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Dodatna izdvajanja iz budžeta nisu predviđena realizacijom mjere.

5. Očekivani uticaj na društvene ishode, kao što su zapošljavanje, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Registraciona prijava prvi put sadrži polje za pol, što je značajan iskorak u odnosu na ranije po pitanju statistike i statističkih podataka koji se dostavljaju u uputnicima za konkretne međunarodne izvještaje.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera ima pozivan uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene usljed digitalizacije procesa.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Otpor privrednika da elektronski registruju preduzeće	niska	Snažnija promocija benefita koje pruža elektronska registracija preduzeća, uz odgovarajuću edukaciju korisnika.
Neblagovremene izmjene zakonske regulative	niska	Adekvatne i konkretne analize izmjene zakonske regulative doprinijeće skraćenju postupka donošenja zakonske regulative.
Opasnost od sajber napada na informatičku strukturu, ugrožavanje zaštite podataka i sistema	visoka	Ulaganje u korporativnu bezbjednost i rano otkrivanje prijetnji, investicije u mjere sajber zaštite

Mjera u oblasti “Istraživanje, razvoj i inovacije” u odgovoru na izazov 2, je data u nastavku.

Reformska mjera 8: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema

1.Opis mjere. Cilj ove reformske mjere je da se kroz unaprijeđenje institucionalnog, programskog i zakonskog okvira za nauku i inovacije osnaže temelji upravljanja i institucionalnog umrežavanja u sistemu istraživanja i inovacija, podsticanja tehnološkog transfera, programskog usmjerenja koje će podsticati sinergiju i kontinuitet u razvoju prioriteta pametne specijalizacije i time konsolidovati podsticajno okruženje za razvoj istraživanja i inovacija.

Reformska mjera naslanja se na istoimenu mjeru utvrđenu u PER 2022-2024 i predstavlja kontinuitet reformskih napora u oblasti istraživanja, razvoja i inovacija. Strateški okvir za implementaciju mjere su Strategija pametne specijalizacije (S3) 2019-2024 i Operativni program za implementaciju S3 2021-2024 i prati EU preporuke za ovu oblast, sa posebnim osvrtom na preporuke dobijene u uslovnom pozitivnom mišljenju na Strategiju pametne specijalizacije.

U prethodnoj godini Fond za inovacije Crne Gore kao ključno implemetaciono tijelo za politiku inovacija postao je potpuno operativan i koristeći dva projekta podrške²⁵ kontinuirano radi na osnaživanju tima. Nakon uspješne implementacije dvije programske linije u 2022. godini, spreman je da preuzme implementaciju svih programskih linija podrške razvoju inovacija i pametnoj specijalizaciji kroz izmjene Programa za inovacije 2021-2024. Podrška učešću u međunarodnim programima za inovacije ostaće u djelokrugu ministarstva nadležnog za inovacije. Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju uspio je da održi kontinuitet rada i nakon organizacionih promjena u strukturi Vlade, kao i da osposobi koordinaciju aktivnosti u oblasti

²⁵ Druga faza projekta „Unaprijeđenje sistemske podrške inovacijama i razvoju MMSP - Norveška za Vas“, koju realizuje UNDP i IPA 2020 projekat Tehničke podrške implementaciji Strategije pametne specijalizacije (TASIS3)

politike inovacija i pametne specijalizacije. Stvaraju se preduslovi za snažniji uticaj i ulogu inovacionih infrastruktura u inovacionom ekosistemu. Omogućen je uspješan nastavak radova na rekonstrukciji i adaptaciji objekta u kome treba da bude smješten Naučno-tehnološki park Crne Gore, ali se paralelno radi i na revidiranju strateškog usmjerenja njegovog razvoja, pripremi programa podrške za korisnike i jačanju vještina tima, kako bi nakon zvaničnog otvaranja ova infrastruktura što prije bila potpuno funkcionalna. Stoga, fokus reformske mjere je da ostvari kontinuitet u unaprijeđenju programskog okvira za podršku inovacijama i konsolidaciji svih djelova okvira za implementaciju pametne specijalizacije.

Dinamika i vizija uspostavljanja novog strateškog okvira kroz donošenje Strategije naučnoistraživačke djelatnosti i Mape puta za istraživačku infrastrukturu u novoj organizacionoj strukturi Vlade Crne Gore je izmijenjena, te se usvajanje ovih dokumenata očekuje 2023. godine. Crna Gora je snažno posvećena učešću u EU programu za istraživanje i inovacije - Horizont Evropa (2021-2027) i uključivanju naučne zajednice u najsavremenije projekte u području istraživanja i inovacija, na ravnopravnoj osnovi sa institucijama iz EU27. U prvoj godini učešća u programu Horizont Evropa, Crna Gora je ostvarila zapažen rezultat. Dodatno, Podgorica je među gradovima koji će učestvovati u Misiji EU za klimatski neutralne i pametne gradove do 2030, zajedno sa 100 gradova iz 27 država članica EU i 12 gradova iz zemalja pridruženih Horizont Evropa programu. Tokom 2022. godine nastavilo se snaženje naučnoistraživačke zajednice za učešće u Horizont Evropa programu, bilateralne i međunarodne saradnje, uz fokusna manjim instrumentima podrške naučnoistraživačkoj zajednici.

a) Aktivnosti planirane za 2023:

- Konsolidacija novog okvira za implementaciju inovacija i pametne specijalizacije (MNTR, Fond za inovacije Crne Gore, Naučno-tehnološki park Crne Gore, Inovaciono-preduzetnički centar Tehnopolis – Nikšić);
- Unaprijeđenje zakonskog okvira za podsticajne mjere u oblasti istraživanja i inovacija (MNTR i MIF);
- Usvajanje revidiranog programskog okvira za inovacione programe i Akcionog plana za implementaciju Strategije pametne specijalizacije 2023-2024 (MNTR i resorna ministarstva);
- Utvrđivanje novog strateškog okvira za naučnoistraživačku djelatnost – donošenje Strategije naučnoistraživačke djelatnosti (2023-2027) i Mape puta za istraživačku infrastrukturu (2023 – 2027) (MNTR);
- Utvrđivanje novog zakonskog okvira za naučnoistraživačku djelatnost (MNTR);

- Sprovođenje novog programskog okvira za naučnoistraživačku djelatnost (naučnoistraživački projekti, stipendije za doktorska istraživanja) (MNTR);

b) Aktivnosti planirane za 2024:

- Osnaživanje programskih aktivnosti Fonda za inovacije Crne Gore i inovacionih infrastruktura (MNTR, Fond za inovacije Crne Gore, Naučno-tehnološki park Crne Gore, Inovaciono-preduzetnički centar Tehnopolis – Nikšić);
- Pripremne aktivnosti na izradi S4 strategije (MNTR, Savjet, Međuinstitucionalna S3 grupa, inovacione radne grupe).

c) Aktivnosti planirane za 2025: Usvajanje novog strateškog usmjerenja (MNTR)

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Medjurezultat (2023)	Ciljna vrijednost (2025)
Porast ulaganja privatnog sektora u inovativne programe i projekte koje sufinansira država	300.000,00 eura ²⁶	30%	50%
Broj registrovanih subjekata inovacione djelatnosti	80	100	130

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Uspostavljanje efikasnog okvira za implementaciju politike inovacija i S3 usloviće bolju koordinaciju instrumenata podrške i stimulisati dodatna ulaganja, što će se pozitivno odraziti na porast ulaganja u istraživanja i inovacije, kako državnog, tako i od strane privatnog sektora, a uz fokusiranje instrumenata na konkretna razvojna područja, podstaći će se produktivnost koja će pozitivno uticati na rast BDP-a i konkurentnost ekonomije. Implementacija novog zakonskog okvira za inovacije i naučnoistraživačku djelatnost, omogućiće kreiranje povoljnog ambijenta za ulaganje poslovnog sektora u istraživanje, razvoj i inovacije, za jačanje ljudskih resursa u ovoj oblasti, te povezivanje nauke i privrede, a time će se postići i vidljiviji efekti na konkurentnost preduzeća na tržištu. Efekti navedenog se mogu mejriti indikatorom “Inovativne aktivnosti preduzeća”²⁷, kao i međunarodnim indikatorom sadržanim u Evropskoj tabeli uspješnosti u inovacijama i OECD indeks MSP politika, koji posebno prati politiku

²⁶ Napomena: Okvirna informacija o ukupnom iznosu ulaganja privatnog sektora u inovativne programe i projekte koje sufinansira država u 2022. godini, Ovaj iznos će biti precizniji tek nakon ocjene inovativnih programa i projekata koji su realizovani tokom 2022. godine, ali se koristi kao početna vrijednost u 2022. godini u odnosu an koj se računa % povećanja u tabeli indikatora u 2023. i 2025

²⁷ https://www.monstat.org/uploads/files/inovacije/Inovativne%20aktivnosti%20preduze%C4%87a_Saop%C5%A1tenje.pdf. Prema statistici inovativnih aktivnosti preduzeća: u periodu od 2018 – 2020. godine 56,2% preduzeća uvelo je bar jednu od navedenih inovativnih aktivnosti, dok je 43,8% preduzeća izjavilo da nije imalo inovativnih aktivnosti. Od ukupnog broja anketiranih preduzeća, 43,8% preduzeća je imalo inovaciju proizvoda (robe ili usluge).

inovacija u mikro, malim i srednjim preduzećima, na koje direktno utiču ishodi ove reformske mjere.

4. Procijenjeni trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Sredstva za 2023. godinu uključuju budžetska sredstva za nove programske linije podrške učešću u međunarodnim programima u oblasti inovacija (MNTR) 300.000 eura, programske linije podrške razvoju inovacija Fonda za inovacije Crne Gore i njegovo operativno funkcionisanje u iznosu od 2.400.000 eura. Takođe i finansiranje rada inovacionih radnih grupa Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju 40.000 eura, 900.000 eura za IPA 2020 grant šemu za inovativne projekte u oblastima pametne specijalizacije i 50.000 eura za tehničku podršku jačanju institucionalnih kapaciteta i ljudskih resursa Fonda i Savjeta iz IPA 2020 sredstava, kao i 100.000 eura ekspertska podrška UNDP-ija. U oblasti naučnoistraživačke djelatnosti, budžetska sredstva za 2023. godinu opredijeljena su za nove programe, i to: nacionalne naučnoistraživačke projekte 600.000 eura, stipendije za doktorska istraživanja na univerzitetima u Crnoj Gori 250.000 eura, podršku učešću u programima Horizont Evropa i COST 130.000 eura, kao i sufinansiranje ključnih manjih mehanizama za podršku naučnoistraživačkoj zajednici 250.000 eura. Realizacija treće istraživačke godine dva centra izvrsnosti FoodHub i CEBIMER finansiraće se u iznosu od 512.000 eura. Sredstva za 2024. godinu uključuju programsku podršku razvoju istraživanja i inovacija. Ostaje da se utvrde dodatna sredstva koja se mogu ostvariti u ovim godinama kroz IPA fondove i donatorska sredstva. U 2025. godini očekuje se progresivno povećanje nacionalnog budžeta za istraživanja i inovacije.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Implementacija ove mjere doprinosi stvaranju povoljnijeg okruženja i infrastrukturnih preduslova koji će podsticati inicijative samozapošljavanja i umrežavanja nauke i privrede koje generiše nova radna mjesta i nove poslove u oblasti inovacija. Programsku podršku sektoru inovacija i istraživanja utvrđuje poseban aspekt novih zapošljavanja tokom trajanja podrške uz namjeru da se kreiraju uslovi i stimuliše održivost radnih mjesta i nakon realizacije inovacionih i naučnoistraživačkih programa i projekata. Mjera je neutralna u odnosu na rodna pitanja i pristup zdravstvenim uslugama.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera nema direktan uticaj na životnu sredinu. Međutim, kroz implementaciju inovacionih i naučnoistraživačkih programa i projekata u oblastima pametne specijalizacije kao ključnog strateškog usmjerenja, uz umrežavanje investicionih prioriteta, cilj da se ostvari značajan uticaj na zelenu tranziciju i digitalnu transformaciju.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedovoljna sredstva za održivo funkcionisanje okvira za implementaciju inovacija i pametne specijalizacije	Niska	Izdvajanja iz nacionalnog budžeta za funkcionisanje okvira podržana su dodatnim sredstvima iz projekta koji implementira UNDP i IPA projekta podrške implementaciji Strategije pametne specijalizacije
Nedovoljna umreženost institucija za strukturno uvezivanje prioriteta i bolju centralizaciju programske podrške inovacijama	Niska	Uključenost predstavnika sva četiri sektora u različitim strukturama okvira za implementaciju politike inovacija i pametne specijalizacije omogućena; Koordinaciono tijelo - Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju ima sve više snažniju ulogu i svojim zaključcima usmjerava na koordinaciju investicija

Mjere u oblasti “*Digitalna tranzicija*” koje su u funkciji odgovora na strukturni izazov “Jačanje regulatornog okruženja” su date u nastavku.

Reformska mjera 9: Pобољшanje digitalizacije javne uprave kroz razvoj i unapređenje digitalnih vještina

Opis mjere. Krajnji cilj nove reformske mjere je stvaranje sistemskog i kontinuiranog procesa stručnog osposobljavanja i usavršavanja ciljnih grupa u domenu digitalnih i njima komplementarnih vještina, radi održivosti i kontinuiranog unaprijeđenja digitalizacije javne uprave i digitalne transformacije crnogorskog društva. Suština Digitalne akademije je kreiranje brzih programa za unaprijeđenje kompetencija i vještina za digitalnu transformaciju Crne Gore, kao i jačanje digitalne svijesti crnogorskog društva i digitalne konkurentnosti ICT sektora. Digitalna akademija, kao ključna aktivnost ove mjere, kroz posebne module namijenjena je učenicima, studentima, mladima, starijim licima i ranjivim kategorijama društva podstiče njihovu uključenost i povećava njihove šanse na tržištu rada. Uspostavljanjem Digitalne akademije, država doprinosi efikasnijem korišćenju potencijala ICT sektora, kao i prilagođavanju privrede i svih ciljnih grupa dinamičnim promjenama na tržištu rada. Isto tako, podstiče se rast produktivnosti i poboljšava efikasnost javnog sektora kroz jačanje znanja i kompetencija polaznika Akademije.

Ministarstvo javne uprave je navedenim strateškim dokumentima, kao i Srednjoročnim programom rada Vlade Crne 2022- 2024. identifikovalo potrebu za uspostavljanje savremene online platforme za edukaciju javnih službenika, učenika, studenata, mladih, ranjivih kategorija

društva i građana. Komplementarnost i paralelni procesi odvijaju se između Strategije reforme javne uprave 2022-2026. i Strategije digitalne transformacije 2022-2026, u dijelu: povećane pokrivenosti i modernizacije IKT infrastrukture, razvoja i unapređenja digitalnih vještina, podizanja svijesti građana i privrede o važnosti digitalnog razvoja, unapređenje kvaliteta, količine i upotrebe e-usluga.

Realizacija navedene mjere doprinosi ostvarenju sljedećih ciljeva održivog razvoja: kvalitetno obrazovanje, rodna ravnopravnost, dostojanstven rad i ekonomski rast, industrija, inovacije i infrastruktura. Digitalizacija procesa u Crnoj Gori biće jedan od ključnih prioriteta u post-Covid oporavku, o čemu svjedoči i veliki broj reformi u Programu u ovoj oblasti, a odvijace se u skladu sa Digitalnom Agendom za Zapadni Balkan.

a) Aktivnosti planirane za 2023:

- Definisane Plana programa/modula obuka za različite ciljne grupe za 2023. godinu koja podrazumijeva osmišljavanje Plana programa modula obuka za sticanje digitalnih vještina koje će biti dostupne za različite ciljne grupe (nosilac MJU);
- Uspostavljanje infrastrukture za realizaciju Digitalne akademije za potrebe implementacije projekta potrebno je obezbijediti adekvatnu računarsku i prateću opremu, za potrebe projektnog tima Ministarstva da efikasno i brzo uz kvalitetnu tehničku potporu realizuju sve faze projekta (nosilac MJU);
- Uspostavljanje online platforme Digitalne Akademije koja podrazumjeva i fazu implementacije projekta kroz: programiranje, izgradnju i održavanje softverskog rješenja, nabavku licenci i druge aktivnosti koje će obezbijediti implementaciju online platforme (nosilac MJU);
- Dizajn, kreiranje i vođenje webinar, snimanje lekcija, treninga u saradnji sa predavačima koja podrazumijeva angažovanje predavača iz domaće i inostrane akademske, IT i privredne zajednice, rad na izradi modula i njihova produkcija u skladu sa tehničkim specifikacijama (nosilac MJU);
- Promocija Digitalne akademije (nosilac: MJU).

b) Aktivnosti planirane za 2024:

- Definisane Plana programa/modula obuka za različite ciljne grupe za 2024.godinu (nosilac: MJU);
- Održavanje i unaprijeđenje uspostavljenog softverskog rješenja online platforme za Digitalnu akademiju koja podrazumjeva II fazu implementacije projekta, a koja će

obuhvatiti sve one dodatne funkcionalnosti koje budu prepoznate kao neophodne, a da nisu prepoznate i fazom implementacije projekta. (nosilac MJU);

- Dizajn, kreiranje i vođenje webinaru, snimanje lekcija, treninga u saradnji sa novim predavačima za 2024.godinu (nosilac MJU);
- Promocija Digitalne akademije (nosilac MJU).

c) Aktivnosti planirane za 2025:

- Definisanje Plana programa/modula obuka za različite ciljne grupe za 2025.godinu (nosilac: MJU);
- Dizajn, kreiranje i vođenje webinaru, snimanje lekcija, treninga u saradnji sa novim predavačima za 2025.godinu (nosilac MJU);
- Promocija Digitalne akademije (nosilac MJU).

2. Indikator rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Medjurezultat (2023-2024)	Ciljna vrijednost (2025)
Broj polaznika Digitalne akademije	0	200	300
Broj sprovedenih programa/modula obuke na Digitalnoj akademiji	0	10	15
Broj licenciranih programa na Digitalnoj akademiji	0	5	10

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Realizacija ove reformske mjere može doprinijeti boljem korišćenju potencijala ICT sektora, boljem prilagođavanju privrede i svih ciljnih grupa dinamičnim promjenama na tržištu usluga i tržištu rada. Implementacijom mjere, polaznici Akademije će biti konkurentniji na tržištu rada, i povećaće svoje digitalne vještine i kompetencije. Sa druge strane reformska mjera dovodi do jačanja kapaciteta javne administracije u cilju povećanja efikasnosti javne uprave i pojednostavljenje procedura. Efikasna javna uprava je u direktnoj korelaciji sa rejtinzima međunarodnih agencija, odnosno atraktivnijim poslovnim ambijentom, a time i investicijama.

4. Očekivani troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Aktivnosti koje su planirane za 2023. godinu finansiraće se u skladu sa Zakonom o budžetu Crne Gore za 2023. godinu, u iznosu od 331.233,78 eura. Iako će sredstva da se planiraju kroz centralni budžet, u planu je da se aplicira za EUIF fond (IPA III programski okvir), a u cilju obezbjeđivanja dodatnih sredstava zbog samog značaja projekta. Iznos sredstava za aktivnosti navedene reformske mjere za 2024. i 2025. godinu iznosi po 300.000 eura i izvori finansiranja treba da se utvrde u narednom periodu.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Primjena reformske mjere

doprinosi povećanju digitalnih vještina i kompetencija svih ciljnih grupa i boljoj prilagodljivosti zahtjevima tržišta rada. Digitalizacija počiva na principima jednakosti i inkluzivnosti, a Digitalna akademija kroz posebne module namijenjene učenicima, studentima, mladima, nezaposlenima i ranjivim kategorijama društva podstiče njihovu uključenost i povećava njihove šanse na tržištu rada.

6. Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu. Reformska mjera će imati pozitivnog uticaja na životnu sredinu usljed dalje digitalne transformacije javne uprave i društva koja podrazumijeva birokratiju bez papira, i dostupnost online usluga za građane i biznis sektor.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedovoljna zainteresovanost budućih polaznika za pohađanje obuka koje pruža Digitalna akademija	Nizak	Promotivne aktivnosti i brend MJU koji stoji iza ovog projekta, te uticaj partnera na projektu mogu značajno motivisati pripadnike ciljnih grupa da se prijave na ponuđene obuke.
Nedostatak finansijskih sredstava usled globalne ekonomske i energetske krize, te drugačije planiranje prioriternih troškova u državnom budžetu	Srednji	Primjena blending metode Ministarstvo javne uprave će od EU i drugih međunarodnih organizacija, ali i kroz državni budžet obezbjeđivati potrebna sredstva, apliciranjem kod donatora i učešćem u redovnom kreiranju tekućeg budžeta.
Nedovoljna zainteresovanost predavača za programe obuka za Digitalnu akademiju	Srednji	Animirati predavače kroz promotivne aktivnosti Digitalne akademije sa isticanjem značaja za ličnom promocijom renomiranih predavača iz različitih oblasti

Reformska mjera 10: Jačanje sajber otpornosti

1. Opis mjere. Crna Gora se suočila sa sajber napadima 2022. godine što zahtijeva ažuriranje postojećih mehanizama za odgovor na iste, ali i implementaciju inovativnih odgovora, posebno na planu upravljanja kriznim situacijama, snaženja svijesti i edukacije o značaju pitanja sajber bezbjednosti, te zaštite privatnosti i ličnih podataka. Cilj predložene nove reformske mjere jačanja sajber otpornosti je uspostavljanje naprednog ekosistema bezbjednosti i implementacija skupa alata potrebnih za efikasan sistem detekcije kako bi se obezbjedili efikasni uslovi za efektivne odgovore na potencijalne i buduće prijetnje u oblasti sajber bezbjednosti. Time se djelimično odgovara na preporuku br. 4 sa Ministarskog dijaloga iz maja 2022.

Važnost sajber bezbjednosti prepoznata je kroz Strategiju sajber bezbjednosti Crne Gore 2022-2026, dok su Akcionim planom za implementaciju Strategije za period 2022-2023 definisane

aktivnosti kojim će se unaprijediti ova oblast. Kreiranje sajber otpornosti je definisano nizom aktivnosti kroz normativni, organizacioni i operativni nivo. Ministarstvo javne uprave započelo je aktivnosti na izradi novog Zakona o informacionoj bezbjednosti koji će biti usklađen sa EU regulativom i u kojem će se prepoznati mehanizmi za jačanje sajber bezbjednosti u Crnoj Gori. Takođe, predložena reformska mjera direktno se odnosi na „Jačanje digitalne privrede i društva“ koji je prepoznat kao jedan od ciljeva u Digitalnoj agendi Zapadnog Balkana, dok se ista može vezati za cilj 8 „Dostojanstven rad i ekonomski rast“ i cilj 9 „Industrija, inovacije i infrastruktura“ iz Strategije održivog razvoja 2020-2030. Digitalna agenda Evrope 2020 je bila fokusirana na online javnim servisima, dok je jedna od ključnih tački Evropske digitalne transformacije do 2030. godine upravo „Sajber bezbjednost“.

Aktivnosti planirane za 2023:

- Donošenje novog Zakona o informacionoj bezbjednosti, kojim će se izvršiti usklađivanje sa Predlogom Direktive Evropskog parlamenta i Vijeća o mjerama za visok nivo sigurnosti mrežnih i informacionih sistema širom Unije i stavljanju van snage Direktive EU 2016/1148, (NIS 2 Direktiva) (nosilac MJU);
- Donošenje novog akcionog plana za implementaciju aktivnosti iz Strategije sajber bezbjednosti 2022.-2026. za period 2024-2025. (nosilac MJU);
- Formiranje i stavljanje u operativni rad nove organizacione jedinice u okviru Ministarstva javne uprave – Direkcija za informacionu bezbjednost – Government CERT izmjena Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta. Nova direkcija će imati ulogu bezbjednosno operativnog centra za suprostavljanja sajber napadima, u kojoj će biti uspostavljen monitoring 24/7. Ova aktivnost će zahtjevati i opremanje novoformirane jedinice, smjestajne kapacitete, opreme i alate a u cilju nesmetanog funkcionisanja iste (nosilac MJU);
- Pripremne aktivnosti na uspostavljanju Agencije za sajber bezbjednost (nosilac MJU), koja podrazumjeva obezbjeđivanje prostora za smještajne kapacitete za rad Agencije i samoj organizacionoj strukturi, kao i pripremnim aktivnostima za njeno opremanje;
- Održivi program obuka za sajber eksperte i program obuka za zaposlene u državnoj upravi i rukovodno-ekspertske kadar (nosilac MJU) , koji će obezbjediti kontinuiranu edukaciju;
- Pripremne aktivnosti na uspostavljanju novog DATA centra za jačanje kritične informatičke infrastrukture i sajber prostora (nosilac MJU) koja podrazumjeva inicijalne studijske analize, definisanje lokacije za izgradnju, kao i definisanje idejnog i glavnog projekta izgradnje novog Data centra;

- Promotivne aktivnosti u cilju podizanja svijesti i značaja sajber bezbjednosti (MJU).
- a) Aktivnosti planirane za 2024:**
- Uspostavljanje punog kapaciteta Agencije za sajber bezbjednost (nosilac MJU);
 - Održivi program obuka za sajber eksperte i program obuka za zaposlene u državnoj upravi i rukovodno-ekspertski kadar (nosilac MJU);
 - Uspostavljanje novog DATA centra za jačanje kritične informatičke infrastrukture i sajber prostora (nosilac MJU), što podrazumjeva izvođenje građevinskih radova na osnovu usvojenog koncepta izgradnje novog Data centra, nadzor i pripremu infrastrukture, izradu detaljne analize neophodne opreme kao i plana i dinamike opremanja. Takođe, ista obuhvata definisanje plana sinhronizacije između postojećeg i novog Data centra;
 - Promotivne aktivnosti u cilju podizanja svijesti i značaja sajber bezbjednosti (nosilac MJU).
- b) Aktivnosti planirane za 2025:**
- Jačanje kapaciteta Agencije za sajber bezbjednost (nosilac MJU) i to internih kapaciteta sa fokusom na zaštitu kritične infrastrukture, kontrola primjene standarda definisanih u skladu sa zakonom, organizovanje nacionalnih/internacionalnih vježbi itd;
 - Održivi program obuka za sajber eksperte i program obuka za zaposlene u državnoj upravi i rukovodno-ekspertski kadar (nosilac MJU) (nastavak iz prethodne godine);
 - Uspostavljanje novog DATA centra za jačanje kritične informatičke infrastrukture i sajber prostora (nosilac MJU) (nastavak aktivnosti iz prethodne godine);
 - Promotivne aktivnosti u cilju podizanja svijesti i značaja sajber bezbjednosti (nosilac MJU).

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Medjurezultat (2023-2024)	Ciljna vrijednost (2025)
Reformisan institucionalni okvir za sajber bezbjednost	/	Uspostavljena Agencija za sajber bezbjednost	Obezbijeđen potreban broj stručnih lica za rad u Agenciji
Broj realizovanih obuka za sajber eksperte	/	6	9
Broj obuka za zaposlene u državnoj upravi i rukovodno-ekspertski kadar.	/	2	3

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Sprovedenjem ove reformske mjere podstiče se rast produktivnosti i poboljšava efikasnost javnog sektora kroz povećanu sigurnost i bezbjednost podataka i njegova veća efikasnost u servisiranju privrede i građana čija postupanja u velikoj mjeri

zavise od dostupnosti i efikasnosti sistema javne uprave. To dalje utiče na konkurentnost privrede u cjelini.

4. Očekivani troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Dio aktivnosti na implementaciji mjere u 2023. finansiraće se iz centralnog budžeta Crne Gore (uspostavljanja nove organizacione jedinice u Ministarstvu javne uprave - Direkcije za informacionu bezbjednost) gdje je za alate opredijeljeno 700 000 eura, dok je za opremu potrebno izdvojiti 150.000 eura koji će se finansirati iz donacija sa EU fondova. Za Direkciju za informacionu bezbjednost i tokom 2024. godine će biti potrebno opredjeliti 750.000 eura, kao i za 2025. godinu kada je potrebno opredjeliti 800.000 eura iz centralnog budžeta Crne Gore. Za stale aktivnosti koje su predviđene reformskom mjerom apliciraće se za finansiranje iz donacija. To su: aktivnost uspostavljanja Agencije za sajber bezbjednost: 3.000.000 eura, uspostavljanje novog Data centra: 9.000.000 eura, održivi program obuka za sajber eksperte i program obuka za zaposlene u državnoj upravi i rukovodno-ekspertski kadar -200.000 eura na godišnjem nivou i promotivne aktivnosti u cilju podizanja svijesti i značaja sajber bezbjednosti: 50.000 eura na godišnjem nivou. Ukupno procjenjeni troškovi za trogodišnji period iznosili bi 15.150.000 eura, od toga 2. 250.000 eura iz budžeta Crne Gore, dok iznos od 12.900.000 eura je iz donacija.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Reformska mjera ima uticaj na socijalne ciljeve na način što će sajber otpornija javna uprava biti efikasnija u pružanju svojih usluga građanima, poput izdavanja uvjerenja, izvještaja, objavljivanja podataka itd. relevantnih za sticanje određenih prava po osnovu socijalne i zdravstvene zaštite, aplikacija za zaposlenje što je u funkciji povećanja zaposlenosti i smanjenja siromaštva. Mjera je neutralna u smislu uticaja na rodni aspekt.

6. Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu. Reformska mjera neće imati uticaja na životnu sredinu, ali se stvaraju uslovi za digitalizacijom i optimizacijom procesa koji doprinose uštedi u papiru i podršci zelenoj tranziciji.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedostatak finansijskih sredstava za implementaciju predviđenih aktivnosti iz navedene reformske mjere	Srednji	Ministarstvo javne uprave će od EU i drugih međunarodnih organizacija pokušati da obezbjedi potrebna sredstva, apliciranjem kod donatora.

Usporeni administrativni procesi u cilju usvajanja novih normativnih propisa iz ove oblasti	Nizak	Istaknuti važnost sajber bezbjednosti na najvećem upravljačkom nivou
Nedovoljan broj edukacija/treninga iz oblasti sajber bezbjednosti	Nizak	Implementacija ove aktivnosti zavisi od raspoloživih sredstava koje je neophodno obezbjediti kroz donacije, jer se renomirani predavači/mentori iz ove oblasti visoko kotiraju i iziskuju ogromna sredstva po pojedinačnoj edukaciji.

Reformska mjera 11: Unaprijeđenje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu i uvođenje mreža nove generacije

1.Opis mjere. Cilj reformske mjere je obezbjeđenje većeg procenta pokrivenosti domaćinstava fiksnim širokopojasnim pristupom internetu brzinom od 100Mbps. Implementacijom reformske mjere sa jedne strane se utiče na ulaganja u "bijelim zonama" koje su do sada bile neprivaćne i neisplative za investiranje od strane operatora elektronskih komunikacija, a uvođenjem mreža nove generacije se smanjuje prepreka konkurentnosti, ubrzava digitalizacija privrede i javne uprave, otvaraju mogućnosti za implementaciju novih digitalnih usluga i digitalizaciju proizvodnje. Mjera predstavlja kontinuitet reformske mjere utvrđene PER-om 2022-2024, kao i nadogradnju u dijelu sprovođenja politika uvođenja mreža nove generacije, i djelimično daje odgovor na preporuku br.4 sa Ministarskog dijaloga iz maja 2022. U strateškom smislu, reformska mjera prati EU preporuke za ovu oblast i naslanja se na realizaciju projekta "Razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu u Crnoj Gori", koji se nalazi na Jedinствenoj listi prioriternih infrastrukturnih projekata Vlade Crne Gore, u sektoru Digitalne infrastrukture. Imajući u vidu značaj navedenog projekta Crna Gora je tokom 2022. godine, aplicirala za novi grant podrške kojim će biti obuhvaćena revizija postojeće Studije razvoja širokopojasnog pristupa internetu, cost-benefit analize i tržišnog modela, kao i izrada potrebne tenderske dokumentacije. Ovim dokumentom, predložen je najbolji tip infrastrukture koju treba izgraditi u područjima u kojima ne postoji komercijalni interes za investiranje od strane operatora elektronskih komunikacija i predložen najprihvatljiviji troškovni model. Fokus u narednom periodu će biti na reformskim komponentama i izradi novog zakonodavnog okvira za oblast elektronskih komunikacija i strateškog okvira za uvođenje mreža nove generacije. Početak aktivnosti za izradu ovog Projekta predviđen je početkom 2023. godine, što je i glavni razlog zašto Nacionalni Plan za razvoj širokopojasnog pristupa internetu nije realizovan tokom 2022. godine. Polazna osnova za uvođenje mreža nove generacije je Studija o strategiji uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori (2021). Ona će biti osnov za izradu Mape puta za uvođenje 5G mobilnih

komunikacionih mreža kao i finalnog Strategije uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori sa dvogodišnjim Akcionim planom, čiji je nacrt već izrađen.

Vlada Crne Gore je u decembru 2021. donijela, Mapu puta za uvođenje 5G mobilnih komunikacionih mreža. Shodno tom dokumentu pripremljen je Nacrt Strategije uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori sa Akcionim planom, koji će biti stavljen na javnu raspravu u toku I kvartala 2023.

Aktivnosti planirane za 2023:

- Donošenje Strategije uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori sa Akcionim planom;
- Donošenje novog Zakona o elektronskim komunikacijama;
- Donošenje Nacionalnog plana razvoja širokopojasnog pristupu internetu;
- Implementacija obaveza iz AP Strategije uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori.

Aktivnosti planirane za 2024:

- Donošenje podzakonskih akata po novom Zakonu o elektronskim komunikacijama;
- Implementacija zakonskih rješenja u oblasti elektronskih komunikacija;
- Implementacija obaveza iz AP Strategije uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori.

Aktivnosti planirane za 2025:

- Implementacija obaveza iz AP Strategije uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori;
- Pripremne aktivnosti na daljem razvoju u oblasti elektronskih komunikacija.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, telekomunikacioni operatori.

2. Indikator rezultata

Indikator	Početna vrijednost 2022.(godina)	Medjurezultat 2023-2024.	Ciljna vrijednost 2025.
Procenat pokrivenosti domaćinstava fiksnim širokopojasnim pristupom internetu brzinom od 100Mbps	76,7%	79%	81,6%
Instaliranje 5G baznih stanica (BS)	0 BS	3 BS	33 BS

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Rast ulaganja u mreže proporcionalno prati rast broja novih priključaka, odnosno korisnika što utiče na penetraciju širokopojasnog pristupa utiču na

konkurentnost i ekonomski rast. Mreža 5G će predstavljati najsigurniju mrežu ikada razvijenu, sposobnu stvoriti sigurniji prostor za prenos podataka: ovaj aspekt je od fundamentalne važnosti u sektorima kao što su zdravstvo i finansije. Pored navedenog, 5G će moći korisnicima pružiti stabilnu i pouzdanu konekciju. Kompanije će moći da vide, pokušaju i postignu više, otvarajući nove mogućnosti za rast poslovanja dok preispituju i rekonfiguriraju način na koji posluju u svijetu nakon pandemije. Omogućavanjem novih slučajeva upotrebe i poslovnih modela, 5G mreže će direktno rezultirati stvaranjem veće vrijednosti—za preduzeća, zaposlene, korisnike i, na kraju, cijelu ekonomiju, a prvi veći efekti se očekuje nakon 2025.godine.

4. Očekivani troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Sredstva za 2023. godinu obezbijeđena su sredstva kroz grant u iznosu od 525.000 eura, od strane WBIF-a za izradu i reviziju tehničke dokumentacije, izradu Elaborata o zaštiti životne sredine i procjenu uticaja na životnu sredinu za Projekat razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori. Za aktivnost implementacije projekta Razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori biće potrebna dodatna finansijska sredstva. Iznos sredstava, model i opravdanost ulaganja u dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu u ovom trenutku nijesu poznati, i isti će biti utvrđeni nakon ažuriranja Analize troškova – koristi i Tržišnog modela i konsultacija sa zainteresovanim stranama kada će biti jasnije koji je model najadekvatniji za Crnu Goru. Takođe, treba uključiti i budžetska sredstva za operativne troškove i izrade Nacionalnog Plana u iznosu od 30.000 eura. Sredstva u iznosu 10.000 eura planirana su za troškove donošenja Strategije uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori sa Akcionim planom. Osim navedenog za sprovođenje reformske mjere u 2024. godini, treba uključiti i budžetska sredstva za operativne troškove i izrade podzakonskih akata i u iznosu od 50.000 eura.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Implementacijom Strategije za uvođenje 5G u Crnoj Gori omogućava se razvoj širokopojasnih mreža, čime se razvijaju novi elektronski servisi i otvaraju mogućnosti za podsticaj inovativnim rješenjima što će se odraziti na mogućnost zapošljavanja u ICT sektoru, a koji su ključni u dijelu sprovođenja politike razvoja elektronskih komunikacija.

6. Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu. Trenutna procjena je da ova mjera nema uticaj na životu sredinu. Svakako, u okviru pripreme Nacionalnog Plana kao i Strategije o 5G, biće sprovedena analiza uticaja na životnu sredinu, tj. analiza rizika povezanih sa radovima instalacije kablova i tornja, uključujući službenu dozvolu, upotrebu zemljišta, zaštitu na radu i zaštitu zdravlja, područja, kao i bilo kakve smetnje za javnost i postupke pronalaženja slučajnosti.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedostatak interesa iz privatnog sektora za ulaganje u razvoj širokopojsnih mreža	Niska	Razvoj novih servisa koje koriste 5G mreže podstiče privatni sektor da ulaže u razvoj i učestvuje na konkurentnom tržištu
Nedovoljni administrativni kapaciteti za monitoring implementacije novih zakonskih i strateških rješenja	Niska	Uspostavljanje međunacionalne saradnje, obezbjeđenje ekspertske podrške
Nedovoljna sredstva za implementaciju zakonodavanog i strateškog okvira za oblast elektronskih komunikacija	Niska	Aktivno traženje i obezbjeđivanje sredstava iz međunarodnih izvora (bilateralna i multilateralna saradnja u oblasti elektronskih komunikacija i sl.)

Mjera u oblasti *Reforme upravljanja javnim finansijama* je sljedeća u odgovoru na izazov *“Jačanje regulatornog okruženja”*.

Reformska mjera 12: Unaprijeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države

1.Opis mjere. Cilj mjere je doprinos uspostavljanju funkcionalnog sistema monitoringa i planiranja, izvještavanja i nadzora nad radom privrednih društava u većinskom vlasništvu države, u skladu sa najboljim praksama zemalja OECD-a, radi postizanja boljih performansi njihovog poslovanja. U užem smislu, cilj mjere je unaprijeđenje korporativnog upravljanja u ovim privrednim društvima, te uspostavljanje funkcije procjene i monitoringa finansijskih i fiskalnih rizika njihovog poslovanja. Mjera daje odgovor na izazov rastućih fiskalnih rizika poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države shodno njihovim finansijskim pokazateljima, kao posljedice slabosti u njihovom korporativnom upravljanju, odnosno nedostatka odgovornosti i implementacije najboljih međunarodnih praksi u toj oblasti. Mjera je nastavljena iz prethodne godine, uz izmjenu mehanizama njenog ostvarenja iz razloga što je 43. Vlada Crne Gore, u cilju jačanja nadzora nad radom privrednih društava u većinskom državnom vlasništvu, u 2021. godini bila osnovala privredno društvo DOO “Montenegro Works”. Međutim, imajući u vidu da postojeći pravni okvir, usklađen sa EU *acquis*, poput Zakona o privrednim društvima, nije dozvoljavao ovom privrednom društvu da može vršiti nadzor nad ostalim privrednim društvima u zemlji, te da je postojao rizik da ovo privredno društvo svojim poslovanjem duži niz godina ne može ostvarivati

prihode i biti održivo, Vlada je donijela odluku o njegovo dobrovoljnoj likvidaciji u avgustu 2022. godine. Nakon toga, Vlada je donijela zaključke o pripremi sveobuhvatnijeg koncepta reforme poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države, čime je došlo i do promjene aktivnosti u ovoj reformskoj mjeri u odnosu na one opisane u prethodnom PER-u. Na ovaj način, Vlada je djelimično dala odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2022. godine. Ostale aktivnosti koje su realizovane u 2022. godini, u okviru sprovođenja ove mjere se odnose na jačanje administrativnih kapaciteta za mjerenje fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države. Konkretnije, u januaru 2022. godine MMF je održao obuke državnih službenika za korišćenje alata SOE HTC (SOE Health Check Tool) za procjenu finansijskih i fiskalnih rizika svakog pojedinačnog privrednog društva u većinskom državnom vlasništvu, kao i ukupnog finansijskog i fiskalnog rizika njihovog poslovanja. Obuke od strane MMF-a su nastavljene krajem 2022. godine kroz tehničku pomoć za potrebe Ministarstva finansija, koristeći preostale MMF alate koji će doprinijeti jačanju kapaciteta i unaprijeđenju praktičnih vještina zaposlenih da identifikuju, analiziraju, upravljaju i otkriju različite izvore fiskalnih rizika.

Uz korišćenje MMF alata „SOE Health Check Tool“, pripremljena je Analiza rada određenih privrednih društava u većinskom vlasništvu. Takođe, dodatna aktivnost u 2022. godini se odnosila i na reorganizaciju unutar Ministarstva finansija, sa ciljem da se unutar Direktorata za centralnu harmonizaciju i razvoj unutrašnjih kontrola, osnuje Direkcija za praćenje fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu.

U narednom periodu, Vlada će nastaviti sa sprovođenjem dvije grupe aktivnosti. Prva je izrada strateškog okvira za upravljanje privrednim društvima u većinskom vlasništvu Crne Gore u skladu sa Smjernicama OECD-a za korporativno upravljanje u državnim preduzećima (OECD, 2015). Ona će uključiti i formiranje međuresorne radne grupe sa zadatkom analize regulatornog okvira za oblast poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države. Druga grupa aktivnosti se odnosi na dalje jačanje kapaciteta u Ministarstvu finansija za procjenu, monitoring i izvještavanje o fiskalnim rizicima koji proizilaze iz poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države. Takođe, u skladu sa predloženim izmjenama Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti planira se formiranje Fiskalnog savjeta Crne Gore (vidjeti detaljnije poglavlje 4 PER-a), koji će između ostalog, svojim mišljenjima i analizama doprinijeti sagledavanju potencijalnih fiskalnih rizika poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države.

Aktivnosti planirane za 2023:

- Formiranje međuresorne radne grupe u prvom kvartalu sa zadatkom analize regulatornog okvira za poslovanje privrednih društava u većinskom vlasništvu države i predlaganja

narednih izmjena i dopuna postojećih normi. Navedena analiza će obuhvatiti i poštovanje kriterijuma korporativnog upravljanja u privrednim društvima u većinskom vlasništvu države, kao pregled finansijskih i fiskalnih rizika njihovog poslovanja;

- Izrada komparativne analize najboljih praksi EU zemalja o pravnom okviru za nadzor nad poslovanjem državnih preduzeća;
- Nakon sprovedenih analiza, izradiće se mapa puta dalje reforme u ovoj oblasti;
- Paralelno će se nastaviti dalje jačanje kapaciteta nadležne Direkcije u Ministarstvu finansija za procjenu fiskalnih rizika poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države, te pripremu analiza i izvještaja o istima;
- Izvršiće se izrada kriterijuma, u skladu sa međunarodnim standardima, za izbor članova organa upravljanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države, što će biti definisano podzakonskim aktom Vlade Crne Gore.

Aktivnosti planirane za 2024:

- Na osnovu izvršene analize regulatornog okvira za oblast poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države i mape puta pripremljene u 2023. godine izvršiće se izmjena zakonskih normi kako bi se uveli mehanizmi daljih reformi;
- U skladu sa usvojenim procedurama iz 2023. godine Ministarstvo finansija će pripremiti podzakonski akt sa metodologijom za procjenu fiskalnih rizika radi redovnih procjena ovih rizika i pripremi redovnih izvještaja o fiskalnim rizicima koji proističu iz poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države;
- Otpočeće primjena inoviranih procedura na nivou Vlade Crne Gore na predloge za izbor članova odbora direktora i ostalih organa upravljanja, kao i revizorskih odbora, uz razvoj kriterijuma selekcije koji uvezuju potrebe formalnih znanja uz suštinske potrebe kvalitetnih poslovnih i institucionalnih biografija.

Aktivnosti planirane za 2025:

- Na osnovu uspostavljenog okvira nadzora, obezbijediće se puna primjena kriterijuma za imenovanje članova upravnih odbora društava i redovno izvještavanje Vlade o tome;
- Nastaviće se godišnja analiza fiskalnih rizika poslovanja državnih preduzeća, i predlagati mjere za smanjenje tih rizika.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija

2. Indikator rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2021. godina)	Međurezultat (2023. godina)	Ciljna vrijednost (2024. ciljna)
Broj privrednih društava u većinskom vlasništvu države sa visokim fiskalnim rizikom ²⁸	17	15	13
% udio neto rezultata privrednih društava u većinskom vlasništvu države u BDP	-0,1	0,1	0,3
Broj odbora direktora formiranih na osnovu novih kriterijuma selekcije	0	10	15

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Jačanjem prakse dobrog korporativnog upravljanja, očekuje se povećanje konkurentnosti preduzeća u većinskom vlasništvu države i lojalnija konkurentna utakmica na tržištu, budući da su državna preduzeća u velikom broju slučajeva u povoljnijoj konkurentskoj poziciji od privatnih. Sprovedenje mjere, podstaći će članove organa upravljanja unutar državnih preduzeća da efikasnije upravljaju njima.

4. Očekivani troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Nijesu potrebna dodatna sredstva za realizaciju mjere u 2023.godini, dok će u 2024. i 2025. godini biti planirana, zavisno od dinamike jačanja administrativnih kapaciteta.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Poboljšanim nadzorom i poboljšanim korporativnim upravljanjem privrednim društvima u većinskom vlasništvu države, obezbijediće se profitabilnije poslovanje ovih privrednih društava, efikasnija upotreba i veća transparentost u politici zapošljavanja. Takođe, realizacija ove mjere će doprinijeti društveno odgovornijem poslovanju, ovih privrednih društava i njihovom efikasnijem servisiranju građana.

6. Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu. Predložena reformska mjera neće uticati na životnu sredinu i klimatske promjene.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedostatak parlamentarne podrške	Visoka	Trenutna parlamentarna situacija je nepovoljna da bi obezbijedila punu podršku mogućoj izmjeni zakonskih propisa za poboljšanje nadzora nad radom privrednih

²⁸ Procjena fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države se analizira uz korišćenje MMF alata „SOE Health Check Tool“, u okviru portfolija koji sadrži 47 privrednih društava u kojima je Vlada većinski vlasnik i osnivač.

		društava u većinskom vlasništvu države, i punu primjenu objektivnih kriterijuma za izbor članova odbora direktora
Nedostatak kadra	Visoka	U Direkciji za praćenje fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države trenutno rade 2 službenika. Raspisivanjem javnih oglasa za kvalifikovane službenike rezultiraće širenju tima koji će unaprijediti rad u oblasti poslovanja državnih preduzeća.
Rezervisanost menadžmenta privrednih preduzeća u većinskom vlasništvu države u pružanju detaljnih informacija o poslovnim aktivnostima društva	Srednja	Zbog nepreciznog regulatornog okvira u ovoj oblasti, postoji mogućnost neadekvatne/nezadovoljavajuće saradnje Ministarstva finansija sa menadžmentom privrednih preduzeća u većinskom vlasništvu države, koji se ogleda u nedostatku transparentnosti podataka društva. Predloženi rizik će se umanjiti i u krajnjem eliminisati uspostavljanjem odgovarajućeg regulatornog okvira, kroz usvajanje predloženih izmjena i dopuna postojećih normi i/ili usvajanje novih zakonskih rješenja.

Mjera u oblasti *Reformi u ekonomskim integracijama*, u odgovoru na strukturni izazov 2, je prikazana u nastavku.

Reformrska mjera 13: Olakšanje trgovine robama i uslugama kroz implementaciju CEFTA dodatnih protokola 5, 6 i 7

1. Opis mjere. Suštinski cilj mjere je intenziviranje, unaprijeđenje, diversifikacija i dalji porast spoljno-trgovinske razmjene Crne Gore na regionalnom nivou, kroz implementaciju svih preuzetih obaveza u okviru CEFTA Dodatnih Protokola, kao i Akcionog plana za zajedničko regionalno tržište u okviru Berlinskog procesa. Prioriteti koji su definisani u okviru ove reformrske mjere odnose se na produbljivanje saradnje u oblasti trgovinskih olakšica, liberalizacije trgovine uslugama, elektronske trgovine, kretanja visoko kvalifikovane radne snage, povećanja SDI, efikasnijih i efektivnijih procedura za rješavanje trgovinskih sporova i brojnih drugih mehanizama za praćenje pune implementacije CEFTA Sporazuma, što naročito dobija na važnosti ukoliko uzmemo u obzir da Crna Gora predsjedava CEFTA-om tokom 2023. godine.

Mjera je nova u odnosu na PER 2022-2024, ali je implementirana u prethodnim ciklusima izrade PER-a.

Obaveze iz CEFTA DP 5 prepoznate su nacionalnom Strategijom trgovinskih olakšica, u okviru koje su identifikovane mjere na kojima je potrebno aktivno raditi u cilju unaprijeđenja transparentnosti i pristupa informacijama, usklađivanja i racionalizacije formalnosti, dokumentacije i taksi, implementiranje procedura pojednostavljenog i ubrzanog carinjenja robe,

unapređenje saradnje i povećanje efektivnosti graničnih kontrola i proširenja automatske obrade i elektronske razmjene podataka. CEFTA DP 6 o trgovini uslugama s druge strane ima za cilj, između ostalog, povećanje izvoza usluga sa teritorije CEFTA Strana; povećanje stranih direktnih investicija kroz otvaranje velikog broja sektora usluga; kao i povećanje mobilnosti visokokvalifikovane radne snage kroz definisane kategorije ovih lica i mjere u pogledu ulaska i privremenog boravka na teritoriji CEFTA Strana. Istovremeno predstavlja pravni osnov za međusobno priznavanje kvalifikacija, intra-regulatornu saradnju i uspostavljanje dijaloga u oblasti elektronske trgovine. Važno je naglasiti da Dodatni protokol 6 koji je stupio na snagu od 01. januara 2021. godine ima ograničenu primjenu, s obzirom da dvije CEFTA strane (Moldavija i Kosovo), još uvijek nisu ratifikovale navedeni Protokol, tako da na njihovoj teritoriji još uvijek nije stupio na snagu. Takođe, važno je istaći da je SEED+ platforma je bila ključna za implementaciju CEFTA inicijative Zeleni koridori usljed ublažavanja socio-ekonomskih posljedica izazvanih pandemijom Covid. Korišćena je za ubrzanje procesa carinjenja esencijalne robe tako što su se informacije o pošiljkama esencijalne robe unaprijed slale svim nadležnim agencijama uključenim u carinjenje robe, kako bi agencije mogle da se pripreme i da se tim pošiljkama da prioritetan prolaz. Ova inicijativa, kao jedna od najuspješnijih inicijativa u regionu, ostaje prioritet tokom predsjedavanja Crne Gore CEFTA-om tokom 2023. godine.

Dodatno, mjera daje odgovor na izazove i okviru pregovaračkog Poglavlja 3 koje se odnosi na pravo osnivanja preduzeća i slobodu pružanja usluga u dijelu usaglašavanja nacionalnog zakonodavstva sa Direktivom o uslugama, čime se zapravo obezbjeđuje sloboda pružanja prekograničnih usluga.

Aktivnosti planirane za 2023:

- DP5 - Razvoj i implementacija IT aplikacija za NCTS na nacionalnom nivou; Uspostavljanje funkcionalnog sistema u Upravi za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove kao osnov za uključivanje u SEED+;
- DP6 - Puna implementacija DP6 (ratifikacija DP6 za CEFTA strane: Moldavija i Kosovo); Donošenje Regionalnih disciplina o domaćoj regulativi u skladu sa STO pravilima; Uspostavljanje Jedinствене Kontakt Tačke (JKT) u cilju dalje liberalizacije trgovine uslugama;
- DP7 - okončanje pregovora, ratifikacija i stupanje na snagu.

Aktivnosti planirane za 2024:

- DP5 - Pristupanje CG Konvenciji o zajedničkom tranzitu i Konvenciji o olakšicama u trgovini robom i primjena NCTS na međunarodnom nivou. Uvezivanje i uspostavljanje elektronske razmjene podataka između nacionalnih graničnih organa u okviru SEED+;
- DP6 - Revidiranje obaveza iz Dodatnog protokola 6 u cilju dalje liberalizacije trgovine uslugama; Omogućavanje elektronske razmjene dokumenata između regulatornih tijela proširivanje SEED+ na trgovinu uslugama; Uspostavljanje Jedinstvene Kontakt Tačke (JKT) u cilju dalje liberalizacije trgovine uslugama.

Aktivnosti planirane za 2025:

- DP6 - Uspostavljanje Jedinstvene Kontakt Tačke (JKT) u cilju dalje liberalizacije trgovine uslugama.

Institucije nadležne za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma i Uprava prihoda i carina.

2. Indikator rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Međurezultat (2023)	Ciljna vrijednost (2024)
Povećanje razmjene usluga u CEFTA regionu, CEFTA baze podataka		8%	10%
Unaprijeđena funkcionalnost Jedinstvene Kontakt Tačke (JKT) kroz Implementaciju softverskog rješenja za njeno uspostavljanje	/	Funkcionalni JKT	Funkcionalni JKT

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Implementacija mjera iz DP5 i DP6 uticaće na smanjenje vremena i troškova carinjenja robe i uklanjanje barijera u trgovini uslugama, i samim tim na povećanje konkurentnosti crnogorskih preduzeća (posebno malih i srednjih) na međunarodnim tržištima. Takođe, očekuje se da će se odraziti na unaprijeđenje pozicije Crne Gore u okviru međunarodnih istraživanja za prekograničnu trgovinu.

4. Očekivani troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Sredstva za implementaciju reformske mjere finansiraće se iz Budžeta Crne Gore, kao i kroz podršku EU kroz Instrument pretpristupne podrške (IPA fondovi), ali i kroz različite projekte i programe međunarodnih donatora. S tim u vezi, za realizaciju navedene reformske mjere, za 2023. godinu predviđena su sredstva u iznosu od 211,738.48 EUR, od čega će 108,142.93 EUR biti finansirano iz Centralnog budžeta, dok će se

preostali dio, u iznosu od 103,595.55 EUR finansirati iz EU sredstava. Budžetom Crne Gore su predviđena sredstva koja će biti isplaćena za kontribuciju za članstvo u CEFTA-i u iznosu od 58,142.93 EUR, dok je 50.000,00 EUR predviđeno za regularne aktivnosti koje se odnose na obaveze Crne Gore u okviru predsjedavanja Crne Gore CEFTA-om tokom 2023. godine.

U okviru projekta „Povećanje kapaciteta institucija za harmonizaciju i implementaciju pravne tekovine EU u području konkurentnosti i inovacija“ (IPA/2022/433-729), planirana je trogodišnja podrška za uspostavljanje i operacionalizaciju JKT za usluge (Komponenta 1 projekta). Ukupna vrijednost projekta je 932,360.00 EUR, od čega je jedna trećina sredstava planirana za JKT (310,786.67 EUR), a podrška je dostupna od juna 2022. godine do juna 2025. godine. Takođe, podrška se očekuje i iz drugih međunarodnih izvora, poput GIZ-a, RCC-jem itd.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Mjera će imati pozitivan uticaj na dodatno zapošljavanje, indirektno na smanjenje siromaštva i poštovanje rodne ravnopravnosti. Sve obaveze koje proizilaze iz CEFTA Sporazuma su fokusirane na olakšavanje trgovine, trgovinu uslugama, investicije i transparentnost, kako bi se podstakao socio-ekonomski razvoj kroz razvoj trgovine i podstakle investicije koje vode rastu zaposlenosti.

6. Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu. Mjera će imati pozitivan uticaj na zaštitu životne sredine, uslijed dalje digitalizacije procesa sprovođenja procedura za carinjenje robe, čime se smanjuje nužnost za tradicionalnim sprovođenjem procedura u papirnom formatu.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Odlaganja u implementaciji SEED+ projekta na nivou CEFTA članica	Srednja	Aktivno učešće u CEFTA strukturama u cilju podsticanja aktivnosti na implementaciji SEED+ projekta;
Raspoloživost tehničke-ekspertske pomoći za dodatno osposobljavanje i razvoj administrativnih kapaciteta za implementaciju mjera;	Srednja	Istražiti različite modele obezbjeđivanja tehničke podrške, uključujući učestvovanje i/ili organizovanje donatorskih konferencija i sl.; Organizovati obuke zaposlenih koji trenutno nemaju potrebna znanja i vještine; Identifikovati i izvršiti preraspoređivanje zaposlenih
Nedostatak administrativnih kapaciteta u nadležnoj organizacionoj jedinici Ministarstva ekonomskog razvoja za primjenu CEFTA Dodatnog Protokola 6 i Akcionog plana u skladu sa CRM (Common Regional Market)	Srednja	Angažovanje službenika na privremenoj osnovi

Reformske mjere u odgovoru na Izazov br. 3: Formalizacija ekonomije

Mjere koje daju konkretan odgovor na izazov smanjenja neformalne ekonomije su dio oblasti *Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije*. U tom kontekstu je predložena reformska mjera br. 14 "Jačanje mehanizama za formalizaciju sive ekonomije", koja obuhvata jačanje informacionog sistema Uprave prihoda i carina u cilju efikasnije borbe protiv neformalne ekonomije, kao i plana aktivnosti na borbi protiv sive ekonomije. Takođe, nekoliko mjera koje su objašnjene u odgovoru na Izazov br. 2, su takođe u funkciji davanja odgovora na Izazov br.3. To su naročito mjere: 7, 10, 11. i 12.

Reformska mjera 14: Jačanje mehanizama za formalizaciju sive ekonomije

1.Opis mjere. Dosadašnja implementacija mjera za formalizaciju sive ekonomije, kao i dodatni izazovi u poslednjih nekoliko godina su pokazali da je potreban multisektorski pristup politici suzbijanja sive ekonomije kao izazova koji narušava poslovni ambijent i nepovoljno utiče na ekonomsku aktivnost. Iz tog razloga se realizacija ove mjere, koja se najvećim dijelom nastavlja iz prethodne godine, sastoji iz dvije komponente.

Prva komponenta se odnosi na formalizaciju sive ekonomije kroz usvajanje i implementaciju akcionog plana.

Prema istraživanju koje je sprovedeno među preduzećima i domaćinstvima, siva ekonomija u formalnom sektoru u Crnoj Gori u 2022. godini iznosi 20.6% BDP, što predstavlja smanjenje od 3.9 p.p. u odnosu na 2014. godinu. Osnovni ciljevi istraživanja odnosili su se na: procjenu nivoa neformalne ekonomije, kao i obim i kretanje sive ekonomije u procentu od BDP-a; utvrđivanje šta omogućava održavanje neformalne ekonomije i šta može ublažiti razmjere neformalne ekonomije; identifikovanje glavnih uzroka neformalne ekonomije i razloga zbog kojih se preduzeća okreću tim aktivnostima; utvrđivanje uticaja neformalne ekonomije na konkurentnost u Crnoj Gori; utvrđivanje obima neformalnog zapošljavanja na tržištu rada i dr. Realizacijom ove mjere će se poboljšati dosljednost, neselektivno i efikasno sprovođenje zakona uz efektivan rad i razmjenu podataka svih inspeksijskih službi, kao i jednak tretman svih učesnika u sivoj ekonomiji, što je od ključnog značaja za njeno suzbijanje. U toku je formiranje Radne grupe u cilju izrade novog Akcionog plana za suzbijanje sive ekonomije koja će analizirati rezultate novog programa poreske politike i unijeti ih u sveobuhvatan akcioni plan za borbu protiv neformalne ekonomije i započeti njegovu implementaciju. Takođe, u planu je da se osigura strukturna saradnja između

centralnih i lokalnih vlasti u izradi i implementaciji plana, uključujući i mjere za sprečavanje i podsticaje za formalizaciju neformalne ekonomije. Takođe, kako je priroda posla inspekcija veoma različita i iziskuje postojanje posebnih zakona, realizacijom ove mjere omogućiće se unaprijeđenje koordinaciji inspekcija u cilju efikasnije razmjene podataka kroz sinhronizovano djelovanje svih nadležnih institucija, što može doprinijeti značajnom smanjenju sive ekonomije. Druga komponenta posvećena je uvođenju novog integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima (IRMS).

Projektom reforme poreske administracije, koji se finansira iz kredita Svjetske banke, a sprovodi ga Uprava prihoda i carina (UPCCG) poboljšaće se djelotvornost operativnih funkcija UPCCG i smanjiće se troškovi poreskih obveznika pravnih lica prilikom poštovanja poreskih obaveza. Porast u izmirivanju poreskih obaveza generisaće veći priliv prihoda iz kojih će se obezbjeđivati osnovne usluge za građane. Na ovaj način ostvariće se dodatni doprinos jačanju poreske discipline i shodno tome uticati na smanjivanje prostora za neformalnu ekonomiju. Takođe, projekat će omogućiti upotrebu i korišćenje čistih podataka, analizu rizika, upoređivanje prometa u realnom vremenu sa prijavljenim u poreskim prijavama što će dovesti do smanjenja poreskih utaja, prevara i poreskog jaza. Implementacijom sistema DWH/BI omogućiće se korišćenje u punom kapacitetu sistema za elektronsku fiskalizaciju, upotrebom analize rizika (izdavanje fiktivnih faktura). Implementacijom IRMS stvoriće se uslovi za digitalizaciju poslovnih procesa, elektronske usluge obveznicima bez dolaska na šaltere, gdje će jedan od modula biti namijenjen razmjeni informacija koje se odnose na FATCA i OECD model, kao i na razmjenjivanje informacija i povezivanja sa drugim organima, što će omogućiti otkrivanje poreskih utaja i prijavljivanja stvarno ostvarene dobiti.

Mjera predstavlja odgovor na preporuku 5 sa Ministarskog dijaloga iz maja 2022. godine.

Aktivnosti planirane za 2023:

Komponenta 1:

- Formiranje međuresorne Radne grupe u cilju izrade novog Akcionog plana za suzbijanje sive ekonomije koji će uključivati postojeće i nove mjere sa jasno definisanim aktivnostima nadležnih institucija;
- Donošenje Akcionog plana za suzbijanje sive ekonomije;
- Osnivanje tijela za realizaciju i praćenje aktivnosti preduzetih u cilju suzbijanja sive ekonomije;
- Uvođenje i analiza efekata primjene principa rotacije inspektora (omogućavanje inspektorima koji inače ne vrše nadzor na određenom području daju doprinos smanjenju

sive ekonomije na način da vrše nadzor iz drugog područja - centralnog, južnog i sjevernog).

Komponenta 2:

- Nastavak aktivnosti na realizaciji čišćenja podataka, i njihovo prenošenje na platformu za analitiku podataka (DWH/BI);
- Početak aktivnosti na realizaciji Implementacije Integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima;
- Uspostavljanje platforme za analitiku podataka DWH-BI.

Aktivnosti planirane za 2024:

Komponenta 1:

Implementacija akcionog plana za suzbijanje sive ekonomije;

Komponenta 2:

- Uvođenja novog integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima-IRMS;
- Nabavka preostalog dijela softvera za IRMS. Kontrola migriranih podataka u novi sistem, finalne kontrole kvaliteta kao provjera da su svi učesnici spremni za prelazak na novi sistem.

Aktivnosti planirane za 2025:

Komponenta 1:

- Sprovođenje novog istraživanja o obimu i strukturi sive ekonomije među domaćinstvima i preduzećima, kako bi se utvrdio napredak u odnosu na 2022. godinu;
- Sprovesti promotivnu kampanju radi jačanja svijesti o prednostima bezgotovinskog plaćanja, kako bi se obezbijedila bolja finansijska inkluzija svih slojeva društva;
- Preduzimanje stimulativnih mjera u cilju većeg korišćenja platnih kartica;
- Stvaranje regulatornog okvira u cilju suzbijanja oglašavanja i prodaje robe preko interneta od strane neregistrovanih subjekata.

Komponenta 2:

- Potpuno operativan IT sistem za upravljanje prihodima.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija, Uprava prihoda i carina i ostale institucije koje će biti nosioci aktivnosti u Akcionom planu.

2. Indikator rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2023)	Medjurezultat (2023-2024)	Ciljna vrijednost (2025)
Komponenta 1:			
Smanjenje učešća sive ekonomije u BDP-u	20.6%	-	18.5%
Komponenta 2:			
Procenat tačnosti podataka sa kojima raspolaže UPC prenijetih u DWH/BI	50 %	100% očišćenost podataka	Nesmetano funkcionisanje Platforme za analitiku podataka (DWH/BI)
Stepen operativnosti platforme za analitiku podataka(DWH/BI)	Uspostavljena osnova za platformu	90%	100% Operativna platforma za analitiku podataka (DWH/BI)
Operativan sistem IRMS -integrirani IT sistem za upravljanje prihodima	0	70% operativan sistem upravljanja prihodima	100% operativan sistem upravljanja prihodima

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Smanjenjem učešća neformalne ekonomije kao procenta BDP-a, ostvariće se dugoročan uticaj na konkurentnost. Implementacijom Akcionog plana za suzbijanje sive ekonomije, smanjiće se udio nelojalne konkurencije i podstaći konkurentnija tržišna utakmica. Uvođenje integrisanog informacionog sistema, koji će biti baziran na savremenim poslovnim procesima, predstavljaće osnov za sistemsku analiza rizika u okviru Uprave prihoda i carina. To je ujedno jedan od ključnih mehanizama kontrole poreskih obveznika, prevashodno onih koji posluju u neformalnom sektoru. Na ovaj način konkurencija koja dolazi iz neformalnog sektora i koja direktno ugrožava održivost obveznika koji posluju u legalnim tokovima biće svedena na najmanju moguću mjeru. Navedeno će imati za rezultat povećanje konkurentnosti privrednih subjekata koji legalno posluju i istovremeno povećanje efikasnosti UPC, a što će uticati na povećanje konkurentnosti cijele privrede.

4. Očekivani troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Mjera će ostvariti pozitivan uticaj na budžet, povećanjem prihoda na osnovu efikasnijih kontrola koje će dovesti do povećanja naplate istih. Novčana nadoknada članovima Radne grupe za realizaciju aktivnosti izrade Akcionog plana za suzbijanje sive ekonomije, kao i sredstva za konsultantske usluge i sprovođenje novog istraživanja biće obezbijeđena iz budžeta Crne Gore u iznosu od cca. 150.000eura. Izvor finansiranja je kredit Svjetske banke u iznosu od 18.800.000,00 eura odnosno 12.200,00,00 eura koliko je još preostalo. Kako je evidentno kašnjenje na projektu, potrebno je uraditi rekonstrukciju projekta.

Na osnovu pregovora sa Svjetskom bankom predloženo je da produženje bude 30 mjeseci. Ukupna vrijednost troškova za DWH je 1.759.000 eura. Ukupna vrijednost troškova za IRMS je 8.400.000,00 eura (ukoliko bude restrukturiranja projekta, iznos će biti utrošen 2024. i 2025. godine).

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Smanjenjem nivoa neformalnog sektora kreiraju se uslovi za povećanjem zaposlenih, prevođenje neformalnih tokova u formalne tokove poslovanja. Smanjenjem neprijavljenog rada ostvariće se pozitivan uticaj na zaposlenost, a poboljšanjem rada i radnih uslova u srednjem roku, doći će do smanjenja siromaštva i socijalne jednakosti. Smanjenje neprijavljenog rada tj. smanjenje broja radnika u sivoj ekonomiji i bolje funkcionisanje tržišta rada usljed kvalitetnijeg nadzora i koordiniranog rada više inspekcija. Bolja informisanost javnosti i veća vidljivost rada inspektora na terenu.

6. Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu. Mjera će imati višestruki pozitivan uticaj na životnu sredinu kroz digitalizaciju sprovođenja poslovnih procesa, povećanjem broja inspeksijskih kontrola u raznim segmentima (turizam, šumarstvo, rad, socijalna zaštita i sl.).

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Komponenta 1:		
Nedostatak koordinacije rada na implementaciji planiranih aktivnosti	Visok	Podizanje nivoa svijesti o potrebi zajedničkog djelovanja uz unapređenje poslovanja kroz primjenu inovacija
Komponenta 2:		
Potencijalna mogućnost odlaganja rokova implementacije projekta	Visok	Pravovremeno preduzimanje aktivnosti na rekonstrukciji projekta i kreiranju Akcionog plana
Nedovoljnost administrativnih kapaciteta Uprave prihoda i carina	Srednji	Dotatne obuke u cilju uspješne implementacije mjere

5.2 Analiza prepreka u drugim oblastima (koje nisu obuhvaćene potpoglavljem 5.1.) i sa njima povezanim reformskim mjerama

Izazov br. 1 . Prepreke u podršci zelenoj tranziciji

a. Analiza ključnih prepreka.

Jedan od izazova u daljem razvoju crnogorske ekonomije, koji nije direktno obuhvaćen u potpoglavlju 5.1 se odnosi **na podršku zelenoj tranziciji, prvenstveno kroz zaštitu životne sredine i mitigaciju i adaptaciju efekata klimatskih promjena, kroz povezane aktivnosti u oblastima energetike, saobraćaja i poljoprivrede.**

Potpisivanjem Zelene Agende za Zapadni Balkan, Crna Gora se obavezala na postizanje karbonske neutralnosti do 2050. godine. Usvajanjem Nacionalno utvrđenog doprinosa 3. juna 2021. godine, Crna Gora kao novu ciljnu vrijednost postavlja smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte od 35% do 2030. godine, a u odnosu na 1990. godinu, odnosno smanjenje za 2117 kilotona do 2030. godine. Imajući u vidu globalni i evropski scenario za dostizanje niskokarbonskog razvoja, nužno je raditi na osmišljavanju i sprovođenju reformi kojima se podupiru klimatske ambicije. Jedna od prepreka u zaštiti životne sredine i smanjenju zagađenosti vazduha je proizvodnja Termoelektrane u Pljevljima koja proizvodi oko 50% električne energije u zemlji. Zagađenje vazduha je pored Pljevalja, jedan od problema u Podgorici i Nikšiću. Dodatno, rješavanje crnih ekoloških tačaka, predstavlja jedan od izazova u zaštiti životne sredine, poput crne ekološke tačke – “bazena crvenog mulja” koji se nalaze na teritoriji Glavnog grada Podgorica. Dodatni izazovi, povezani sa uticajem na životnu sredinu, postoje u oblasti transporta i transportnih mreža. Nepostojanje adekvatne fizičke infrastrukture i nedovoljno efikasan sistem međudržavnih prelaza se postavljaju kao ograničavajući faktori privrednog rasta i razvoja. Predugo zadržavanje transportnih sredstava na graničnim prelazima značajno utiče na dinamiku odvijanja saobraćaja, troškove eksploatacije, obim prevoza i stepen iskorištenja transportnih sredstava i predstavlja biznis barijeru koja je prepoznata i od strane Evropske Unije (EU). Situaciju je dodatno usložila pojava pandemije COVID-19, što je i podstaklo kreiranje tzv. „zelenih“ koridora na Zapadnom Balkanu. Regularna vremena zadržavanja vozova u graničnoj zoni kreću se od 30-120 minuta, rade se praktično duple operacije državnih organa u kontroli prelaska vozova državne granice, što upućuje na zaključak o potrebi uspostavljanja jedinstvenih graničnih prelaza. U cilju otklanjanja uočenih prepreka u vidu predugog zadržavanja na graničnim

prelazima, Transportna zajednica Jugoistočne Evrope je pokrenula mjere za olakšavanje međugraničnih prelaza i uspostavljanje jedinstvenih graničnih prelaza.

U izazov poboljšanja životne sredine takođe spada i pitanje unaprijeđenja upravljanja otpadom i prečišćavanje otpadnih voda. Crna Gora još nije napravila prelaz od deponija ka cirkularnoj ekonomiji, što je jedan od problema u sistemu upravljanja otpadom. Još uvijek nije usvojen Zakon o upravljanju otpadom koji je shodno nacionalnim okolnostima u najvećoj mjeri usklađen sa EU legislativom. Shodno Izvještaju o realizaciji Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za 2017. godinu, konstatovano je da je oko 10% od ukupne količine komunalnog otpada ponovo upotrijebljeno ili reciklirano. U cilju smanjenja emisija gasova s efektom staklene bašte iz otpada, te smanjenja generisanja otpada, potrebno je raditi na zamjeni korišćenja biotičkih i novih sintetičkih materija recikliranim otpadom i preduzimati korake ka korišćenju otpada kao resursa. U kontekstu uvođenja E-mobilnosti infrastruktura je djelimično razvijena i ne čini cjelinu, jer nema dovoljno dodatnih javnih mjesta za punjenje električnih vozila. Integracija korišćenja obnovljivih izvora energije u svrhe E-mobilnosti doprinijela bi dekarbonizaciji uz najniži trošak. Sektor turizma, kao najveći kontributor ekonomskom razvoju u Crnoj Gori, značajan je potrošač prirodnih materijala i proizvođač karbonskog otiska, direktno ili indirektno kroz usluge smještaja, prevoza, hrane i pića. Izazovi održivog iskorišćavanja prirodnih resursa, trebaju biti prevaziđeni kroz proizvodnju visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Povećanje kapaciteta u poljoprivrednoj proizvodnji, razvoj ekološke poljoprivrede, lokalnih i regionalnih brendova, su među strateškim prioritetima u zemlji.

Takođe, proces zelene tranzicije i zaštita životne sredine zavise i od daljih reformi energetskeg tržišta u smislu daljeg povećanja proizvodnje i korišćenja obnovljivih izvora energije. Crnu Goru karakteriše visoka amortizovanost postojeće energetske infrastrukture i potreba njene ubrzane revitalizacije i tehnološke modernizacije uz potrebno poboljšanje efikasnosti i pouzdanosti snadbijevanja električnom energijom. Dodatno, u izazove u oblasti energetike koji imaju uticaja na životnu sredinu, prema Strategiji razvoja energetike do 2030. godine, spadaju nedovoljna razvijenost institucionalnog okvira za energetske efikasnost, nekontrolisana upotreba biomase: nekontrolisana sječa šuma, neefikasno korišćenje biomase za pripremu sanitarne tople vode i zagrijavanje prostorija, neiskorišćene mogućnosti upotrebe biomase za proizvodnju drvnog goriva, ili biomase za daljinsko grijanje. Takođe, izazov je trend gradnje zgrada sa neadekvatnim energetske karakteristikama; odsustvo energetskeg menadžmenta u javnom sektoru (na državnom i lokalnom nivou) i kod velikih potrošača energije.

b. Reformske mjere

Reformske mjere u odgovoru na izazov 1: Prepreke u podršci zelenoj tranziciji

U odgovoru na **izazov vezan za zelenu tranziciju, odnosno bolju zaštitu životne sredine i klimatske promjene**, u PER-u za 2023, predložene su mjere: *“Održivi zeleni turizam”*, *“Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu”* u oblasti Zelena tranzicija i mjera: *“Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti”*. U oblasti *Reforme energetskog tržišta*, to je mjera *“Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti”*, u oblasti *„Poljoprivreda, Industrija i Usluge“*, dok je u oblasti *Reforme transportnog tržišta* predložena mjera izgradnje zajedničkih graničnih prelaza u okviru Berlinskog procesa.

U odgovoru na izazov bolje zaštite životne sredine i klimatskih promjena, uključujući i sektore saobraćaja, energetike i turizma, PER uključuje nastavak pojedinih reformskih mjera iz prethodne godine. Budući da je sektor turizma jedan od proizvođača karbonskog otiska, nastavljena je implementacija prioritetne reformske mjere koja podrazumijeva razvoj održivog zelenog turizma. Takođe, održivo iskorišćavanje prirodnih resursa, sa posebnim osvrtom na proizvodnju visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda koristeći inovativne i tradicionalne metode proizvodnje je u funkciji zaštite životne sredine i zelene tranzicije, zbog čega se predlaže nastavak mjere investicija usmjerenih ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja. Imajući u vidu nedovoljno razvijen institucionalni okvir za energetske efikasnosti i nužnost izgradnje i rekonstrukcije objekata na bazi principa energetske efikasnosti, predložen je nastavak mjere finansijske podrške domaćinstvima u cilju dalje primjene mjera energetske efikasnosti u domaćinstvima. Takođe se nastavlja i implementacija mjere za smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu, radi unaprijeđenja upravljanja otpadom. Takođe, u cilju poboljšanja transportne infrastrukture i njenog doprinosa jednostavnijoj saradnji u regionu, predložena je mjera unaprijeđenja međugraničnih prelaza-otvaranje zajedničke željezničke granične stanice Bijelo Polje.

Reformska mjera 15: Održivi zeleni turizam

1. Opis mjere. Mjera se odnosi na efikasnije i kvalitetnije uspostavljanje održive komponente (zelena tranzicija i cirkularna ekonomija) uz unaprijeđenje ponude ugostiteljskih objekata i usluga, odnosno pospješivanje razvoja diverzifikovanog turističkog proizvoda, prije svega na Sjeveru Crne Gore. Time će doprinijeti i produženju turističke sezone. Mjera se sprovodi uz

poštovanje ciljeva održivog razvoja do 2030. godine. Ona se odnosi na raznolikost Crne Gore po pitanju prirodnih, socio-kulturoloških, istorijskih i etničkih karakteristika i predstavlja snažnu osnovu za razvijanje specifičnih i jedinstvenih vidova turističke ponude. Mjera je komplementarna sa glavnim prioritetima Vlade i daje odgovor na identifikovani izazov zelene tranzicije. Odvija se uz poštovanje principa održivosti i usklađena je sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja do 2030. godine i UN Agendom za održivi razvoj do 2030. godine, kao i, EU Green Deal. U funkciji je implementacije Strategije razvoja turizma Crne Gore 2022-2025.godina, Nacionalne strategije zapošljavanja 2021-2025, kao i Strategije pametne specijalizacije Crne Gore 2019-2024 („Održivi i zdravstveni turizam“). Takođe, stvara uslove za ravnomjernu turističku ponudu sa regionalnog aspekta, omogućava povećanje broja novo-otvorenih radnih mjesta (povećanje broja zaposlenih žena i mladih – porodični biznisi) i smanjenje migracija iz Sjevernog ka Primorskom regionu uz podizanje nivoa životnog standarda stanovništva.

Mjera je prenijeta iz prethodnih godina, jer je prvo, postepenog implementacionog karaktera i drugo, na njenu realizaciju su, u značajnoj mjeri, negativno uticale krize izazvane pandemijom COVID-19 i raznim dešavanjima u Ukrajini. Imajući u vidu navedeno, kao i osnovnu funkciju Mjere - da pospješuje održivi razvoj turističkog proizvoda sa akcentom na Sjever Crne Gore, ocijenjeno je potrebnim da se Mjera prenese iz prethodnog perioda. Ovo tim prije, jer je mjera i dalje komplementarna sa glavnim prioritetima Vlade i daje odgovor na jedan od identifikovanih ključnih strukturnih izazova – well-being ekonomija.

a) Aktivnosti planirane za 2023:

- *Razvoj “zelenih” vrsta smještajnih kapaciteta*

Stimulisanje (sufinansiranje) dekarbonizacije i uvođenja novih ekološki prihvatljivih tehnologija u ugostiteljskim objektima / na prostorima (kao što su: plaže, NP i ostala zaštićena područja...), kroz povoljne namjenske kreditne linije/sredstva iz EU fondova - podrška zelenim investicijama: za izgradnju/ rekonstrukciju / adaptaciju / opremanje hotelskih i drugih smještajnih objekata kojima se obezbjeđuje: uvođenje novih ekološki prihvatljivih tehnologija i standarda (emisioni standardi koji podrazumjevaju: povećanja energetske efikasnosti, upotrebe obnovljivih izvora energije, toplifikacije, ograničenja upotrebe fosilnih goriva, povećanja zelenih površina, efikasnijeg korišćenja resursa (cirkularna ekonomija) i dr.; kao i implementacija ambijentalnih standarda u cilju očuvanja prirodnih, predionih i kulturnih vrijednosti područja).

- *Diverzifikacija turističkog proizvoda*

Implementacija posticajnih mjera i realizacija projektnih aktivnosti iz akcionih planova iz programa razvoja ruralnog, kulturnog, zdravstvenog, nautičkog, sportskog i manifestacionog turizma:

- inovativni projekti u ruralnom turizmu, tematske/edukativne staze uz umrežavanje sa panoramskim /pješačkim /biciklističkim /planinskim rutama, sa manje poznatim turističkim atrakcijama i sl.,
- turistička valorizacija kulturno-istorijskog nasleđa,
- razvoj inovativnih modela zdravstvenog turizma,
- plavi rast,
- turistička valorizacija prirodnog bogatstva – proširenje asortimana ponude, kako u primorskim tako i ostalim opštinama u Crnoj Gori,
- događanja, festivali....

b) Aktivnosti planirane za 2024. i 2025. će predstavljati nastavak aktivnosti iz 2023. godine koje će se odvijati u planiranom ili korigovanom intenzitetu u zavisnosti od okolnosti prouzrokovanih, eventualnim neizvjesnim zdravstveno-epidemiološkim uslovima, kao i u zavisnosti od finansijskih mogućnosti pružaoaca usluga s obzirom na ekonomsku situaciju uzrokovanu ratom u Ukrajini.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2019. godina)	Medjurezultat (2023. godina)	Ciljna vrijednost (2024. ciljna)
Broj ugostiteljskih objekata/usluga koji primjenjuju zelenu praksu	14	20	25
% povećanja broja noćenja u Sjevernom regionu Crne Gore	315.815 noćenja	3-5%	3-5%
Ukupan doprinos turizma BDP-u	31%	20%	25%

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Mjera je u funkciji podizanja nivoa konkurentnosti turističkog proizvoda Crne Gore, uz doprinos promociji održivog i inkluzivnog ekonomskog rasta, kao i potpunijem i produktivnijem zaposlenju i adekvatnim radnim mjestom za sve. Mjerom se utiče na smanjenje sezonalnosti u poslovanju turističke privrede; na smanjenje regionalnog disbalansa; na poboljšanje iskustva turista implementacijom inovativnih rješenja i savremenih tehnologija u ponudi. Ona utiče na unaprijeđenje upravljanja destinacijom i osnaživanje javno-privatnog partnerstva i poboljšanje životnog standarda stanovništva. Takođe doprinosi unapređenju kvaliteta crnogorskog turističkog proizvoda, prvenstveno na sjeveru Crne Gore, koji će biti konkurentniji u odnosu na turističke destinacije sa sličnom ponudom, shodno čemu se očekuje i rast učešća turizma u BDP i do 25% u 2025. godini.

4. Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Mjera će se sufinansirati od strane Ministarstva iz sredstava Budžeta namijenjenih za jačanje turističkog tržišta, kroz mjere podsticaja u oblasti turizma, tj. za sufinansiranje projekata koji su u funkciji podizanja kvaliteta usluge, implementaciji inovativnih rješenja u razvoju turističkih proizvoda. Takođe, iz budžetskih sredstava Ministarstva će se finansirati projektne aktivnosti u skladu sa akcionim planovima razvoja posebnih oblika turizma: ruralni, kulturni, zdravstveni. Osim navedenog, izvori finansiranja su poslovne banke, kroz obezbjeđenje povoljnih namjenskih kredita, zatim EU, kao i drugi ino-fondovi.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost, pristup zdravstvenoj zaštiti. Implementacija projektnih aktivnosti u okviru mjere će doprinijeti povećanju ukupnog broja zaposlenih, a s obzirom da u sektoru turizma ženska populacija čini najveći dio zaposlenih, doprinosi se i ekonomskom jačanju žena, što sve u krajnjem doprinosi i smanjenju siromaštva. Takođe, pozitivan efekat implementacije Mjere ogleda se i u smanjivanju migratornih kretanja na relaciji Sjever-Jug i povećanju broja mladih koji ostaju na seoskom području, kao i u pravcu stvaranju optimalnijih uslova za rad.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Aktivnosti u okviru mjere sprovode se uz poštovanje principa i standarda održivosti (sa ekonomskog, ekološkog, kulturnog i socijalnog aspekta) kako bi se obezbijedilo optimalno korišćenje resursa životne sredine koji je ključni element održivog turističkog razvoja. Na taj način obezbjeđuju se preduslovi da se implementacija aktivnosti u okviru mjere odvija uz minimalni negativni uticaj na životnu sredinu / klimatske promjene. S druge strane, turistička valorizacija prirodnog potencijala, kao i kulturno-istorijskog nasleđa doprinosi njihovoj revitalizaciji, efikasnijoj zaštiti i boljoj očuvanosti.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Uticaj kriznih situacija (neizvjesne epidemiološko – zdravstvene okolnosti, ratna dešavanja – ekonomsko-finansijska neizvjesnost, politička nestabilnost u zemlji)	Velika	- Unaprijeđenje zdravstvenog i sigurnog ambijenta u turističkom poslovanju - uvođenje, razvijanje i primjena novih zdravstvenih i sanitarno-higijenskih standarda/uslova/mjera u pružanju turističkih usluga; - značajnija finansijska podrška / sufinansiranje projekata od strane Vlade, IRF-a, EU fondova...

Neizvršavanje aktivnosti prema planu uzrokovano provođenjem tenderskih postupaka	Srednja	Detaljno razrađivanje projektnih zadataka uz pružanje logistike (okrugli stolovi, obuke, paneli...) u pripremanju tenderske dokumentacije
Nekoordinacija/neefikasnost rada na implementaciji projektnih aktivnosti	Srednja	Podizanje nivoa svijesti o potrebi zajedničkog djelovanja uz unaprijeđenje poslovanja kroz primjenu inovacija i digitalizacije
Nedostatak ljudskih resursa	Srednja	Razvoj novih standarda obrazovanja, kompetencija, vještina, unaprijeđenje stručno/dualnog obrazovanje, cjeloživotno učenje

Reformska mjera 16: Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja

1. Opis mjere. Cilj ove reformske mjere je obezbjeđivanje stabilnog dohotka poljoprivrednih proizvođača, te održivo iskorišćavanje prirodnih resursa, sa posebnim osvrtom na proizvodnju visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda koristeći inovativne i tradicionalne metode proizvodnje. Ova mjera se sprovodi u kontinuitetu, odnosno prenosi se iz prethodne godine i dodatno proširuje, budući da je za realizaciju većine investicija potreban duži period. Reformska mjera je usklađena sa obavezama preuzetim potpisivanjem Zelene agende za Zapadni Balkan, poglavlje "Održiva poljoprivreda i proizvodnja hrane". Ona se vezuje za realizaciju IPARD II programa i proširena je za potencijalne investicije iz IPARD III programa. Realizacija prethodno raspisanih javnih poziva po IPARD II programu se i dalje odvija, ali u nešto sporijem tempu budući da je usled epidemija COVID-19 i dešavanja u Ukrajini došlo do poremećaja na tržištu i rasta cijena građevinskog materijala, mehanizacije, opreme i usluga. Poremećaj na tržištu je imao najveći uticaj na proizvodnju hrane i dohodak poljoprivrednika je rast cijene inputa (stočna hrana, sjeme, sadnice, vještačko đubrivo i pesticide). Mjerom se nastoji ispuniti SDGs: 2 , 9 i 15.

Mjera se sastoji iz dvije komponente:

Komponenta I - IPARD II—Ovom komponentom se podržava razvoj primarne proizvodnje (podizanje novih zasada, nabavku specijalizovane mehanizacije (uključujući traktore), izgradnja i rekonstrukcija objekata, investicija u obnovljive izvore energije, uvođenje novih tehnologija i inovacija te otvaranja novih tržišnih mogućnosti), sektor prerade poljoprivrednih i proizvoda ribarstva (nabavka opreme za preradu i novih tehnologija, izgradnja i rekonstrukcija objekata za preradu poljoprivrednih i proizvoda ribarstva sa ciljem unaprijeđenja standarda bezbjednosti hrane, kroz postepeno usklađivanje sa EU standardima kvaliteta, te investicija koje za cilj imaju smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu) i diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti.

Komponenta II - IPARD III—Ovom komponentom se pored investicija i aktivnosti iz komponente IPARD II podržavaju investicije u ruralnu infrastrukturu (putevi, upravljanje vodama, upravljanje otpadom, snadbijevanje energijom i savremene tehnologije), kao i agro-ekološka plaćanja.

Aktivnosti planirane za 2023:

Realizacija/isplata ugovorenih projekata iz IPARD II programa (komponenta I). Akreditovanje mjera koje će se sprovesti kroz IPARD III program, kao i raspisivanje javnih poziva i ugovaranje projekata iz komponente II.

Aktivnosti planirane za 2024:

Objavljivanje javnih poziva i realizacija investicija koje se odnose na mjere: Investicije u fizički kapital na poljoprivrednim gazdinstvima, Investicije u fizički kapital za preradu i marketing poljoprivrednih i proizvoda ribarstva, Diverzifikacija poljoprivrednih gazdinstava i razvoj poslovanja i Agro-ekološke-klimatske mjere.

Aktivnosti planirane za 2025:

U 2025.godini se ponavljaju aktivnosti iz 2024. i na to dodaju investicije u ruralnu javnu infrastrukturu.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Medjurezultat (2023)	Ciljna vrijednost (2025)
Vrijednost realizovanih investicija kroz IPARD program ²⁹ (u eurima)	10.000.000	15.000.000	15.000.000
Broj realizovanih infrastrukturnih projekata kroz IPARD program	0	0	5
Broj gazdinstava aktivno uključenih u Agro-ekološke-klimatske mjere kroz IPARD program	0	0	200

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Bolje snadbijevanje prerađivačkog sektora domaćom sirovinom, te omogućavanje prerade na poljoprivrednim gazdinstvima će doprinijeti povećanju dodate vrijednosti u proizvodnji/preradi, smanjenju uvozne zavisnosti i većoj konkurentnosti domaćih proizvoda. Proizvodnjom tradicionalnih proizvoda na poljoprivrednim gazdinstvima daje se mogućnost razvoja kratkih lanaca snadbijevanja, koji će za rezultat imati bolju kontrolu bezbjednosti hrane, smanjenje sivog tržišta i naravno dodatne prihode za same proizvođače. Sve većim stepenom korišćenja novih tehnologija nastoji se približiti proizvođače tržištu, a u velikoj mjeri i samo potrošaču. Dodatno podrškom ruralnoj infrastrukturi tržište se približava ruralnim sredinama, kroz bolju infrastrukturu konekciju i olakšan promet roba i usluga.

²⁹ Sa realizacijom IPARD programa početo je 2018. godine.

4. Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Ukupan planirani iznos podrške za 2023. godinu iznosi 15,3 milion eura, od čega 11,4 miliona je iz IPA sredstava i nacionalne kontribucije 3,8 miliona eura. Ukupan planirani iznos podrške za 2024. godinu iznosi 15 milion eura, od čega 11,3 miliona je iz IPA sredstava, i nacionalne kontribucije 3,7 miliona eura. Ukupan planirani iznos podrške za 2025. godinu iznosi 13,6 miliona eura, od čega 10,2 miliona je iz IPA sredstava nacionalne kontribucije 3,4 miliona eura. Za realizaciju ove mjere predviđeno je i učešće privatnog sektora, koje iznosi 50% od ukupne investicije. Sredstva planirana u 2023. odnose se na fondof IPARD II programa (komponenta I), dok se sredstva IPARD III programa (komponenta II) odnose na budžetsku 2024. i 2025. godinu. Sredstva se dodjeljuju krajnjim korisnicima u vidu subvencija.

5. Očekivani uticaj na društvene ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Fokusiranom podrškom na ruralna područja i mlade preduzetnike utiče se na zaustavljanje depopulacije ovog područja, te stvaranje novih poslovnih prilika kroz turizam, preradu i prodaju proizvoda na samom gazdinstvu. Socijalni rezultat mjere ogleda se kroz podsticaj ženama i mladima, kroz ocjenjivanje projekata i dodjeljivanjem većeg broja bodova projektima čiji su oni nosioci. U cilju ravnomjernog razvoja svih područja u zemlji, dodatna podrška je opredijeljena za investicije koje su locirane na područjima iznad 600 metara nadmorske visine, čime se stavlja dodatni akcenat razvoju sjevera države i manje razvijene opštine. COVID 19 pandemije je u jednom dijelu čak i pozitivno uticala na marketing poljoprivrednih proizvodakoristeći nove tehnologije (društvene mreže, razne online platform) da poljoprivrednici svoje proizvode učine dostupnijim turistima i domaćim potrošačima, što ima uticaj na povećanje dohotka i smanjenje siromaštva.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Predviđeno je da podršku mogu ostvariti samo oni korisnici čija investicija najkasnije u trenutku isplate ispunjava EU standarde u dijelu zaštite životne sredine, dok cjelokupno gazdinstvo odnosno preduzeće mora ispunjavati nacionalne standarde u dijelu zaštite životne sredine. Same mjere promovišu zaštitu životne sredine na način što one aplikacije koje se odnose ili u svom sastavu imaju investicije u dijelu upravljanja otpadom boduju sa dodatnih 10 bodova prilikom rangiranja, odnosno dio investicije koji se odnosi na upravljanje otpadom ostvaruje dodatnih 10% bespovratne podrške. Namjera je da se kroz podršku da doprinos razvoja održivih praksi upravljanju zemljištem, kroz organsku poljoprivredu i druge agro-ekološke prakse. Kroz reformsku mjeru se takođe podržavaju investicije koje se odnose na mitigaciju klimatskih promjena.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Problem pretfinansiranja	Visoki	Nakon izrade analize opravdanosti angažovanja posebne linije/više linija finansiranja za IPARD korisnike, crnogorske vlasti zajednički analiziraju odgovarajući model mehanizma pretfinansiranja za realizaciju IPARD investicija. Budući da je ideja o mehanizmu još u ranoj fazi i da se aktivnosti moraju dodatno usaglasiti između institucija, odgovarajuće mjere će biti razvijene tokom 1. kvartala 2023. godine. Aktivnosti na stvaranju pozitivnog ambijenta sa komercijalnim Bankama u cilju finansiranja sektora poljoprivrede po što povoljnijim uslovima.
Fluktuacije cijena	Visoki	Usled Covid 19 pandemije i dešavanja u Ukrajini, primjetne su značajne oscilacije cijena građevinskog material, usluga, opreme i mehanizacije, što sve zajedno stvara nepovoljan ambijent za investiranje i pored odobrenih/ugovorenih zahtjeva za podršku.
Administrativne barijere	Srednji	Za potrebe realizacije ovih mjera Vlada Crne Gore je usvojila informaciju i donijela zaključak da na svim nivoima administracije prednost ima dokumentacija koja je neophodna za ostvarivanje podrške po IPARD II Programu. Sa ovom praksom će se nastaviti u narednom periodu.
Neizvjesnost povraćaja kreditnih sredstava	Srednji	Smanjenje platežne moći stanovništva može dovesti do slabije realizacije poljoprivrednih proizvoda na tržištu, što kao posledicu može imati kašnjenje u povraćaju kreditnih sredstava. Povećanje cijene imputa, neminovno će dovesti do povećanja cijene finalnog proizvoda što može zbog relativno malog obima proizvodnje dovesti domaće proizvode u nepovljudnu poziciju kod kupaca prosječne platežne moći.

U odgovoru na izazov zelene tranzicije, odnosno zaštite životne sredine i klimatskih promjena, predložena je jedna reformska mjera u oblasti *“Reforme energetskeg tržišta.”*

Reformska mjera 17: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti

1. Opis mjere. Cilj mjere je postizanje ušteda u potrošnji energije u sektoru domaćinstava i unapređenju uslova stanovanja, uz istovremnu zaštitu životne sredine. Mjera predstavlja obezbjeđivanje beskamatnih kredita domaćinstvima za kupovinu i ugradnju: visokoefikasnih sistema za grijanje i hlađenje, fasadne termoizolacije stambenog objekta i energetske efikasne fasadne stolarije. Reformska mjera će se realizovati pod nazivom Program „Energetski efikasan dom“ (Program). Usklađena je sa Energetskom politikom Crne Gore do 2030. godine, Strategijom

razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine i Strategijom pametne specijalizacije Crne Gore za period 2019-2024. godina. Ova mjera će doprinijeti sprovođenju »Evropskog zelenog sporazuma«, postizanju ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija i Zelenoj agendi za Zapadni Balkan, jer ista povećava građanima pristup održivoj i modernoj energiji, obezbjeđuje održivi oblik potrošnje i proizvodnje energije i efikasno korišćenje prirodnih resursa i utiče na smanjenje energetske siromaštva. Takođe, mjera će doprinijeti i ostvarivanju utvrđenih ciljeva iz oblasti energetske efikasnosti i obnovljive energije i ispunjenju obaveza Crne Gore u procesu pristupanja EU. U prethodnim godinama uspješno su realizovane sve aktivnosti predviđene ovom mjerom. Ministarstvo kapitalnih investicija je uspješno realizovalo sve aktivnosti koje su i planirane u okviru mjere za 2022. godinu, a koje podrazumijevaju sprovođenje procedure izbora banaka partnera na programu, sprovođenje tenderske procedure izbora kvalifikovanih kompanija, tj. izvođača radova, realizacija dva javna poziva namijenjena domaćinstvima, nakon čega je uslijedila implementacija mjera energetske efikasnosti u domaćinstvima, a koje su predviđene ovom mjerom. U okviru prethodno navedena dva poziva, 170 građana je dostavilo traženu dokumentaciju. Prema preliminarnim podacima, partnerske banke su odobrile 107 beskamatnih kredita, a mjere energetske efikasnosti su sve implementirane u domaćinstvima planiranom dinamikom.

a) Aktivnosti planirane za 2023: Sprovođenje postupka javnog nadmetanja za izbor banaka–davalaca kredita domaćinstvima za primjenu mjera energetske efikasnosti u novoj fiskalnoj godini, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; sprovođenje postupka javnog nadmetanja za izbor kompanija – isporučilaca i instalatera sistema, opreme i materijala za primjenu mjera energetske efikasnosti, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; isporuka i instaliranje sistema čija je kupovina i ugradnja omogućena u okviru Programa (sistema za grijanje na moderne oblike biomase (pelet, briket), sistema za grijanje i hlađenje sa visokoefikasnim toplotnim pumpama, kao i isporuka i ugradnja fasadne termoizolacije i energetske efikasne fasadne stolarije na stambenim objektima domaćinstava, od strane izabranih kompanija; uplaćivanje sredstava u visini odobrenih kredita na račun izabranih kompanija, od strane izabranih banaka; uplaćivanje sredstava za kamatu na kredit bankama - partnerima u Programu, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; otplata beskamatnih kredita u mjesečnim ratama, od strane korisnika kredita –domaćinstava koja učestvuju u Programu.

b) Aktivnosti planirane za 2024. Sprovođenje istih aktivnosti kao u 2023. godini, u okviru novog ciklusa Programa za fiskalnu 2024.

c) Aktivnosti planirane za 2025. Sprovođenje istih aktivnosti kao u 2023. i 2024. godini, u okviru novog ciklusa Programa »Energetski efikasan dom«.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo kapitalnih investicija

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2021. godina)	Međurezultat (2023. godina)	Ciljna vrijednost (ciljna 2025. godina)
Ukupna ostvarena ušteda energije u okviru Programa „Energetski efikasan dom“	1,2 GWh u jednoj godini	1,4 GWh u jednoj godini	4,2 GWh
Broj podržanih domaćinstava u okviru Programa „Energetski efikasan dom“	136	150	400

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Prethodno navedeno će za rezultat imati pozitivni uticaj na ukupni elektroenergetski bilans Crne Gore i povećanu mogućnost izvoza električne energije. Takođe se očekuje da će mjera dati značajan doprinos razvoju tržišta materijala i proizvoda koji doprinose povećanju energetske efikasnosti.

4. Očekivani trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Ukupan planirani iznos podrške na godišnjem nivou za 2023, 2024, i 2025. godinu iznosi 0,15 miliona eura iz budžeta Crne Gore, koji će biti namijenjen za plaćanje kamate na kredite za domaćinstva, u cilju primjene mjera energetske efikasnosti. Na osnovu sredstava opredijeljenih za plaćanje kamata, očekuje se da će banke, partneri u Programu, odobriti 0.9 miliona eura na godišnjem nivou, za kredite domaćinstvima, korisnicima Programa. Ukupan nivo investicija koji se očekuje u posmatranom trogodišnjem periodu je 2.7 miliona eura. U narednom periodu biće razmotrena mogućnost obezbjeđivanja sredstava ili dijela sredstava za realizaciju mjere iz drugih izvora finansiranja (EU, IFI, donatori i dr.). Ova mjera se u okviru PER-a prvi put sprovodila u 2021. godini.

5. Očekivani uticaj na društvene ishode, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Očekuje se pozitivni uticaj mjere na zapošljavanje u kompanijama koje se bave isporukom i ugradnjom sistema, opreme i materijala za primjenu mjera energetske efikasnosti. Takođe, očekuje se i višestruki uticaj na smanjenje siromaštva i to kroz smanjenje troškova za energiju utrošenu u domaćinstvima i veće mogućnosti zapošljavanja. Pored toga, mjera bi trebalo da doprinese i poboljšanju uslova stanovanja i očuvanju zdravlja stanovništva. Sa aspekta zapošljavanja, mjera će naročito pozitivno uticati u kratkoročnom i srednjoročnom periodu, dok će u pogledu smanjenja siromaštva i očuvanja zdravlja imati pozitivni uticaj u dugoročnom periodu. U pogledu rodne ravnopravnosti, mjera će pozitivno uticati na žene, pogotovu u domaćinstvima na sjeveru, kao i na muškarce.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Planirane aktivnosti će pozitivno uticati na povećanje energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije, smanjenje

emisija sa efektom staklene bašte i negativnog uticaja na klimatske promjene i životnu sredinu. Mjera će doprinijeti efikasnijoj energetske tranziciji, ostvarivanju ciljeva postavljenih »Evropskim zelenim sporazumom« i Zelenom agendom za Zapadni Balkan, kao i ispunjavanju međunarodnih obaveza Crne Gore.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Smanjena zainteresovanost banaka za odobravanje kredita domaćinstvima u okviru Programa, usljed aktuelne ekonomske i energetske krize	Niska	Istražiti mogućnost obezbjeđenja sredstava iz drugih izvora za podršku realizaciji Programa.
Smanjeno interesovanje građana za implementaciju mjera energetske efikasnosti u okviru predmetne mjere, zbog povećanja cijena energenata, kao i građevinskog materijala i usluga u ovom sektoru.	Visoka	Istražiti mogućnost obezbjeđivanja dodatnih subvencija domaćinstvima za učešće u ovom Programu.

Jedna od reformskih mjera u odgovoru na izazov bolje zaštite životne sredine se odnosi na oblast "Zelena tranzicija".

Reformska mjera 18: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu

1.Opis mjere. Kao jedan od najvećih izazova za zatvaranje Poglavlja 27 – Životna sredina i klimatske promjene za pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji, identifikovano je sistemsko rješavanje upravljanja i tretmana otpada. Iako su statistički podaci o platičnom otpadu i reciklaži relativno ograničeni, shodno Izvještaju o realizaciji Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za 2017. godinu, konstatovano je da je oko 10% od ukupne količine komunalnog otpada ponovo upotrijebljeno ili reciklirano, a 2020. godine reciklirano je oko 14% od ukupne količine komunalnog otpada. S tim u vezi, u toku je izrada Zakona o upravljanju otpadom kojim je, u skladu sa Programom pristupanja Crne Gore (PPCG) Evropskoj uniji za period 2021-2023, planirano prenošenje pravne tekovine EU u ovoj oblasti. Cilj ove mjere je smanjenje korišćenja plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu, kao i podsticanje prelaska ka cirkularnoj ekonomiji kroz uključivanje inovativnih i održivih poslovnih modela, proizvoda i materijala. Donošenjem zakona o upravljanju otpadom (predviđeno za II kvartal 2023.) se stvaraju preduslovi za definisanje načina realizacije završnih mjerila u toj oblasti u okviru Poglavlja 27. Mjera je prenijeta iz prethodne godine kako bi se stvorili preduslovi i podigla svijest o ovoj oblasti prije donošenja i stupanja na snagu Zakona o upravljanju otpadom. Pri tome su aktivnosti planirane za

2022.godinu pomjerene za 2023. U prošloj godini izmjenama i dopunama Zakona o akcizama uvedene su akcize za lagane plastične kese i neke od plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu, rađeno je na kampanji za podizanje svijesti javnosti o ovoj temi, Predlog zakona o upravljanju otpadom je u fazi dostavljanja na mišljenje EK, rađeno je na utvrđivanju metodologije za obračun plastike u moru, kao i na aktivnostima o uvođenju ovog koncepta u javnoj upravi. Mjera je usklađena sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja do 2030, Nacionalnom strategijom cirkularne tranzicije do 2030. sa Akcionim planom 2023-2024., Zelenim dogovorom i Zelenom agendom za Zapadni Balkan i direktno doprinosi realizaciji UN Agende za održivi razvoj do 2030. (SDGs 12, ali i SDGs: indirektno 11 i 14). Ova mjera uključuje djelovanje svih aktera u vrijednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu, od proizvođača, dizajnera, preko robnih marki i trgovaca, do subjekata koji se bave recikliranjem i u krajnjem potrošača.

a) Aktivnosti planirane za 2023:

Proširenje obuhvata akciza za plastične proizvode za jednokratnu upotrebu kroz izmjene Zakona o akcizama: Ministarstvo finansija; Usvajanje i dosljedna primjena Zakona o upravljanju otpadom (predviđeno je donošenje ovog zakona za II kvartal 2023, izrada podzakonskih akata): Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Uvođenje koncepta smanjenja upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu u javnoj upravi: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma i Kancelarija za održivi razvoj, Generalni sekretarijat Vlade; Realizacija kampanje za informisanje javnosti i podizanje svijesti svih aktera u vrijednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom štetnom negativnom uticaju na životnu sredinu: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma i Kancelarija za održivi razvoj, Generalni sekretarijat Vlade; Izrada podzakonskog akta koja će definisati metodologiju za utvrđivanje količina otpada za koje su utvrđeni ciljevi Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Donijeti podzakonski akt koji detaljnije definiše uspostavljanje proširene odgovornosti proizvođača: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Podsticati cirkularnu tranziciju kroz programe podrške namijenjene privredi: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma.

b) Aktivnosti planirane za 2024:

Realizacija kampanje za informisanje javnosti i podizanje svijesti svih aktera u vrijednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom štetnom negativnom uticaju na životnu sredinu i za produženu odgovornost proizvođača: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Edukativne obuke svih aktera u vrijednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu, od proizvođača, dizajnera, preko robnih marki i trgovaca, do subjekata koji se bave recikliranjem i u krajnjem potrošača: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma;

Procjena kapaciteta, edukacija i eventualno proširenje kapaciteta nadležnih inspeksijskih službi: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Uspostavljanje mehanizma kontrole za primjenu Zakona u dijelu koji se odnosi na produženu odgovornost proizvođača: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Sprovođenje mjera za uvođenje koncepta smanjenja upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu u javnoj upravi: Kancelarija za održivi razvoj/GSV.

c) Aktivnosti planirane za 2025:

Realizacija kampanje za informisanje javnosti i podizanje svijesti svih aktera u vrijednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom štetnom negativnom uticaju na životnu sredinu i proširenu odgovornost: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma. Dosljedna implementacija kaznene politike na terenu uz primjenu zakonskih rješenja, praćena inspeksijskim nadzorom: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2021)	Medjurezultat (2027)	Ciljna vrijednost (2030)
Smanjenje proizvodnje i potrošnje laganih plastičnih kesa za nošenje po komadu po stanovniku	600-700	300	40
Povećanje stope recikliranja	14, 354%	20%	50%

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Smanjenje upotrebe plastičnih kesa doprinosi čistijoj i zdravijoj okolini, odnosno zelenoj tranziciji koja direktno utiče na percepciju Crne Gore kao turističke i ekološke države i jača njenu konkurentsku poziciju. Uvođenjem akciza kroz izmjene i dopune zakona o akcizama povećali su se nameti na ove proizvode, odnosno cijena ovih proizvoda je veća i direktno ide na teret krajnjih korisnika. Prihodi od akciza se mogu upotrijebiti u druge ekološke svrhe, što dodatno unaprijeđuje postizanje krajnjeg cilja. Na ovaj način mjera bi trebala da doprinese smanjenju upotrebe ovih proizvoda što direktno utiče i na samo tržište ovih proizvoda i na potražnju istih.

4. Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja.

Struktura troškova po godinama za implementaciju ove mjere je data u nastavku.

Za 2023. godinu predviđena su sredstva u iznosu od 330.000,00 eura, od čega na teret budžeta: Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma 115.000,00 eura, Kancelarije za održivi razvoj 5.000,00 eura, Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma 200.000,00 eura i na teret UNDP-a 10.000,00 EUR.

Za 2024. godinu predviđena su sredstva u iznosu od 144.000,00 EUR, od čega na teret budžeta: Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma 142.000,00 EUR i Kancelarije za održivi razvoj 2.000,00 EUR.

Za 2025. godinu predviđena su sredstva u iznosu od 70.000,00 EUR na teret budžeta Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma.

5. Očekivani uticaj na društvene ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Cilj mjere je zaštititi životnu sredinu, a i istovremeno stvoriti temelje nove ekonomije koje uključuje i plastiku na način da dizajn i proizvodnja uzimaju u obzir ponovnu upotrebu, popravku i recikliranje materijala, te da se obezbijede podsticaji za proizvodnju i korišćenje održivijih materijala. Na ovaj način daje se mogućnost za otvaranje novih zelenih radnih mjesta, u okviru kojih je moguće voditi računa o rodnoj izbalansiranosti. Takođe, predviđene kampanje koje imaju za cilj veću informisanost, edukaciju i podizanje svijesti javnosti o negativnim uticajima plastike na zdravlje stanovništva i zdravu životnu sredinu, doprinijeće socijalnoj dimenziji održivog razvoja.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Smanjenjem proizvodnje i upotrebe ovih proizvoda, doprinijeće se očuvanju zdravlja ljudi i zdravog okruženja. EU je pozvala CG da - predstavi informacije o mjerama prevencije stvaranja otpada koje treba preduzeti, uključujući utvrđivanje programa za prevenciju stvaranja otpada. Prilikom izrade Zakona o upravljanju otpadom, uzeće se u obzir novi planovi EU koji podrazumjevaju, da do 2030. sva plastična ambalaža na tržištu EU bude prikladna za recikliranje, da se smanji potrošnja plastike za jednokratnu upotrebu, a upotreba mikroplastike bude ograničena.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedonošenje zakona u predviđenom roku	Srednja	Do donošenja Zakona preduzeti aktivnosti na promociji odnosno sprovođenju kampanje koja bi imala za cilj podizanje svijesti o novim trendovima koje zakon uvodi.
Neizvršavanje aktivnosti prema definisanoj dinamici i planu	Srednja	Detaljno razrađivanje plana i rokova za izvršenje aktivnosti.
Neizvršavanje tenderskih postupaka u skladu sa zadatim rokovima	Srednja	Detaljno razrađivanje projektnih zadataka uz pružanje logistike (okrugli stolovi, obuke, paneli...) u pripremanju tenderske dokumentacije.
Raspoloživi ljudski resursi	Srednja	Razvoj novih standarda obrazovanja, kompetencija, vještina, unapređenje stručno/dualnog obrazovanje, cjeloživotno učenje.

Nedovoljno visoke cijene jednokratnih plastičnih kesa i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu	Srednja	Rješenja kroz budući Zakon o upravljanju otpadom
Nedosljedna primjena kaznene politike budućeg Zakona o upravljanju otpadom	Srednja	Procjena kapaciteta inspeksijskog nadzora, jačanje kapaciteta, alternativna rješenja
Gubitak tržišta za jednokratne plastične kese i plastične proizvode za jednokratnu upotrebu	Visoka	Podsticaji za proizvodnju alternativnih proizvoda, kroz obuke i edukaciju, podizanje svijesti, eventualno finansijska podrška kao ulog za budući razvoj, odnosno zelena radna mjesta i zelenu tranziciju
Niska svijest krajnjih korisnika i proizvođača	Visoka	Informativno –edukativna kampanja za podizanje svijesti javnosti i svih aktera u vrijednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom negativnom uticaju na životnu sredinu

U odgovoru na izazov zaštite životne sredine i klimatskih promjena, jedna od mjera se odnosi na oblast *Reforme transportnog tržišta*.

Reformska mjera 19: Unaprijeđenje međugraničnih prelaza-otvaranje zajedničke željezničke granične stanice Bijelo Polje

1.Opis mjere. Reformska mjera podrazumijeva izgradnju i otvaranje zajedničke željezničke granične stanice između Crne Gore i Srbije u Bijelom Polju, čime će se skratiti vrijeme zadržavanja i potrebne procedure na graničnom prelazu između Crne Gore i Srbije, i omogućiti nesmetan protok ljudi i robe, kao i povećanje stepena iskorištenja transportnih sredstava. Sprovođenje mjere se vezuje za širi kontekst regionalne saradnje u okviru Berlinskog procesa, odnosno Transportne zajednice Jugoistočne Evrope i Akcioni plan Transportne zajednice za transportne olakšice, kojim je i bila planirana izgradnja zajedničkog željezničkog međugraničnog prelaza između Srbije i Crne Gore. Pomenutim Akcionim planom je kao opšta obaveza definisana izgradnja i/ili modernizacija postojeće infrastrukture na zajedničkim graničnim prelazima između zemalja regiona u cilju otklanjanja identifikovanih fizičkih i tehničkih barijera, sa rokom realizacije IV kvartal 2023. godine.

Predložena reformska mjera tretira samo jedan granični prelaz, kao zreliji za realizaciju u odnosu na neke druge (npr. Tuzi na granici sa Albanijom, koji je takođe dio Akcionog plana), za koje tek treba zatvoriti finansijsku konstrukciju i pokrenuti odgovarajuće procedure nabavki. Ova reformska mjera se može posmatrati i kao dio šireg nastojanja da se podstakne koridorski razvoj i skрати vrijeme prevoza tereta od Luke Bar ka Srbiji.

Crna Gora je još 2009. godine prepoznala potrebu da se krene sa aktivnostima optimizacije rada na graničnim prelazima na željeznici (kao ekološki prihvatljivijim vidom saobraćaja), odnosno

pristupila je aktivnostima sa susjednim državama (Srbija i Albanija) koje su se odnosile na potpisivanje međudržavnih sporazuma o zajedničkim graničnim stanicama (Bijelo Polje i Tuzi), kao i potpisivanju svih potrebnih protokola između državnih organa (policija, carina, fitosanitarna inspekcija) i željezničkih kompanija koje će raditi na vozovima u stanici Bijelo Polje. Za stanicu Bijelo Polje ove procedure su završene 2010. godine i preostalo je da se uradi adaptacija i rekonstrukcija stanične zgrade u ovoj stanici. Nakon apliciranja kod IPA, ovaj projekat adaptacije i rekonstrukcije stanične zgrade je odobren od strane EU i nakon sprovođenja tenderske procedure u 2021. godini, izabran je izvođač radova, tako da su radovi počeli u 2022. godine, sa očekivanim trajanjem godinu dana. Ovim radovima omogućiće se adaptacija i izgradnja dovoljnog broja službenih prostorija za sve učesnike u radu u zajedničkoj stanici Bijelo Polje i stvoriti preduslovi za rad u graničnoj zoni u skladu sa EU procedurama, skraćujući vrijeme zadržavanja i potrebne procedure na graničnom prelazu između Crne Gore i Srbije.

Posebno je pojava pandemije COVID-19 ubrzala pojavu tzv. „zelenih“ koridora, zahvaljujući podršci inicijative CEFTA-e, Transportne zajednice i Savjeta za regionalnu saradnju. Potpisnice CEFTA-e i regionalni partneri sada rade na proširenju „zelenih traka“ na sve granične prelaze u CEFTA regionu, kao i na proširenju saradnje između CEFTA-članica sa susjednim državama članicama EU. Cilj je smanjenje vremena čekanja na prelazima za najmanje 30%.

a) Aktivnosti planirane za 2023:

U toku 2023. godine planirane su: završne aktivnosti na izvođenju radova adaptacije i rekonstrukcije stanične zgrade u Bijelom Polju, uređenju staničnog trga, pristupa stanici, kao i ugradnja novog osvjetljenja na svim kolosjecima stanice Bijelo Polje. Nadležno tijelo za realizaciju reformske mjere je Ministarstvo kapitalnih investicija i Željeznička infrastruktura Crne Gore.

b) Aktivnosti planirane za 2024:

U toku 2024. godine planiran je: završetak radova, provjera svih potpisanih protokola, zatim dislociranje državnih organa obje države i početak rada zajedničke granične stanice Bijelo Polje. Nadležno tijelo za realizaciju reformske mjere je Ministarstvo kapitalnih investicija i Željeznička infrastruktura Crne Gore.

c) Aktivnosti planirane za 2025:

U toku 2025. godine planirana je: puna implementacija rada u stanici, uz davanje predloga za poboljšavanje rada. Nadležno tijelo za realizaciju reformske mjere je Ministarstvo kapitalnih investicija i Željeznička infrastruktura Crne Gore.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo kapitalnih investicija

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2023. godina)	Međurezultat (2024. godina)	Ciljna vrijednost (2025. godina)
Unaprijeđena vrsta operacija sa vozovima	Klasičan rad sa vozovima	Zajednički rad na vozovima	Zajednički rad na vozovima
Procenat skraćivanja vremena zadržavanja na graničnom prelazu	0%	20% ³⁰	30%

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Realizacijom reformske mjere skratit će se zadržavnje međunarodnih vozova i u putničkom i u teretnom saobraćaju 30-90 minuta po vozu, što će omogućiti kraće vrijeme putovanja vozova, a time će podstaći i privlačenje novih putnika i roba koji će se prevoziti željeznicom u narednom periodu. Zadržavanje vozova u graničnim zonama na Zapadnom Balkanu je dugogodišnji problem i analize su pokazale da se veći dio neproduktivnog vremena u eksploataciji vozova troši na zadržavanja u graničnim zonama. Ovom reformskom mjerom direktno se utiče na konkurentnost željezničkog saobraćaja u odnosu na druge vidove saobraćaja, skraćujući vrijeme zadržavanja na graničnim prelazima i ubrzavajući potrebne procedure graničnih kontrola i carinjenja. Obrada vozova u jednoj zajedničkoj stanici pored uticaja na skraćenje vremena putovanja, povećava privredne aktivnosti u graničnoj zoni, a vezane su za poslove špeditera, primjenu informaciono-komunikacionih tehnologija i dr.

4. Očekivani trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Troškovi adaptacije i rekonstrukcije stanične zgrade u Bijelom Polju, prema zaključenom ugovoru iznose 1,93 miliona eura, zajedno sa troškovima izrade glavnog projekta i nadzora 2,142 miliona eura. Sredstva su djelimično obezbijeđena iz predpristupnog fonda IPA 2017, gdje kontribucija Evropske Unije u ovom projektu iznosi 1,168 miliona eura, odnosno 54,55%, a ostatak se obezbjeđuje iz državnog budžeta.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na društvene ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost, pristup zdravstvenoj zaštiti. Mjera nema poseban uticaj na zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama.

Mjera bi se mogla dovesti u vezu sa 9. globalnim ciljem održivog razvoja Ujedinjenih nacija - Industrija, inovacije i infrastruktura, jer je usmjerena na kreiranje kvalitetne međugranične infrastrukture u funkciji ekonomskog razvoja i unapređenja životnog standarda, a istim ciljem se obuhvata i do 2030. godine razvijanje infrastrukture uz veće usvajanje čistih i ekološki

³⁰ Tokom 2024. godine u jednom dijelu će se izvoditi planirani radovi, a zatim u periodu probnog rada biće potrebno provjeriti sve protokole između više uključenih subjekata u cilju osiguranja pune funkcionalnosti zajedničkog željezničkog međudržavnog prelaza.

prihvatljivih tehnologija, a željeznica se i tretira kao ekološki prihvatljivije rješenje, zbog čega se i promovira u odnosu na druge vidove saobraćaja.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Željeznica se i tretira kao ekološki prihvatljivije rješenje, zbog čega se i promovira u odnosu na druge vidove saobraćaja, dok sama reformska mjera nema poseban uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Svakako, reformska mjera je u skladu i sa Sofijskom deklaracijom o Zelenoj Agendi za Zapadni Balkan, koja kao jedan od ciljeva postavlja pomjeranje saobraćaja sa puteva na druga ekološki prihvatljivija rješenja, i podstiče implementaciju Akcionog plana Transportne zajednice Jugoistočne Evrope za transportne olakšice.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Potencijalno uvećanje troškova zbog pojave naknadnih i nepredvidivih radova	Mala	Kvalitetan nadzor nad aktivnostima
Pojava nepredviđenih okolnosti na terenu	Mala	Kvalitetan nadzor nad aktivnostima
Nerazumijevanje upravljačke odgovornosti svih učesnika u modelu upravljanja projektom	Mala	Jasna podjela obaveza i kontinuirana komunikacija

5.3 Sažetak reformskih mjera

U ovom potpoglavlju je prikazana sljedeća tabela koja sadrži pregled 19 reformskih mjera kojima se odgovara na ključne izazove sadržanih u potpoglavlju 5.1 i 5.2.

A) Reforme koje adresiraju tri ključna izazova:

Izazov 1: Povećanje zaposlenosti, naročito žena i mladih, i borba sa problemom dugoročne nezaposlenosti

Oblast "Zapošljavanje i tržište rada"

Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije

Mjera treba da podrži veću interoperabilnost sa drugim bazama u sistemu Crne Gore i adekvatnu razmjenu podataka u cilju kvalitetnog praćenja nezaposlenih lica.

Reformska mjera 2: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori

Mjera se odnosi na uključivanje mladih u programe daljeg obrazovanja ili usavršavanja ili zaposlenja.

Reformska mjera 3: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja

Mjera ima za cilj sveobuhvatni pristup povećanju kvaliteta obrazovanja i ishoda učenja.

Oblast „Obrazovanje i vještine“

Reformska mjera 4: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina

Cilj ove mjere je razviti nove elektronske usluge i stvoriti odgovarajuće uslove u obrazovno-vaspitnim ustanovama za uspješno unapređenje svih digitalnih procesa, i razvoj digitalnih vještina učenika..

Oblast „Socijalna zaštita i inkluzija“

Reformska mjera 5: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta

Cilj mjere je poboljšanje efikasnosti i efektivnosti šema socijalne zaštite za smanjenje siromaštva.

Oblast “Zdravstvena zaštita”

Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori

Cilj je unapređenje i nadogradnja postojećih i uvođenje novih zdravstvenih servisa koji se mogu ostvariti korišćenjem informaciono komunikacionih tehnologija.

Izazov 2: Jačanje regulatornog okruženja

Oblast “Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije”

Prioritetna reformska mjera 7: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća

Cilj mjere je pružiti brže, jeftinije i transparentnije usluge privrednicima kroz elektronsku registraciju.

Oblast „Istraživanje, razvoj i inovacije”

Reformska mjera 8: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema

Cilj mjere je da se osnaže temelji upravljanja i institucionalnog umrežavanja u sistemu istraživanja i inovacija, podsticanja tehnološkog transfera. Mjera se nastavlja iz prethodnih godina.

Oblast: „Digitalna transformacija“

Reformska mjera 9: Poboljšanje digitalizacije javne uprave kroz razvoj i unapređenje digitalnih vještina

Ovo je nova mjera koja predstavlja digitalnu akademiju koja tretira oblast digitalnih i njima komplementarnih vještina državnih službenika na svim nivoima administracije, ali i drugih ciljnih grupa.

Reformska mjera 10: Jačanje sajber otpornosti

Cilj predložene reformske mjere je uspostavljanje naprednog ekosistema bezbjednosti za efektivne odgovore na potencijalne i buduće prijetnje u oblasti sajber bezbjednosti.

Reformska mjera 11: Unaprijeđenje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu i uvođenje mreža nove generacije

Mjera predstavlja kontinuitet reformske mjere utvrđene u PER-om 2022-2024, kao i nadogradnju u dijelu sprovođenja politika uvođenja mreža nove generacije.

Oblast „Upravljanje javnim finansijama“

Reformska mjera 12: Unaprijeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države

Mjera se nastavlja iz prethodne godine, a cilj je unaprijediti nadzornu funkciju Vlade u preduzećima čiji je većinski vlasnik i osnivač, i pratiti fiskalne rizike njihovog poslovanja.

Oblast “Ekonomске integracije”

Reformska mjera 13: Olakšanje trgovine robama i uslugama kroz implementaciju CEFTA dodatnih protokola 5, 6 i 7

Mjera ima za cilj povećanje transparentnosti, izvoza usluga sa teritorije CEFTA strana; povećanje stranih direktnih investicija i veće mobilnosti visokokvalifikovane radne snage.

Izazov 3: Formalizacija ekonomije

Oblast „Poslovno okruženja i smanjenja neformalne ekonomije“

Reformska mjera 14: Jačanje mehanizama za formalizaciju sive ekonomije

Mjera je nadogradnja mjere iz prošle godine, i odnosi se na izradu sveobuhvatnog akcionog plan za borbu protiv neformalne ekonomije i uvođenje IRMS sistema u UPC.

B) Reforme koje adresiraju ostale izazove:

Izazov 1: Prepreke u podršci zelenoj tranziciji

Oblast „Poljoprivreda, industrija i usluge“

Reformska mjera 15: Održivi zeleni turizam

Mjera se odnosi na efikasnije i kvalitetnije uspostavljanje održive komponente (zeleni tranzicija i cirkularna ekonomija) u unapređenju ponude ugostiteljskih objekata i usluga.

Reformska mjera 16: Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja

Cilj ove reformske mjere je podrška proizvodnji visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda koristeći inovativne i tradicionalne metode proizvodnje.

Oblast „Reforme energetske tržišta“

Reformska mjera 17: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti

Mjera se odnosi na beskamatno kreditiranje domaćinstava za uvođenje energetske efikasnosti.

Oblast „Zelena tranzicija“

Reformska mjera 18: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu

Cilj ove mjere je smanjenje uticaja plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu kao i podsticanje prelaska ka cirkularnoj ekonomiji.

Oblast „Reforma transportnog tržišta“

Reformska mjera 19: Unaprijeđenje međugraničnih prelaza-otvaranje zajedničke željezničke granične stanice Bijelo Polje

Mjera podrazumijeva skraćivanje vremena zadržavanja i potrebne procedure na graničnom prelazu između Crne Gore i Srbije, i omogućavanje nesmetanog protoka ljudi i robe, u CEFTA regionu.

6. BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI

U šestom poglavlju PER-a za period 2023-2025. prikazan je ukupan iznos dodatnih troškova i finansiranje 19 prioriternih reformskih mjera obuhvaćenih poglavljem 5 dokumenta. Shodno Smjernicama za izradu PER-a, odabrane prioritne reformske mjere su snažno fokusirane na zakonodavne i administrativne reforme, kao i finansijske instrumente u vidu grantova i kreditno-garantnih šema, ali ne i na infrastrukturne projekte, koji su obuhvaćeni projekcijama u poglavljima 3 i 4 ovog dokumenta. Imajući u vidu da prioritne reformske mjere u PER-u nijesu infrastrukturne, već administrativno-zakonodavne i mjere koje se realizuju primjenom finansijskih instrumenata, onda su i dodatna sredstva za njihovu implementaciju manja, nego kod mjera u oblasti unapređenja infrastrukture. U tom kontekstu, dodatna sredstva za finansiranje 19 prioriternih reformskih mjera sadržanih u PER-u u periodu 2023-2025. iznosiće oko 99,31 miliona eura, od čega će se 39,79 miliona eura realizovati u 2023. godini, 30,56 miliona eura u 2024. godini i 28,95 miliona eura u 2025. godini.

Za analizu procjene uticaja pojedinih prioriternih reformskih mjera na ekonomski rast u srednjem roku, korišćen je Crnogorski makroekonometrijski model (MMM), koji je Vlada Crne Gore prije nekoliko godina razvila uz podršku Evropske Unije kroz projekat „Podrška procjeni makroekonomskog uticaja strukturnih reformi“ (IPA/2017/384-908). Ovaj uticaj je detaljnije opisan u poglavlju 3 PER-a koji se odnosi na srednjoročni Makroekonomski okvir. Takođe, uticaj navedenih 19 prioriternih reformskih mjera na javne finansije, prikazan je u poglavlju 4 PER-a koje se odnosi na srednjoročni Fiskalni okvir Crne Gore.

Kao što je prikazano u tabeli 6.1, oko 59,42% ukupni dodatni troškovi finansiranja prioriternih mjera u periodu 2023-2025. čine „subvencije i transferi“, od čega se najveći dio odnosi na reformsku mjeru 17: *Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja* i na reformsku mjeru 8: *Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema*, kao i na reformsku mjeru 15: *Održivi zeleni turizam*. Druga velika kategorija obračuna dodatnih troškova, koja čini oko 31,96% ukupnog iznosa dodatnih troškova za implementaciju prioriternih reformskih mjera, su „robe i usluge“, što ukazuje da se u primjeni većine mjera predviđaju troškovi angažovanja konsultanata, kupovina opreme i usluga.

Obim dodatnih troškova u 2024. i 2025. godini implementacije PER-a će na godišnjem nivou biti manji, nego u 2023. godini. To je iz razloga što veliki dio aktivnosti na implementaciji prioriternih mjera treba da bude završen već 2023. godine, jer je riječ o višegodišnjim mjerama. Takođe je finansijska struktura finansiranja reformskih mjera u potpunosti određena samo za prvu godinu trogodišnjeg perioda, dok je za drugu i treću godinu okvirna.

Tabela 6.1: Sumarna tabela troškova mjera strukturnih reformi (u EUR)

Ukupno	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	375,600.00	10,398,972.26	20,591,666.00	8,430,000.00	39.796.238,26
2024	451,200.00	10,814,914.48	19,299,998.00	0.00	30,566,112.48
2025	651,200.00	9,951,738.48	18,350,000.00	0.00	28,952,938.48

Izvor: Kalkulacije MF na osnovu tabele 10a iz aneksa

Pored navedenog, važan element u analizi dodatnih troškova strukturnih reformi su i izvori finansiranja prioriteta reformskih mjera sadržanih u PER-u 2023-2025. Za razliku od prethodnih godina, kada su prioritetne reformske mjere najvećim dijelom finansirane iz centralnog budžeta, u periodu 2023-2025, najdominantniji izvor finansiranja reformskih mjera biće IPA fondovi, koji će iznositi 42,05 miliona eura ili 42,71% ukupnih izvora finansiranja tokom perioda od tri godine (vidjeti tabelu 6.2). Drugi najveći izvor finansiranja prioriteta reformskih mjera će biti "Ostali nacionalni javni izvori finansiranja", koji će u periodu 2023-2025. godina činiti 20% ukupnih izvora finansiranja. Treći po veličini izvor finansiranja je Centralni budžet koji će u naredne tri godine činiti oko 16% izvora finansiranja. „Ostali grantovi“ kao izvori finansiranja prirota reformskih mjera u dodatnom finansiranju ovog PER-a imaju zanemarljiv udio.

Tabela 6.2: Sumarna tabela izvora finansiranja mjera strukturnih reformi (u EUR)

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	8,848,776.71	0.00	6,569,166.00	15,414,295.55	7,205,000.00	1,759,000.00	0,00	39.796.238,26
2024	4,196,968.93	0.00	6,762,499.50	14,236,644.05	70,000.00	0.00	5,300,000.00	30,566,112.48
2025	4,199,342.93	0.00	6,900,000.00	12,403,595.55	100,000.00	0.00	5,350,000.00	28,952,938.48

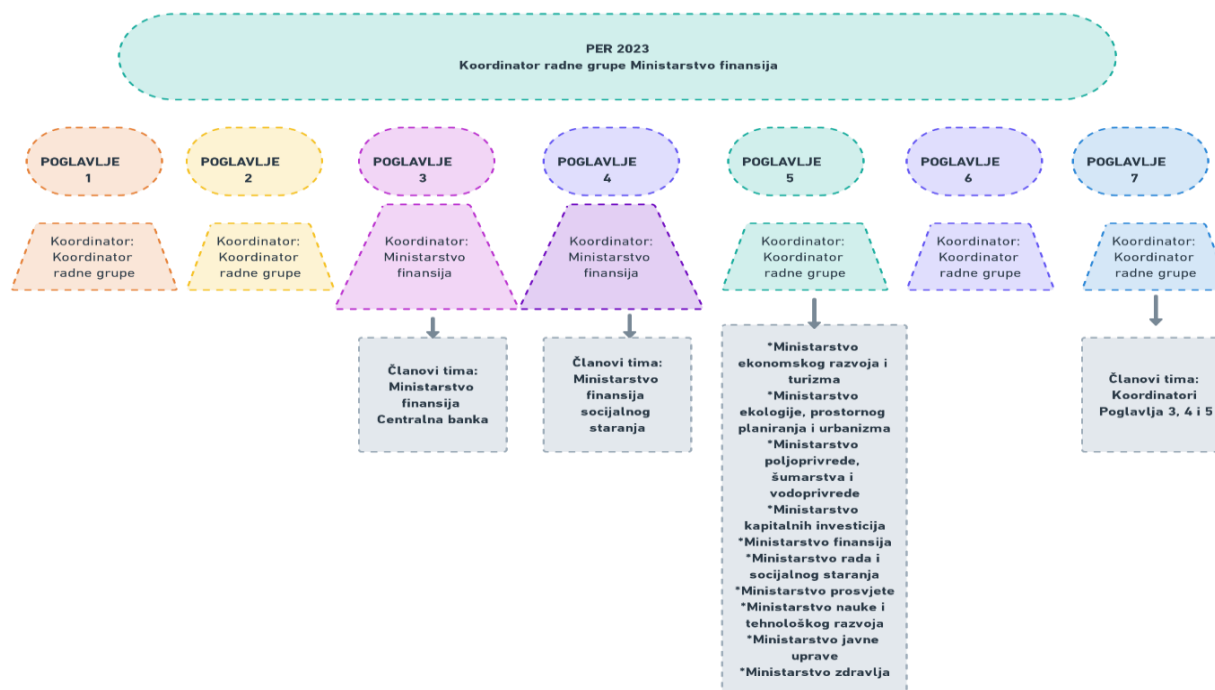
Izvor: Kalkulacije MF na osnovu tabele 10b iz aneksa

Za 2023. godinu sredstva iz centralnog budžeta planirana su u okviru budžeta Crne Gore, dok su IPA sredstva i projektni krediti planirani u skladu sa predviđenom realizacijom projekata i mjera. Finansijska struktura za 2024. i 2025. godinu će se prilagođavati u skladu sa godišnjim budžetima za te godine.

7. INSTITUCIONALNA PITANJA I UČEŠĆE ZAINTERESOVANIH STRANA

Proces pripreme Programa ekonomskih reformi za Crnu Goru je započeo inicijalnim sastankom sa članovima Radne grupe u julu 2022. godine. Takođe, u julu 2022. godine Vlada Crne Gore je usvojila Informaciju o pripremi Programa ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2023 – 2025. godina. Ovogodišnji rad na poglavlju o strukturnim reformama karakteriše intenzivna horizontalna i vertikalna koordinacija svih ključnih aktera. To je podrazumijevalo kontinuiranu komunikaciju i zajednički rad sa svim članovima radne grupe, predstavnicima resornih ministarstava. Tokom jula u cilju što kvalitetnije pripreme poglavlja održani su sastanci sa predstavnicima Ministarstva rada i socijalnog staranja (MRSS), Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma (MERT), Ministarstva javne uprave (MJU), Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma (MEPPU), Ministarstva prosvjete (MP), Ministarstva kapitalnih investicija (MKI), Ministarstva zdravlja (MZ) i Ministarstva finansija (MF). Nacionalna koordinacija PER-a, koordinacija poglavlja i institucije čiji su predstavnici učestvovali u pripremi PER-a 2023. su prikazani u sljedećoj šemi:

U procesu pripreme PER-a, proces konsultacija je realizovan u dvije faze.

Proces izrade novog Programa ekonomskih reformi i ove godine karakteriše uključenost predstavnika šire javnosti već u početnoj fazi pripreme. Tim povodom je 12. septembra, održan sastanak kojem su prisustvovali predstavnici UNICEF-a, Uprave za statistiku (Monstat), Unije slobodnih sindikata Crne Gore, Sekretarijata Savjeta za konkurentnost, opštine Bar, Pljevlja, Andrijevića, Berane, Budva, Tuzi, Bijelo Polje, Petnjica, Glavni grad Podgorica, Zeta, Privredne komora, Unije poslodavaca Crne Gore, Instituta za strateške studije i prognoze, Univerziteta Donja Gorica, UNDP-a, Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori, Skupštine Crne Gore i drugi.

U decembru su nastavljene konsultacije, sa ciljem da se razgovara o prvom nacrtu cjelokupnog dokumenta. S tim u vezi, javna rasprava je pokrenuta u periodu od 9. do 29. decembra 2022. godine. Nacrt programa je bio na raspolaganju predstavnicima medija i široj javnosti na web sajtu Vlade:

- <https://www.gov.me/clanak/javna-rasprava-o-nacrtu-programa-ekonomskih-reformi-cg-2023-2025-rasprava-ce-trajati-do-29-decembra-2022-godine>.

Okrugli sto u okviru javne rasprave Nacrta programa ekonomskih reformi održan je 16. decembra 2022. godine. Okruglom stolu su prisustvovali predstavnici Saveza sindikata Crne Gore, Unije slobodnih sindikata, Delegacije EU u Crnoj Gori, Privredne komore, Unije poslodavaca, Uprave za statistiku, kao i opštine Bijelo Polje, Glavnog grada Podgorica, Prijestonice Cetinje, kao i resornih ministarstava u Vladi Crne Gore i drugi. Tokom diskusije su saopštene određeni predlozi koji su se odnosili na unaprjeđenje i kreiranje novih politika za građane, institucionalne mehanizme sveobuhvatne kontrole i prevođenje u legalan radni odnos lica koja rade „na crno“, fiskalnu politiku, politiku zapošljavanja, smanjenju uvoza životnih namirnica, finansijski sistem, visinu osnivačkog uloga prilikom osnivanja Društva sa ograničenom odgovornošću, racionalnije trošenje budžetskih sredstava, doprinose za obavezno socijalno osiguranje, upravljanje otpadom kao jednim od prioritarnih problema. Takođe, pohvaljena je struktura dokumenta.

Pisani predlozi za unaprjeđenje teksta nacrta PER-a dostavljeni su od strane Centra za ženska prava, Unije slobodnih sindikata Crne Gore i Glavnog grada Podgorica, koji su dati u prilogu ovog dokumenta. Takođe, dokument je bio predmet razmatranja na Skupštinskom odboru za ekonomiju, finansije i budžet. Nakon dobijanja svih predloga i sugestija tokom konsultativnog procesa, i na osnovu istog, unaprjeđenja teksta PER-a 2023, dokument je finalizovan i predat u proceduru razmatranja i usvajanja na sjednici Vlade Crne Gore.

PRILOG 1: TABELE SADRŽANE U PROGRAMIMA EKONOMSKIH REFORMI I NJIHOVO AŽURIRANJE

BDP (u mil. €)	5700.4		6174.6		6549.2		6890.5	
Budžet Crne Gore	2022		2023		2024		2025	
	mil. €	% GDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	2008.98	35.2	2147.47	34.8	2201.77	33.6	2312.94	33.6
Porezi	1381.13	24.2	1465.46	23.7	1572.54	24.0	1657.45	24.1
Porez na dohodak fizičkih lica	83.04	1.5	61.04	1.0	63.01	1.0	64.42	0.9
Porez na dobit pravnih lica	90.17	1.6	121.65	2.0	130.75	2.0	138.72	2.0
Porez na promet nepokretnosti	1.48	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Porez na dodatu vrijednost	908.05	15.9	958.98	15.5	1024.73	15.6	1091.77	15.8
Akcize	245.87	4.3	271.45	4.4	298.88	4.6	304.84	4.4
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	40.24	0.7	40.25	0.7	42.71	0.7	44.93	0.7
Ostali državni prihodi	12.28	0.2	12.09	0.2	12.46	0.2	12.78	0.2
Doprinosi	462.80	8.1	474.76	7.7	499.71	7.6	525.00	7.6
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	405.90	7.1	438.73	7.1	459.88	7.0	479.36	7.0
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	25.06	0.4	1.20	0.0	2.45	0.0	5.95	0.1
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	18.40	0.3	20.36	0.3	21.85	0.3	23.21	0.3
Ostali doprinosi	13.45	0.2	14.47	0.2	15.53	0.2	16.49	0.2
Takse	14.70	0.3	14.25	0.2	14.85	0.2	15.38	0.2
Administrativne takse	9.17	0.2	8.69	0.1	8.95	0.1	9.19	0.1
Sudske takse	1.03	0.0	0.91	0.0	0.94	0.0	0.96	0.0
Boravišne takse	1.79	0.0	2.42	0.0	2.66	0.0	2.87	0.0
Ostale takse	2.71	0.0	2.23	0.0	2.30	0.0	2.36	0.0
Naknade	72.75	1.3	41.69	0.7	32.65	0.5	33.50	0.5
Naknade za korišćenje dobara od opšteg interesa	1.55	0.0	1.23	0.0	1.27	0.0	1.30	0.0
Naknade za korišćenje prirodnih dobara	4.12	0.1	4.44	0.1	4.57	0.1	4.69	0.1
Ekološke naknade	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Naknade za priređivanje igara na sreću	9.76	0.2	10.64	0.2	10.97	0.2	11.25	0.2
Naknada za puteve	3.44	0.1	3.50	0.1	3.61	0.1	3.70	0.1
Ostale naknade	53.88	0.9	21.88	0.4	12.24	0.2	12.56	0.2
Ostali prihodi	29.14	0.5	100.18	1.6	30.96	0.5	31.66	0.5
Prihodi od kapitala	2.51	0.0	4.32	0.1	4.32	0.1	4.32	0.1
Novčane kazne i oduzete imovinske koristi	15.41	0.3	14.48	0.2	14.92	0.2	15.31	0.2
Prihodi koje organi ostvaruju svojom djelatnošću	1.98	0.0	2.42	0.0	2.49	0.0	2.56	0.0
Ostali prihodi	9.23	0.2	78.95	1.3	9.23	0.1	9.47	0.1
Primici od otplate kredita	14.07	0.2	9.75	0.2	9.75	0.1	9.75	0.1
Donacije	34.39	0.6	41.38	0.7	41.30	0.6	40.20	0.6
Izdaci	2263.60	39.7	2513.78	40.7	2614.08	39.9	2751.84	39.9
Tekuća budžetska potrošnja	2060.51	36.1	2311.01	37.4	2378.83	36.3	2501.80	36.3
Tekući izdaci	956.19	16.8	1102.61	17.9	1122.20	17.1	1180.38	17.1
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	542.48	9.5	627.31	10.2	634.28	9.7	642.79	9.3
Ostala lična primanja	18.65	0.3	19.55	0.3	18.64	0.3	18.80	0.3
Rashodi za materijal i usluge	92.37	1.6	107.40	1.7	101.54	1.6	102.97	1.5
Tekuće održavanje	27.35	0.5	35.58	0.6	34.74	0.5	34.93	0.5
Kamate	91.95	1.6	109.93	1.8	139.25	2.1	183.25	2.7
Renta	12.26	0.2	12.25	0.2	12.13	0.2	12.18	0.2
Subvencije	68.43	1.2	60.97	1.0	63.96	1.0	67.18	1.0
Ostali izdaci	41.55	0.7	61.34	1.0	55.85	0.9	55.16	0.8
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	61.15	1.1	68.28	1.1	61.82	0.9	63.12	0.9
Transferi za socijalnu zaštitu	668.39	11.7	785.18	12.7	839.74	12.8	899.83	13.1
Prava iz oblasti socijalne zaštite	136.40	2.4	190.16	3.1	200.31	3.1	204.91	3.0
Sredstva za tehnološke viškove	27.72	0.5	28.61	0.5	28.61	0.4	28.61	0.4
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	470.08	8.2	529.75	8.6	578.87	8.8	632.55	9.2
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	16.74	0.3	21.06	0.3	16.50	0.3	18.15	0.3
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	17.44	0.3	15.60	0.3	15.45	0.2	15.61	0.2
Transferi institucijama pojedincima nevladinom i javnom sektoru	343.86	6.0	352.41	5.7	342.34	5.2	347.01	5.0
Kapitalni budžet	203.08	3.6	202.78	3.3	235.25	3.6	250.04	3.6
Pozajmice i krediti	32.09	0.6	4.52	0.1	4.52	0.1	4.52	0.1
Rezerve	24.96	0.4	38.85	0.6	30.00	0.5	30.00	0.4
Otplata garancija	0.50	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	34.53	0.6	27.43	0.4	40.02	0.6	40.05	0.6
Neto povećanje obaveza	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Suficit/Deficit	-254.62	-4.5	-366.32	-5.9	-412.31	-6.3	-438.90	-6.4
Korigovani suficit/deficit	-254.62	-4.5	-366.32	-5.9	-412.31	-6.3	-438.90	-6.4
Primarni deficit	-162.67	-2.9	-256.39	-4.2	-273.06	-4.2	-255.65	-3.7
Otplata duga	291.58	5.1	338.09	5.5	423.09	6.5	756.09	11.0
Otplata duga rezidentima	40.53	0.7	96.56	1.6	158.06	2.4	43.06	0.6
Otplata duga nerezidentima	251.05	4.4	241.53	3.9	265.03	4.0	713.03	10.3
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	27.69	0.5	0.78	0.0	0.68	0.0	0.68	0.0
Nedostajuća sredstva	-573.90	-10.1	-705.18	-11.4	-836.08	-12.8	-1195.66	-17.4
Finansiranje	573.90	10.1	705.18	11.4	836.08	12.8	1195.66	17.4
Pozajmice i krediti	129.54	2.3	599.18	9.7	830.08	12.7	1115.08	16.2
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	55.00	1.0	100.00	1.6	100.00	1.5	200.00	2.9
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	74.54	1.3	499.18	8.1	730.08	11.1	915.08	13.3
Primici od prodaje imovine	4.52	0.1	6.00	0.1	6.00	0.1	6.00	0.1
Povećanje/smanjenje depozita	439.84	7.7	100.00	1.6	0.00	0.0	74.58	1.1

Izvor: Ministarstvo finansija

BDP (u mil. €)	5700.4	6174.6	6549.2	6890.5
----------------	--------	--------	--------	--------

Lokalna samouprava	2022		2023		2024		2025	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	257.95	4.53	278.47	4.51	284.67	4.35	290.74	4.22
Porezi	162.68	2.85	196.97	3.19	202.87	3.10	208.84	3.03
Porez na dohodak fizičkih lica	53.00	0.93	84.70	1.37	88.94	1.36	93.38	1.36
Porez na nepokretnosti	73.18	1.28	74.64	1.21	76.13	1.16	77.66	1.13
Porez na promet nepokretnosti	20.93	0.37	21.93	0.36	22.10	0.34	22.10	0.32
Lokalni porezi	15.57	0.27	15.70	0.25	15.70	0.24	15.70	0.23
Takse	4.31	0.08	4.40	0.07	4.50	0.07	4.60	0.07
Naknade	55.71	0.98	56.30	0.91	56.50	0.86	56.50	0.82
Ostali prihodi	18.00	0.32	5.50	0.09	5.50	0.08	5.50	0.08
Primici od otplate kredita	0.25	0.00	0.30	0.00	0.30	0.00	0.30	0.00
Donacije	17.00	0.30	15.00	0.24	15.00	0.23	15.00	0.22
Izdaci	275.55	4.83	277.08	4.49	278.73	4.26	279.63	4.06
Tekuća potrošnja lokalne samouprave	195.55	3.43	197.08	3.19	198.73	3.03	199.63	2.90
Tekući izdaci	92.02	1.61	99.68	1.61	101.04	1.54	101.65	1.48
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	53.09	0.93	59.46	0.96	60.50	0.92	61.00	0.89
Ostala lična primanja	3.32	0.06	3.50	0.06	3.60	0.05	3.70	0.05
Rashodi za materijal i usluge	16.47	0.29	17.29	0.28	17.50	0.27	17.50	0.25
Tekuće održavanje	6.43	0.11	6.50	0.11	6.50	0.10	6.50	0.09
Kamate	1.98	0.03	2.00	0.03	2.00	0.03	2.00	0.03
Renta	0.63	0.01	0.63	0.01	0.64	0.01	0.65	0.01
Subvencije	2.92	0.05	3.00	0.05	3.00	0.05	3.00	0.04
Ostali izdaci	7.18	0.13	7.30	0.12	7.30	0.11	7.30	0.11
Transferi za socijalnu zaštitu	0.40	0.01	0.40	0.01	0.40	0.01	0.40	0.01
Transferi inst. pojedincima NVO i javnom sektoru	66.52	1.17	66.50	1.08	66.70	1.02	66.90	0.97
Kapitalni budzet	80.00	1.40	80.00	1.30	80.00	1.22	80.00	1.16
Pozajmice i krediti	2.80	0.05	3.00	0.05	3.09	0.05	3.18	0.05
Otplata neizmirenih obaveza iz prethodnog perioda	31.26	0.55	25.00	0.40	25.00	0.38	25.00	0.36
Rezerve	2.5	0.04	2.5	0.04	2.5	0.04	2.5	0.04
Otplata garancija	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00
Neto povećanje obaveza	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00
Suficit/deficit	-17.60	-0.31	1.39	0.02	5.94	0.09	11.10	0.16
Korigovani suficit/deficit	-17.60	-0.31	1.39	0.02	5.94	0.09	11.10	0.16
Primarni deficit	-15.62	-0.27	3.39	0.05	7.94	0.12	13.10	0.19
Otplata duga	11.51	0.20	12.00	0.19	12.00	0.18	12.00	0.17
Otplata glavnice rezidentima	8.3	0.15	8.5	0.14	8.5	0.13	8.5	0.12
Otplata glavnice nerezidentima	3.2	0.06	3.5	0.06	3.5	0.05	3.5	0.05
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Nedostajuća sredstva	-29.11	-0.51	-10.61	-0.17	-6.06	-0.09	-0.90	-0.01
Finansiranje	29.11	0.51	10.61	0.17	6.06	0.09	0.90	0.01
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	4.6	0.08	8.0	0.13	8.0	0.12	8.0	0.12
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	2.6	0.05	4.0	0.06	4.0	0.06	4.0	0.06
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	22.00	0.39	7.00	0.11	7.00	0.11	7.00	0.10
Korišćenje depozita lokalne samouprave	-6.85	-0.12	-17.39	-0.28	-21.94	-0.33	-27.10	-0.39
Transferi iz budžeta CG	6.8	0.12	9.0	0.15	9.0	0.14	9.0	0.13

Izvor: Ministarstvo finansija

BDP (u mil. €)	5700.4		6174.6		6549.2		6890.5	
Javna potrošnja	2022		2023		2024		2025	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	2266.93	39.8	2425.94	39.3	2486.43	38.0	2603.68	37.8
Porezi	1543.81	27.1	1662.44	26.9	1775.41	27.1	1866.29	27.1
Porez na dohodak fizičkih lica	136.04	2.4	145.74	2.4	151.95	2.3	157.80	2.3
Porez na dobit pravnih lica	90.17	1.6	121.65	2.0	130.75	2.0	138.72	2.0
Porez na nepokretnosti	73.18	1.3	74.64	1.2	76.13	1.2	77.66	1.1
Porez na promet nepokretnosti	22.41	0.4	21.93	0.4	22.10	0.3	22.10	0.3
Porez na dodatu vrijednost	908.05	15.9	958.98	15.5	1024.73	15.6	1091.77	15.8
Akcize	245.87	4.3	271.45	4.4	298.88	4.6	304.84	4.4
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	40.24	0.7	40.25	0.7	42.71	0.7	44.93	0.7
Lokalni porezi	15.57	0.3	15.70	0.3	15.70	0.2	15.70	0.2
Ostali državni prihodi	12.28	0.2	12.09	0.2	12.46	0.2	12.78	0.2
Doprinosi	462.80	8.1	474.76	7.7	499.71	7.6	525.00	7.6
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	405.90	7.1	438.73	7.1	459.88	7.0	479.36	7.0
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	25.06	0.4	1.20	0.0	2.45	0.0	5.95	0.1
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	18.40	0.3	20.36	0.3	21.85	0.3	23.21	0.3
Ostali doprinosi	13.45	0.2	14.47	0.2	15.53	0.2	16.49	0.2
Takse	19.01	0.3	18.65	0.3	19.35	0.3	19.98	0.3
Naknade	128.46	2.3	97.99	1.6	89.15	1.4	90.00	1.3
Ostali prihodi	47.14	0.8	105.68	1.7	36.46	0.6	37.16	0.5
Primici od otplata kredita	14.32	0.3	10.05	0.2	10.05	0.2	10.05	0.1
Donacije	51.39	0.9	56.38	0.9	56.30	0.9	55.20	0.8
Javna potrošnja	2539.15	44.5	2790.87	45.2	2892.81	44.2	3031.48	44.0
Tekuća javna potrošnja	2256.06	39.6	2508.09	40.6	2577.56	39.4	2701.44	39.2
Tekući izdaci	1048.22	18.4	1202.30	19.5	1223.24	18.7	1282.03	18.6
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	595.56	10.4	686.76	11.1	694.78	10.6	703.79	10.2
Ostala lična primanja	21.97	0.4	23.05	0.4	22.24	0.3	22.50	0.3
Rashodi za materijal i usluge	108.84	1.9	124.69	2.0	119.04	1.8	120.47	1.7
Tekuće održavanje	33.79	0.6	42.08	0.7	41.24	0.6	41.43	0.6
Kamate	93.93	1.6	111.93	1.8	141.25	2.2	185.25	2.7
Renta	12.89	0.2	12.89	0.2	12.77	0.2	12.84	0.2
Subvencije	71.35	1.3	63.97	1.0	66.96	1.0	70.18	1.0
Ostali izdaci	48.73	0.9	68.64	1.1	63.15	1.0	62.46	0.9
Kapitalni izdaci tekućeg budžeta	61.15	1.1	68.28	1.1	61.82	0.9	63.12	0.9
Transferi za socijalnu zaštitu	668.79	11.7	785.58	12.7	840.14	12.8	900.23	13.1
Transferi instit. pojed. NVO i javnom sektoru	410.38	7.2	418.91	6.8	409.04	6.2	413.91	6.0
Kapitalni budžet	283.08	5.0	282.78	4.6	315.25	4.8	330.04	4.8
Kapitalni budžet CG	203.08	3.6	202.78	3.3	235.25	3.6	250.04	3.6
Kapitalni budžet lokalne samouprave	80.00	1.4	80.00	1.3	80.00	1.2	80.00	1.2
Pozajmice i krediti	34.90	0.6	7.52	0.1	7.61	0.1	7.71	0.1
Rezerve	27.50	0.5	41.35	0.7	32.50	0.5	32.50	0.5
Otplata garancija	0.50	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Neto povećanje obaveza	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	65.78	1.2	52.43	0.8	65.02	1.0	65.05	0.9
Suficit/deficit	-272.22	-4.8	-364.93	-5.9	-406.38	-6.2	-427.79	-6.2
Korigovani suficit/deficit	-272.22	-4.8	-364.93	-5.9	-406.38	-6.2	-427.79	-6.2
Primarni deficit	-178.29	-3.1	-253.00	-4.1	-265.13	-4.0	-242.55	-3.5
Otplata duga	303.09	5.3	350.09	5.7	435.09	6.6	768.09	11.1
Otplata glavnice rezidentima	48.85	0.9	105.06	1.7	166.56	2.5	51.56	0.7
Otplata glavnice nerezidentima	254.24	4.5	245.03	4.0	268.53	4.1	716.53	10.4
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	27.69	0.00	0.78	0.00	0.68	0.00	0.68	0.00
Nedostajuća sredstva	-603.00	-10.6	-715.79	-11.6	-842.14	-12.9	-1196.56	-17.4
Finansiranje	603.00	10.6	715.79	11.6	842.14	12.9	1196.56	17.4
Pozajmice i krediti	136.67	2.4	611.18	9.9	842.08	12.9	1127.08	16.4
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	59.56	1.0	108.00	1.7	108.00	1.6	208.00	3.0
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	77.11	1.4	503.18	8.1	734.08	11.2	919.08	13.3
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	26.52	0.5	13.00	0.2	13.00	0.2	13.00	0.2
Transferi iz budžeta CG	6.83	0.1	9.00	0.1	9.00	0.1	9.00	0.1
Korišćenje depozita države	432.99	7.6	82.61	1.3	-21.94	-0.3	47.48	0.7

Tabela 1a: Makroekonomski izgledi

Procenata ako nije naznačeno drugačije	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2021	2021	2022	2023	2024	2025
		Nivo (mlrd. EUR)	Stopa promjene				
1. Realni BDP u tržišnim cijenama	B1*g	4,731	13,0	7,7	4,4	4,0	3,5
2. BDP tekuće cijene	B1*g	4,955	18,4	15,0	8,3	6,1	5,2
Komponente realnog BDP-a							
3. Potrošnja domaćinstava	P3	4	4,0	11,6	2,4	2,9	2,0
4. Potrošnja države	P3	1	0,5	1,8	2,5	1,9	1,5
5. Bruto kapital u osnovna sredstva	P51	1	-12,3	1,8	6,3	7,1	6,4
6. Promjena zaliha i neto nabavka vrijednosti (% of BDP)	P52+P53	0	3,1	7,0	7,6	7,0	6,6
7. Izvoz roba i usluga	P6	2	81,9	13,6	9,0	7,3	6,6
8. Uvoz roba i usluga	P7	3	13,7	16,7	5,1	5,3	4,2
Učešće u realnom rastu BDP							
9. Domaća tražnja		5,5	0,0	9,2	3,6	4,1	3,2
10. Promjena zaliha i neto nabavka vrijednosti	P52+P53	0,1	0,2	3,0	0,0	0,0	0,0
11. Neto izvoz	B11	-1	12,9	-4,5	0,7	-0,2	0,4

Tabela 1b: Kretanje cijena

Procentna promjena, godišnji prosjeci	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2021	2022	2023	2024	2025
1. BDP deflator		4,7	6,8	3,7971	2,0	1,6
2. Potrošnja domaćinstava deflator		2,3	8,0	4,0	2,5	2,0
3. HICP		3,3	:	:	:	:
4. Nationalni CPI - promjena ³¹		2,4	13,0	5,0	3,0	2,2
5. Deflator potrošnje države		2,8	-0,8	4,0	0,1	0,5
6. Investicioni deflator		7,2	12,0	3,5	2,2	2,0
7. Izvoz cijene deflator (roba i usluga)		7,3	14,0	3,0	2,4	2,0
8. Uvoz cijene deflator (roba i usluga)		6,2	13,8	3,0	2,2	2,0

³¹ 2015=100

Tabela 1c: Kretanje na tržištu rada

	ESA	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
	kod	2021	2021	2022	2023	2024	2025
		Nivo	Nivo/ /stopa promjene				
1. Populacija (hiljada)			619,2	:	:	:	:
2. Populacija (stopa rasta u %)			-0,3	-100,0	:	:	:
3. Radno aktivna populacija (osoba)			423	452	463	473	483
4. Stopa učešća			60,3	62,2	62,4	62,5	62,6
5. Zaposlenost, osoba			213	238	247	255	263
6. Zaposlenost, radni sati			:	:	:	:	:
7. Zaposlenost (stopa rasta %)			-3,1	11,7	4,0	3,2	3,1
8. Javni sektor - Zaposlenost (osoba)			:	:	:	:	:
9. Javni sektor- Zaposlenost (stopa rasta)			:	:	:	:	:
10. Nezaposlenost . stopa			16,6	15,5	14,5	13,7	12,9
11. Produktivnost rada (osoba)		22,3	16,7	-3,6	0,3	0,7	0,4
12. Produktivnost rada, radni časovi			:	:	:	:	:
13. Primanja zaposlenih	D1	1,9	6,0	:	:	10,2	7,3

Tabela 1d: Sektorski bilansi

Procenata BDP	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2021	2022	2023	2024	2025
1. Neto pozajmice prema ostatku svijeta	B.9					
<i>od čega:</i>						
- Bilans roba i usluga		-19,4	-23,6	-21,7	-21,0	-20,0
- Bilans primarnih i sekundarnih dohodaka		19,4	23,6	21,7	21,0	20,0
- Kapitalni račun						
2. Neto pozajmice privatnog sektora	B.9/ EDP B.9					
3. Neto pozajmice javnog sektora						
4. Statistička razlika						

Tabela 1e: BDP, investicije i bruto dodata vrijednost

	ESA Kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2021	2022	2023	2024	2025
BDP i investicije						
BDP nivo u tekućim tržišnim cijenama u nacionalnoj valuti	B1g	5,0	5,7	6,2	6,5	6,9
Učešće investicija (% BDP)		22,1	21,9	22,3	23,0	23,7
Rast bruto dodate vrijednosti u procentima-realne cijene						
1. Poljoprivreda		-0,5	:	:	:	:
2. Industrija (isključujući građevinarstvo)		4,7	:	:	:	:
3. Građevinarstvo		-4,8	:	:	:	:
4. Usluge		18,6	:	:	:	:

Tabela 1f: Kretanje spoljnog sektora

mlrd. € ako nije naznačeno drugačije		Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2021	2022	2023	2024	2025
1. Bilans tekućeg računa (% of BDP)	% of BDP	-10,5	-23,6	-21,7	-21,0	-20,0
2. Izvoz roba	mlrd. EUR	0,5	0,7	0,8	0,8	0,9
3. Uvoz roba	mlrd EUR	2,4	3,3	3,6	3,9	4,1
4. Trgovinski bilans	mlrd EUR	-1,9	-2,6	-2,8	-3,0	-3,2
5. Izvoz usluga	mlrd EUR	1,6	2,0	2,3	2,6	2,8
6. Uvoz usluga	mlrd EUR	0,6	0,8	0,9	0,9	1,0
7. Bilans usluga	mlrd EUR	1,0	1,2	1,5	1,7	1,8
8. Neto kamate iz inostranstva	mlrd EUR	-0,1	:	:	:	:
9. Ostali neto transferi iz inostranstva	mlrd EUR	0,2	:	:	:	:
10. Tekući transferi	mlrd EUR	0,4	:	:	:	:
11. Od čega iz EU	mlrd EUR	:	:	:	:	:
12. Bilans tekućeg računa	mlrd EUR	-0,5	-1,3	-1,3	-1,4	-1,4
13. Kapitalni i finansijski račun	mlrd EUR	-0,2	:	:	:	:
14. SDI	mlrd EUR	0,6	0,6 ³²	0,7	0,7	0,7
15. Inostrane rezerve	mlrd EUR	:	:	:	:	:
16. Ukupni spoljni dug	mlrd EUR	9,5	:	:	:	:
17. od čega: javni	mlrd EUR	3,8	:	:	:	:
18. od čega: kamata	mlrd EUR	:	:	:	:	:
19. od čega: od čega dospjelo refinansiranje	mlrd EUR	:	:	:	:	:
17. Devizni kurs vis-à-vis EUR (godišnji prosjek)	NCU/EUR	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
p.m. kurs u odnosu na EUR (godišnji prosjek)	%, year-on-year	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
17a. Devizni kurs vis-à-vis EUR (kraj godine)	NCU/EUR	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

³² Procjena (2022-2025)

Devizni kurs vis-à-vis EUR (kraj godine) % promjene	%, year-on-year	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
18. Neto devizna štednja	% of GDP	:	:	:	:	:
19. Domaća štednja	% of GDP	:	:	:	:	:
20. Domaće privatne investicije	% of GDP	:	:	:	:	:
21. Domaća javna štednja	% of GDP	:	:	:	:	:
22. Domaće javne investicije	% of GDP	:	:	:	:	:

Tabela 1g: Indikatori održivosti

	Dimenzija	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2018	2019	2020	2021	2022
1. Bilans tekućeg računa	% of BDP	-17,0	-14,3	-27,0	-10,5	-23,6
2. Neto inostrana investiciona pozicija	% of BDP	-168,6	-165,5	-205,0	-167,5	:
3. Učešće u ukupnom izvoznom tržištu	%, g/g	:	:	:	:	:
4. Realni efektivni devizni kurs	%, g/g	:	:	:	:	:
5. Nominalni jedinični troškovi rada	%, g/g	0,0	0,1	12,5	-23,1	27,2
6. Privatni krediti	% BDP	:	:	:	:	:
7. Privatni dug	% BDP	:	:	:	:	:
8. Javni sektor- Dug	% BDP	:	:	105,3	84,0	72,1

Tabela 2a: Budžetski proračun opšte Vlade

	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2021	2021	2022	2023	2024	2025
		Nivo (mlrd NCU)	% BDP				
Neto kreditiranje (B9) po sektorima							
1. Opšta Vlada	S13	-0,0935	-1,9	-4,8	-5,9	-6,2	-
2. Centralna Vlada	S1311	4,1620	84,0	76,1	73,6	74,7	74,8
3. Državna Vlada	S1312	4,0900	82,5	74,9	72,4	73,6	73,7
4. Lokalna uprava	S1313	0,0728	1,5	1,3	1,2	1,1	1,1
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314	:	:	:	:	:	:
Opšta Vlada (S13)							
6. Ukupni prihodi	TR	2,1940	44,3	39,8	39,3	38,0	37,8
7. Ukupni rashodi ³³	TE	2,2875	46,2	44,5	45,2	44,2	43.988,2
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-0,0935	-1,9	-4,8	-5,9	-6,2	-
9. Rashodi za kamate	EDP.D41 incl. FISIM	0,1160	2,3	1,6	1,8	2,2	2,7

³³ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

10. Primarni saldo ³⁴		0,0225	0,5	-3,1	-4,1	-4,0	-43947,7
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ³⁵		:	:	:	:	:	:
Stavke prihoda							
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		1,2395	25,0	25,1	25,1	25,4	25,4
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	0,9802	19,8	21,2	20,8	21,1	21,1
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5	0,2593	5,2	4,0	4,3	4,3	4,3
12c. Porez na kapital	D91	:	:	:	:	:	:
13. Socijalni doprinosi	D61	0,5545	11,2	8,1	7,7	7,6	7,6
14. Prihodi od imovine	D4	0,1009	2,0	1,7	1,6	1,5	1,4
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14))		0,2991	6,0	4,8	4,9	3,5	3,3
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	2,1940	44,3	39,8	39,3	38,0	37,8
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995)		1,7940	36,2	33,3	32,8	33,0	33,0
Odabrane stavke rashoda							
17. Zajednička potrošnja	P32	:	:	:	:	:	:
18. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	0,5678	11,5	11,7	12,7	12,8	13,1
18a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63	:	:	:	:	:	:
18b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	0,5678	11,5	11,7	12,7	12,8	13,1
19 = 9. Rashodi za kamate (uklj. FISIM)	EDP.D41 + FISIM	0,1160	2,3	1,6	1,8	2,2	2,7
20. Subvencije	D3	0,0518	1,0	1,3	1,0	1,0	1,0
21. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0,2330	4,7	5,0	4,6	4,8	4,8
22. Ostalo (21 = 22-(16+17+18+19+20))		1,3189	26,6	25,0	25,1	23,3	43966,7
23. Ukupni rashodi	TE [1]	2,2875	46,2	44,5	45,2	44,2	43988,2
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1	:	:	:	:	:	:

Tabela 2b: Budžetski proračun opšte Vlade

	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2021	2022	2023	2024	2025
Nivo (mlrd NCU)						
Neto kreditiranje (B9) po sektorima						
1. Opšta Vlada	S13	-0,09	-0,27	-0,36	-0,41	-3028,40
2. Centralna Vlada	S1311	4,16	4,34	4,54	4,90	5,15
3. Državna Vlada	S1312	4,09	4,27	4,47	4,82	5,08
4. Lokalna uprava	S1313	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07

³⁴ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

³⁵ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314	:	:	:	:	:
Opšta Vlada (S13)						
6. Ukupni prihodi	TR	2,19	2,27	2,43	2,49	2,60
7. Ukupni rashodi ³⁶	TE	2,29	2,54	2,79	2,89	3031,00
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-0,09	-0,27	-0,36	-0,41	-3028,40
9. Rashodi za kamate	EDP.D41 incl. FISIM	0,12	0,09	0,11	0,14	0,19
10. Primarni saldo ³⁷		0,02	-0,18	-0,25	-0,26	-3028,21
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ³⁸		:	:	:	:	:
Stavke prihoda						
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		1,24	1,43	1,55	1,66	1,75
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	0,98	1,21	1,28	1,38	1,45
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5	0,26	0,23	0,27	0,28	0,30
12c. Porez na kapital	D91	:	:	:	:	:
13. Socijalni doprinosi	D61	0,55	0,46	0,47	0,50	0,53
14. Prihodi od imovine	D4	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10
15. Ostalo (15 = 16- (12+13+14))		0,30	0,28	0,30	0,23	0,23
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	2,19	2,27	2,43	2,49	2,60
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995)		1,79	1,90	2,02	2,16	2,28
Odabrane stavke rashoda						
17. Zajednička potrošnja	P32	:	:	:	:	:
18. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	0,57	0,67	0,79	0,84	0,90
18a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63	:	:	:	:	:
18b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	0,57	0,67	0,79	0,84	0,90
19 = 9. Rashodi za kamate (uklj. FISIM)	EDP.D41 + FISIM	0,12	0,09	0,11	0,14	0,19
20. Subvencije	D3	0,05	0,07	0,06	0,07	0,07
21. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0,23	0,28	0,28	0,32	0,33
22. Ostalo (21 = 22- (16+17+18+19+20))		1,32	1,42	1,55	1,53	3029,52

³⁶ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

³⁷ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

³⁸ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

23. Ukupni rashodi	TE	2,29	2,54	2,79	2,89	3031,00
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1	:	:	:	:	:

Tabela 3: Rashodi opšte Vlade po funkciji

% BDP-a	COFOG kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2021	2022	2023	2024	2025
1. Opšte javne usluge	1	6,7	4,9	5,7	5,3	5,8
2. Odbrana	2	10,1	0,9	1,3	1,2	1,3
3. Javni red i bezbjednost	3	3,2	2,8	3,2	3,1	2,9
4. Ekonomski poslovi	4	5,4	5,6	4,7	4,9	4,8
5. Zaštita životne sredine	5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
6. Usl. unapr. stanovanja i zajednice	6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7. Zdravstvo	7	6,7	7,4	6,5	6,3	6,1
8. Rekreacija, kultura i religija	8	0,8	0,9	1,1	1,1	1,0
9. Obrazovanje	9	4,2	4,0	4,7	4,4	4,2
10. Socijalna zaštita	10	11,9	12,5	13,1	13,3	13,5
11. . Ukupni rashodi (stavka 7 = 23 u Tabeli 2)	TE	46,2	44,5	45,2	44,2	43.988,2

Tabela 4: Kretanje zaduženja opšte Vlade

% BDP-a	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2021	2022	2023	2024	2025
1. . Bruto zaduženost ³⁹		84,0	72,1	74,2	76,4	77,3
2. Promjena koeficijenta bruto zaduženosti		-21,3	-11,9	2,2	2,1	0,9
Doprinosi promjeni bruto duga						
3. Primarni saldo ⁴⁰		-0,5	3,1	4,1	4,0	43947,7
4. Rashodi za kamate ⁴¹	EDP D.41	2,3	1,6	1,8	2,2	2,7
5. Efekat stvarnog rasta		-11,6	-5,6	-2,9	-2,8	-2,6
6. Efekat inflacije		-4,2	-5,0	-2,5	-1,4	-1,2
7. Usklađivanje toka i stanja		-7,4	-6,1	1,7	0,1	-43945,8
<i>od čega:</i>						

³⁹ Kao što je definisano u Regulativi 3605/93 (ne prema ESA konceptu).

⁴⁰ Cf. stavka 10 u Tabeli 2.

⁴¹ Cf. stavka 9 u Tabeli 2.

- Razlike obračunskog i novčanog pristupa ⁴²		:	:	:	:	:
- Neto akumulacija finansijskih sredstava ⁴³		:	:	:	:	:
<i>od čega:</i>						
- Prihodi od privatizacije		:	:	:	:	:
- Efekti vrednovanja i ostalo ⁴⁴		:	:	:	:	:
p.m. implicitna kamatna stopa na dug ⁴⁵		2,6	2,3	2,7	3,1	3,7
Ostale relevante promjenljive						
8. Likvidna finansijska sredstva ⁴⁶		:	:	:	:	:
9. Neto finansijski dug (9 = 1 - 8)		:	:	:	:	:

Tabela 5: Ciklična kretanja

% BDP	ESA Kod	Godina 2021	Godina 2022	Godina 2023	Godina 2024	Godina 2025
1. Realni rast BDP (% g/g)	B1g	13,0	7,7	4,4	4,0	3,5
2. Neto pozajmice javnog sektora	EDP.B.9	-1,9	-4,8	-5,9	-6,2	-43.950,4
3. Rashodi za kamate	EDP.D.41	2,3	1,6	1,8	2,2	2,7
4. Jednokratne i ostale privremene mjere		:	:	:	:	:
5. Potencijalni rast BDP (% g/g)		2,5	-2,5	3,0	3,2	2,2
Učešće						
- rad		1,4	1,3	1,4	1,5	1,6
- kapital		-2,0	7,6	2,6	2,1	2,0
- ukupna faktorska produktivnost		13,7	-1,3	0,3	0,3	-0,1
6. Output gap		-6,2	3,2	4,5	5,3	5,6
7. Ciklična budžetska komponenta		:	:	:	:	:
8. Ciklični budžetski balans (2-7)		:	:	:	:	:
9. Ciklični primarni budžetski balans (8+3)		:	:	:	:	:
10. Strukturni balans (8-4)		:	:	:	:	:

Tabela 6: Razlike u odnosu na prethodni program

	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
	2021	2022	2023	2024	2025
1. BDP rast (% g/g)					
Prethodni program	-0,4	1,3	-0,7	-0,5	:
Posljednje ažuriranje	13,0	7,7	4,4	4,0	3,5

⁴² Razlike koje se odnose na rashode za kamate, ostali rashodi i prihodi mogu biti pobliže označeni prema potrebi.

⁴³ Likvidna imovina, imovina u trećim državama, javna preduzeća i razlika između imovine koja kotira i one koja ne kotira mogu se, prema potrebi, pobliže označiti.

⁴⁴ Promjene izazvane kretanjima deviznog kursa i operacijama na sekundarnom tržištu mogu se prema potrebi pobliže označiti.

⁴⁵ Procijenjeno prema rashodima za kamate podijeljeno sa stanjem duga prethodne godine.

⁴⁶ AF1, AF2, AF3 (konsolidovano prema tržišnoj vrijednosti, AF5 (ukoliko kotira ne berzi; uključujući udjele u zajedničkim fondovima).

Razlika	13,4	6,4	5,1	4,5	:
2. Javni sektor deficit (% BDP)					
Prethodni program	:	:	:	:	:
Posljednje ažuriranje	-1,9	-4,8	-5,9	-6,2	-43950,4
Razlika	:	:	:	:	:
3. Javni sektor bruto dug (% BDP)					
Prethodni program	84,8	76,2	75,8	78,2	79,49
Posljednje ažuriranje	84,0	72,1	74,2	76,4	77,3
Razlika	-0,8	-4,1	-1,6	-1,8	-2,2

Tabela 7: Dugoročna stabilnost javnih finansija

Procenti BDP-a	2007	2010	2020	2030	2040	2050	2060
Ukupni rashodi							
od toga: izdaci povezani sa starosnom dobi			n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Rashodi za penzije	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Penzija socijalnog osiguranja	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Starosne i prijevremene penzije	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Ostale penzije (invalidske, porodične)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Profesionalne penzije (ako su u opštoj vladi)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Zdravstvena zaštita	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Dugotrajna njega (<i>ovo je ranije bilo uključeno u zdravstvenu zaštitu</i>)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Rashodi za obrazovanje	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Ostali izdaci povezani sa starosnom dobi							
Rashodi za kamate	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Ukupni prihodi od čega:							
prihod od imovine	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
prihodi od trgovine	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
tantijemi, koncesije, itd.	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
iz penzijskih doprinosa (ili socijalnih doprinosa, ako je potrebno)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Imovina penzijskog rezervnog fonda	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
<i>od toga: konsolidovana imovina javnog penzijskog fonda (imovina koja nije državna obaveza)</i>	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Pretpostavke							
Rast produktivnosti rada	4,2	5,1	-5,9	:	:	:	:
Realni rast BDP-a	6,8	2,7	-15,3	:	:	:	:
Stopa učešća muškaraca (starosti 20-64)	69,1	67,1	74,6	:	:	:	:
Stope učešća žene (starosti 20-64)	53	51,7	59,9	:	:	:	:
Ukupne stope učešća (20-64)	61	59,3	67,2	:	:	:	:
Stopa nezaposlenosti	19,4	19,8	17,8	:	:	:	:
Stanovništvo starosti 65+ i više od ukupnog stanovništva	12,9	12,9	15,6	:	:	:	:

Tabela 7a: Potencijalne obaveze

Mjere	Datum usvajanja	Maksimalni iznos potencijalnih obaveza (% BDP-a)	Procijenjeno preuzimanje (% BDP-a)
Kao odgovor na Covid-19		n/a ⁴⁷	
	Međuzbir		
Ostalo		0.18258 ⁴⁸	0.011 ⁴⁹
	Međuzbir		
Ukupno		0.18258	0.011

Tabela 8: Osnovne pretpostavke spoljnjeg okruženja

	Dimenzija	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2021	2022	2023	2024	2025
Kratkoročne kamatne stope	godišnji prosjek	-0,5	0,2	3,1	3	:
Dugoročne kamatne stope	godišnji prosjek	-0,4	1,2	2,3	2,4	:
USD/EUR Devizni kurs	godišnji prosjek	1,18	1,04	0,98	0,98	:
Nominalni efektivni devizni kurs	godišnji prosjek	1,3	-4,3	-0,5	0	:
Devizni kurs vis-à-vis EUR	godišnji prosjek	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Global BDP rst isključujući EU	godišnji prosjek	6	3,1	2,9	3,4	:
EU BDP rast	godišnji prosjek	5,5	2,5	-0,2	1,4	:
Rast relevantnih stranih tržišta	godišnji prosjek	5,6	2,7	0,9	1,8	:
Vrijednost svjetskog uvoza isključujući EU	godišnji prosjek	11	4,8	2,5	3,7	:
Cijene nafte (Brent, USD/barrel)	godišnji prosjek	59,8	98,4	86,4	79,3	:

⁴⁷ U 2022. godini nije bilo garancija u vezi sa COVID-19.

⁴⁸ Kao što je objašnjeno u narativnom dijelu PER-a, preliminarno stanje duga na 30/09/2022 iznosi 182.58 miliona eura.

⁴⁹ U decembru 2022. godine izdata je garancija za kreditni aranžman zaključen između ZICG i EBRD u iznosu od 11 miliona € ili 0,011 milijardi €.

Tabela 9a: Odabrani Socijalni i pokazatelji zapošljavanja⁵⁰

	Izvor podataka	2018	2019	2020	2021	2022
Jednake šanse						
1. Učešće odraslih u učenju tokom posljednjih 12 mjeseci, starosti 25-64 godina	Informacioni sistem MPNKS - MEIS					
2. Udio osoba koje su prerano napustile obrazovanje i obuku, starosti 18-24 godina		4,6	5,0	3,6	6,7	/ ⁵¹
3. Udio stanovništva sa osnovnim ukupnim digitalnim vještinama ili višim, starosti 16-74 godine	MONSTAT	N/A	52.2%	N/A	47.2% ⁵²	N/A
4. Mlade osobe koji nijesu zaposlene, niti se obrazuju ili obučavaju (NEET stopa), starosti 15-29 godina	e	21,0	21,3	26,6	26,5	/ ⁵³
5. Rodna razlika u stopi zaposlenosti, starosti 20-64 godine	e	13,8	13,3	12,9	11,1	/ ⁵⁴
6. Odnos kvintila dohotka - S80 / S20	e					
Uslovi rada						
7. Stopa zaposlenosti, starost 20-64 godine	e	59,8	60,8	55,2	54,2	/ ⁵⁵
8. Stopa nezaposlenosti, starosti 15-74 godine	e	15,2	15,1	17,9	16,6	/ ⁵⁶
9. Stopa dugotrajne nezaposlenosti, starost 15-74 godine	e	11,4	11,9	13,4	11,0	/ ⁵⁷
10. Bruto raspoloživi dohodak domaćinstava u realnom iznosu, po stanovniku	EU-SILC (Monstat)	4.234 ⁵⁸	4.241	4.449	4.338	/
Socijalna zaštita i inkluzija						

⁵⁰ S obzirom na različitu dostupnost podataka i raznolikost definicija koje se koriste za indikatore, države treba da koriste podatke EUROSTAT-a kada su dostupni. U slučaju podataka iz nacionalnih ili međunarodnih izvora, za svaki indikator treba dodati fusnotu koja objašnjava kako je definisan. Obratiti pažnju na starosne grupe. U slučaju da za indikator nijesu dostupni podaci, pogledajte da li bi bilo podataka za sličan indikator i objasnite to. Za 2021. godinu dodajte podatke za posljednji kvartal i navedite kvartal u zagradama (npr. (K3)). Ako nema dostupnih podataka, označite „nije primjenljivo“ („N/A“). Za sve indikatore vrijednosti treba unijeti u tabelu, a ne međugodišnje promjene vrijednosti.

⁵¹ Biće dostupni 29.3.2023.

⁵² Prekid serije od 2021 godine za dati indikator.

⁵³ Biće dostupni 29.3.2023.

⁵⁴ Biće dostupni 29.3.2023.

⁵⁵ Biće dostupni 29.3.2023.

⁵⁶ Biće dostupni 29.3.2023.

⁵⁷ Biće dostupni 29.3.2023.

⁵⁸ U EUR (€).

11. Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti („ARPE“)	EU-SILC	41.2	36.5	37.6	38.9	N/A
12. Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti („ARPE“) za decu (0-17)	EU-SILC	48.5	43.5	45.0	45.5	N/A
13. Uticaj socijalnih transfera (osim penzija) na smanjenje siromaštva	EU-SILC	31.2	29.5	27.8	27.2	N/A
14. Jaz u zapošljavanju osoba sa invaliditetom ⁵⁹ , starosti 20-64 godine	e					
15. Stopa preopterećenja troškova stanovanja	EU-SILC	14.7	11.7	9.4	8.0	n/a
16. Djeca mlađa od 3 godine u formalnom predškolskom obrazovanju - br. djece -	MONSTAT	2017/2018. šk. god. 5279	2018/2019. šk. god. 5479	2019/2020. šk. god. 6051	2020/2021. šk. god. 5469	2021/2022. šk. god. 6277
17. Nezadovoljene potrebe za medicinskom njegom koje su sami prijavili		2.3	3.1	2.1	1.6	n/a

Tabela 9b: Ostali odabrani pokazatelji⁶⁰

	Izvor podataka	2018	2019	2020	2021	2022
Ostali socijalni i zdravstveni indikatori						
1. Javni izdaci za socijalnu zaštitu u% BDP-a		n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
2. Javni izdaci za zdravstvenu zaštitu u% BDP-a	MZD	5,18	5,14	7,21	n/a	5,18
3. Isplate domaćinstava kao procenat ukupnih zdravstvenih troškova		n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
4. Procjenat stanovništva koji nije obuhvaćen zdravstvenim osiguranjem	MZD	<5%	<5%	<5%	<5%	<5%
5. Odnos broja ljekara na 1000 stanovnika	IJZCG	2,78	2,75	2,77	2,81	2,78
6. Odnos broja medicinskih sestara na 1000 stanovnika	IJZCG	4,89	4,90	5,02	5,33	4,89
Životna sredina						

⁵⁹ Jaz u zapošljavanju osoba sa invaliditetom.

⁶⁰ S obzirom na različitu dostupnost podataka i raznovrsnost definicija koje se koriste za indikatore, države treba da koriste podatke EUROSTAT-a kada su dostupni. U slučaju podataka iz nacionalnih ili međunarodnih izvora, za svaki indikator treba dodati fusnotu koja objašnjava kako je definisan. U slučaju da za indikator nijesu dostupni podaci, pogledajte da li bi bilo podataka za sličan indikator i objasnite to. Za 2021. godinu dodajte podatke za posljednji kvartal i navedite kvartal u zagradama (npr. (K3)). Ako nema dostupnih podataka, označite sa „N/A“. Za sve indikatore treba unijeti vrijednosti u tabelu, a ne međugodišnje promjene vrijednosti.

7. Ukupni prihodi od ekoloških poreza kao udio u ukupnim prihodima od poreza i socijalnih doprinosa	Agencija za zaštitu životne sredine	281.598,45€	316.614,29€	490.803,96€	779.714,51€	453.794,79€
8. Emisije gasova sa efektom staklene bašte po stanovniku	Inventara zagađujućih materija u saradnji sa Austrijskom Agencijom Treći nacionalni izvještaj Crne Gore o klimatskim promjenama (Trece Nacionalna Komunikacija)	2,39tCo2 – sa ponorima ⁶¹ 6,38tCo2 – bez ponora	2,09tCo2 – sa ponorima 6,15tCo2 – bez ponora	n/a	n/a	n/a ⁶²
9. Generisanje otpada, ne uključujući glavni mineralni otpad	2017 - Izvještaj o realizaciji Državnog plana upravljanja otpadom za 2017. godinu 2018 - Državni plan upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2015-2020. godina 2019 - Državni plan upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2015-2020. godina 2020 - Izvještaj o realizaciji Državnog plana upravljanja otpadom za 2020. godinu	248.015,7 t	255.127,7 t	228.852,4 t	240.798,9 t	n/a ⁶³
Digitalna ekonomija						
10. Procenat domaćinstava sa širokopojasnim pristupom (mobilni i fiksni)	Podaci koji Agenciji za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost dostavljaju operatori kroz	Fix: 75,77%	Fix: 90,33%	Fix: 93,19%		

⁶¹ Ponor je svaki proces, aktivnost ili mehanizam kojim se odstranjuju iz atmosfere gasovi sa efektom staklene bašte, aerosoli ili prekursori gasova sa efektom staklene bašte.

⁶² Podaci za 2020, 2021 i 2022 godinu su nedostupni i biće prikupljeni prilikom izrade Četvrte nacionalne komunikacije, čija izrada je u toku.

⁶³ U skladu sa Zakonom o upravljanju otpadom, Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma je u obavezi do 30. novembra 2023. godine dostavi Izvještaj o sprovođenju Državnog plana upravljanja otpadom, te su podaci za 2022. godinu nedostupni

	<p>sistem za prikupljanje i obradu podataka o tržištu elektronskih komunikacija.</p> <p>Napomena:</p> <p>-Vezano za mobilni pristup, ovo je podatak koji se odnosi na broj korisnika koji su tokom decembra svake godine pristupili internetu putem mobilnog telefona i računara se u odnosu na broj stanovnika. Ne računara se u odnosu na broj domaćinstava. Podaci za 2022. odnose se na novembar 2022., jer za kraj 2022. još ne postoje svi podaci.</p> <p>-Vezano za fiksni broadband, procenat domaćinstava koja imaju fiksni broadband priključak je veći od 100%, iz razloga što su uzeti u obzir svi internet priključci, a u primorskim i pojedinim opštinama u centralnom dijelu Crne Gore imamo da je broj priključaka značajno veći u odnosu na broj domaćinstava. (Npr. u Budvi imamo više od 2 ipo priključka po domaćinstvu)</p>	Mob: 74,52%	Mob: 81,53 %	Mob: 87,02 %	Fix: 95,92 %	Fix: 100,04%
					Mob: 90,63 %	Mob: 102,51%
11. Udio ukupnog stanovništva koje koristi Internet [Napomena: stanovništvo starosti 16-74 godine]	MONSTAT	77.1%	79.6%	81.4%	86.3%	88.2%
Energetika						
12. Zavisnost od uvoza energije (%)	MONSTAT	31,06	32,86	27,42	n/a	n/a

13. Energetski intenzitet: Kilogrami naftnog ekvivalenta (KGOE) na hiljadu eura	Energy intensity of GDP in chain linked volumes (2015) Unit: [KGOE_TEUR] Kilograms of oil equivalent (KGOE) per thousand euro	263,25	263,06	278,80	n/a	n/a
14. Udio obnovljivih izvora energije (OIE) u finalnoj potrošnji energije (%)	MKI	38,69	39,75	43,76	n/a	n/a
Saobraćaj						
15. Gustina željezničke mreže (metri pruge po km2 kopnene površine)	MONSTAT	18	18	18	18	n/a
16. Stopa motorizacije (broj putničkih automobila na 1000 stanovnika)	MONSTAT	332	350	338	358	n/a
Poljoprivreda						
17. Udio u bruto dodatoj vrijednosti (poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo)	MONSTAT	6.7	6.4	7.6	6.5	n/a
18. Udio zaposlenosti (poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo)	MONSTAT	8.0	7.1	7.5	6.4	n/a
19. Korišćena poljoprivredna površina (% od ukupne površine zemljišta)	MONSTAT	18.6	18.6	18.7	18.5	n/a
Industrija⁶⁴ (osim građevinarstva)						
20. Udio u bruto dodatoj vrijednosti	Monstat	11,9%	13,5%	13,31 %	12,5 %	n/a
21. Doprinos zapošljavanju (% od ukupnog broja zaposlenih)	Monstat	11.4	10.9	11.3	11.2	n/a
Usluge⁶⁵						
22. Udio u bruto dodatoj vrijednosti	Monstat	79.3	80.2	77.3	79.6	n/a
23. Doprinos zapošljavanju (% od ukupnog broja zaposlenih)	Monstat	81.3	81.2	81.5	81.1	n/a
Poslovno okruženje						
24. Položaj u indeksu globalne konkurentnosti (Izvor: Svjetski ekonomski forum)	Svjetski ekonomski forum		71.	73.	n/a	n/a
25. Procijenjeni udio neformalne ekonomije u BDP-u (kao% BDP-a) (Izvor: MMF)	MF ⁶⁶					

⁶⁴ Podaci se odnose na Industriju koja obuhvata sektore B, C, D i E.

⁶⁵ Ovaj podatak predstavlja učešće sektora B,C, D i E u ukupnom broju zaposlenih.

⁶⁶ Prema istraživanju koje je sprovedeno među preduzećima i domaćinstvima, siva ekonomija u formalnom sektoru u Crnoj Gori u 2022. godini iznosi 20.6% BDP, što predstavlja smanjenje od 3.9 p.p. u odnosu na 2014. godinu.

Istraživanje, razvoj i inovacije						
26. Intenzitet istraživanja i razvoja BDP-a (izdaci za istraživanje i razvoj kao % BDP-a)	MNTR	0,50%	0,36%	Nema podatak, statističko istraživanje o naučnoistraživačkoj djelatnosti za 2020.g, zbog otežanih uslova rada usljed COVID-19 pandemije, nije urađeno.	Nema podatak - MNTR je započelo proces prikupljanja, u cilju objavljivanja statističkih podataka o istraživanju i razvoju za 2021.g. Objavljivanje podataka je planirano do kraja juna 2023.g.	Nema podataka
27. Rashodi za istraživanje i razvoj - EUR po stanovniku	MNTR	37,88 EUR ⁶⁷	29,01 EUR ⁶⁸	Nema podatak o rashodima (bruto izdaci za IR)	Nema podatak o rashodima (bruto izdaci za IR)	

⁶⁷ Rashodi (bruto izdaci za IR) u 2018. godini iznosili su 23.490.044 eura. Broj stanovnika prema posljednjem popisu iz 2011. godine iznosi 620.029.

⁶⁸ Rashodi (bruto izdaci za IR) u 2019. godini iznosili su 17.984.722 eura. Broj stanovnika prema posljednjem popisu iz 2011. godine iznosi 620.029.

				za 2020. g.	za 2021. g. Objavl jivanje podat aka je planir ano do kraja juna 2023. g.	
Trgovina						
28. Izvoz roba i usluga (kao % BDP-a)	CBCG	42.9	43.8	26.0	42.8	n/a
29. Uvoz roba i usluga (kao % BDP-a)	CBCG	66.7	65.0	61.0	62.2	n/a
30. Trgovinski bilans (kao % BDP-a)	CBCG	-23.9	-21.2	-35.0	-19.4	n/a

Tabela 10a

Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	1. 417 000,00	0,00	0,00	0,00	1. 417 000,00
2024	1. 524 176,00	0,00	0,00	0,00	1.524 176,00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Reformska mjera 2: Uvođenje Programa Garancija za mlade u Crnoj Gori⁶⁹					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2024	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Reformska mjera 3: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno

⁶⁹ Plan implementacije Garancije za mlade je u novembru 2022. godine ponovo upućen na komentare EK i trenutno se radi na usaglašavanju sa istim. Sredstva za realizaciju Plana ne mogu se još uvijek precizirati, jer planirana izmjena zakonskih rješenja koja će usloviti realokaciju budžetskih sredstava, uslijediće tek nakon usvajanja Plana od strane Vlade CG, a dodatno podrška koja se očekuje iz IPA III sredstava još uvijek nije ugovorena.

2023	0,00	450 000,00	0,00	0,00	450 000,00
2024	0,00	550 000,00	0,00	0,00	550 000,00
2025	0,00	200 000,00	0,00	0,00	200 000,00
Reformska mjera 4: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	1.800 000, 00	0,00	6.500 000, 00	8.300 000, 00
2024	0,00	1.800 000, 00	0,00	0,00	1.800 000, 00
2025	0,00	1.800 000, 00	0,00	0,00	1.800 000, 00
Reformska mjera 5: Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu Mape puta					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	75 600, 00	130 000, 00	0,00	0,00	205 600, 00
2024	151 200, 00	70 000, 00	0,00	0,00	221 200, 00
2025	151 200, 00	0,00	0,00	0,00	151 200, 00
Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sektora u Crnoj Gori					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	1.400 000, 00	0,00	0,00	1.400 000, 00
2024	0,00	1.000 000, 00	0,00	0,00	1.000 000, 00
2025	0,00	2.000 000, 00	0,00	0,00	2.000 000, 00
Reformska mjera 7: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2024	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Reformska mjera 8: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	190 000, 00	3.600 000, 00	0,00	3.790 000.00
2024	0,00	0,00	3.000 000.00	0,00	3.000 000.00
2025	0,00	0,00	3.500 000.00	0,00	3.500 000.00
Reformska mjera 9: Poboljšanje digitalizacije javne uprave kroz razvoj i unapređenje digitalnih vještina					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno

2023	0,00	331 233, 78	0,00	0,00	331 233, 78
2024	0,00	300 000, 00	0,00	0,00	300 000, 00
2025	0,00	300 000, 00	0,00	0,00	300 000, 00
Reformnska mjera 10: Jačanje sajber otpornosti					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	2.250 000, 00	0,00	0,00	2.250 000, 00
2024	0,00	5.000 000, 00	0,00	0,00	5.000 000, 00
2025	0,00	5.050 000, 00	0,00	0,00	5.050 000, 00
Reformnska mjera 11: Unapređenje infrastrukture za širokopolasni pristup internetu i uvođenje mreža nove generacije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	30 000, 00	525 000, 00	0,00	555 000, 00
2024	0,00	50 000, 00	0,00	0,00	50 000, 00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Reformnska mjera 12: Unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	300 000, 00	0,00	0,00	0,00	300 000, 00
2024	300 000, 00	0,00	0,00	0,00	300 000, 00
2025	500 000, 00	0,00	0,00	0,00	500 000, 00
Reformnska mjera 13: Olakšanje trgovine robama i uslugama u skladu sa STO obavezama i CEFTA Dodatnim protokolima					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	211 738, 48	0,00	0,00	211 738, 48
2024	0,00	161 738, 48	0,00	0,00	161 738, 48
2025	0,00	161 738, 48	0,00	0,00	161 738, 48
Reformnska mjera 14: Jačanje mehanizama za formalizaciju sive ekonomije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	1.759 000,00	0,00	0,00	1.759 000, 00
2024	0,00	15 000, 00	0,00	TBD* ⁷⁰	15 000, 00
2025	0,00	120 000, 00	0,00	0,00	120 000, 00
Reformnska mjera 15: Održivi zeleni turizam					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno

⁷⁰ ⁷⁰ TBD* predstavlja iznos koji treba da se utvrdi, a odnosi se na troškove za IRMS čija je ukupna vrijednost 8.400.000,00€ (ako bude restrukturiranja projekta to je iznos koji je opredijeljen da se potroši 2024 i 2025).

2023	0,00	100 000, 00	1.000 000, 00	0,00	1.100 000, 00
2024	0,00	200 000, 00	1.100 000, 00	0,00	1.300 000, 00
2025	0,00	250 000, 00	1.100 000, 00	0,00	1.350 000, 00
Reformska mjera 16: Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede ruralnih područja					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	0,00	15.316 666, 00	0,00	15.316 666, 00
2024	0,00	0,00	15.049 998, 00	0,00	15.049 998, 00
2025	0,00	0,00	13.600 000, 00	0,00	13.600 000, 00
Reformska mjera 17: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	0,00	150 000,00	0,00	150 000,00
2024	0,00	0,00	150 000,00	0,00	150 000,00
2025	0,00	0,00	150 000,00	0,00	150 000,00
Reformska mjera 18: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	330 000, 00	0,00	0,00	330 000, 00
2024	0,00	144 000, 00	0,00	0,00	144 000, 00
2025	0,00	70 000, 00	0,00	0,00	70 000, 00
Reformska mjera 19: Unapređenje međugraničnih prelaza-otvaranje zajedničke željezničke granične stanice Bijelo Polje					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2023	0,00	0,00	0,00	1.930 000, 00	1.930 000, 00
2024	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Tabela 10b

Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	212 550,00	0,00	0,00	1.204 450,00		0,00	0,00	1.417 000,00
2024	228 626,00	0,00	0,00	1 295 550,00	0,00	0,00	0,00	1.524 176,00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Reformska mjera 2: Uvođenje Programa Garancija za mlade u Crnoj Gori								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2024	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Reformska mjera 3: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	0,00	0,00	0,00	400 000,00	50 000,00	0,00	0,00	450 000,00
2024	0,00	0,00	0,00	500 000,00	50 000,00	0,00	0,00	550 000,00
2025	0,00	0,00	0,00	100 000,00	100 000,00	0,00	0,00	200 000,00
Reformska mjera 4: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	1.800 000,00	0,00	0,00	0,00	6.500 000,00	0,00	0,00	8.300 000,00
2024	1.800 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1.800 000,00
2025	1.800 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1.800 000,00
Reformska mjera 5: Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu Mape puta								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	75.600,00	0,00	0,00	100.000,00	3.000,00	0,00	0,00	205.600,00
2024	151.200,00	0,00	0,00	50.000,00	20.000,00	0,00	0,00	221.200,00
2025	151.200,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	151.200,00
Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sektora u Crnoj Gori								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	1.400 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1.400 000,00
2024	0,00	0,00	0,00	1.000.000,00	0,00	0,00	0,00	1.000 000,00
2025	0,00	0,00	0,00	2.000.000,00	0,00	0,00	0,00	2.000 000,00
Reformska mjera 7: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno

2023	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2024	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Reformska mjera 8: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	0,00	0,00	2.740.000,00	950 000,00	100 000,00	0,00	0,00	3.790 000,000
2024	0,00	0,00	3.000 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3.000 000,000
2025	0,00	0,00	3.500 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3.500 000,00
Reformska mjera 9: Poboljšanje digitalizacije javne uprave kroz razvoj i unapređenje digitalnih vještina								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	331 233,78	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	331 233,78
2024	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	300 000,00	300 000,00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	300 000,00	300 000,00
Reformska mjera 10: Jačanje sajber otpornosti								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	2.250 000,000	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2.250 000,000
2024	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	5.000 000,00	5.000 000,00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	5.050 000,00	5.050 000,00
Reformska mjera 11: Unapređenje infrastrukture za širokopolasni pristup internetu i uvođenje mreža nove generacije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	30 000,000	0,00	0,00	0,00	525 000,00	0,00	0,00	555 000,00
2024	50 000,000	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	50 000,000
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Reformska mjera 12: Unapređenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	300 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	300 000,00
2024	300 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	300 000,00
2025	500 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	500 000,00
Reformska mjera 13: Olakšanje trgovine robama i uslugama u skladu sa STO obavezama i CEFTA Dodatnim protokolima								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	108 142,93	0,00	0,00	103 595,55	0,00	0,00	0,00	211 738,48
2024	58 142,93	0,00	0,00	103 595,55	0,00	0,00	0,00	161 738,48
2025	58 142,93	0,00	0,00	103 595,55	0,00	0,00	0,00	161 738,48
Reformska mjera 14: Jačanje mehanizama za formalizaciju sive ekonomije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno

2023	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1.759 000,00	0,00	1.759 000,00
2024	15 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	TBD* ⁷¹	0,00	15 000,00
2025	120 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	120 000,00
Reformska mjera 15: Održivi zeleni turizam								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	1.100 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1.100 000,00
2024	1.300 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1.300 000,00
2025	1.350 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1.350 000,00
Reformska mjera 16: Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede ruralnih područja								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	0,00	0,00	3.829 166,00	11.487 500,00	0,00	0,00	0,00	15.316 666,00
2024	0,00	0,00	3.762 499,50	11.287 498,50	0,00	0,00	0,00	15.049 998,00
2025	0,00	0,00	3.400 000,00	10.200 000,00	0,00	0,00	0,00	13.600 000,00
Reformska mjera 17: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	150 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	150 000,00
2024	150 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	150 000,00
2025	150 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	150 000,00
Reformska mjera 18: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	330 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	330 000,00
2024	144 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	144 000,00
2025	70 000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	70 000,00
Reformska mjera 19: Unapređenje međugraničnih prelaza-otvaranje zajedničke željezničke granične stanice Bijelo Polje								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2023	761 250,00	0,00	0,00	1.168 750,00	0,00	0,00	0,00	1.930 000,00
2024	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2025	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

⁷¹ TBD* predstavlja iznos koji treba da se utvrdi, a odnosi se na troškove za IRMS čija je ukupna vrijednost 8.400.000,00€ (ako bude restrukturiranja projekta to je iznos koji je opredijeljen da se potroši 2024 i 2025).

Tabela 11: Izvještavanje o sprovođenju mjere strukturne reforme PER-a 2022-2024

Prioritetna reformska mjera br. 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izrada Akcionog plana za uspostavljanje IT baze Zavoda; 2. Implementacija Akcionog plana za interoperabilnost baza podataka; 3. Unaprijedenje kapaciteta ZZZCG za korišćenje online alata kroz pretpristupnu podršku i podršku Međunarodne organizacije rada 	<p>5</p> <p>3</p> <p>3</p>
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izrađen je Akcioni plan za uspostavljanje IT baze Zavoda. 2. Predlog Akcionog plana za interoperabilnost baza podataka je upućen nadležnim institucijama na mišljenje. Akcioni plan za interoperabilnost između izabranih informacionih Sistema i baza podataka koji imaju ulogu u upravljanju tržištem rada je usvojen na sjednici Vlade od od 2. decembra 2022. godine 3. U toku je rad na unaprijedenju kapaciteta ZZZCG za korišćenje online alata kroz pretpristupnu podršku i podršku Međunarodne organizacije rada u saradnji sa ZZZCG. Testiranje online modula za registraciju nezaposlenih lica i slobodnih radnih mjesta još uvijek nije otpočelo. Uspostavljanju IT platforme Zavoda za zapošljavanje prethodio je izvještaj o potrebama i pravcima unapredjenja IT platforme ZZZCG koji je izrađen u saradnji između MOR i ZZZCG, a uz pomoć pretpristupne podrške. Na osnovu navedenog izvještaja, u toku je priprema neophodne tenderske dokumentacije za implementaciju ugovora o nabavci za projekat „Razvoj novog informacionog sistem Zavoda za zapošljavanje Crne Gore“ iz IPA 2020. Završena je kompletna dokumentacija koja je upućena delegaciji EU u Crnoj Gori 21.. decembra 2022. godine, na komentare i eventualno odobrenje. Rad na razvoju softvera i nabavka hardvera je predviđena da otpočne 2023. godine, a planirani završetak ove aktivnosti se očekuje 2024. godine. 	

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 1

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost planirana u 2022.	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Izrađen Akcioni plan za uspostavljanje IT	Ne postoji Akcioni	2022- Pripremljen Nacrt akcionog plana	Usvojen AP za interoperabilnost između izabranih informacionih Sistema i baza podataka koji imaju ulogu u upravljanju tržištem rada
Uspostavljena nova IT platforma	Postojeća IT platforma Zavoda jezastarjela	2022- Izrađen izvještaj o	2022- Izrađen izvještaj o potrebama i pravcima unaprijedenja IT

Zavoda za zapošljavanje koja omogućava efikasnijirad savjetodavaca sa korisnicima		potrebama i pravcima unaprijedenja IT platforme ZZZCG	platforme ZZZCG
---	--	---	-----------------

Prioritetna reformska mjera br. 2: Uvođenje novih šema rada i usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	1. Rad na izradi izmjena i dopuna Zakona o radu	5
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	Formirana je radna grupa za izradu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o radu; U toku je rad radne grupe na izradi Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o radu; Aktivnosti na donošenju Predloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o radu će se nastaviti u 2023. i 2024. godini kada je planirano njegovo donošenje.	

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 2

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost planirana u 2022.	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Broj očeva koji koriste pravo na roditeljsko odsustvo	445	-	234
Broj lica sa zaključenim ugovorom o radu van prostorija poslodavca	13		27
Broj izvršenih inspekcijskih nadzora od strane Uprave za inspekcijske poslove u odnosu na ugovore o radu na daljinu i radu od kuće	0	0	0

Prioritetna reformska mjera br. 3: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	1. Izrada i donošenje Plana za implementaciju Garancije za mlade; 2. Sprovođenje Programa za zapošljavanje mladih	3 3

<p>Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo</p>	<p>1. Pripremljen je Predlog plana za implementaciju Garancije za mlade, koji je razmatrala Meduresorska radna grupa na visokom nivou i koji je upućen 1. jula 2022. godine Evropskoj komisiji na komentare. EK je dostavila komentare na Predlog plana za implementaciju Garancije za mlade, nakon čega je plan korigovan i ponovo upućen EK na komentare 25. novembra 2022. Godine.</p> <p>Dalji nastavak aktivnosti na izgradnji kapaciteta ZZCG se odnosi na monitoring i evaluaciju pilotiranih mjera aktivacije mladih žena, a u cilju pripreme za implementacije programa Garancije za mlade.</p> <p>Kada je u pitanju implementacija Programa za zapošljavanje mladih, Zavod za zapošljavanje je sproveo aktivnosti u cilju realizacije dvije mjere predviđene programom. U pitanju su program »Mladi kao podrška razvoju poljoprivrede« koji se realizuje u saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede za 30 učesnika, dok se program »Podrška osposobljavanju i zapošljavanju mladih za poslove inspekcijskog nadzora« realizuje u saradnji sa Upravom za inspekcijske poslove za 60 učesnika. Učesnici programa su zasnovali radni odnos, 16.05.2022. godine, posredstvom agencije za privremeno ustupanje zaposlenih, u trajanju od 9 mjeseci. Planiranom dinamikom se sprovodi Program stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem.</p>
---	--

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 3

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost planirana u 2022.	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Usvojen Plan za implementaciju programa "Garancija za mlade"		.	Nacrt Plana za Implementaciju programa „Garancijaza mlade“ je pripremljen
Implementacija programa "Garancija za mlade"	-	Pripremljen Nacrt Plana za implementaciju Garancije za mlade	U skladu sa Predlogom plana za implementaciju Garancije za mlade, pilot faza je planirana za 2024. godinu
Povećana stopa zaposlenosti mladih 15-29	30,7%	27,2%	

Prioritetna reformska mjera br. 4: Povećanje zapošljivosti odraslih kroz unapređenje njihovih vještina i kompetencija potrebnih tržištu rada	Faza primjene reforme (1-5)
<p>Aktivnosti planirane za 2022. godinu</p>	<p>1. Tokom 2022. godine, bilo je predviđeno izvršenje se analiza potreba tržišta rada u cilju određivanja koji obrazovni programi za odrasle će biti finansirani, za koliki broj nezaposlenih odraslih osoba. Analiza nije uprađena i tek treba da se radi. Po pripremljenoj analizi,</p>

	<p>Ministarstvo prosvjete će predložiti i izdati nove licence postojećim ili novim organizatorima obrazovanja odraslih, u cilju da izdavanja dopune ili nove licence za nedostajuće programe, naročito za programe iz ICT oblasti i učenja stranih jezika. Po završenoj analizi i postupcima izdavanja licence organizatorima za nedostajuće programe, pripremiće se plan obuka za nezaposlena lica za period 2023. i 2024.</p>	
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<p>1. Realizacija mjere nije otpočeta, ali je Ministarstvo prosvjete u procesu formiranja radne grupe za realizaciju aktivnosti navedenih u Programu ekonomskih reformi 2022-2024.</p>	

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 4

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Broj novih programa obrazovanja dostupnih odraslima	15	-
Broj odraslih koji pohađaju obuke	0	-
Broj novih programa obrazovanja dostupnih odraslima	0	-

Prioritetna reformska mjera br. 5: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina	Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	
1. Nabavka računarske opreme kroz projekat Evropske investicione banke	3
2. Izmjena Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju	3
3. Donošenje Standarda kvaliteta digitalnih sadržaja	5
4. Kreiranje programa obuke za IKT koordinatore i realizacija obuka, Usvajanje Pravilnika o načinu imenovanja školskih i regionalnih IKT koordinatora, Priprema i usvajanje Pravilnika o načinu vođenja podataka u informacionom sistemu obrazovanja	3
	1

	<ol style="list-style-type: none">5. Izmjena obrazovnog programa, Analiza obrazovnih programa za oblast digitalnih vještina sa preporukama za unapređenje6. Izrada procedura za razvoj digitalnih obrazovnih sadržaja, njihovo postavljanje i upravljanje na platformi za samostalno učenje7. Uspostavljanje digitalnog sistema/platforme za samostalno učenje8. Uspostavljanje modela za online kolaboraciju za MPNKS, ZZŠ, CSO,ICCG i ZUNS.9. Izmjena Pravilika o polaganju stručnog ispita nastavnika i Pravilnika o bližim uslovima, načinu i postupku izdavanja i obnavljanja dozvole za rad nastavniku, direktoru i pomoćniku direktora obrazovno-vaspitne ustanove.	<p>5</p> <p>5</p> <p>4</p> <p>3</p>
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<ol style="list-style-type: none">1. Za opremanja škola informatičkom opremom predviđeno je oko 5,5 mil eura, i 750.000€ za obnovu Data Centra i uspostavljanje Disaster Recovery sajta kroz projekat sa Evropskom investicionom bankom. Održanim „Kick of“ sastankom 1. juna 2022. godine, formalno je počela implemantacija projekta sa EIB-om, posredstvom kog će se realizovati ova investicija. Prepremljen je tehnički dio tenderske dokumentacije, očekuje se raspisivanje tendera za IT opremu do kraja januara 2023. godine.2. Komisija za praćenje realizacije Strategije za digitalizaciju obrazovnog sistema radi na pripremi predloga o izmjeni Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju.3. Usvojen je Standard kvaliteta digitalnih izdanja udžbenika i instruktivnih materijala od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje.4. U završnoj fazi je priprema programa obuke za IT školske koordinatore, nacrt Pravilnika o načinu imenovanja školskih i regionalnih IKT koordinatora, kao i nacrt Pravilnika o načinu vođenja podataka u informacionom sistemu obrazovanja. Očekuje se da pravilnici budu kandidovani za usvajanje nakon usvajanja Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju.5. Izmjena obrazovnog programa zbog sticanja ključne digitalne kompetencije planira da se pokrene nakon usvajanja Analize obrazovnog sektora kako bi se primjenile i ostale preporuke izmjenom programa. Analiza je završena u novembru 2022. godine. Izrađena je Analiza obrazovnih programa za oblast digitalnih vještina sa preporukama za unapređenje.6. Izrađena je procedura za razvoj digitalnih sadržaja, njihovo postavljanje i upravljanje na platformi za samostalno učenje.7. Uspostavljena je platforma za samostalno učenje na kojoj je trenutno nalazi se 997 kurseva, 11.341 lekcija i 496 kvizova, u 49 kategorija. Ukupan broj korisnika platforme (nastavnika, djece i roditelja) je 23.901.8. Uspostavljen sistem za online kolaboraciju za MP, ZZŠ, CSO, ICCG i ZUNS (tehnički), potrebno je sprovesti obuke zaposlenih.9. Pripremljen je predlog za izmjenu dva pravilnika: Izmjena Pravilika o polaganju stručnog ispita nastavnika i Pravilnika o bližim uslovima, načinu i postupku izdavanja i obnavljanja dozvole za rad nastavniku, direktoru i pomoćniku direktora obrazovno-vaspitne ustanove.	

Indikatori rezultata/aktivnosti za prioritetnu reformsku mjeru 5

Indikator	Početna vrijednost (2021. godina)	Vrijednost planirana u 2022.	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Realizacija ugovora o zajmu sa EIB	Pregovori sa EIB nisu započeti	Pregovori su započeti i realizovane pripremne aktivnosti za nabavku opreme	Pregovori su započeti i realizovane pripremne aktivnosti za nabavku opreme
Izmjena Opšteg zakona o obrazovanju u cilju definisanja digitalne nastave i korišćene digitalnih udžbenika	Opši zakon o obrazovanju i vaspitanju ne definiše digitalnu nastavu i korišćenje digitalnih udžbenika	Izmjene opšteg zakona o obrazovanju u cilju definisanja digitalne nastave i korišćene digitalnih udžbenika.	Radi se na pripremi predloga izmjene Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju od strane Komisije za praćenje realizacije Strategije za digitalizaciju obrazovnog sistema.
Pripremljen standard kvaliteta digitalnih izdanja udžbenika i instruktivnih materijala	Ne postoje standardi kvaliteta digitalnih izdanja udžbenika i instruktivnih materijala	Priprema standarda kvaliteta digitalnih izdanja udžbenika i instruktivnih materijala	Usvojen je Standard kvaliteta digitalnih izdanja udžbenika i instruktivnih materijala na Nacionalnom savjetu za obrazovanje na usvojanje
Usvojeni pravilnici i procedure kojima se reguliše oblast digitalizacije obrazovnog sistema	Ne postoji pravilnici koji regulišu definisane oblasti	Priprema i usvajanje pravilnika i procedura za vođenje podataka; čuvanju rezervne kopije; imenovanje školskih IT koordinatora; regulisanje autorskih prava; kreiranje digitalnih obrazovnih sadržaja i njihovo postavljanje na platformu za samostalno učenje.	Pripremljen je predlog za izmjenu dva pravilnika: Pravilika o polaganju stručnog ispita nastavnika i Pravilnika o bližim uslovima, načinu i postupku izdavanja i obnavljanja dozvole za rad nastavniku, direktoru i pomoćniku direktora obrazovno-vaspitne ustanove. Novi pravilnici čija je priprema planirana za ovu godinu nisu još uvijek pripremljeni i zavise od izmjene Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju koje je planirano za ovu godinu.
Kreirani programi obuke za IT školske koordinate	Ne postoje programi obuke za IT školske koordinate	Razvijeni programi obuke za IT školske koordinate	Planirano je do kraja godine da se pripreme programi obuke i nacrt Pravilnika o načinu imenovanja školskih i regionalnih IKT koordinatora.

Poboljšani obrazovni programi za sticanje digitalne ključne kompetencije	Obrazovni programi za sticanje digitalne ključne kompetencije ne odgovaraju savremenim zahtjevima tržišta i nastavnim metodama	Obrazovni programi za sticanje digitalne ključne kompetencije- unaprijeđeni	Izmjena obrazovnog programa zbog sticanja digitalne ključne kompetencije planira da se pokrene nakon usvajanja Analize obrazovnog sektora kako bi se primjenile i ostale preporuke izmjenom programa. Analiza je u završnoj fazi (lektura i dizajn).
--	--	---	--

Prioritetna reformska mjera br. 6: Reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none">1. Usvajanje Zakona o jedinstvenom vještačenju invaliditeta (Zavod) II kvartalu 2022, a koji stupa na snagu u III kvartalu 2023;2. Usvajanje nove jedinstvene Metodologije za utvrđivanje invaliditeta (Uredba) u II kvartalu 2022, u saradnji sa Institutom za javno zdravlje Crne Gore, donošenje podzakonskih akata, donošenje osnivačkih akta Zavoda;3. Informacioni sistem izrađen i testiran do kraja 2022. i probna primjena novog sistema utvrđivanja invaliditeta u IV kvartalu 2022; Eventualna revizija po nalazima probne primjene. Zaokružen zakonski okvir;4. Obezbjedeње i opremanje prostorija za rad Zavoda i sproveden program izgradnje kapaciteta Zavoda uključujući opremanje i prilagođavanje prostorija (renoviranje), stručne i informatičke obuke za rad zaposlenih.	3 3 1 1
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<ol style="list-style-type: none">1. Aktivnost je djelimično realizovana. Naime, nastavljen je rad na izradi nacrtu Zakona o jedinstvenom vještačenju, ali je njegovo usvajanje na Vladi (nacrt Zakona) Planom rada Vlade bilo pomjereno za III kvartal 2022. god. Ključni razlozi za pomjeranje uzrokovane su promjenama strukture Ministarstva, odloženim imenovanjem osobe zadužene za praćenje projekta ispred resornog Ministarstva, otkazivanjem ugovora o radu pravnog eksperta, prijedlogom izmjene sastava Radne grupe kojom rukovodi MRSS ali prvenstveno i kako bi se omogućio prostor za kvalitetnu javnu raspravu.2. Nastavljen je rad na izradi jedinstvene Metodologije za procjenu invaliditeta. Dva segmenta metodologije su završena. U toku je proces finalizacije trećeg dijela jedinstvene Metodologije – koji se tiče procjene potreba lica sa invaliditetom, u skladu sa UN Konvencijom o pravima lica sa invaliditetom. Pod rukovodstvom Instituta za javno zdravlje na Metodologiji radi pet multidisciplinarnih radnih grupa, koje su podijeljene u podgrupe za djecu i odrasle. Radi se o izuzetno kompleksnoj materiji a Radnim grupama se pruža podrška u vidu međunarodne ekspertize. Završetak rada na jedinstvenoj	

	<p>Metodologiji je bio planiran za kraj 2022. Rad na izradi podzakonskih akata koji pored Uredbe o jedinstvenoj Metodologiji procjene invaliditeta uključuju i osnivačke akte Zavoda i druga podzakonska akte je u toku. Pored same metodologije Uredba će sadržati i sve proceduralne odredbe vezane za postupak vještačenja. S obzirom na promjene u dinamici izrade Zakona o jedinstvenom vještačenju invaliditeta, a kako je rad na podzakonskim aktima uslovljen usvajanjem Zakona, očekuje se da ista budu završena do kraja 2022.</p> <ol style="list-style-type: none">Aktivnost na izradi Informativnog sistema, i probnoj primjeni novog sistema utvrđivanja invaliditeta su odložene do usvajanja Zakona i podzakonskih akata, pošto su isti osnovni preduslov za funkcionalni dizajn tj. Izradu tenderske dokumentacije za Informativni sistem.Aktivnosti na obezbjeđenju i opremanju prostorija za rad Zavoda, ne odvijaju se u skladu sa projektnom dinamikom. Naime, ponovljen je zahtjev ka MRSS, da u skladu sa zaključcima Odbora za upravljanje ovim projektom (od juna 2021.god.) i zahtjeva od strane UNDP (februar 2022.god.) da se dodijele prostorije za Zavod za vještačenje invaliditeta kako bi UNDP pravovremeno sproveo postupke nabavki vezanih za: adaptaciju/renoviranje i opremanje prostorija kancelarijskim namještanjem i računarskom opremom. Ovoj problem usporava realizaciju planiranih projektnih aktivnosti a time i planiranu potrošnju sredstava koju je EU opredijelila za realizaciju projekta. Uz navedeno, nevladine organizacije lica sa invaliditetom kontinuirano su podržane u sprovođenju projekata (grant šema) koji se bave promocijom ove reforme i prava lica sa invaliditetom. Do sada je uspješno realizovano šest projekata usmjerenih na promociju reforme i prava lica sa invaliditetom.
--	---

Indikatori rezultata/aktivnosti za prioritetnu reformsku mjeru 6

Indikator	Početna vrijednost (2021 godina)	Vrijednost planirana u 2022.	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
1. Uspostavljanje novog zakonskog okvira do kraja prvog kvartala 2022.	Usvajanje Zakona o jedinstvenom tijelu za utvrđivanje invaliditeta (Zavod) u II kvartalu 2022, a koji stupa na snagu u III kvartalu 2023.	Usvajanje nove Jedinstvene metodologije/kriterijuma za utvrđivanje invaliditeta (Uredba) II kvartalu 2022, u saradnji sa Institutom za javno zdravlje Crne Gore.	Djelimično realizovana, finalizacija se očekuje u toku I kvartala 2023.

<p>2. Izrada Informativnog Sistema za utvrđivanje invaliditeta, iz koga će se generisati e-Registar lica sa invaliditetom.</p>	/	<p>Donošenje podzakonskih akata.</p> <p>Donošenje osnivačkih akta Zavoda.</p> <p>Informativni sistem izrađen i testiran do kraja 2022.</p> <p>Probna primjena novog sistema utvrđivanja invaliditeta u IV kvartalu 2022. Eventualna revizija po nalazima probne primjene.</p>	<p>Aktivnost nije realizovana, jer je predušlov za njenu realizaciju usvajanje Zakona koje je planirano i oćekuje se u III kvartalu 2022. Po usvajanju Zakona, biće finalizovan rad na pratećim podzakonskim aktima, kao i objavljen tender za izradu informativnog sistema.</p>
<p>3. Reformisan sistem vještaćenja invaliditeta u operativnom radu u III kvartalu 2023.god.</p>	/	<p>Obezbjedenje i opremanje prostorija za rad Zavoda.</p> <p>Sproveden program izgradnje kapaciteta Zavoda uključujući opremanje i prilagođavanje prostorija (renoviranje), stručne i informatičke obuke za rad zaposlenih.</p>	<p>Aktivnost nije realizovana. Uslov za realizaciju aktivnosti je da u skladu sa zaključcima Odbora za upravljanje ovim projektom (od juna 2021. god.) i ponovljenim zahtjevima UNDP (februar i jul 2022.god.), dodjele prostorije za Zavod za vještaćenje invaliditeta kako bi UNDP sproveo postupke nabavki za potrebe adaptacije i opremanja prostorija.</p>

Prioritetna reformska mjera br. 7: Definisanje finansijskih preduslova za reforme predložene Mapom Puta		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none">1. Izvršiti analizu troškova, finansijske održivosti i izraditi finansijski plan reforme sistema socijalne i dječje zaštite;2. Unaprijediti koordinaciju i saradnju MFSS-a, Centara za socijalni rad i pružaoca usluga kroz izradu procedura koordinativne funkcije MFSS-a (jasno definisane procedure nadzora, koordinacije, monitoringa, evaluacije);3. Unaprijeđenje kapaciteta Centara za socijalni rad da pružaju usluge vođenja slučaja i upućivanja korisnika.	3 3
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<ol style="list-style-type: none">1. Nacrt Opisa posla za analizu troškova, finansijske održivosti i finansijske strategije za reformisanje sistema socijalne i dječje zaštite u skladu sa Mapom puta je pripremljen. U dogovoru sa MRSS, odlučeno je da se implementacija odloži do trenutka kada bude izvjesno da će započeti reforma sistema socijalne i dječje zaštite u skladu sa nalazima, uzimajući u obzir da bi se i dio sredstava morao obezbijediti iz EU fondova. Vremenski raspored realizacije je samim tim uslovljen odlukom o opštem reformskom procesu. Finalna odluka o nastavljanju reforme/aktivnosti u 2023. godini je u mandatu MRSS i Vlade Crne Gore. UNICEF kancelarija kao partner koji podržava proces ostaje na raspolaganju da podrži implementaciju mjere.2. Unaprijediti koordinaciju i saradnju MFSS-a: Nacrt opisa posla u svrhu unaprijeđenja procedura u MRSS je pripremljen. Prema nacrtu opisa posla - funkcionalna analiza bi otpočela proces analize postojećih funkcija i procedura, kao input u njihovo dalje unaprijeđenje i razrađivanje. UNICEF je u obavijestio MRSS o mogućnosti implementiranja funkcionalne analize. Tokom juna i jula 2022. godine, UNICEF kancelarija tražila je potvrdu o implementaciji aktivnosti od strane MRSS u 2022. godini, navodeći i da iz razloga internih procedura potvrda treba da dođe najkasnije do petka 22. jula 2022. Aktivnost bi bila u potpunosti finansirana od UNICEF kancelarije. Uzimajući u obzir da UNICEF kancelarija nije primila povratnu informaciju do 22. jula 2022., aktivnost je moguće nastaviti u sledećoj godini, ukoliko MRSS procijeni da je se aktivnost prenosi u 2023.3. Unaprijeđenje kapaciteta Centara za socijalni rad da pružaju usluge vođenja slučaja i upućivanja korisnika: Zavod za socijalnu i dječju zaštitu je uočio potrebu i u saradnji sa Predstavništvom UNICEF-a u Crnoj Gori i uz finansijsku podršku Evropske unije otpočeo rad na izradi online platforme za potrebe stručnih radnika u oblasti socijalne i dječje zaštite. Izrada ove onlajn platforme imala za cilj da stručnjacima u sistemu socijalne i dječje zaštite omogući lakši rad u novonastalim okolnostima. Platforma se nalazi na sledećem linku: https://online.zsdzcg.me/. Putem nove Platforme Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu organizovano je 5 obuka za strucnjake u sistemu socijalne i dječje zastite, uključujući i voditelje slučaja:<ul style="list-style-type: none">• Eksternalizovani problemi u ponašanju djece i adolescenata - (održan 25 i 26.02.2022. godine)	

	<ul style="list-style-type: none">• Primjena konkretnih postupaka u radu sa osobama sa invaliditetom i djecom sa smetnjama u razvoju – (održan 28.02 i 01.02.2022. godine)• Individualno planiranje u socijalnom radu - gdje smo danas? i Uloga supervizije u savremenom socijalnom radu: izazovi konceptualizacije organizacije i supervizije u sistemu socijalne zaštite“ - (održan 11 i 12. aprila 2022. godine)• Socijalni rad u digitalno doba i uloga stručnjaka: pomažuća praksa u online okruženju kao odgovor na potrebe korisnika – (održan 12 i 13. maja 2022. godine)• Procjenjivanje razvojni rizika i sigurnosti djece kao temelj za planiranje i praćenje socijalnih intervencija – (održan 30 i 31. maja 2022. godine)• Takođe, uz finansijsku podršku kancelarije UNICEF-a u Crnoj Gori, obuka „Izgradnja kapaciteta zaposlenih u Zavodu za socijalnu i dječju zaštitu za eksternu superviziju“ realizovana u periodu septembar 2019. godine - maj 2022. godine.
--	---

Indikatori rezultata/aktivnosti za prioritetnu reformsku mjeru 7

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Izrađena analiza troškova i finansijske održivosti sa finansijskim planom za sprovođenje reforme sistema socijalne i dječje zaštite	Ne postoji	Izrada u toku
Uvedena metodologija odlučivanja o uvođenju, nastavku ili ukidanju prava iz socijalne i dječje zaštite	Ne postoji	Ne postoji utvrđena obaveza odnosno metodologija odlučivanja o uvođenju, nastavku odnosno ukidanju prava iz socijalne i dječje zaštite
Uvedene procedure za koordinaciju i nadzor MFSS sa centrima za socijalni rad i pružaocima usluga	Ne postoji	Procedure koordinacije i nadzora u sistemu socijalne i dječje zaštite nisu jasno definisane; Ne postoji obaveza periodične evaluacije programa socijalne i dječje zaštite.
Centri za socijalni rad imaju povećane kapacitete za vođenje slučaja i upućivanje na usluge	Nedovoljan broj voditelja slučajeva utiče na kvalitet	2022 Kvalitet vođenja slučaja i upućivanja na usluge unaprijeđen kroz povećanje broja

	<p>vođenja slučaja i upućivanja na usluge.</p> <p>Trenutno je u sistemu zapošljen 86 voditelj slučaja. Analiza UNICEF-a još 2017 sugerisala povećanje slučajeva za 80% (50 stručnih radnika) da bi se vođenje slučaja vodilo u skladu sa standardom od 50 slučajeva po voditelju.</p>	<p>voditelja slučajeva, njihovo rasterećene, i implementirane treninge</p>
<p>Izveštavanje o efikasnosti konačnog ishoda u drugostepenom upravnom postupku</p>	<p>Unapređenje evidencije CSR; Sve žalbe, prigovore i zahtjeve treba da evidentiraju centri za socijalni rad, sa svim neophodnim detaljima kako bi se postiglo prijem (povratna sprega) informacija od korisnika</p>	

Prioritetna reformska mjera br. 8: Pобоljšanje pristupa i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga i digitalizacija zdravstvenog sistema		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none"> Implementacija EZK - Sveobuhvatna analiza trenutnog stanja i neophodnih preduslova; MZ, FZO, JZU; Uspostavljanje normativnog okvira kojim se bliže uređuju uslovi, organizacija i način uspostavljanja EZK; MZ, FZO. Razvoj sistema telemedicine - Sveobuhvatna analiza trenutnog stanja i neophodnih preduslova, zajedno sa preporukama za dalje unapređenje i razvoj telemedicine u okviru zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori; MZ; KCCG; Donošenje programskih dokumenata i normativno definisanje usluga telemedicine i mobilne zdravstvene zaštite (mHealth) u dijelu pružanja zdravstvenih usluga (npr. teledijagnostika, tele nadzor pacijenata, hitna medicinska pomoc, e -učenje itd.) MZ; FZZO 	<p>2</p> <p>2</p>
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<ol style="list-style-type: none"> U toku je izmjena Zakona o zdravstvenoj zastiti, zakon u proceduri pripreme. Novi Zakon uređuje pitanja telemedicine, eZdravlja, mZdravlja. Sredstva kroz prijedlog tekućeg budžeta Ministarstva zdravlja obezbijedena su u iznosu od 1.4 miliona eura. Dogovorena saradnja sa UNDP u implementaciji aktivnosti. 	

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 8

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Normativni okvir		Usvojen Pravilnik o EZK

Prioritetna reformska mjera br. 9: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none"> Izmjene i dopune relevantnih zakona i podzakonskih akata u cilju početka implementacije potpune elektronske registracije preduzeća; Omogućavanje plaćanja taksi za registraciju preduzeća i objavu u Službenom listu elektronski (putem e-commerce servisa na portalu eFirma ili/i korišćenjem aplikacija poslovnih banaka). 	<p>3</p> <p>3</p>
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<p>Imajući u vidu veliki broj predloženih izmjena i dopuna Zakona o privrednim društvima, ušlo se u izradu potpuno novog teksta, čija trenutna radna verzija ima 620 članova. Ovaj tekst je u nekoliko navrata usaglašavan u okviru RG i posljednja verzija, Radna verzija Zakona o privrednim društvima je dostavljena nadležnom Ministarstvu na dalju proceduru 27.12.2022. godine. Kada je u pitanju RG za izradu propisa o registraciji, uži sastav RG (CRPS i SCC uz podršku Udruženja pravnika Crne Gore) je sačinio prvu radnu verziju Nacrta zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata, koja je dostavljen svim članovima RG na komentare i sugestije 04. avgusta 2022. godine, nakon čega su komentari razmotreni i tekst je izmijenjen u skladu sa prihvaćenim sugestijama. Radom Radne grupe obuhvaćena je i urađena analiza potrebe usklađivanja teksta Zakona sa Direktivom EU 2019/1151, kao i sa drugim propisima od značaja za ovu oblast. Važno je istaći da je neophodno da ovaj Zakon i predlozi za izmjene i dopune ZoPD-a budu razmatrani „u paketu“ i budu komplementarni bez neusaglašenosti. Imajući u vidu da je RG za izradu Zakona o registraciji tokom cijelog procesa „pratila“ rad RG za izradu ZPD-a, to će oba Zakona biti „spremna“ da istovremeno uđu u proceduru javne rasprave, odnosno daljeg usvajanja.</p> <p>Neophodno je istaći da je postupak uspostavljanja potpune elektronske registracije unaprijeđen za još jednu uslugu, a koja se odnosi na puštanje u produkciju usluge u vezi sa elektronskom promjenom naziva privrednog društva.</p>	

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 9

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Povećanje broja obučених službenika zaposlenih u CRPS	2	4
Elektronska registracija privrednih subjekata	Elektronska registracija za jednočlano DOO	Stvorene pretpostavke za elektronsko uvezivanje i registraciju višečlanog DOO

Broj elektronskih registracija u godini	30	Veći za 10% kod registracije jednočlanih DOO
Pozicioniranje u međunarodnim izvještajima koji tangiraju poslovno okruženje (WEF i Fraser Institute)	73 (WEF) 42 (Fraser)	71 (WEF) 40 (Fraser)

Prioritetna reformska mjera br. 10: Unapređenje pristupa finansijama MMSP kroz kreiranje Kreditno-garantnog fonda (KGF)		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none"> Usvajanje Zakona o Kreditno garantnom fondu; Finalizacija biznis plana u vezi sa pretpostavkama za poslovanje samog KGF-a (prostorije, plate, naknade, konsultacije sa privrednim i finansijskim sektorom); Konsultacije, obuka, uključivanje i registracija finansijskih institucija u KGF; Usvajanje pravila i procedura kojim će se urediti poslovanje KGF-a; Alokacija sredstava u iznosu od 10.4 miliona eura; Obuka za menadžment i zaposlene; Promocija. 	2
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<p>Nakon Faze 1, kao dio inicijalne analize, kada su konsultanti održali sastanke sa sedam komercijalnih banaka, dvije lizing kompanije, tri mikro finansijske institucije, Udruženjem banaka i Centralnom bankom Crne Gore, urađena je Mapa puta za uspostavljanje Kreditno-garantnog fonda Crne Gore koja uključuje i nacrt Zakona o Kreditno-garantnom fondu. Za pripremu navedenog dokumenta uzete su u obzir najbolje međunarodne prakse, analiza najbolje prakse iz drugih KGF-a širom svijeta, direktive Evropske komisije, pravni i regulatorni okvir Crne Gore, te specifičnosti crnogorskog poslovnog i finansijskog sektora. 4. novembra 2021. godine, na sjednici Vlade CG usvojena je Informacija o preduzetim aktivnostima na osnivanju Kreditno-garantnog fonda Crne Gore, uz opredjeljenje i sredstava u iznosu od 10.4mil EUR za 2022. godinu, iz budžetske rezerve za osnivački kapital fonda, što je predstavljalo i jedan od glavnih uslova za funkcionisanje i punu operacionalizaciju Fonda i dalju podršku od strane EBRD-ja. Nacrt Zakona o KGF je usaglašavan sa nadležnim državnim institucijama, poslovnim udruženjima i predstavnicima bankarskog sektora. U cilju dodatnih konsultacija i sugestija, nacrt teksta je ponovo poslat na mišljenje privrednim udruženjima i političkim partijama.</p> <p>Održan je novi sastanak sa predstavnicima EBRD tima i konsultanske kuće Crimson Capital Corp, kome su prisustvovali ministri ekonomskog razvoja i turizma i finansija. Na sastanku je zaključeno da je potrebno dodatno razmotriti potrebu osnivanja KGFCG kao nezavisne institucije, uz sagledavanje mogućnosti njegovog uspostavljanja u okviru IRF-a, imajući u vidu činjenicu da je Zakon o IRF-u već predviđao izdavanje garancija od strane IRF-a. Ministarstvo finansija će inicirati novi sastanak na kome će prisustvovati i predstavnici IRF-a, kako bi se zauzeo konačan stav o daljim koracima na uspostavljanju KGFCG.</p>	

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 10

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Broj garantovanih zajmova	-	-
Broj novih radnih mjesta	-	-
Povećan broj učešća preduzeća u vlasništvu žena u ukupnom broju preduzeća u Crnoj Gori	-	-

Prioritetna reformska mjera br. 11: Jačanje konkurentne pozicije MMSP kroz uspostavljanje jedinstvene pristupne tačke		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	Dizajniranje i razvijanje SAP portala za mala i srednja preduzeća što podrazumijeva sljedeće aktivnosti: koordinaciju sa svim zainteresovanim stranama kako bi razumjeli koje su informacije dostupne i relevantne za mala i srednja preduzeća, a sve u cilju predlaganja relevantne strukture SAP-a za mala i srednja preduzeća. Ovdje se podrazumijeva i bliska saradnja konsultanta sa predstavnicima Ministarstva ekonomskog razvoja na dizajniranju, razvoju portala i odlučivanju o alatima, kao i dodatnim uslugama koje se mogu ponuditi: sadržaj koji se može preuzeti, odjeljak za pitanja i odgovori, kalkulatori, mogućnost podnošenja online prijave za korišćenje programa podrške, praćenje statusa prijave i izvještavanje o sprovođenju odobrenih sredstava itd. Koordiniranje sa drugim državnim institucijama i zainteresovanim stranama koje pružaju podršku MSP kako bi se obezbijedilo njihovo učešće u razmjeni relevantnih podataka na portalu. Promocija portala, upoznavanje javnosti sa performansama istog, benefitima korišćenja i sl.	4
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	Aktivnosti na dizajniranju i uspostavljanju SAP portala su uspješno realizovani. Za prvu fazu izrade portala predstavljeni su programi podrške Ministarstva ekonomskog razvoja i turizma, i uključene druge usluge poput odjeljka za pitanja i odgovore, direktno povezivanje za podnošenja online prijave za korišćenje programa podrške. Takođe, portal je promovisan i na javnom događaju, kada je javnost upoznata sa performansama istog, benefitima korišćenja, i sl. U drugoj fazi je planirano da se na portalu uključe programi podrške svih ostalih institucija, na nacionalnom, ali i lokalnom nivou, kako bi na taj način dobili jedinstvenu tačku gdje privreda	

	<p>može pronaći sve relevantne informacije vezane za dostupnu podršku. Cilj nam je da zajednički kreiramo jednu održivu adresu koja će sadržati odgovore na pitanja od značaja za naše privrednice i privrednike, posredstvom koje se mogu obratiti nadležnim institucijama za sve dodatne informacije, savjete i pomoć.</p> <p>Poziv za dostavljanje tih informacija je upućen ostalim državnim organima i jedinicama lokalne samouprave, koji su dostavili programe podrške i odredili kontakt osobe.</p> <p>Međutim, portal nije bio aktivan zbog sajber napada na infrastrukturu Vlade CG od kraja avgusta, pa je bilo nemoguće ažuriranje postojećih i dodavanje novih programa.</p>
--	---

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 11

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Kreiran Portal	-	Razvijeno softversko rješenje Izvršene testne faze Otklonjene nefunkcionalnosti, unaprijeđeno funkcionisanje
Broj posjeta na portalu	-	5.000
Broj aplikacija MSP za programe podrške	300	450

Prioritetna reformska mjera br. 12: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none">1. Jačanje kapaciteta Fonda za inovacije Crne Gore;2. Utvrđivanje programa podrške Fonda za inovacije i implementacija pilot programskih linija za podršku inovacijama iz IPA fondova;3. Jačanje kapaciteta Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju;4. Donošenje Strategije naučnoistraživačke djelatnosti (2022-2026);5. Implementacija podzakonskih akata u oblasti naučnoistraživačke djelatnosti;6. Implementacija zakonskih rješenja u oblasti inovacione djelatnosti i podsticaja.	<p>3</p> <p>3</p> <p>3</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>3</p>
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<ol style="list-style-type: none">1. Jačanje kapaciteta Fonda za inovacije Crne Gore: Fond za inovacije je korisnik dva projekta značajna u kontesktu jačanja kapaciteta:	

	<ul style="list-style-type: none">➤ Druga faza projekta „Unapređenje sistemske podrške inovacijama i razvoju MMSP – Norveška za Vas“, implementira UNDP – jedan nacionalni ekspert radi sa zaposlenima u Fondu svakodnevno u cilju efikasnog obavljanja aktivnosti, dok su tri međunarodna eksperta angažovana na pripremi programskih linija, programske dokumentacije, osnaživanju potencijalnih korisnika programa, podizanje kapaciteta koji se odnose na intelektualnu svojinu i sl. Kroz predmetni projekat, realizovane su i dvije važne studijske posjete (Srbija i Sjeverna Makedonija); i➤ IPA 2020 projekat tehničke podrške „Jačanje kapaciteta za podršku primjeni Strategije pametne specijalizacije“ (TASI S3) – u izvještajnom periodu fokus je bio na pripremi S3 programa, državnoj pomoći, monitoringu i evaluaciji. Podrška jačanju kapaciteta je obezbijeđena do kraja 2023. godine <p>2. Utvrđivanje programa podrške Fonda za inovacije i implementacija pilot programskih linija za podršku inovacijama iz IPA fordova</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Uz ekspertsku podršku, izrađena je kompletna dokumentacija za dva programa podrške (inovacioni vaučeri i kolaborativni grantovi za inovacije) i oba su objavljena (jedan 01.03.2022, a drugi 28.06.2022.) i uspješno realizovana u 2022. godini. U finalnoj fazi pripreme su još dva programa (program grantova za inovacije u preduzećima i akceleracijski program). Kako će Fond preuzeti sve programske linije podrške inovacijama u toku su izmjene Programa za inovacije 2021-2024, koji će prenijeti linije podrške sa Ministarstva na Fond i ovo je prilika da se postojeći programi idejno unaprijede u skladu sa potrebama inovacione zajednice i iskustvom implementacije programskih linija u protekle dvije godine. IPA grant šema za inovativne projekte u oblastima pametne specijalizacije je u pripremi.. <p>3. Jačanje kapaciteta Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju</p> <ul style="list-style-type: none">➤ U okviru druge faze projekta „Unapređenje sistemske podrške inovacijama i razvoju MMSP – Norveška za Vas“, uz podršku UNDP-ija, angažovan je jedan nacionalni ekspert koji obavlja poslove sekretara Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju i svakodnevno radi sa timom za pametnu specijalizaciju u Ministarstvu nauke i tehnološkog razvoja. Savjet je tokom 2022. godine održao četiri sjednice (18.03.2022, 25.07.2022, 9.11.2022. i 14.12.2022). Nakon promjena u organizacionoj strukturi Vlade koji su uslijedili krajem aprila 2022. godine, usvojen je novi sastav Savjeta 08.07.2022. godine. Od 01. septembra 2022. godine aktivno rade i inovacione radne grupe Savjeta po prioritarnim oblastima. <p>4. Donošenje Strategije naučnoistraživačke djelatnosti (2022-2026)</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Proces izrade nove strategije započet je krajem januara 2022. godine i u toku je. U toku je i izrada Završnog izvještaja o realizaciji prethodne Strategije naučnoistraživačke djelatnosti (2017-2021) kako bi se dobile smjernice i preporuke za novi strateški ciklus koji će ipak pokrivati period 2023-2027. <p>5. Implementacija podzakonskih akata u oblasti naučnoistraživačke djelatnosti</p> <ul style="list-style-type: none">➤ Pravilnik o uslovima i bližim kriterijumima za dodjelu nagrada za naučna dostignuća, kao i iznosima nagrada, donešen je u novembru 2022. godine, dok je u toku rad na donošenju preostalih podzakonskih akata za oblast naučnoistraživačke djelatnosti (licenciranje naučnoistraživačkih ustanova i finansiranje i evaluacija naučnoistraživačkih programa i projekata).
--	---

	<p>6. Implementacija zakonskih rješenja u oblasti inovacione djelatnosti i podsticaja</p> <p>U septembru 2021. omogućena je implementacija oba zakona kroz donošenje podzakonskih akata. Od oktobra 2021. godine aktivna je online platforma za prijave za upis u Registar inovacione djelatnosti i za podsticajne mjere za istraživanje i razvoj. Implementacija podsticajnih mjera ukazala je na potrebu pojačanje promocije i međuresorne koordinacije ovog procesa. Započete su konsultacije sa inovacionom zajednicom i uspostavljena tješnja saradnja ministarstava u okviru različitih radnih tijela i komisija koje trebaju da doprinesu efikasnijoj implementaciji podsticajnih mjera. U novembru 2022. godine formirana je Radna grupa Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja i Ministarstva finansija o izmjenama i dopunama Zakona o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija i započela je svoj rad.</p>
--	---

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 12

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Ojačani kapaciteti Fonda za inovacije Crne Gore	(2021) Uspostavljen Fond za inovacije Crne Gore	- Kreiran tim Fonda za inovacije - Kreirane programske linije Fonda za inovacije - Započeta realizacija programskih linija Fonda za inovacije
Ojačani kapaciteti Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju	(2021) Uspostavljen Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju	- Održane najmanje dvije sjednice Savjeta - Formirane inovacione radne grupe - Uspostavljena organizaciona jedinica za pametnu specijalizaciju - Formirana Međuinstitucionalna S3 grupa
Broj istraživača FTE	(2019) 469	475
Izdaci na istraživanje i razvoj od strane privatnog sektora	(2019) 12%	17%

Prioritetna reformska mjera br. 13: Poboljšanje digitalizacije e-uprave kroz razvoj platformi složenih e-usluga		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none">1. Procjena potreba građana i preduzeća za e-upravu;2. Razvoj i implementacija novog portala e-Citizen uz implementaciju novih interoperabilnih e-usluga za građane i privredu.	4

<p>Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo</p>	<p>Procjena potreba građana i preduzeća za e-upravu – u okviru ove aktivnosti planirano da se sprovede istraživanje o zadovoljstvu građana i biznis zajednice elektronskim uslugama i digitalizacijom, kao i njihovim potrebama u ovoj oblasti za period 2021-2022.godine. Realizovan je I ciklus Istraživanja o zadovoljstvu građana i biznis sektora postojećim i identifikaciji potreba za novim e-uslugama u I kvartalu 2022. godine, i započete su aktivnosti na II ciklusu istraživanja.</p> <p>Razvoj i implementacija novog portala e-Citizen uz implementaciju novih interoperabilnih e-usluga za građane i privredu – u okviru ove aktivnosti planiran je razvoj i implementacija novog portala elektronske uprave uz integraciju sa drugim sistemima elektronske uprave kao što su: sistem za elektronsku identifikaciju, sistem za elektronsko plaćanje, sistem za elektronsku razmjenu podataka između organa državne uprave čime se stižu uslovi za implementaciju složenih e-usluga koje će biti dostupne na jednom centralizovanom mjestu. Takođe, kroz navedenu aktivnost se podrazumjeva i implementacija novih digitalizovanih usluga koje prije svega krajnjim korisnicima pružaju mogućnost da cjelokupnu komunikaciju sa javnom upravom u cjelosti realizuju elektronskim putem. U cilju uspostavljanja novog portala elektronske uprave i definisanja idealnog koncepta digitalnog ekosistema, kroz projekat „eUsluge i digitalna infrastruktura kao mjera odgovora na COVID 19“ krajem jula 2022. godine započete su aktivnosti na izradi tehničke specifikacije za novi portal elektronske uprave kao i unapređenje sistema za elektronsku razmjenu podataka između organa javne uprave. Predstavnici Ministarstva javne uprave i predstavnici UNDP-a su definisali finalni dokument za specifikaciju navedena dva sistema i u narednih par dana UNDP će pokrenuti interne i administrativne procedure za nabavku novog softverskog rješenje koje je planirano navedenom reformskom mjerom. Zbog kompleksnosti i vrijednosti navedene tehničke specifikacije, proces planiranja i defisanja je bio duži od planiranog, tako da razvoj i implementaciju novog portala e-uprave i njegovu integraciju sa ključnim dijeljenim sistemima se očekujemo krajem 2023. godine.</p> <p>Kada je u pitanju digitalizacija prioritetnih usluga, a koje su prepoznate kroz projekat „eUsluge i digitalna infrastruktura kao mjera odgovora na COVID 19“ implementirane su određene usluge i započete brojne aktivnosti na digitalizaciji drugih usluga. U 2021. godini implementirane su usluge eStudent u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i Covid certifikat u saradnji sa Ministarstvom zdravlja. U planu je da se usluga eStudent unaprijedi i da se obezbjedi elektronski upis i na druge fakultete uključujući prije svega privatne. Tokom 2022. godine u saradnji sa Ministarstvom prosvjete obezbjeđena je usluga online upisa u đачke i studentske domove.</p> <p>U I kvartalu 2022.godine postojeće rješenje portala e-uprave je integrisano sa sistemom za elektronsku identifikaciju i elektronskom ličnom kartom I sistemom za elektronsko plaćanje administrativnih такси i naknada čime su stvorene pretpostavke za unapređenje postojećih elektronskih usluga. S tim u vezi, za 4 pilot usluge u nadležnosti Ministarstva pravde obezbjeđeno je i elektronsko plaćanje такси putem portala e-uprave, tako da građani i biznis sektor imaju mogućnost da elektronski bez odlaska u banke i državne institucije podnesu zahtjev za dostavljanje podataka iz kaznene i prekršajne evidencije.</p> <p>Uz prepoznati rizik da implementacija novih interoperabilnih usluga isključivo zavisi i od organa državne uprave u čijoj je nadležnosti prepoznata e-usluga, dodatnim naporima pokrenute su aktivnosti na digitalizaciji sljedećih usluga: online plaćanje poreza na nepokretnosti, kao i online prijave i zakazivanje termina za vjenčanje (u početku samo na teritoriji Glavnog grada); online registracija NVO; online pregled kazni i plaćanje iz registra kaznenih i prekršajnih evidencija (za građane i biznis sektor); ePoslovanje i dr.</p> <p>Iako je implementacija aktivnosti „Uspostaviti mrežu ICT praktičara“ bila planirana za 2023. godinu tokom 2022. godine započete su i realizovane neke od prepoznatih podaktivnosti. U II kvartalu 2022. godine organizovana je prva radionica za predstavnike iz 17 institucija javne uprave na centralnom nivou, sa ciljem da okupimo IT službenike koji su direktno vezani za razvoj/implementaciju/nadogradnju i održavanje ključnih platformi i sistema državne uprave, a koji doprinose razvoju interoperabilnih e-usluga prema građanima i biznis sektoru. U daljem</p>
---	---

	periodu planirano je formalizovanje ICT mreže nakon definisanja oblika i načina funkcionisanja iste.
--	--

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 13

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Broj sprovedenih istraživanja sa prikazanim rezultatima	/	2
Broj novih interoperabilnih (digitalizovanih) e-usluga za građane i privredu	/	5
Uspostavljen novi portal elektronske uprave e-Citizen	/	/
Uspostavljena mreža ICT praktičara – operativni tim Broj održanih radionica za ICT praktičare	/	/

Prioritetna reformska mjera br. 14: Unapređenje zakonodavno-regulatornog okvira za dalji razvoj infrastrukture za širokopolasni pristup internetu		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none">Početak aktivnosti na izradi Strategije razvoja 5G mreža u Crnoj Gori sa Akcionim planom za implementaciju Strategije razvoja 5G mreža u Crnoj Gori;Nastavak aktivnosti za uspostavljanje Nacionalnog plana razvoja broadband-aNastavak aktivnosti na izradi novog Zakona o elektronskim komunikacijama	4 3 3
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<ol style="list-style-type: none">Započete su aktivnosti na izradi Strategije razvoja 5G mreža u Crnoj Gori sa Akcionim planom za implementaciju Strategije razvoja 5G mreža u Crnoj Gori, na način što je izvršena nabavka usluge izrade Strategije i formirana radna grupa za izradu Strategije. S tim u vezi, izrađen je Nacrt Strategije uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori sa Akcionim planom, koji će biti stavljen na javnu raspravu u toku I kvartala 2023. (Imajući u vidu navedeno, predviđa se pomjeranje usvajanja navedenog dokumenta za I kvartal 2023. godine)Crna Gora je aplicirala i dobila novi grant podrške kroz WBIF (04.03.20222.) u ukupnom iznosu od 525.000,00 €, kojom će se obuhvatiti revizija Studije izvodljivosti i Cost-Benefit	

	<p>analize, evaluacija tržišnih modela i izbor najboljeg modela, skrining uticaja na životnu sredinu, izrada modela javnih nabavki i tenderske dokumentacije. S tim u vezi, očekuje se nastavak aktivnosti za izradu Nacionalnog plana razvoja širokopojsnog pristupa internetu. (Imajući u vidu navedeno, predviđa se pomjeranje usvajanja navedenog dokumenta za IV kvartal 2023. godine)</p> <p>3. Započete su aktivnosti na izradi novog Zakona o elektronskim komunikacijama, na način što je izvršena nabavka usluge izrade Nacrta Zakona i formirana radna grupa koja je počela sa radom. (Imajući u vidu navedeno, predviđa se pomjeranje usvajanja navedenog akta za IV kvartal 2023. godine)</p>
--	--

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 14

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Uspostavljanje Nacionalnog plana razvoja širokopojsnih mreža velikih brzina	Izrađena Cost benefit analiza i Tržišni model	Usvojen Nacionalni plan razvoja širokopojsnih mreža velikih brzina
Transponovanje i efikasna primjena Direktive EU o evropskom elektronskom komunikacionom kodu 2018/1972	Održane dvije TAIEX radionice – Implementacija i transponovanje nove direktive 2018/1972	Usvojen Zakon o elektronskim komunikacijama
Formiranje Nacionalne kancelarije/direkcije za širokopojsni pristup internetu	Izrađena Studija o kancelariji za širokopojsni pristup	Uspostavljena nacionalna kancelarija/direkcija za kompetetnost u oblasti širokopojsnog pristupa internetu
Izrada Strategije/Plana z uvođenje 5G u Crnoj Gori	Izrađena Studija o strategiji uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori	Izrađena Strategija/Plan za uvođenje 5G U Crnoj Gori

Prioritetna reformska mjera br. 15: Unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none"> Uspostavljena organizacija rada DOO „Montenegro Works“ koja obezbjeđuje efikasnije i transparentnije upravljanje privrednim društvima u većinskom vlasništvu države; Cilj za 2022. godinu je usvajanje novog Zakona; 	2-3

	<ol style="list-style-type: none">3. Uspostavljanje standardizacije finansijskog izvještavanja sa povećanjem učestalosti izvještavanja sa godišnjeg na tromjesečni nivo i izrade poslovnog plana uz praćenje projektovanog sa ostvarenim učinkom na mjesečnom nivou;4. U okviru Društva formiraće se Odjeljenje za strateški razvoj, unutar kog će biti zaposleni stručnjaci iz svakog sektora, a koji će razvijati ključne indikatore učinka za svako preduzeće uz učestalo praćenje projektovanog sa ostvarenim učinkom na mjesečnom nivou;5. Izrada finansijskih analiza svih preduzeća- Planira se razvijanje seta smjernica za korporativno upravljanje kroz seminare i obuke za liderstvo u preduzecima u većinskom vlasništvu.	
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<p>Vlada Crne Gore je dana 3. avgusta 2021. godine donijela Odluku o osnivanju Društva sa ograničenom odgovornošću "Montenegro Works" ("Službeni list Crne Gore", br. 085/21, 086/21) u cilju osnivanja preduzeća koje će se baviti praćenjem i analizom finansijskog stanja u privrednim društvima u većinskom vlasništvu države i pružanjem stručne podrške u sprovođenju reformi u cilju efikasnijeg upravljanja istim. Takođe, Vlada Crne Gore je dana 18. avgusta 2021. godine donijela Statut Društva sa ograničenom odgovornošću "Montenegro Works" ("Službeni list Crne Gore", br. 090/21), u cilju uspostavljenja organizacija rada DOO „Montenegro Works“. Na sjednici Vlade Crne Gore od 31.marta 2022. godine je razmatran „Izveštaj o rezultatima eksterne revizije u privrednim društvima u većinskom vlasništvu države Crne Gore za period od 2016. godine do 2020. godine“, koji je dostavilo Ministarstvo finansija i socijalnog staranja. Na predmetnom Izveštaju su radili zaposleni iz DOO „Montenegro Works“ u saradnji sa državnim službenicima dva Direktorata Ministarstva finansija i socijalnog staranja i isti je realizovan uz korišćenje MMF alata „SOE Health Check Tool“, pripremljenog za potrebe ministarstva. Vlada se upozнала sa „Informacijom o preporukama za poboljšanje učinka Odbora direktora kroz jasne kriterijume za članstvo“ i zaključkom br. 04-2375 od 27. aprila 2022. godine zadužila Ministarstvo finansija i socijalnog staranja da intezivira aktivnosti i obavi dodatne konsultacije sa Ministarstvom ekonomskog razvoja, Ministarstvom javne uprave, digitalnog društva i medija i Ministarstvom kapitalnih investicija u vezi sa predloženim kriterijuma za izbor kvalifikovanih članova odbora direktora u privrednim društvima u većinskom vlasništvu države.</p> <p>Na 13. sjednici Vlade od 22.07.2022. godine usvojena je „Informacija o praćenju fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države“. U Informaciji se naglašava da je u saradnji sa međunarodnim partnerima jasno identifikovana potreba da se redovno praćenje poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države mora reformisati. Ocijenjeno je da ulaganje u „Montenegro Works“ nije rezultiralo benefitima sa reformskim potencijalom koji bi Vladi obezbijedio zakonski model praćenja poslovanja ovih privrednih društava. Stoga, odlučeno je da se uspostavi model zaokruženog, regulatorno utemeljenog praćenja njihovog poslovanja, kao i da se selekcija članova upravljanja, koji višedecenijskim činjenjima ne obezbjeđuju razvoj privrednih</p>	

	<p>društava, sistemski izmjesti iz sfere političkih i netransparentnih uticaja. Takođe, na istoj sjednici donijeta je Odluka o dobrovoljnoj likvidaciji Društva sa ograničenom odgovornošću „Montenegro Works“. Nakon detaljnih analiza, procijenjeno je da pretežna djelatnost Društva nije u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima Crne Gore, da je prihodno neodrživo, te da se dobrovoljna likvidacija sprovodi zbog nemogućnosti ostvarivanja prihoda, održivog i uspješnog poslovanja na tržištu. U prethodnom periodu održane su obuke vezane za unapređenje oblasti koja se odnosi na poslovanje privrednih društava u većinskom vlasništvu države kroz korišćenje alata SOE HTC (Health Check Tool). Uz korišćenje MMF alata „SOE Health Check Tool“, pripremljena je Analiza rada određenih privrednih društava u većinskom vlasništvu države na kojoj su radili zaposleni iz Direktorata za lokalnu samoupravu i privredna društva u većinskom vlasništvu države i Direktorata za centralnu harmonizaciju u Ministarstvu finansija i socijalnog staranja, i time djelimično odgovorili na preporuku broj 4 sa Ministarskog dijaloga. Kako bi se unaprijedilo praćenje poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države izvršena je reorganizacija unutar Ministarstva finansija, sa ciljem da se unutar resornog direktorata reformiše Direkcija za praćenje fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države. Nadalje, u novembru mjesecu realizovan je i nastavak obučavanja kroz tehničku pomoći za potrebe Direkcije za praćenje fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države koristeći preostale MMF alate u cilju jačanja kapaciteta i unapređenja praktičnih vještina zaposlenih da identifikuju, analiziraju, upravljaju i otkriju različite izvore fiskalnih rizika.</p>
--	---

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 15

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Poboljšanje finansijskih performansi preduzeća kroz osnivanje DOO „Montenegro Works“	<p>Osnivanje društva sa ograničenom odgovornošću i upis Društva u Centralni registar privrednih subjekata Crne Gore (CRPS);</p> <p>Potpisivanje ključnih ugovora iz oblasti računovodstva i IT sektora;</p> <p>Raspisivanje konkursa za mjesto finansijskog analitičara i revizora, kao i za izbor</p>	<p>Uspostavljena organizacija rada DOO „Montenegro Works“ koja obezbjeđuje efikasnije i transparentnije upravljanje privrednim društvima u većinskom vlasništvu države</p> <p>Cilj za 2022. godinu je usvajanje novog Zakona;</p> <p>Standardizacija finansijskog izvještavanja sa povećanjem učestalosti izvještavanja sa godišnjeg na tromjesečni nivo;</p>

	idejno-grafičkog rješenja logotipa Društva.	Standardizacija izrade poslovnog plana uz pracenje projektovanog sa' ostvarenim učinkom na mjesečnom nivou; U okviru Društva formiraće se Odjeljenje za strateški razvoj, unutar kog će biti zaposleni stručnjaci iz svakog sektora, a koji će razvijati ključne indikatore učinka za svako preduzeće uz učestalo praćenje projektovanog sa ostvarenim učinkom na mjesečnom nivou.
Izrada analize i smjernica za preduzeća u većinskom vlasništvu države	Kreiranje i određivanje razvoja seta strateških smjernica za Društvo.	Izrada finansijskih analiza svih preduzeća - Planira se razvijanje seta smjernica za korporativno upravljanje kroz seminare i obuke za liderstvo u preduzecima u većinskom vlasništvu države, kao i monitoring implementacije istih na rutinskoj osnovi.

Prioritetna reformska mjera br. 16: Suzbijanje neformalne ekonomije kroz reformu poreske administracije		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none">1. Operativni sistem elektronske fiskalizacije2. Nastavak aktivnosti na uvođenju IRMS-a i nabavki dijela neophodnog softvera i hardvera, DWH/BI sistema	<p>5</p> <p>3</p>
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<ol style="list-style-type: none">1. Primjena sistema on line fiskalizacije u realnom vremenu, počela je od 01. juna 2021. godine, za sve obveznike u skladu sa Zakonom. Završene su sve predviđene faze projekta. Očekuje se potpuna upotreba Sistema sa mogućnošću korišćenja analize rizika i neograničena istorijska upotreba podataka sa završetkom implementacije DWH/BI sistema.	

	<ol style="list-style-type: none">Završen dokument FRD – funkcionalni zahtjevi, takođe kompletiran nedostajući dio tenderske dokumentacije koji se tiče kriterija-uslova koje kompanija treba da ima u cilju implementacije IRMS sistema. Očekuje se raspisivanje tendera za nabavku IRMS Sistema oktobra 2022. godine.Nastavljene aktivnosti na čišćenju podataka. DWH/BI-izabrana kompanija za realizaciju projekta. Završena faza 0 (koja podrazumijeva izradu akcionog plana, formiranje timova, izradu Povelje ugovora). U toku su aktivnosti iz Faze 1. Predviđen datum za realizaciju ugovora je septembar 2023. godine.
--	--

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 16

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Sistem e-fiskalizacije za sve poreske obveznike funkcioniše u punom kapacitetu.	Završene sve III faze uspostavljanja sistema.	EFI sistem operativan. Izvršena isplata u iznosu od 674.817.00€ konzorcijumu OSA-NEOS i samim tim su izvršene ugovorene obaveze prema izvođaču.
Oprema za IRMS u punoj funkciji.	Raspisan tender i završena procedura nabavke opreme.	Uz evidentno kašnjenje na implementaciji IRMS sistema, u toku je završetak postupka odobravanja tenderske dokumentacije za raspisivanje tendera za IRMS. To je predušlov za rekonstrukciju RARP projekta, čiji je završetak 31. marta 2023. godine.

Prioritetna reformska mjera br. 17: Unapređenje poslovnog ambijenta kroz smanjenje poreskog opterećenja na zarade		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	<ol style="list-style-type: none">Praćenje implementacije kroz formirano Koordinaciono tijelo za praćenje implementacije programa "Nova poreska politika" i pojačani inspekcijski nadzor, u cilju smanjenja neformalne ekonomije na tržištu rada odnosno neloyalne konkurencije po tom osnovu.Donošenje zakona i podzakonskih akata koji će omogućiti punu primjenu programa " Nova poreska politika ".	
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	<ol style="list-style-type: none">U januaru 2022. godine formirano je Koordinaciono tijelo za praćenje implementacije programa "Nove poreske politike";Prema istraživanju koje je sprovedeno među preduzećima i domaćinstvima, siva ekonomija u formalnom sektoru u Crnoj Gori u 2022. godini iznosi 20.6% BDP, što predstavlja smanjenje od 3.9 p.p. u odnosu na 2014. godinu;	

	<ol style="list-style-type: none">Doprinos smanjenju sive ekonomije ostvaren je kroz manje poresko opterećenje rada usled čega su poslodavci manje motivisani da ne prijavljuju radnike i isplaćuju plate na ruke;Povećanje broja IOPPD obrazaca Upravi prihoda i carina; Povećana poreska disciplina obveznika i poštovanje zakonskih propisa
--	---

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 17

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Broj formalno zaposlenih	188.964	223.434 ⁷²

Prioritetna reformska mjera br. 18: Informacioni sistem i mobilna aplikacija za praćenje parametara u turizmu		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	1. Implementacija novog informacionog sistema sa pratećom mobilnim aplikacijom	0
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Aktivnosti nisu sprovedene zbog potrebe za preformulisanjem projektnog zadatka koji je osnova za razvijanje informacionog sistema sa pratećom aplikacijom, kao i zbog strukturnih i personalnih promjena u Vladi i institucijama koje su prepoznate kao nosioci i partneri u realizaciji predmetne aktivnosti.	

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 18

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Naplaćena boravišna taksa	9,6 mil. €	130%
Smanjenje sive ekonomije u sektoru turizma	x	x-5%

⁷² Izvještavanje po navedenom indikatoru je relevantno na godišnjem nivou. Navedeni podatak se odnosi na prosječan broj zaposlenih u periodu januar-novembar 2022. Izvor, Monstat

Prioritetna reformska mjera br. 19: Održivi zeleni turizam		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	1.Pod-mjera – Razvoj zelenih vrsta smještajnih kapaciteta Aktivnost – uvođenje eko-standarda u ugostiteljskim objektima 2.Pod-mjera – Diverzifikacija turističkog proizvoda Aktivnost – Podsticajne mjere u oblasti turizma (javni pozivi) i Realizacija akcionih planova u okviru programa za razvoj ruralnog, kulturnog i zdravstvenog turizma	3
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Aktivnosti u cilju implementacije obje pod-mjere odvijale su se, shodno definisanim projektnim planovima, odnosno shodno mjerama i ciljevima utvrđenim u akcionim planovima pojedinih programa razvoja posebnih oblika turizma. Sve aktivnosti su se odvijale u otežanim uslovima zbog nedostatka finansijskih sredstava, složenosti postupka javnih nabavki, nedovoljne koordinacije i efikasnosti rada institucija, kao i zbog strukturnih i personalnih promjena u institucijama akoje su bile zadužene za realizaciju aktivnosti.	

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 19

Indikator	Početna vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Broj ugostiteljskih objekata sa zelenom praksom	15	20
Broj noćenja u sjevernom regionu Crne Gore	315.815	1-3%

*podatak se odnosi na broj noćenja samo u kolektivnim ugostiteljskim objektima, za period januar-oktobar 2022. godine, usled standardne metodologije MONSTAT-a o publikovanju podataka

Prioritetna reformska mjera br. 20: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	1. Sprovođenje postupka javnog nadmetanja za izbor banaka – davalaca kredita domaćinstvima za primjenu mjera energetske efikasnosti i proizvodnju električne energije za sopstvene potrebe, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; sprovođenje	5

	<p>postupka javnog nadmetanja za izbor kompanija – isporučilaca i instalatera sistema, opreme i materijala za primjenu mjera energetske efikasnosti, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; isporuka i instaliranje sistema čija je kupovina i ugradnja omogućena u okviru Programa (sistema za grijanje na moderne oblike biomase (pelet, briket), sistema za grijanje i hlađenje sa visokoefikasnim toplotnim pumpama, kao i isporuka i ugradnja fasadne termoizolacije i energetske fasadne stolarije na stambenim objektima domaćinstava, od strane izabranih kompanija; uplaćivanje sredstava u visini odobrenih kredita na račun izabranih kompanija, od strane izabranih banaka; uplaćivanje sredstava za kamatu na kredit bankama - partnerima u Programu, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; otplata beskamratnih kredita u mjesečnim ratama, od strane korisnika kredita – članova domaćinstava koja učestvuju u Programu.</p>	
<p>Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo</p>	<p>1. Ministarstvo kapitalnih investicija je 22.3.2022. godine. objavilo Javni poziv svim komercijalnim bankama u Crnoj Gori za dostavljanje pisma zainteresovanosti u okviru programa. Rok za dostavljanje ponuda bio je 13.4.2022. godine. Pored toga, 7.4.2022. godine, objavljen je Javni poziv svim kompanijama u Crnoj Gori za dostavljanje ponuda prema zahtjevima tenderske dokumentacije, a u cilju izbora kvalifikovanih izvođača radova. Rok za dostavljanje ponuda bio je 29.4.2022. godine. Izbor partnerskih banaka i kvalifikovanih izvođača radova je uspješno priveden kraju, a po okončanju procedura potpisivanja Sporazuma o saradnji između Ministarstva kapitalnih investicija sa komercijalnim bankama i sa kompanijama, tj. kvalifikovanim izvođačima radova, stekli su se svi uslovi za početak realizacije nove faze programa „Energetski efikasan dom“, a na zadovoljstvo svih uključenih strana. Shodno projektnim procedurama, Ministarstvo kapitalnih investicija je realizovalo dva Javna poziva namijenjenih građanima da se prijave za učešće u programu, od 12.7. do 5.8.2022. godine, i od 7.9. do 30.9.2022. godine. U okviru ova dva poziva 170 građana je dostavilo traženu dokumentaciju. Prema preliminarnim podacima, partnerske banke su odobrile 107 beskamratnih kredita. Mjera energetske efikasnosti su implementirane u domaćinstvima planiranom dinamikom, a u toku je finalizacija procedure transfera sredstava bankama od strane Ministarstva kapitalnih investicija, u cilju subvencionisanja kamata i naknada za obradu realizovanih kredita, a shodno projektnim procedurama.</p>	

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 20

Indikator	Početa vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Ukupna ostvarena ušteda energije u okviru Programa „Energetski efikasan dom“	0	5,5 GWh u jednoj godini
Broj podržanih domaćinstava u okviru Programa „Energetski efikasan dom“	0	560

Prioritetna reformska mjera br. 21: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2022. godinu	1. Donošenje Zakona o upravljanju otpadom	1
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Izrada Predloga zakona je u završnoj fazi dobijanja pozitivnih mišljenja od najvažnijih organa državne uprave. Imajući u vidu navedeno, u narednih mjesec dana planirano je dostavljanje Predloga zakona na mišljenje Evropskoj komisiji, u cilju donošenja ovog veoma važnog zakona u Skupštini CG, u prvoj polovini sledeće godine. Predstavnici Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma intenzivirano rade na donošenju predmetnog zakona u što kraćem roku, u cilju primjene mjera iz istog u praksi.	

Indikatori rezultata za prioritetnu reformsku mjeru 21

Indikator	Početa vrijednost	Vrijednost ostvarena u 2022. godini
Smanjenje proizvodnje i potrošnje laganih plastičnih kesa za nošenje	Procjena 600-700 komada po stanovniku	-
Povećanje stope recikliranja	10%	-

PRILOG 2: VEZE IZMEĐU REFORMSKIH OBLASTI I RELEVANTNIH DOKUMENATA O POLITICI

Reformske mjere PER-a za period 2023-2025. godine	Ključni strukturni izazovi (Komisija procjenjuje PER za period 2022-2024. godine)	PER smjernice za politiku 2022. godine	Paket proširenja za 2022. godinu	Ciljevi održivog razvoja za period 2020-2030. godine	Evropski zeleni sporazum/ Zelena agenda za Zapadni Balkan	Evropska digitalna agenda/ Digitalna agenda Zapadnog Balkana	IPA projekti koji podržavaju ovu reformu
Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na povećanje zaposlenosti, posebno žena i mladih i rješavanje dugotrajne nezaposlenosti. Unaprijeđenje efikasnosti rada institucija kroz digitalizaciju je preduslov za rješavanje pitanja strukturnih izazova.	Mjera je odgovor na dio preporuke broj 6 sa Ministarskog dijaloga.	Mjera prati preporuke iz Paketa proširenja u dijelu reforme javne uprave	Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju milenijumskih razvojnih ciljeva i to: SDG 1-bez siromaštva, SDG 8-dostojanstveni rad i ekonomski rast	Kroz digitalizaciju rada se doprinosi ispunjavanju smjernica zelene agende	Mjera direktno odgovara na prioritete digitalne agende	Mjera se sprovodi uz finansijsku podršku IPA fondova i to dva projekta iz AD IPA 2020: „Razvoj novog informacionog sistema Zavoda za zapošljavanje Crne Gore“ i twining projekta „Jačanje kapaciteta Zavoda za zapošljavanje u odnosu na aktivne mjere zapošljavanja, buduće učešće u Evropskom socijalnom fondu i unaprijeđenje

							mobilnosti radne snage“
Reformska mjera 2: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na povećanje zaposlenosti, posebno žena i mladih i rješavanje dugotrajne nezaposlenosti.	Mjera je direktan odgovor na dio preporuke broj 6 sa Ministarskog dijaloga.	U inicijativi 10. iz Ekonomskog i investicionog plana za Zapadni Balkan (EIP) se navodi da Vlade treba da formiraju Garanciju za mlade po uzoru na Garanciju za mlade EU, tako da ova mjera direktno prati relaizaciju EIPa.	Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju milenijumskih razvojnih ciljeva i to: SDG 1-bez siromaštva, SDG 4-kvalitetno obrazovanje, SDG 8-dostojanstveni rad i ekonomski rast	Mjera će indirektno uticati na ispunjavanju ciljjeva digitalne agende kroz obrazovanje učesnika mjere, njihovu obuku, pripravnštvo ili rad.	Mjera će indirektno uticati na ispunjavanju ciljjeva digitalne agende kroz obrazovanje učesnika mjere, njihovu obuku, pripravnštvo ili rad	Planirano je da se mjera sprovede uz finansijsku podršku IPA fondova i to IPA III Strateški odgovor.
Reformska mjera 3: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na povećanje zaposlenosti, posebno žena i mladih i rješavanje dugotrajne nezaposlenosti.	Mjera daje djelimičan odgovor na preporuku br. 6 sa Ministarskog dijaloga.	Predložena Akcija će takođe podržati Crnu Goru u implementaciji kriterijuma za pristupanje EU sadržanih u tri pregovaračka poglavlja sa EU: Poglavlje 19 –	n/a	Digitalne tehnologije su ključni pokretači za postizanje ciljjeva održivosti Zelenog dogovora u mnogim različitim sektorima. U	Ekonomski i investicioni plan EU za zapadni Balkan (2020) naglašava da će EU nastaviti da podržava razvoj politika i reformi zasnovanih na dokazima kako bi se odgovorilo na glavne izazove i prioritete obrazovnog sistema u pogledu upravljanja, finansiranja, kvaliteta,	n/a

			<p>Socijalna politika i zapošljavanje, Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava i Poglavlje 26 – Obrazovanje i kultura.</p> <p>Konkretno, predložena Akcija će doprinijeti svim ključnim pitanjima iz Izvještaja EU 2021 u segmentu koji se odnosi na Poglavlje 26: „U narednoj godini Crna Gora treba posebno: intenzivirati reformske napore u cilju poboljšanja inkluzivnog obrazovanja i pristupa kvalitetnom obrazovanju uopšte; usvojiti i</p>		<p>skladu sa okvirom politike EU, ova akcija će doprineti unapređenju sistema obuke kako bi se nastavnici osposobili za neophodne veštine za digitalizaciju i tehnološke promjene.</p>	<p>jednakost i relevantnost, sa fokusom na prilagođavanje obrazovnih sistema digitalnoj transformaciji i ekonomijama zasnovanim na znanju. Pored toga, naglašena je hitna potreba za ulaganjem u digitalnu budućnost, navodeći da „region takođe treba da razvije i implementira svoje strategije digitalnog obrazovanja uz podršku obuke nastavnika, kao i inicijativa za učenje i sadržaj na internetu“.</p> <p>Akcioni plan EU za digitalno obrazovanje (2021 – 2027) predstavlja viziju za unapređenje digitalne pismenosti, vještina i kapaciteta na svim nivoima obrazovanja i obuke i za sve nivoe digitalnih veština (od osnovnih do naprednih). Akcioni plan će podržati cilj Agende vještina da se osigura da 70% mladih od 16 do 74 godine ima barem osnovne digitalne vještine</p>	
--	--	--	--	--	--	--	--

			<p>početi da sprovodi novu strategiju o ranom i predškolskom obrazovanju 2021-2025, kako bi se poboljšao upis u predškolske ustanove i inkluzivnost za svu djecu; Urađena je sveobuhvatna analiza obrazovnog sistema, čiji ishod može poslužiti kao čvrsta osnova za široku diskusiju – sa svim relevantnim akterima – o razvoju kvalitativne, budžetirane, višegodišnje strategije</p>			<p>do 2025. On utvrđuje mjere za visokokvalitetno i inkluzivno digitalno obrazovanje i obuku koje će zahtijevati kombinaciju akcija i politika da bi bili efikasni.</p> <p>Digitalizacija obrazovnog sistema i razvoj digitalnih vještina je takođe prepoznata kao prioritetna mjera u Programu ekonomskih reformi 2022-2024.</p>	
--	--	--	---	--	--	---	--

			obrazovanja za održive reforme."				
Reformska mjera 4: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina	Mjera je u funkciji odgovora na izazov dugoročne nezaposlenosti, naročito mladih i žena.	Mjera daje dijelom odgovor na preporuku br. 6 sa Ministarskog dijaloga.	2022. godine trebalo je da se utroše sredstva Evropske investicione banke koja su opredjeljen kao kreditna. Trenutno se pokušava dobiti grant od EIB za 6.5 miliona zbog čega nabavka opreme nije započeta.	Nacionalna strategija održivog razvoja 2030 definiše i neophodne upravljačke mjere za uspostavljanje informacionog sistema i baza podataka kao ključnih instrumenata koji treba da omoguće primjenu mjerljivih indikatora za praćenje napretka u sprovođenju ciljeva održivog razvoja. Od značaja su mjere: 1.3.4 Unaprijediti uslove za cjeloživotno učenje, neformalno obrazovanje i obrazovanje odraslih sa fokusom		EU Akcioni plan za digitalno obrazovanje 2021-2027 utvrđena su dva prioriteta područja: Podsticanje razvoja uspješnog ekosistema digitalnog obrazovanja i Razvoj digitalnih vještina i kompetencije za digitalnu transformaciju. EU digitalna strategija kroz ciljeve: jačanje digitalnih vještina građana i zaštita od sajberprijetnji. EU Ekonomski i investicioni plan za Zapadni Balkan kroz ključnu oblast - Digitalna budućnost.	Iz IPA III planirano je: Ugovor o uslugama: Unapređenje digitalnih usluga i digitalnih kompetencija u obrazovnom sistemu u Crnoj Gori; Ugovor o nabavci IT opreme za škole

				na ugrožene grupe; 1.3.4.2 Povećati informatičku pismenost mladih i odraslih.			
Reformska mjera 5: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na povećanje zaposlenosti, posebno žena i mladih i rješavanje dugotrajne nezaposlenosti.	Mjera daje dijelom odgovor na preporuku br. 6 sa Ministarskog dijaloga koje se između ostalog odnose na zapošljavanje mladih i reforme socijalne zaštite.	Jedna od glavnih preporuka jačanje socijalne zaštite i socijalne inkluzije Poglavlje 19: Socijalna zaštita i zapošljavanje Crna Gora bi naročito trebala da na osnovu Mape puta reforme socijalne zaštite, nastaviti reformu sistema socijalne zaštite zasnovanu na dokazima, imajući u vidu veze sa aktiviranjem zapošljavanja i socijalnom uključenošću sa fokusom na borbu protiv siromaštva.	SDG 1 & 10 Cilj reforme je poboljšana socijalna inkluzija ranjivih grupa u skladu sa njihovim potrebama i međunarodnim i EU standardima. Jedan od specifičnih ciljeva je Prelazak sa institucionalnog smještaja korisnika na vaninstitucionalne oblike zaštite. Implementacijom ove mjere će se dodatno doprinijeti ostvarivanju cilja održivog razvoja CO1 svijet bez siromaštva i CO10 -	Energetsko siromaštvo je socijalna dimenzija energetske tranzicije koja mora biti adresirana za domaćinstva koja ne mogu priuštiti osnovne energetske usluge tako da ostvare osnovni životni standard i uključenosť. Treba dizajnirati efektivne programe koji bi adresirali pitanja priuštivosti, smanjili račune za energiju i pomogli životnoj	Između ostalog mjera se odnosi na unapređenje informacionog sistema što je i način kako mjera adresira ciljeve Digitalne Agende za Zapadni Balkan.	Unapređenje sistema evidencije drugostepenog postupka u socijalnoj zaštiti će biti finansirano kroz projekat: Informacioni system socijalnog staranja – ISSS (e-Socijalni karton) koji finansira Vlada CG (90%) i UNDP (10%). 2. Tematika mjere se može povezati i sa projektom IPA koji se trenutno sprovodi. Projekat Jačanje kapaciteta sistema socijalne i dječije zaštite u Crnoj Gori, koji finansira EU, ima za cilj da osigura primjenu socijalnih prava i unapređenje

				<p>smanjenje nejednakosti</p> <p>SDG Agenda</p> <p>Socijalna zaštita je ključni instrument da se ukine siromaštvo i da se ljudima obezbijedi pristup prilikama za samostalan i dostojanstven život, na način da se doprinese realizaciji cilja održivog razvoja br. 1. Nacionalni sistemi socijalne zaštite takođe mogu da doprinesu i ostvarenju ostalih ciljeva održivog razvoja, uključujući sigurnost hrane, dobrog zdravlja, dostojanstvenog rada, rodne ravnopravnosti, smanjene nejednakosti i</p>	<p>sredini. Partneri takođe trebaju biti pomognuti u implementaciji programa koji bi adresirali energetska siromaštvo u regiji.</p>		<p>kvaliteta života sadašnjih i budućih korisnika sistema socijalne i dječje zaštite. Svrha projekta je da: 1) unaprijedi administrativne i profesionalne kapaciteta sistema socijalne i dječje zaštite na nacionalnom nivou u oblasti donošenja politika i obezbjeđenja kvaliteta, i da 2) pruži podršku lokalnim samoupravama, CSR i lokalnim pružaocima usluga u unapređenju postojećih i izradi inovativnih mehanizama na lokalnom nivou radi zadovoljenja potreba građana/ki.</p> <p>Originalni projektni zadatak jena inicijativu MRSS proširen za nekoliko dodatnih aktivnosti koje koriste</p>
--	--	--	--	---	---	--	--

				kohezivnih zajednica.			<p>pristup donošenja odluka zasnovanih na podacima: 1) sprovođenje završne evaluacije sprovođenja važeće Strategije razvoja socijalne i dječje zaštite u CG za period od 2018. do 2022. godine; 2) sprovođenje dodatnih obuka o programima usmjerenih na smanjenje siromaštva; i 3) izrada dokumenta: Pravci promjena u neposrednoj budućnosti u programima socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori.</p> <p>U fokusu dokumenta Pravci promjena u neposrednoj budućnosti u programima socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori, koji se u okviru projekta priprema za potrebe Ministarstva</p>
--	--	--	--	-----------------------	--	--	--

								<p>rada i socijalnog staranja, će biti socijalna novčana davanja koja su usmjerena na siromašne i usluge socijalne zaštite. Pravci promjena u programima SDZ će, pored aspekta adekvatnosti i obuhvata, obuhvatiti i rashode i održivost pojedinih davanja. Projekat finansira EU, a ugovorno tijelo za sprovođenje projekta je Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstava pomoći EU, Ministarstvo rada i socijalnog staranja. Korisnička institucija je Ministarstvo rada i socijalnog staranja (MRSS) – Direkcija za programiranje i implementaciju EU fondova, kao Jedinica</p>
--	--	--	--	--	--	--	--	---

							<p>za sprovođenje projekta (PIU) bivšeg MRSS.</p> <p>Ciljne grupe projekta su: Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Zavod za socijalnu i dječju zaštitu, Inspekcija za socijalnu i dječju zaštitu, lokalne samouprave, centri za socijalni rad i lokalni pružaoci usluga.</p> <p>Budžet Projekta je 388.937,50 EUR.</p> <p>Projekat traje 26 mjeseci (od septembra 2019 do novembra 2021. godine. Projekat sprovodi Archidata s.r.l. (konsultantska kuća iz Milana, Italija).</p> <p>3. Napomena: Mjera se odnosi na Mapu puta, (koordinirana od strane MRSS i UNICEF-a), gdje je kako kroz cijeli dokument, tako i kroz 15 reformi stavljen akcenat na</p>
--	--	--	--	--	--	--	---

							<p>jačanje socijalne zaštite i socijalne inkluzije.</p> <ul style="list-style-type: none">• Mapa puta za reformu sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori. Glavni donator je UNICEF koji učestvuje sa 187.017,57 €. Nacionalni doprinos (Vlada Crne Gore) je 29.466,66 €, ukupno 216.484,23 €;• Crna Gora se nalazi u procesu pristupanja Evropskoj uniji i jedan od osnovnih ciljeva njene razvojne agende jeste da niko ne bude izostavljen. Prethodne procjene ukazale su na potrebu ponovnog razmatranja pokrivenosti i korišćenja mjera socijalne zaštite s ciljem da se ubrza smanjenje siromaštva.
--	--	--	--	--	--	--	---

								<p>Na zahtjev Ministarstva rada i socijalnog staranja, predstavništvo UNICEF-a u Crnoj Gori sprovelo je studiju utvrđivanja obima zadataka 2018. godine, angažujući potom, 2019. godine, Institut za istraživanja ekonomskih politika (EPRI). EPRI je sproveo analizu sistema socijalne zaštite u Crnoj Gori korišćenjem međunarodno priznatog Osnovnog dijagnostičkog instrumenta (CODI) za analizu sistema socijalne zaštite, koji je razvijen u okviru ISPA (međuresorna procjena socijalne zaštite); • Na osnovu diskusija sa radionica i doprinosu relevantnih aktera, nacrt dokumenta Mape puta</p>
--	--	--	--	--	--	--	--	---

							je potvrđen na sastanku Upravnog odbora 28. maja 2021. godine.
Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na povećanje zaposlenosti, posebno žena i mladih i rješavanje dugotrajne nezaposlenosti.	Cilj mjere je unaprijeđenje i nadogradnja postojećih i uvođenje novih zdravstvenih servisa koji se mogu ostvariti korišćenjem informaciono komunikacionih tehnologija.	/	Reformska mjera će omogućiti bolje zdravlje i blagostanje svih građana Crne Gore a u skladu sa SDG3. Posebno će uticati na cilj 3.8 jer će omogućiti bolji pristup zdravstvenim uslugama, skraćanju liste čekanja, povećanju zadovoljstva pacijenata.	https://ec.europa.eu/health/eu-health-policy_en https://ec.europa.eu/health/ehealth-digital-health-and-care_en https://ec.europa.eu/health/stat-e-health-eu_en https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/green-paper-mobile-health-mhealth	https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/europes-digital-decade	Ministarstvo zdravlja je kroz strateški odgovor za IPA III programski period 2021-2027 predložilo digitalizaciju zdravstvenog sistema kao jedan od projekata za finansiranje u iznosu od 3.5 miliona eura, što bi omogućilo kontinuitet i značajno doprinijelo realizaciji svih predviđenih aktivnosti.
Reformska mjera 7: Uspostavljanje potpune elektronske	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na jačanje regulatornog okruženja.	Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 4, kao i broj 5 sa ministarskog dijaloga u dijelu koji se odnosi	n/a	U ovom trenutku nije prepoznato mjerom.	U ovom trenutku nije prepoznato mjerom.	Očekivanja su da će realizacije mjere doprinijeti ostvarivanju ciljeva prepoznatih Digitalnom Agendom da Zapadni Balkan	U ovom trenutku nisu prepoznati mjerom.

registracije preduzeća		na digitalizaciju javnog sektora i razvoj transakcionih usluga elektronske uprave kao prioriteta, kako bi se ubrzao i poboljšao ekonomski oporavak.					
Reformska mjera 8: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema	EK je imala tri preporuke ključne u domenu strukturnih reformi koje se ne odnose direktno na oblast istraživanja, razvoja i inovacija. Indirektno sve reformske aktivnosti u oblasti inovacija i nauke doprinose jačanju regulatornog okruženja.	U Smjernicama za PER za 2022. strukturne reforme se odnose i na oblast Istraživanje, razvoj i inovacije, u kom dijelu je potrebno opisati javne politike koje direktno utiču na sposobnost privrede/preduzeća da apsorbuju tehnologiju i uvedu inovacije (npr. javne investicije i podsticaji za privatna ulaganja u istraživanje i razvoj, SMART specijalizacija i međusobne veze između istraživačkih institucija i	Poglavlje 25: Nauka i istraživanje, koje obuhvata i inovacije privremeno je zatvoreno 2012. godine, te se refomske aktivnosti u ovom dijelu odnose na jačanje zakonodavnog, strateškog i institucionalnog okvira, a u tom dijelu je mjera usklađena.	n/a	U strateškim dokumentima koji su osnov za dalji razvoj predložene reformske mjere, jedna od ključnih oblasti je Energija i održiva životna sredina. U tom smislu, sve institucionalne i programske akcije utvrđene reformskom mjerom odnose se i na ovu oblast, koja adresira pitanje	Zapadni Balkan upravo utvrđuje razvoj istraživanja i inovacija, a u strateškim dokumentima koji su osnov za dalji razvoj predložene reformske mjere, utvrđen je dio koji se odnosi na Informaciono-komunikacione tehnologije, odnosno prepoznat reprezentativni program Digitalna transformacija	INNOVATION: IPA 2020: Technical Assistance for Supporting the Implementation of Strategy for Smart Specialization (TASIS) started with implementation from January 2022 Grant scheme Support for the innovation project in S3 areas - under preparation IPA III WINDOW 4: Competitiveness and inclusive growth Thematic priority 2: Private sector development, trade,

		<p>preduzeća, podrška malim i srednjim preduzećima, specifična za inovacije, itd.). Potrebno je definisati ključne prepreke u datoj reformskoj oblasti (uključujući COVID-19 i agresiju Rusije na Ukrajinu) i njihovog uticaja na konkurentnost i ekonomski rast, tranziciju, niskokarbonsku i cirkularnu ekonomiju i digitalnu transformaciju.</p>			<p>zelenog odgovora.</p>		<p>research and innovation Programming year 2023 Action No. 1 S3 Implementation Framework and Innovation Fund; Action No. 2: Innovation programmes and projects (S3 clusters, acceleration programme, circular economy)Action No. 3. Innovation infrastructure SCIENCE AND RESEARCH: Sector "Education, Employment and Social Policies" - SOPEES 2015-2017 Collaborative grant scheme for innovative project ideas -13 grant projects in the total amount of 952,669.46 euros are being implemented.</p>
--	--	---	--	--	--------------------------	--	--

							Finalization of all project activities is expected in the fourth quarter of 2022. IPA II 2020 Grant scheme - Scientific potential in the service of innovation: Total budget: EUR 1,176,470.60 The specific objective of this Grant Scheme is to improve cooperation between academia and the private sector in line with the priorities of the Smart Specialization Strategy (2019-2024) through the mobility of young researchers.
Reformska mjera 9: Poboljšanje digitalizacije javne uprave kroz razvoj i	Ova mjera odgovara na potrebu jačanja digitalnih vještina u cilju kvalitetnije i održivije digitalizacije javne	Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 4 sa Ministarskog dijaloga.	Ova mjera je u vezi sa politikom reforme javne uprave i politikom informacionog društva (Poglavlje	Realizacije mjere doprinosi ostvarenju sljedećih ciljeva održivog razvoja: kvalitetno obrazovanje, rodna	Veza između mjere i EU Zelene agende ogleda se u davanju značaja	Digitalizacija procesa u Crnoj Gori biće jedan od ključnih prioriteta u post-Covid oporavku, o čemu svjedoči i veliki broj reformi u Programu u ovoj oblasti, a	Trenutno nije primljenljivo

unapređenje digitalnih vještina	uprave i digitalne transformacije društva. U vezi sa time, mjera uključuje aktivnosti jačanja kapaciteta ciljnih grupa, kako bi se odgovorilo na izazove identifikovane u ovoj oblasti.		10) i u vezi sa preporukama EK 2021, planirane su određene mjere i aktivnosti kompatibilne očekivanim rezultatima i uticaju realizacije Digitalne akademije	ravnopravnost, dostojanstven rad i ekonomski rast, industrija, inovacije i infrastruktura	zaštiti i održivoj upotrebi resursa i boljem zdravlju ljudi. U tom je području edukacija najpotrebnija i potencijalno najkorisnija za ekonomiju, društvo i prirodnu sredinu.	odvijaće se u skladu sa Digitalnom Agendom za Zapadni Balkan. Digitalna agenda ističe da su edukativne aktivnosti i kampanje podizanja svijesti za širu javnost takođe bitne, te da bi digitalna era trebala bi biti o osnaživanju i emancipaciji, a vještine ne bi trebale biti prepreka za pristup ovom potencijalu.	
Reformska mjera 10: Jačanje sajber otpornosti	Predložena mjera je prepoznata od strateškog značaja razvoja Crne Gore u ovoj oblasti.	Mjera djelimično odgovara na preporuku br. 4 sa Ministarskog dijaloga.	Reformska mjera ne bavi se direktno nekom od preporuka iz Paketa za proširenje za 2021. godinu, ali svakako doprinosi razvoju informacionog društva Crne Gore.	Predložena reformska mjera se može vezati za cilj 8 „Dostojanstven rad i ekonomski rast“ i cilj 9 „Industrija, inovacije i infrastruktura“.	Reformska mjera ne utiče direktno na definisane ciljeve Zelene agende za Zapadni Balkan.	Reformska mjera se direktno odnosi na cilj „Jačanje digitalne privrede i društva“ koji je prepoznat u Digitalnoj agendi Zapadnog Balkana.	Trenutno nije primljenljivo

Reformska mjera 11: Unapređenje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu i uvođenje mreža nove generacije	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na jačanje regulatornog okruženja. Mjera se koncentriše na usvajanje i sprovođenje Zakona o elektronskim komunikacijama (u skladu sa Direktivom (EU) 2018/1972), nacionalnog plana za razvoj širokopojasnog pristupa i Strategije razvoja 5G mreža. Reforma je relevantna i nesumljivo će doprinijeti razvoju konkurentne i modernw privrede. Preporučuje se detaljniji opis očekivanih rezultata na konkurentnost, drušvo i rad.	Mjera djelimično odgovara na preporuku br. 4 sa Ministarskog dijaloga.	Crna Gora ostaje umjereno pripremljena u oblasti informacionog društva i medija. Postignut je ograničen napredak tokom perioda izvještavanja, posebno u elektronskih komunikacija i informacionih tehnologija.	Digitalne tehnologije su ključne za postizanje ciljeva održivosti zelenog plana u mnogim različitim sektorima.	n/a	Digitalna agenda za Zapadni Balkan uključuje plan za lakše smanjivanje troškova rominga, potporu uvođenju širokopojasnog pristupa u regiji te razvoj e-uprave, e-zdravstva i digitalnih vještina.	n/a
Reformska mjera 12: Unaprjeđenje upravljanja	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na jačanje	Mjera dijelom odgovara na preporuku broj 4, koja se odnosi na obavezu	Iako Enlargement Package 2022 ne sadrži direktno preporuke koje su	Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju	n/a	n/a	Vezano za IPA-Reform Facility, napominjemo da u ovom trenutku ne raspoložemo

privrednim društvima u većinskom vlasništvu države	regulatornog okruženja. Imajući u vidu da u dosadašnjem poslovanju privrednih društava u većinskom vlasništvu postoje brojne razlike i problemi u segmentima koji su bitni za državu, a koji se prije svega odnose na finansijsko stanje u preduzećima, način upravljanja, vršenja nadzora i kontrole nad njima, smatramo da će planirana rješenja uticati na poboljšanje poslovanja i to prvenstveno kroz transformisanje poslovnih procesa, ali i racionalizaciju troškova i efikasnije korišćenje postojećih resursa. Takođe, s obzirom da postojeće regulatorno okruženje nije poslovno orijentisano i koči dinamičniji razvoj	usvajanja strateškog plana za DOO „Montenegro Works“ i izradu analize preduzeća u većinskom vlasništvu Crne Gore radi pripreme predloga optimalnog portfelja državnog vlasništva. Imajući u vidu da je izvršena likvidacija Društva, formiranjem međuresorne radne grupe, Fiskalnog savjeta i unapređenjem organizacionog modela nastojaće se uspostaviti odgovarajući regulatorni okvir i finansijska kontrola u oblasti poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države, te obezbijediti kontinuirano obavljanje aktivnosti u skladu sa	vezane za ovu mjeru, u njemu je konstatovano da se region Zapadnog Balkana susreće sa poteškoćama koje zemljama koje se nalaze na ovom području ne dozvoljavaju da ostvare puni ekonomski potencijal. Neadekvatno upravljanje državnim preduzećima i nedovoljno iskorišćeni potencijal koji ova preduzeća imaju i nedovoljna finansijska kontrola su samo neki od problema koje utiču na ekonomiju zemlje i koje se ovom mjerom mogu	milenijumskih razvojnih ciljeva i to: SDG8 -Promovisati inkluzivan i održiv ekonomski rast, punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve; SDG9- Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovisati održivu industrijalizaciju i podsticati inovativnost			informacijom kada će podrška reformi upravljanja preduzećima u državnom vlasništvu na centralnom i lokalnom nivou iz ovog Instrumenta biti dostupna
---	--	--	--	---	--	--	---

	državnih kompanija, zalaganje za unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države doprinijeće poboljšanju institucionalnog i regulatornog okruženja u Crnoj Gori, a što je jedan od ključnih izazova koji je Evropska komisija prepoznala u Ocjeni crnogorske ekonomije	adekvatnim procedurama	ublažiti.				
Reformska mjera 13: Olakšanje trgovine robama i uslugama kroz implementaciju CEFTA dodatnih protokola 5, 6 i 7	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na jačanje regulatornog okruženja.	Mjera djelimično odgovara na preporuku br. 4 sa Ministarskog dijaloga.	Implementacija mjera je u direktnoj korelaciji sa identifikovanim prioritetima u trgovinskoj politici kako na regionalnom tako i na međunarodnom planu, a aktivnosti predviđene implementacijom	Mjera je direktno u saglasnosti sa identifikovanim prioritetima u SDGs 2030.	Reformska mjera utiče na definisane ciljeve Zelene agende za Zapadni Balkan.	Reformska mjera je usklađena sa Digitalnoom agendom Zapadnog Balkana.	Sredstva za implementaciju reformske mjere finansiraće se kroz podršku EU kroz Instrument pretprištupne podrške (IPA fondovi). U okviru projekta „Povećanje kapaciteta institucija za harmonizaciju i implementaciju pravne tekovine EU u području

			navedene reformske mjere identifikovane su kao prioritetne u kontekstu preporuka EK.				konkurentnosti i inovacija“ (IPA/2022/433-729), planirana je trogodišnja podrška za uspostavljanje i operacionalizaciju JKT za usluge.
Reformska mjera 14: Jačanje mehanizama za formalizaciju sive ekonomije	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na formalizaciju ekonomije. Smanjenjem nivoa neformalnog sektora kreiraju se uslovi za povećanjem zaposlenih, prevođenje neformalnih tokova u formalne tokove poslovanja, kao i bolja informisanost javnosti i veća vidljivost rada inspektora na terenu. Dio mjere koji se odnosi na uspostavljanje integrisanog sistema upravljanja prihodima (IRMS) ima za cilj	Reformska mjera daje odgovor na preporuku broj 5 sa Ministarskog dijaloga.	Iako Enlargement Package 2022 ne sadrži direktno preporuke koje su vezane za ovu mjeru, u njemu je konstatovano da se region Zapadnog Balkana susrijeće sa poteškoćama koje zemljama koje se nalaze na ovom području ne dozvoljavaju da ostvare puni ekonomski potencijal. Jedna od tih poteškoća je i problem sive ekonomije, koji se	Ova reformska mjera u skladu je sa ciljem 9 (SDG 2020-2030) – Industrija, inovacije i infrastruktura. Uvođenje integrisanog sistema upravljanja prihodima (IRMS), pored borbe protiv sive ekonomije i veće transparentnosti u naplati poreza, ima za cilj i digitalizaciju crnogorskog poreskog sistema.	n/a	Ova mjera je u skladu sa Digitalnom agendom za Zapadni Balkan. Jedan od osnovnih ciljeva ove agende je digitalizacija industrije na zapadnom Balkanu kako bi se osiguralo da svi sektori imaju koristi od digitalnih inovacija.	n/a

	povećanje transparentnosti procesa plaćanja poreza, a samim tim i smanjenje sive ekonomije.		ovom reformskom mjerom želi smanjiti.				
Reformska mjera 15: Održivi zeleni turizam	Mjera daje odgovor na jedan od identifikovanih ključnih strukturnih izazova – well-being ekonomija.	Pospješivanje održivog zelenog turističkog proizvoda	Mjera je u skladu za Zelenom agendom i održivom komponentom u poslovanju	Ova reformska mjera u skladu je sa ciljevima 8 i 12 (SDG 2020-2030) – adekvatna radna mjesta i ekonomski rast, odgovorna potrošnja i proizvodnja.	Razvijanje turističke ponude bazirane na prirodi i well-being ekonomiji	Implementiranje aktivnosti koje se baziraju na tehnološkim dostignućima i inovacijama	n/a
Reformska mjera 16: Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja	Crna Gora je neto uvoznik hrane, uvozi u prosjeku u vrijednosti od 500 miliona eura godišnje, a izvozi samo u vrijednosti od 50 miliona eura. Poljoprivredni izvoz u EU ostaje uglavnom neiskorišćen zbog ograničenog obima poljoprivredne	Predložena mjera ima direktan uticaj na politike koje povećavaju diverzifikaciju i složenost ekonomije (npr. povezivanjem poljoprivrede i industrijske proizvodnje, kao i usluga sa globalnim	Mjera je u skladu sa politikama proširenja iz poglavlja 11 i 12.	Mjerom se nastoji ispuniti sledeće SDG: 2 – Svijet bez gladi, kroz proizvodnju dovoljne količine bezbijedne, kvalitetne i lako dostupne hrane; 9 – Industrija, inovacije i infrastruktura, kroz	Mjera se odnosi na sprovođenje mjera IPARD II i Ipar III programa. IPARD III program je pisan u skladu sa preporukama EU, a posebno poglavlje se odnosi na uskladenost	Kroz predviđene investicije podstiču se ulaganja koja omogućavaju jači uticaj digitalnih tehnologija u primarnoj proizvodnji i plasmanu poljoprivrednih proizvoda. Dodatno kroz mjeru Investicije u ruralnu infrastrukturu, opredijeljena je podrška za nove tehnologije koje se prije svega odnose na uvođenje	Mjera se sastoji od dva IPA programa iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja.

	<p>proizvodnje i potrebe da se ispune veterinarski i zdravstveni zahtjevi EU. Poljoprivrednu proizvodnju uglavnom čine mala, često porodična gazdinstva sa visokim troškovima proizvodnje, ograničenom organizacijom i nedostatkom odgovarajuće opreme. Razvoj ekološke poljoprivrede, lokalnih i regionalnih brendova i prerada hrane su među prioritetima Strategije pametne specijalizacije.</p>	<p>lancima vrijednosti za povećani izvoz.</p>		<p>inovacije u proizvodnju i poboljšanje ruralne infrastructure a sve u cilju približavanja ruralnih područja tržištu; 15- Život na zemlji, kroz održivo korišćenje prirodnih resursa.</p>	<p>Programa sa Zelenim Sporazumom.</p>	<p>brzih komunikacionih tehnologija.</p>	
<p>Reformska mjera 17: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti</p>	<p>Preporuke Evropske komisije se nijesu odnosile na ovu mjeru. Mjera će pozitivno uticati na povećanje energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije, smanjenje siromaštva i</p>	<p>Mjera je prenešena iz prethodnog PER-a uz određena unapređenja, uvažavajući smjernice za izradu PER-a.</p>	<p>Realizacijom mjere se obezbjeđuje direktna podrška za promociju visoko-efikasnih tehnologija i rješenja u skladu za zahtjevima inoviranog EU</p>	<p>Realizacija mjere doprinosi ostvarenju UN ciljeva održivog razvoja, naročito cilja SDG 7 („Osigurati pristup dostupnoj,</p>	<p>Realizacija mjere doprinosi ostvarivanju ciljeva Evropskog zelenog sporazuma i Zelene agende za Zapadni Balkan. Mjera obuhvata</p>	<p>Ova mjera nije direktno povezana sa Evropskom digitalnom agendom i Digitalnom agendom Zapadnog Balkana.</p>	<p>U okviru IPA III ne postoje projekti koji podržavaju ovu mjeru.</p>

	očuvanje zdravlja stanovništva, kao i na smanjenje emisija sa efektom staklene bašte		pravnog okvira u oblasti energetske efikasnosti	pouzdanost, održivoj i modernoj energiji za sve“).	aktivnosti predviđene Ekonomskim i investicionim planom za Zapadni Balkan u okviru inicijative „Talas renoviranja“ (Renovation Wave).		
Reformska mjera 18: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu	Mjera daje odgovor na izazove u podršci zelenoj tranziciji	n/a	n/a	Mjera direktno doprinosi realizaciji SDG 12, kroz smanjenje količine otpada, ali i redizajn proizvoda i njihovu ponovnu upotrebu, kroz reciklne materijale. Mjera indirektno utiče na ciljeve 11 i 14 u kontekstu smanjenja otpada koji zagađuje gradove, mora i okeane.	Da ova mjera direktno adresira ciljeve Zelenog dogovora, odnosno Zelene agende za zapadni balkan, a koje se odnose na Cirkularnu ekonomiju.	n/a	n/a

Reformska mjera 19: Unapređenje međugraničnih prelaza-otvaranje zajedničke željezničke granične stanice Bijelo Polje	<p>Povećanje konkurentnosti stvaranje osnova za povećanje obima tranzitnih saobraćajnih tokova skraćujući vrijeme zadržavanja i potrebne procedure na graničnom prelazu. Mjera bi se mogla i posmatrati na način da predstavlja aktivnost ka otklanjanju prepreke u poslovanju omogućavajući nesmetani protok ljudi i robe.</p>	<p>Mjera je tretirana u okviru oblasti "Reforma transportnog tržišta", koja zahtijeva kontinuirane napore u cilju dostizanja proklamovanih EU ciljeva i standard u oblasti saobraćaj</p>	<p>Mjera je na liniji podsticanja kreiranja jedinstvenog ekonomskog prostora.</p>	<p>Mjera bi se mogla dovesti u vezu sa 9. globalnim ciljem održivog razvoja Ujedinjenih nacija - Industrija, inovacije i infrastruktura, jer je usmjerena na kreiranje kvalitetne međugranične infrastrukture u funkciji ekonomskog razvoja i unapređenja životnog standarda, a istim ciljem se obuhvata i do 2030. godine razvijanje infrastrukture uz veće usvajanje čistih i ekološki prihvatljivih tehnologija, a željeznica se i tretira kao ekološki prihvatljivije rešenje, zbog čega se i promoviše u</p>	<p>Mjera je u skladu sa Sofijskom deklaracijom o Zelenoj Agendi za Zapadni Balkan, koja kao jedan od ciljeva postavlja pomjeranje saobraćaja sa puteva na druga ekološki prihvatljivija rešenja (kakvim se željeznica smatra), i podstiče implementaciju Akcionog plana Transportne zajednice Jugoistočne Evrope za transportne olakšice.</p>	n/a	<p>Mjera se finansira kroz IPA 2017.</p>
---	---	--	---	---	---	-----	--

				odnosu na druge vidove saobraćaja			
--	--	--	--	--------------------------------------	--	--	--

PRILOG 3: SPOLJNI DOPRINOS PER-u ZA PERIOD 2023-2025. GODINE

Oblast na koju je dat komentar	Dobijeni komentar (uključujući datum kada je dobijen, format i glavni sadržaj)	Stejkhoder koji je uputio komentar/doprinos (uključujući instituciju, kontakt osobu i ostale kontakt detalje)	Status komentara (prihvaćen/neprihvaćen)	Komentar (obrazloženje za prihvatanje/odbijanje)
Opšti komentari	<p>-Komentar dobijen 29.12.2022.</p> <p>Glavni sadržaj:</p> <p>S obzirom da se planiraju aktivnosti na "izradi strateškog okvira za upravljanje preduzećima u većinskom vlasništvu države" važno je imati u vidu odredbe Direktive Evropskog parlamenta koja je usvojena 22.11.2022. godine tzv. The Women on Board Directive⁷³ kojom se predviđa uravnoteženije učešće žena i muškaraca u odborima direktora i na rukovodećim pozicijama, sa ciljem dostizanja zastupljenosti žena od najmanje 30% do 2025. godine, odnosno ne manje od 40% do 2030. godine, a kroz donošenje novih politika i poboljšanje zakonskog okvira. Ovo je ujedno direktno vezano i za reformsku mjeru 13 u dokumentu. Prilikom analize regulatornog okvira u kom posluju ova preduzeća⁴ potrebno je insistirati na izmjenama zakona na način da se nadležnost Upravne inspekcije</p>	<p>Stejkhoder: Centar za ženska prava Kontakt osoba: Maja Raičević Kontakt Detalji: Bokeška 20, Podgorica 81000, Crna Gora T +382 20 664 193 E maja.raicevic@t-com.me W www.womensrightscenter.org</p>	Komentar /predlog je uglavnom prihvaćen.	<p>Umjesto konstatacije da je mjera rodno neutralna, dokument je u ovom dijelu izmijenjen na način da je postojeća konstatacija preformulisana kako slijedi: „U pogledu rodne ravnopravnosti, mjera će uticati na žene i na muškarce.“</p> <p>U narednom periodu Vlada Crne Gore će nastojati da izradi adekvatan strateški okvir za upravljanje privrednim društvima u većinskom vlasništvu Crne Gore u skladu sa Smjernicama OECD-a za korporativno upravljanje u državnim preduzećima (OECD, 2015).</p>

⁷³ Više vidi na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52012PC0614>

	<p>proširi na ova preduzeća. U ovom trenutku veliki dio kapaciteta Uprave za inspekcijske poslove se 'troši' na prijave za kršenja prava iz radnog odnosa zaposlenih u ovim preduzećima, na koje se mora reagovati po prioritetu, čime se smanjuje prisustvo inspekcije u realnom sektoru. U podrobnim analizama koje smo uradili sa Upravom za inspekcijske poslove zaključno je da se prijavljeni slučajevi odnose na blage povrede prava iz rada (poput neplaćnih prekovremenih sati), a svakako mnogo blaže u odnosu na one povrede prisutne u "sivoj ekonomiji" u privatnom sektoru koje su takođe u nadležnosti Uprave.</p> <p>U poglavlju 3.1.3 u kojem se iznose podaci o zaradama i broju zaposlenih na godišnjem nivou, potrebno je konstatovati nedostatak rodno segregiranih podataka u dijelu uporednih primanja između žena i muškaraca (koji bi ukazao na to da li i u kojoj mjeri postoji tzv. gender pay gap⁵). Dodatno, informaciju je potrebno dopuniti rodno razvrstanim podacima o broju nezaposlenih, kojima raspolaže MONSTAT.</p> <p>'Ulaganja u energetska tranziciju će ostati jaka i u narednom srednjoročnom periodu, naročito u oblasti obnovljivih izvora energije'. Potrebno je obrazložiti kako će sprovođenje ovih mjera uticati na položaj žena i</p>			<p>U 2023. godini planira se formiranje međuresorne radne grupe sa zadatkom analize regulatornog okvira za poslovanje privrednih društava u većinskom vlasništvu države i predlaganja narednih izmjena i dopuna postojećih normi. Prilikom analiziranja ove oblasti i traženja najpogodnijeg rješenja kojim će se ista unaprijediti, uzeće se u obzir i navedeni komentari.</p> <p>Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede je prilikom budžetiranja mjera vodilo računa od rodnom budžetiranju.</p> <p>Kada je riječ o Reformskoj mjeri 17 - Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja, ista je naslonjena na IPARD II i IPARD III program, koji u sebi sadže poglavlja koja se bave položajem žena, uticajem na</p>
--	--	--	--	--

	<p>muškaraca, posebno u socijalno i ekonomski ranjivim pozicijama, a naročito na sjeveru zemlje. Mjere energetske tranzicije moraju biti sinhronizovane sa procjenama stepena energetske siromaštva u zemlji, za šta u ovom trenutku ne postoje zvanični podaci. Komentar je u vezi sa reformskom mjerom 18: Finansijka podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti, za koju je procjenjeno da je rodno neutralna. Ukoliko uzemo da statistika govori da su žene u većem riziku od siromaštva od muškaraca (manje su zaposlene, rade za manju platu za jednak rad, preko 90% obavlja neplaćeni rad u kući itd.), da su češće žene u jednočlanim i samohranim porodicama; ako uz to uzmemo da nam nedostaju podaci o ženama na sjeveru zemlje i uslovima u kojima žive, onda je konstatacija da je ova mjera rodno neutralna, preuranjena, ako ne i neutemeljena.</p> <p>Planirane mjere politika dodatno će ubrzati zelenu tranziciju, a one se odnose na razvoj održivog turizma i zelenih smještajnih kapaciteta, investicije ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja i veće podsticaje za povećanje energetske efikasnosti⁷. Da li će poseban program biti usmjeren na nezaposlene žene sa sjevera?</p>			<p>životnu sredinu, aktivno angažovanim u poljoprivredi i dr.</p> <p>U okviru razvoja ruralnog turizma, dio aktivnosti, tokom protekle godine, odnosio se i na nagrađivanje, pored ostalih, i najbolje domaćice u seoskom domaćinstvu. Na ovaj način daje se podstrek, i ženama sa sjevera, za uključivanje u</p>
--	--	--	--	---

	<p>'Rast sektora poljoprivrede u periodu 2023-2025. projektovan je na 8,0%, na bazi povećanih ulaganja i opredijeljenih sredstava agrobudžetom'. U predlogu Zakona o budžetu vidjeli smo da je ukupan budžet Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede 52,393,562.78 eura. Neki od posebnih budžetskih programa su: podrška poljoprivredi, socijalni transferi seoskom stanovništvu; podrška ruralnom razvoju, mjere jačanja konkurentnosti proizvođača hrane; mjere za poboljšanje kvaliteta života i širenje ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima. U svim ovim segmentima je od izuzetnog značaja uvesti rodno senzitivno budžetiranje i monitoring kako se troše ova sredstva. Pored toga, ove mjere je važno povezati sa suzbijanjem sive ekonomije, imajući u vidu da postoje indicije da veliki broj žena na poljoprivrednim gazdinstvima radi u visoko eksploativnim uslovima, uključujući tu i prinudni rad djece. Komentar je u vezi i sa reformskom mjerom 17: Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja.</p> <p>U setu od više reformskih mjera kojima se targetiraju politike zapošljavanja sa posebnim fokusom na žene, veoma je važno prepoznati problem neplaćenog kućnog rada koji u 92% slučajeva obavljaju žene u Crnoj Gori, a čija je</p>			<p>aktivnosti koje se odnose na ugostiteljstvo.</p> <p>U predstojećem periodu će se razmotriti mogućnost za, eventualno razvijanje zasebnog programa za nezaposlene žene sa sjevera, s obzirom da je u pripremi izrada razvojnih dokumenata sa akcionim planovima za 2023. godinu.</p> <p>U okviru Programa ekonomskih reformi 2022-2024. godine kao reformska mjera bilo je predviđeno donošenje izmjena i dopuna Zakona o radu za 2022. godinu. Imajući u vidu kompleksnost materije kao i potrebu usaglašavanja sa socijalnim partnerima</p>
--	--	--	--	---

	<p>vrijednost procijenjena na 122 miliona tokom tri mjeseca trajanja pandemije COVID-19⁷⁴. Formalizovanje neplaćenog rada (dominantno) radno sposobnih žena, pogotovo kroz njegovo transformisanje u plaćene usluge njege, suštinski može doprinijeti rastu, a po uzoru na razvijene zemlje. To znači, prije svega, obavezu investiranja u servise brige i njege, a na koju potrebu je posebno upozorila pandemija, kada su žene bile neproportionalno pogodjene zatvaranjem vrtića i centara za brigu o osobama sa invaliditetom. To dalje znači i potrebu investiranja u saobraćajnu infrastrukturu i projekte koji će obavezno imati prethodno izradjene procjene uticaja na život muškaraca i žena (a u skladu sa zakonskom obavezom). U krajnjem, ovo poziva na obavezu dokumenta da ponudi analizu uzroka prepreka sa kojima se suočavaju nezaposlene žene na domaćem tržištu. Ova analiza treba da bude osnov za šutinski uticaj ekonomskih reformi na kvalitet života žena i muškaraca u zemlji.</p> <p>U okviru reformske mjere 4: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina, tokom 2023. godine je predviđeno da se kreira</p>		<p>donošenje Zakona je pomjereno za 2024. godinu. Cilj izmjena i dopuna zakona je usaglašavanje sa propisima Evropske unije, odnosno direktivama o uspostavljanju balansa između privatnog i poslovnog života roditelja i pružaoca zaštite, kao i direktivom o transparentnim i predvidivim radnim uslovima. Na ovaj način će se kroz uspostavljanje balansa između privatnog i poslovnog života uticati na jednaku raspodjelu neplaćenog kućnog rada.</p> <p>Model za identifikaciju djece koja se ne školuju odnosi primjenljiv je na svu djecu u sistemu pa tako i na romsku i egipćansku. Glavni problem ogleda se u tome što sva djeca romske i egipćanske populacije nemaju JMB, pa samim tim ovim modelom ne možemo garantovati da će</p>
--	---	--	--

⁷⁴Istraživanje UNDP iz 2020 na linku: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-06/Izvjestaj%2Bdoprinosa%2Bžena%2Bekonomiji%2BCG%2BMNE%2BA4%2BFINAL.pdf>

	<p>modul u informacionom sistemu obrazovanja za identifikaciju djece koja se ne školuju u Crnoj Gori i koja ilegalno borave u Crnoj Gori. Ova mjera je posebno važna za djecu romske i egipćanske populacije i potrebno ju je dodatno razraditi kako bi se uvezale sve karike sistema: od evidencija koja romska djeca ne pohađaju obavezno osnovno obrazovanje do nadležnosti u postupanju institucija koje treba da osiguraju da se ova praksa iskorijeni. Kako bi se obezbijedio efikasan odgovor na problem, potrebno je pozvati i lokalnu samoupravu da se uključi kroz afirmativne i posebno dizajnirane mjere (poput obezbijedjenog prevoza za ovu djecu do škole, te besplatne udzbenike i druga nastavna sredstva). Dodatno, potrebno je vršiti stalni monitoring i izvještavati o uspjehu preduzetih aktivnosti. Ovim mjerama treba dopuniti dio koji se odnosi na očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti.</p> <p>U dokumentu se navodi da očekivani rezultati sprovođenja reformske mjere 5: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta, nemaju uticaja na rod. Mislimo da ovakva konstatacija nije utemeljena na pouzdanim brojkama iz evidencija centara za socijalni rad. Na primjer, prema dostupnim</p>			<p>svako dijete biti prepoznato. Model će funkcionisati na način da se ukrste podaci djece određenog uzrasta iz Centralnog registra stanovništva i Informacionog sistema obrazovanja. Ukoliko u Centralnom registru stanovništva nisu registrovana sva djeca romske i egipćanske populacije, dovodi do toga da i dalje ne mogu svi da se prepoznaju. Što se tiče prevoza, besplatnih udzbenika i drugog, to u sistemu već postoji kao modeli podrške za ovu populaciju. Ova aktivnost ima uticaja na smanjenje siromaštva, kao i drugih društvenih problema: sive ekonomije, kriminala, itd.</p>
--	--	--	--	--

	<p>podacima Centra za socijalni rad Podgorica⁷⁵, Služba za materijalna davanja i pravne poslove ukupno je izdala 33.505 rješenja tokom 2021. godine. Međutim, ovi podaci nisu rodno razvrstani, a na osnovu čega bismo mogli pouzdano da zaključimo kakva je pozicija žena u sistemu socijalne zaštite. S tim u vezi, i prije svega, potrebno je uvesti prikupljanje podataka o svim vrstama usluga centara za socijalni rad klasifikovanih po osnovu roda nosioca prava, pa tek onda procjenjivati uticaj politike na rodnu ravnopravnost. Pored toga, ne postoje podaci o načinu na koji se socijalna pomoć raspoređuje u okviru porodice i da li svi članovi porodice imaju podjednaku korist od državne socijalne pomoći. Ovo je važno ukoliko imamo u vidu preovlađujuće rodne uloge i odnose moći u crnogorskim porodicima, uključujući i običaj da muškarci donose odluke o raspolaganju kućnim budžetom.</p> <p>Izostaje procjena uticaja mjere 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori na rodnu ravnopravnost. Naime, ne postoje statistički podaci vezani za zdravlje muškaraca i žena u</p>			
--	---	--	--	--

⁷⁵ Više informacija: <https://www.csrcg.me/images/Podgorica/izvjestaj%20o%20radu%20za%202021.%20godinu.pdf>

	<p>Crnoj Gori⁷⁶, (npr. prevalenca oboljenja), na osnovu kojih bi se formirali indikatori koji bi ukazali na trenutno stanje i nesrazmjerni uticaj klimatskih promjena za žene i muškarce. Važno je razmotriti na koji način mjera doprinosi pristupačnosti zdravstvenih usluga starijima, ženama romske i egipćanske pripadnosti, ženama u ruralnim krajevima, ženama sa invaliditetom, LBT ženama itd.</p> <p>Smatramo da mjera 8: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema ne može biti rodno neutralna. Naprotiv, potrebno je jasno naznačiti obavezu vođenja računa o rodnom paritetu, posebno prilikom dodjele stipendija za naučno istraživačka i doktorska istraživanja, a imajući u vidu podatke MONSTAT-a prema kojima je tradicionalno veći broj žena na tercijanom nivou obrazovanja⁷⁷</p> <p>Iako je mjera 12: Diversifikacija turističkog proizvoda prenešena iz ranijeg programa, budući da je komplementarna sa 'glavnim prioritetima Vlade', zabrinjava činjenica da su dokumenta od strateškog značaja za razvoj zemlje istekla prije dvije godine, a da nova nisu još donešena. Prije svega mislimo na Strategiju regionalnog razvoja Crne Gore</p>			
--	---	--	--	--

⁷⁶ Informacija je preuzeta iz dokumenta koji je Komisija za praćenje rodne ravnopravnosti, čija je CZP članica, uputila Institutu za javno zdravlje, decembra 2021.

⁷⁷ Statistika na: <https://monstat.org/uploads/files/publikacije/Zene%20i%20muškarci%20u%20Crnoj%20Gori.pdf>

	<p>2014-2020, ali i na Pravce razvoja Crne Gore 2018-2021. Sveobuhvatnih ekonomskih reformi ne može biti bez ovih strategija niti preciznog i usmjerenog, dugoročnog razvoja zemlje, zbog čega je važno predvidjeti usvajanje ovih dokumenata u najskorijem periodu.</p> <p>U vezi sa reformskom mjerom 15. Jačanje mehanizama za formalizaciju sive ekonomije, potrebno je uraditi ex-ante rodnu analizu koja je izostala. Unija poslodavaca Crne Gore je nedavno inicirala osnivanje odbora za frizerske i kozmetičarske usluge i za trgovinu odjećom i obućom, djelatnosti za koje se procjenjuje da su značajno pogodjene sivom ekonomijom, te u kojima je veće učešće žena u odnosu na muškarce. Iako nedostaju zvanični, rodno razvrstani podaci koje su to kategorije stanovništva najviše obuhvaćene radom na crnom tržištu, ocjena Evropske komisije je da su žene jedna od najranjivijih grupa na tržištu rada⁷⁸. Zbog toga je važno prepoznati i procijeniti uticaj mjera suzbijanja ilegalnog poslovanja sa aspekta rodne dimenzije.</p> <p>Kada je u pitanju reformska mjera 15: Unapređenje međugraničnih prelaza-</p>			<p>Izvršeno je ažuriranje teksta u dijelu koji se odnosi na razvojna dokumenata koja usvaja Vlada.</p>
--	---	--	--	--

⁷⁸ Vidi European Commission Country Report, https://neighbourhoodenlargement.ec.europa.eu/montenegro-report-2022_en

	<p>otvaranje zajedničke željezničke granične stanice Bijelo Polje, smatramo da treba ponovo evaluirati njen uticaj na rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti, za koji je procijenjeno da ne postoji. Svako ulaganje u saobraćajnu infrastrukturu koje će doprinijeti povezivanju nedovoljno pristupačnih i udaljenih mjesta direktno utiče na kvalitet života žena i muškaraca stanovnika i stanovnica tih mjesta. Regionalni podaci ukazuju da činjenicu da svega 30% žena ima vozačke dozvole, dok taj broj značajno opada u ruralnim i manje razvijenim mjestima. Žene su, stoga, primorane da koriste usluge javnog saobraćaja, često i za osnovne životne potrebe (odlazak u kupovinu, posjeta ljekaru), a da ne govorimo o pristupu sudovima i centrima za socijalni rad i drugim vidovima zaštite.</p> <p>U konačnom, poglavlje 5.3. Sažetak reformskih mjera je u potpunosti rodno neutralan, a sadrži koncizno predstavljene glavne ciljeve i očekivane rezultate Programa ekonomskih reformi 2023-2025. Stoga ga treba temeljno doraditi na način da se uključe, pored ostalog, i procjene uticaja na rodnu ravnopravnost. To je važno jer sinteza čitavog dokumenta mora pružiti koncizne i precizne informacije svim akterima uključenim u proces donošenja i izvještavanja o dokumentu</p>			
--	---	--	--	--

	<p>Glavni sadržaj: Dodavanje još jedne reformske mjere pod nazivom "Rješavanje crne ekološke tačke - bazena crvenog mulja" koji se nalaze na teritoriji Glavnog grada Podgorica, a u skladu sa informacijom međuresorske Radne grupe koja je u finalnoj fazi (https://www.gov.me/clanak/riesavanje-crne-ekoloske-tacke-bazena-crvenog-mulja). Prioriteti koji mogu jednim dijelom biti opisno dodati u određenim djelovima mjera Nacrt-a PER (http://skupstina.podgorica.me/wp-content/uploads/2020/02/3.-Prijedlog-Strateškog-plana-razvoja-Glavnog-grada-Podgorice-za-period-2020.-2025.-godine.docx): Prioritet 1.5: Strateškog plana razvoja - Izgradnja centra za radnu integraciju lica sa invaliditetom – Zabjelo (<i>Reformska mjera 5- Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta</i>), Rekonstrukcija Omladinskog doma u Gornjoj Gorici (<i>Reformska mjera 5- Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta</i>); Prioritet 2.2: Razvoj eUsluga (<i>Reformska mjera 9- Poboljšanje digitalizacije javne uprave kroz razvoj i unapređenje digitalnih vještina</i>); Prioritet 2.3: Osnivanje Agrobiznis centra u Zeti (<i>Reformska mjera 17- Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede</i></p>	<p>Stejkholder: Glavni grad Podgorica Kontakt osoba: Marjan Junčaj Kontakt detalji: Njegoševa 13, 81000 Podgorica T +382 20 665 046 E marjan.juncaj@podgorica.me W www.podgorica.me</p>	<p>Komentar /predlog nije prihvaćen.</p>	<p>Predlog se odbija zbog činjenice da se bez rješavanja imovinsko-pravnih odnosa ne može krenuti u sanaciju bazena crvenog mulja, a obzirom na dosadašnju dinamiku pregovora oko ove problematike vrlo je vjerovatno da se ovo pitanje neće riješiti ni tokom naredne godine i stoga nismo sigurni koliko je realno da se sve završi za period za koji se priprema PER. S obzirom da su bazeni crvenog mulja na lokaciji KAPa u privatnom vlasništvu (WEG Kolektor Berane doo), kao i da vlasnik nije iskazao zainteresovanost za korišćenje sredstava iz zajma u svrhu sanacije, što nadležnim organima ograničava mogućnost djelovanja, razmatrano je i pitanje pokretanja postupka eksproprijacije, u cilju vraćanja predmetne lokacije u državno vlasništvo, kao preduslova za sprovođenje</p>
--	---	---	--	---

	<p><i>i ruralnih područja</i>); Prioritet 2.4: Izrada planske dokumentacije za šume i šumsko zemljište, izrada studije izvodljivosti za plantažni uzgoj topola i stimulisanje agrošumarstva (<i>Reformska mjera 17- Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja</i>); Prioritet 3.4: Glamping (<i>Reformska mjera 16-Razvoj zelenih vrsta smještajnih kapaciteta i usluga i 17- Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja</i>).</p>		<p>gore navedenih modela za rješavanje problema i sanaciju bazena crvenog mulja.</p> <p>Vlada CG je novembra 2017. godine osnovala JU Centar za profesionalnu rehabilitaciju – Podgorica. Naime, objekat pod nazivom Centar za integraciju lica sa invaliditetom, preimenovan u JU Centar za profesionalnu rehabilitaciju – Podgorica.</p> <p>Kada je riječ o Reformskoj mjeri 17 - Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja, ista je naslonjena na IPARD II i IPARD III program, koji u sebi sadže jasno predviđene mjere podrške, koje su programirane u skladu sa preporukama EU. Programi su odobreni od strane EU, samim tim sredstva se mogu iskoristiti isključivo za</p>
--	---	--	--

				troškove predviđene ovim programima.
	<p>-Komentar dobijen 29.12.2022. Glavni sadržaj: Unapređenje i kreiranje novih politika koje će rezultirati time da vekiki broj zaposlenih i građana Crne Gore koji po tržišnim uslovima to nisu u mogućnosti, mogu riješiti stambeno pitanje kroz mjere i povoljnosti koje u tu svrhu kreira država. Naglašavamo da svega 3% mladih ima riješeno stambeno pitanje, dok većina istih sa 30 i više godina i dalje živi sa roditeljima. Drava smo u kojoj zaposleni i nakon 40 godina staža nemaju mogućnost da riješe stambeno pitanje, država u kojoj povlašćeni dobijaju brojne olakšice, a građani ostaju zarobljeni u siromaštvu i obeshrabreni da će se stvari promijeniti i za njih, ali i za generacije koje dolaze. Zato predlažemo da se Programom obuhvati inicijativa kou USSCG već godinama inicira, a odnosi se na</p>	<p>Stejkholder: Unija slobodnih sindikata Crne Gore Kontakt osoba: Marko Subotić Kontakt detalji:ul. Avda Međedovića 108, Stari Aerodrom, 81000 Podgorica T +38220232315 E usscg@usscg.me W www.usscg.me</p>	<p>Komentar /predlog nije prihvaćen.</p>	<p>Promjena visine opšte stope na PDV sa 21% na 17% imala bi negativan uticaj na planirane budžetske prihode za 2023. godinu, što bi imalo i direktni negativni uticaj na finansiranje budžetskih korisnika. Važno je napomenuti da je visina opšte stope PDV-a jedna od najnižih u zemljama u okruženju kao i zemljama EU. Takođe, nije u planu vršenje promjene visine opšte stope PDV, ali svakako će se raditi na dodatnom usklađivanju važećih PDV zakonskih rješenja sa Direktivom</p>

	<p>rješavanje ovog pitanja kroz nuđenje konkretnih načina za prevazilaženje problema koji postoje, a koji se odnose na to da država pristupi gradnji socijalnih stanova koji bi bili nuđeni građanima u zakup po pristupačnim cijenama, akoja sredstva od rente bi se koristila za održavanje postojećih i građenja novih stambenih jedinica koje bi bile u vlasništvu države.</p> <p>Pokrenuti institucionalne mehanizme sveobuhvatne kontrole i prevođenja u legalan radni odnos lica koja rade „na crno“ (prema nezvaničnim podacima, u našo državi „na crno“ radi cca 40.000 lica). Dakle. Potrebna je konkretna, a ne deklarativna, aktivnot nadležnih institucija kako bi se dio ove populacije doveo u legalan radni odnos, za šta je potrebna posvećena i dobro osmišljena sveobuhvatna akcija na nivou državnih odrgana. Osim punjenja budžeta, benefiti za društvo bi bili veliki i višestruki, kao što je npr.stvaranje uslova za dostojanstven rad, eliminisanje nelojalne konkurencije društveno odgovornim kompanijama i preduzetnicima koji poštuju svoje zakonske obaveze prema društvu.</p> <p>Vratiti stopu PDV-a na nivo iz 2012. godine kada je ista znosila 17%. U periodu 2013-2017. godine stopa pDV-a je rasla čak dva puta, a i</p>			<p>Savjeta 2006/112 EZ o zajedničkom sistemu poreza na dodatu vrijednost, a posebno kada su u pitanju poreska rješenja koja su u suprotnosti sa EU standardima i na taj način vršiti dalje usklađivanje nacionalnog poreskog zakonodavstva shodno dinamici predviđenoj u Pregovaračkoj poziciji za ulazak u EU.</p> <p>Takođe, kada je u pitanju promjena, odnosno povećanje visine stope poreza na dobit za 2023. godinu nije u planu vršenje izmjene visine poreske stope poreza na dobit, iz razloga što bi samo povećanje stope poreza na dobit imalo direktan negativan uticaj na dinamiku privlačenja domaćih, a posebno stranih investicija, i što bi to u principu imalo negativan uticaj na privredni sektor u ovom trenutku, imajući u vidu</p>
--	--	--	--	--

	<p>pored povećanja prihod po tom osnovu, državni defecit je i dalje ostao visok.</p> <p>Povećanje poreza na dobit svima ili samo za dobit koja prelazi određeni iznos (naš porez na dobit je progresivan i iznosi 9-15% trenutno jedan od najnižih u Evropi i postoji dovoljan prostor za povećanje. U zemljama EU i okruženja je taj porez 2 ili čak 3 puta veći nego kod nas. Na drugoj strani, nizak porez na dobiti nije efektuirao očekivanim privlačenjem investicija, pogotovo ne kvalitetnih invetsicija kojima porez na dobit nije od presudnog značaja za investiranje u jednu zemlju;</p> <p>Smanjiti uvoz životnih namirnica, obezbijediti i garantovati „siguran otkup“ domaćim poljoprivrednicima i stočarima, te tako podtsaći razvoj ovih privrednih grana, ali i dati šansu domaćoj, zdravoj proizvodnji.</p> <p>Neophodno je poljoprivredno zemljište koje je u vlasništvu države, a nije u funkciji, ponuditi na korišćenje poljoprivrednim preduzetnicima uz kvalitetne podsticajne namjenske kredite i „siguran otkup“. Takođe, činjenica je da uvozimo ogromnu količinu vode, iako smo jedna od zemalja u Evropi najbogatijih vodenim potencijalom, kada se sagleda broj izvora pitke vode na cijeloj državnoj teritoriji. Slično je sa uvozom mesa, voća i povrća.</p>			<p>ekonomsko stanje na lokalnom i globalnom nivou.</p>
--	---	--	--	--

	<p>Povećati visinu osnivačkog uloga prilikom osnivanja Društva sa ograničenom odgovornošću i samu odgovornost osnivača prilikom likvidiranja istog (da se prilikom osnivanja istakne da su u slučaju likvidacije osnivači u obavezi da dio svoje imovine koriste kao garanciju za izmirenje dospjelih potraživanja). Svjedoci smo da se mnoga DOO gase, te teret isplate zaostalih potraživanja zaposlenih prelaze na teret drave tj. na Fond rada. Neodgovorni preduzetnici nakon gašenja otvaraju novo društvo sa ograničenom odgovornošću.</p> <p>Ukinuti najveću godišnju osnovicu za plaćanje doprinosa za obavezno socijalno osiguranje. Navedeno iz razloga što pojedinci sa enormnim zaradama uspijevaju da povrate velika novčana sredstva po ovom osnovu, te su tako dodatno privilegovani na štetu socijalnih fondova.</p> <p>Ukinuti privilegiju javnih funkcionera da godinu dana, odnosno dvije godine ukoliko im je toliko preostalo do penzije, primaju naknade zarada iz budžeta (ovaj institut neopravdano dovodi, inače privilegovane, pojedince u povlašćeni položaj u odnosu na sve druge državne službenike i namještenike, a istovremeno ostavlja i veliki prostor za manipulacije na štetu budžeta).</p>			
--	--	--	--	--

	<p>-Komentar dobijen 16.12.2022. Glavni sadržaj: <i>Reformska mjera 5: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta</i> Siromaštvo se ne rješava na ovaj način. Treba preispitati pojedina davanja iz sistema socijalne i dječije zaštite. Transferi za socijalnu zaštitu su značajno povećani. Kada su ograničena sredstva onda ih treba rasporediti onima kojima su zaista neophodna za egzistenciju. Postavlja se pitanje opravdanosti uvođenja dječijeg dodatka za svu djecu do 18 godina starosti. Nisu sva djeca u riziku od siromaštva. Kako se povećava obrazovni nivo roditelja, tako se smanjuje stopa djece koja su u riziku od siromaštva. Zakonom o obeštećenju bivših korisnica naknada sa troje ili više djece ponovo pravimo diskriminaciju među ženama; onima koje se ne mogu ostvariti kao majke, majkama sa jednim ili dvoje djece, majkama koje nisu bile na evidenciji Zavoda za zapošljavanje iako je Ustavni sud CG i Evropski sud za ljudska prava u Strazburu ukinuo ovo pravo. U periodu povlačenja sredstava iz IPA fondova za obrazovanje, zapošljavanje i inkluziju uvode se „nova prava“; umjesto da se koriste aktivne mjere zapošljavanja, primjenjuju se pasivne mjere.</p>	<p>Stejkholder: Savez sindikata Crne Gore Kontakt osoba: Stanica Dragaš Kontakt Detalji: 29 Novaka Miloševa, Podgorica 81000, Crna Gora T +382 20 230 547 E stanica.dragas@t-com.me W www.sindikacg.me</p>	<p>Komentar /predlog je prihvaćen.</p>	<p>Reforma kojom se kombinuje dječji dodatak i materijalno obezbjeđenje potencijalno može da umanjí siromaštvo za 5,3 procentna poena i izdigne 31.800 stanovnika Crne Gore iz zone rizika od siromaštva. Ovo je jedan od zaključaka publikacije pod nazivom „Suzbijanje siromaštva u Crnoj Gori pomoću adekvatne socijalne i dječje zaštite zasnovane na čvrstim pokazateljima: pregled održivih scenarija reformi“.</p> <p>Publikacija je nastala u okviru zajedničke inicijative Ujedinjenih nacija pod nazivom „Aktiviraj! Integrisana socijalna zaštita i zapošljavanje u cilju ubrzavanja napretka za mlade ljude u Crnoj Gori“ koju je podržao Zajednički fond za održivi razvoj. Istraživanje po međunarodno provjerenoj metodologiji sproveo je Univerzitet u</p>
--	--	--	--	--

	<p><i>Reformska mjera 13: Unapređenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države</i></p> <p>Ova reformska mjera je veoma značajna. Posebno treba voditi računa kod izbora kadrova ; da se radi o licima koja posjeduju profesionalne reference iz djelatnosti kojoj privredno društvo pripada, odnosno da posjeduju znanja, vještine i kompetencije koje su neophodne za uspješan rad društva. Glavni kriterij za izbor treba da bude kompetentnost, a ne politički aktivizam i nepotizam.</p>		<p>Mastrihtu, u saradnji s Ministarstvom finansija i socijalnog staranja Crne Gore, Upravom za statistiku – Monstat, UNICEF-om i UNDP-om.</p> <p>Svaki četvrti građanin Crne Gore i svako treće dijete već žive u riziku od siromaštva. U ovoj studiji predstavljene su opcije socijalnih politika koje donosioci odluka mogu razmotriti u sklopu nacionalne strategije za smanjenje siromaštva.</p> <p>Prema analizama Svjetske Banke, UNICEF-a, univerzalni dječji dodatak za djecu će doprinijeti smanjenju siromaštva.</p> <p>Na osnovu Ankete o i dohotku i uslovima života (SILC) iz 2021. godine, procijenjeno je da je 30,5 procenata djece do 18 godina</p>
--	--	--	--

				<p>starosti u riziku od siromaštva.</p> <p>Prethodni model dječjeg dodatka je bio neadekvatan jer je imao visok stepen grešaka isključenosti. Ranije je dječji dodatak bio obezbijeđen samo određenim djelovima stanovništva, koje je uglavnom uključivalo djecu koja su korisnici drugih naknada, kao što su materijalno obezbjeđenje, dodatak za njegu i pomoć ili lična invalidnina. U 2019. je 14.721 djece primalo dodatak, što je oko 9,7 procenata procijenjene populacije djece u uzrastu od 0 do 19 godina, uprkos tome što je jedna trećina sve djece u tom uzrastu u riziku od siromaštva. Novi kvazi univerzalni dječji dodatak za svu djecu do 18 godina starosti sada obuhvata dodatnih 122.220 djece. Univerzalni dodatak je</p>
--	--	--	--	---

				<p>definisani u iznosu od 30 eura po djetetu mjesečno, a korisnici drugih programa socijalne pomoći i djeca bez roditeljskog staranja će nastaviti da primaju više različite iznose dodatka. Djeca u porodicama koja primaju materijalno obezbjeđenje ili naknadu za nezaposlenost primaju 44 eura, što je povećanje sa 24,41 eura mjesečno; korisnici dodatka za njegu i pomoć primaju 52 eura; a djeca koja primaju ličnu invalidninu ili ona bez roditeljskog staranja primaju 60 eura.</p> <p>U skladu sa planiranim aktivnostima za 2024. godinu, na osnovu izvršene analize regulatornog okvira za oblast poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države i mape puta prirpremljene u 2023. godine izvršiće se izmjena zakonskih normi kako bi se uveli mehanizmi preko kojih bi</p>
--	--	--	--	---

				<p>država mogla efikasnije vršiti nadzor nad poslovanjem privrednih društava u svom vlasništvu. Takođe, otpočeće se primjena inoviranih procedura na nivou Vlade Crne Gore na predloge za izbor članova odbora direktora i ostalih organa upravljanja, kao i revizorskih odbora, uz razvoj kriterijuma selekcije koji uvezuju potrebe formalnih znanja uz suštinske potrebe kvalitetnih poslovnih i institucionalnih biografija, i time će predložene sugestije na reformsku mjeru 13 biti usvojene.</p>
--	--	--	--	--